INE
Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Ο τομέας της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων στην Ελλάδα:
Σύγχρονες τάσεις, προκλήσεις και ανάγκες δεξιοτήτων

ΕΛΕΝΗ ΔΡΑΚΑΚΗ

Ο τομέας της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων στην Ελλάδα:

Σύγχρονες τάσεις, προκλήσεις και ανάγκες δεξιοτήτων

ΕΛΕΝΗ ΔΡΑΚΑΚΗ

ΑΘΗΝΑ, 2022

Ο τομέας της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων στην Ελλάδα:

Σύγχρονες τάσεις, προκλήσεις και ανάγκες δεξιοτήτων

Η παρούσα έκθεση εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Υποέργου 2 «Δράσεις ΙΝΕ ΓΣΕΕ» της Πράξης «Παρεμβάσεις των κοινωνικών εταίρων για τη διερεύνηση δεξιοτήτων στο πλαίσιο του Μηχανισμού Διάγνωσης Αναγκών της αγοράς εργασίας» (κωδικός ΟΠΣ 5031891), η οποία υλοποιείται μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» 2014-2020.

Ο ΤΟΜΕΑΣ ΤΗΣ ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΗΣ-ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΤΡΟΦΙΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ, ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

Συγγραφέας: Ελένη Δρακάκη, Δρ. Οικονομικών - Διδάσκουσα Πανεπιστήμιο Κρήτης

Copyright © ΙΝΕ ΓΣΕΕ
ISBN: 978-618-5668-14-3

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ
Εμμανουήλ Μπενάκη 71Α, 106 81, Αθήνα
Τ: 210 332 7710 • F: 210 330 4452
www.inegsee.gr

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο είναι της συγγραφέως και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη τις θέσεις του ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Art Direction – Design: Αμαλία Χριστακοπούλου
Παραγωγή – Εκτύπωση: ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΕΒΕ • www.kambili.gr
Γλωσσική επιμέλεια - Διορθώσεις: Αναστασία Σακελλαρίου

Απαγορεύεται η με οποιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή μετάφραση όλου ή μέρους του κειμένου χωρίς την άδεια του εκδότη. Επίσης, η αναδημοσίευση (όλου ή μέρους του) χωρίς αναφορά της πηγής.

Ευχαριστίες

Η συγγραφέας θα ήθελε να ευχαριστήσει θερμά τον κύριο Νίκο Κοτσάκη, τη Δρ. Μαρία Λαζανάκη, την κυρία Βέρα Παυλίδου και τον κύριο Μανώλη Φραγκιαδάκη, που συνέβαλαν ιδιαίτερα με τις γνώσεις και την εμπειρία τους στην επισκόπηση και κατανόηση του βασικού θεματικού αντικειμένου, στο πλαίσιο της έρευνας. Επίσης, ευχαριστίες οφείλονται στον Δρ. Αντώνη Αγγελάκη, για τα εποικοδομητικά σχόλιά του επί ενός πρώτου σχεδίου της μελέτης, και στην κυρία Αλίκη Κύρου, για την πολύ καλή συνεργασία σε όλη τη διάρκεια του έργου. Κλείνοντας, θερμές ευχαριστίες απευθύνονται προς όλους και όλες τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες στις επιμέρους δράσεις, όπως στις ατομικές συνεντεύξεις και στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης, που διέθεσαν πολύτιμο προσωπικό χρόνο και τις απόψεις τους σε ό,τι αφορά τις εξελίξεις στον τομέα και στις ανάγκες δεξιοτήτων.

Περίληψη

Σκοπός της μελέτης είναι η καταγραφή, ανάλυση και αποτίμηση των βασικών τάσεων στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων στην Ελλάδα και η διερεύνηση των προοπτικών και μεταβολών στην αγορά εργασίας και στην απασχόληση με έμφαση στις ανάγκες δεξιοτήτων. Ειδικότερα, εξετάζονται η υφιστάμενη κατάσταση, οι βασικές οικονομικές εξελίξεις και οι αναπτυξιακές προοπτικές στους κλάδους παραγωγής και επεξεργασίας τροφίμων και διερευνώνται οι μεταβολές στα επαγγέλματα και στις δεξιότητες στο πλαίσιο της ψηφιοποίησης, της πράσινης ανάπτυξης και της μετάβασης στο νέο παραγωγικό υπόδειγμα «Αγροδιατροφή 4.0». Στη βάση της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε, η έρευνα βασίστηκε τόσο σε ανάλυση στατιστικών και δευτερογενών δεδομένων όσο και σε ποιοτικές μεθόδους για τη συλλογή πρωτογενών δεδομένων. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στη μελέτη, η οποία δομείται ως εξής: Στο Μέρος Α΄ γίνεται η εισαγωγή στο αντικείμενο και στους ευρύτερους σκοπούς του έργου και παρουσιάζονται οι εξελίξεις σε κύρια οικονομικά μεγέθη και αναλυτικά οι τάσεις που επιδρούν στον τομέα της αγροδιατροφής και μεταβάλλουν την οργάνωση των επιχειρήσεων και τα πρότυπα εργασίας. Επίσης, καταγράφονται τα κύρια επαγγέλματα που συναντώνται στον κλάδο, παρουσιάζονται προβλέψεις για τις ανάγκες σε επαγγελματικές ειδικότητες μέχρι το 2030 και γίνεται επισκόπηση των δεξιοτήτων που θα απαιτούνται στην Ελλάδα. Μετά την καταγραφή ορισμένων πρώτων προτάσεων πολιτικής, στο Μέρος Β΄ παρατίθενται τρία εναλλακτικά σενάρια στο πλαίσιο μιας προοπτικής διερεύνησης του μέλλοντος σε ό,τι αφορά την αγορά εργασίας και τις εξελίξεις στον τομέα και καταγράφονται εκτιμήσεις για τις απαιτούμενες δεξιότητες σε ένα βασικό «σενάριο αναφοράς». Κλείνοντας, στο Μέρος Γ΄ αναλύονται τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας, εξετάζονται και αξιολογούνται οι δεξιότητες που είναι σημαντικές, χρήσιμες και αναδυόμενες στον τομέα και διατυπώνο-

νται προβλέψεις ανά κατηγορία δεξιοτήτων για το άμεσο μέλλον. Η μελέτη καταλήγει σε συμπεράσματα. Ένα βασικό συμπέρασμα είναι ότι η μετάβαση στο νέο παραγωγικό υπόδειγμα λαμβάνει χώρα αργά, ενώ είναι απαραίτητη η ενθάρρυνση νέων επενδύσεων στις ικανότητες και στις δεξιότητες του ανθρώπινου δυναμικού με ενεργητικές πολιτικές για την απασχόληση, την εκπαίδευση και την ανάπτυξη, αλλά και στροφή ειδικά των μικρών επιχειρήσεων σε νέες στρατηγικές και μοντέλα διαχείρισης γνώσης, καινοτομίας και αλλαγής.

Λέξεις-κλειδιά

- μεταποίηση τροφίμων, αγροδιατροφικό σύστημα, Ελλάδα, παραγωγικός μετασχηματισμός, αγορά εργασίας, προοπτική διερεύνηση-διάγνωση αναγκών δεξιοτήτων

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μέρος Α΄
Ο τομέας της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων: Υφιστάμενη κατάσταση, βασικά μεγέθη, προοπτικές και ανάγκες δεξιοτήτων 13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Εισαγωγή 15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Τοποθέτηση του προβλήματος 21

2.1 Η στρατηγική σημασία του τομέα της αγροδιατροφής για την ανάπτυξη 23

2.2 Το κρίσιμο πολιτικό και οικονομικό ζήτημα των δεξιοτήτων 25

2.3 Σκοπός, αντικείμενο και στοιχεία μεθοδολογίας της έρευνας 28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Αποσαφήνιση βασικών εννοιών 33

3.1 Εργασία, επαγγέλματα και δεξιότητες στο πλαίσιο του νέου τεχνοοικονομικού υποδείγματος 35

3.2 Ο τομέας της αγροδιατροφής και το οικονομικό σύστημα 42

3.3 Ο τομέας της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων: Ένας ορισμός 46

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η υπάρχουσα κατάσταση 49

4.1 Βασικά οικονομικά μεγέθη στην ΕΕ 51

4.2 Βασικά οικονομικά μεγέθη στην Ελλάδα 52

4.3 Διαχρονική εξέλιξη των οικονομικών μεγεθών στην Ελλάδα 55

4.3.1 Η περίοδος της οικονομικής κρίσης 55
4.3.2 Η περίοδος της κρίσης λόγω Covid-19 64
4.4 Άλλα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά 67
4.4.1 Μέγεθος των επιχειρήσεων 67
4.4.2 Κλαδικές διασυνδέσεις 67
4.4.3 Ο πολυλειτουργικός ρόλος της γεωργίας και το αγροδιατροφικό σύστημα 72
4.4.4 Τα νέα καταναλωτικά πρότυπα και εξαγωγικές δυνατότητες 73
4.4.5 Συνολική αποτίμηση-συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη 74

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Οι μεγάλες τάσεις και κινητήριες δυνάμεις που επιδρούν στον τομέα 77

5.1 ΤΑΣΗ 1. Αυτοματοποίηση και ψηφιακός μετασχηματισμός 80
5.2 ΤΑΣΗ 2. Κλιματική αλλαγή και βιώσιμη ανάπτυξη 85
5.3 ΤΑΣΗ 3. Παγκοσμιοποίηση, αποϋλοποίηση της οικονομίας και η κυριαρχία του καταναλωτή 89
5.4 ΚΑΤΑΛΥΤΕΣ: Παγκόσμιες ανισότητες, διατροφικές κρίσεις, οικολογικές κρίσεις και πανδημία 95
5.5 Καινοτομία και τεχνολογική ανάπτυξη στον τομέα της αγροδιατροφής 98
5.6 Οι προκλήσεις και οι ευκαιρίες που καταγράφονται για το μέλλον 102

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Μεταβολές στα επαγγέλματα και στις δεξιότητες 107

6.1 Κατάτμηση της παραγωγικής διαδικασίας-καθήκοντα εργασίας 109
6.2 Κυρίαρχα επαγγέλματα στο υφιστάμενο παραγωγικό μοντέλο 111
6.3 Εκτιμήσεις για την εξέλιξη και τον δυναμισμό των επαγγελμάτων: Μια γενική επισκόπηση 112
6.4 Εκτιμήσεις για την εξέλιξη και τον δυναμισμό των επαγγελμάτων: Δεδομένα από τις βάσεις ΕΙΕΑΔ και Cedefop 117
6.5 Ανάγκες δεξιοτήτων 123
6.5.1 Γενικά 123

6.5.2 Περιγράμματα για τα δυναμικά επαγγέλματα στον τομέα 127
6.5.3 Προηγμένες ΤΠΕ και αναγκαίες δεξιότητες στον τομέα 143

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. Ένα σημείωμα για την επίδραση του Covid-19 145

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8. Αναδυόμενα επαγγέλματα και κρίσιμες δεξιότητες..... 151

8.1 Συνοψίζοντας τα δεδομένα ως τώρα 153
8.2 Μια σύνθεση στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας με συνεντεύξεις..... 155
8.2.1 Ειδικότητες σε έλλειψη και αναδυόμενα επαγγέλματα 156
8.2.2 Ερμηνείες για τις ελλείψεις και την κατάσταση στην αγορά εργασίας σε ό,τι αφορά τον τομέα..... 159
8.2.3 Οι αναγκαίες και σημαντικές δεξιότητες..... 162

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9. Προεκτάσεις για την εκπαίδευση και την αγορά εργασίας 165

9.1 Μια χαρτογράφηση των δυνατοτήτων εκπαίδευσης και κατάρτισης..... 167
9.2 Γενικά για τις αναγκαίες δεξιότητες στην «Αγροβιομηχανία 4.0»..... 169
9.3 Αναγκαία η συγκρότηση πολιτικής για τον τομέα της αγροδιατροφής 172

Μέρος Β΄

Τελική διαμόρφωση και επικύρωση σεναρίων 175

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10. Διαμόρφωση και επικύρωση σεναρίων 177

10.1 Παρουσίαση τριών σεναρίων..... 179
10.2 Σχετικά με την οργάνωση ενός «καταιγισμού ιδεών»..... 184
10.3 Επικύρωση σεναρίων και επιλογή επικρατέστερου 185
10.3.1 Διατύπωση του αρχικού ζητήματος: Αξιολόγηση των τριών σεναρίων..... 185
10.3.2 Άλλα σχόλια και ιδέες..... 188
10.3.3 Ανασκόπηση των ιδεών και επιλογή σεναρίου αναφοράς 189
10.4 Το σενάριο αναφοράς και οι δεξιότητες..... 190

Μέρος Γ΄

Πρόβλεψη δεξιοτήτων στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων στην Ελλάδα 195

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11. Μεθολοδογία και τεχνική διάγνωσης αναγκών δεξιοτήτων στο επίπεδο του κλάδου 197

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12. Στοιχεία για τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες στην ποιοτική έρευνα 203

12.1 Ομάδες εστιασμένης συζήτησης 205

12.2 Ομάδα ειδικών 207

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13. Διάγνωση δεξιοτήτων 209

13.1 Ανάλυση σε γνώσεις, δεξιότητες, ικανότητες και στάσεις 212

13.2 Ανάλυση σημαντικότητας δεξιοτήτων σήμερα (2022) 215

13.3 Ανάλυση σημαντικότητας δεξιοτήτων σε πέντε χρόνια από σήμερα 225

13.4 Έλλειψη δεξιοτήτων 231

13.5 Δεξιότητες ως προς την πολυπλοκότητα / επαναληπτικότητα / τυποποίηση / συνεργασία / χρήση μηχανών και εργαλείων / υποκατάσταση και απαξίωση 235

13.6 Τρόπος απόκτησης δεξιοτήτων 238

13.7 Ψηφιακές δεξιότητες 243

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14. Σύνοψη, επισημάνσεις και συμπεράσματα αναφορικά με την ανάπτυξη των κρίσιμων δεξιοτήτων 245

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15. Συμπεράσματα της μελέτης 253

Πηγές – Βιβλιογραφία 259

Παραρτήματα 269

Παράρτημα Ι 271

Παράρτημα ΙΙ 277

Παράρτημα ΙΙΙ 281

ΜΕΡΟΣ Α΄

Ο ΤΟΜΕΑΣ ΤΗΣ ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΗΣ-ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΤΡΟΦΙΜΩΝ: ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ, ΒΑΣΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ, ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Εισαγωγή

1. Εισαγωγή

Στις περισσότερες χώρες ο κλάδος των τροφίμων καταλαμβάνει ένα σημαντικό ποσοστό του προϊόντος και της απασχόλησης στο σύνολο του τομέα της μεταποίησης, ενώ διατηρεί στενή διασύνδεση με την παραγωγή του αγροτικού τομέα και τις δυνατότητες του αγροτικού χώρου. Σε ό,τι αφορά ειδικά την Ελλάδα ωστόσο, αποκτά τα τελευταία χρόνια ακόμη μεγαλύτερο ειδικό βάρος για την ευημερία και ανάπτυξη, αλλά και για την ανταγωνιστικότητα και εξωστρέφεια της οικονομίας. Όπως προκύπτει με βάση πολλές μελέτες, η εγχώρια βιομηχανία τροφίμων-ποτών έχει επιδείξει εντυπωσιακό δυναμισμό και θετικές επιδόσεις ακόμα και την περίοδο της «δεκαετούς ύφεσης» 2009-2018 με καθοριστική συμβολή στη βελτίωση του εξωτερικού ισοζυγίου και την οικονομική ανάκαμψη (ΙΟΒΕ, 2020· Karantininis, 2017· Νικολαΐδης και Στασινόπουλος, 2015). Αυτό αντανακλά την «εσωτερική» δυναμική του κλάδου και την ευελιξία και προσαρμοστικότητα των εγχώριων επιχειρήσεων στο διεθνές περιβάλλον, αλλά ταυτόχρονα είναι το αποτέλεσμα της συρρίκνωσης λοιπών κλάδων της μεταποίησης που τελικά οδηγούν σε αύξηση της σχετικής σημασίας της βιομηχανίας τροφίμων-ποτών στην ελληνική οικονομία (Νικολαΐδης και Στασινόπουλος, 2015).

Συνολικά, οι προοπτικές για το μέλλον κρίνονται θετικές τόσο σε ό,τι αφορά την αξία όσο και τις νέες θέσεις που θα δημιουργηθούν σε μια πρόβλεψη που ακολουθεί την υπόθεση ότι ο τομέας θα προσαρμοστεί ομαλά στις διεθνείς προκλήσεις (παγκοσμιοποίηση, τεχνολογική αλλαγή, δημογραφική αλλαγή κ.ά.) και ότι θα αντεπεξέλθει αποτελεσματικά σε καταλυτικές αναταράξεις στο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον που οφείλονται στην πανδημία ή σε διατροφικές κρίσεις. Προϋπόθεση για την προσαρμογή θα αποτελέσει η δυνατότητα εκ μέρους των αγροτικών μονάδων και επιχειρήσεων της μεταποίησης να ενσωματώσουν τις αρχές της ψηφιακής και πράσινης μετάβασης και να επενδύσουν προς αυτή την κατεύθυνση στις νέες τεχνολογίες και σε υψηλά εξειδικευμένο και καταρτισμένο εργατικό δυναμικό. Ειδικά η έμφαση στον ανθρώπινο παράγοντα και στις κατάλληλες γνώσεις, ικανότητες και δε-

ξιότητες τίθεται σήμερα στο επίκεντρο της ευρωπαϊκής στρατηγικής και στον πυρήνα μιας συντονισμένης παρέμβασης για την τεχνολογική ανάπτυξη και καινοτομία στον τομέα της αγροδιατροφής και στη βιομηχανία τροφίμων (EC, 2020). Σε επίπεδο ΕΕ η στρατηγική αφορά γενικότερα τη μετάβαση σε ένα νέο μοντέλο βιώσιμης και «έξυπνης» παραγωγής, με αξιοποίηση των νέων ΤΠΕ, αλλά και έμφαση σε «πράσινές» πρακτικές για την προστασία του περιβάλλοντος και την εξοικονόμηση ενέργειας.

Παρότι η σχέση ανάμεσα στις δεξιότητες του ανθρώπινου δυναμικού και τις δυνατότητες ανάπτυξης και αξιοποίησης καινοτομίας στις επιχειρήσεις επεξεργασίας και παραγωγής τροφίμων έχει κατά διαστήματα απασχολήσει τη διεθνή ερευνητική συζήτηση (Desai and Namboodiri, 1992· Earle, 1997· Jack, Anderson and Connolly, 2014· Miranda et al., 2019· Vlachos and Chondros, 2011), το θέμα δεν συναντάται συχνά στη βιβλιογραφία ή ακόμα σε κείμενα πολιτικής, ειδικά σε ό,τι αφορά την Ελλάδα. Οι διαθέσιμες μελέτες, ιδίως από τη σκοπιά των οικονομολόγων, αφορούν την πολιτική οικονομία και τις χωρικές αναδιαθρώσεις του αγροδιατροφικού συστήματος (π.χ. Νικολαΐδης, 2010· Σκορδίλη, 2015/2016), την ιστορία των επιχειρήσεων (Παππάς, 2007· Χεκίμογλου και Ρούπα, 2006) ή ακόμα την πορεία προσαρμογής της εγχώριας βιομηχανίας συνολικά στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Πατσουράτης, 1995· Πελαγίδης, 1997).

Σκοπός της έρευνας που υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου των θεσμικών κοινωνικών εταίρων για την ποιοτική μελέτη δεξιοτήτων στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων ήταν να διερευνήσει τις τάσεις και εξελίξεις στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων και στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και να διαγνώσει με βάση τα προηγούμενα τις ανάγκες σε δεξιότητες στο άμεσο μέλλον. Στο πρώτο στάδιο της έρευνας έγινε η ανάλυση δευτερογενών δεδομένων, καταγραφή θεωρητικού πλαισίου, επισκόπηση της επιστημονικής συζήτησης και συλλογή και ανάλυση στατιστικών δεδομένων. Στο δεύτερο στάδιο εφαρμόστηκαν ποιοτικές μέθοδοι και τα αποτελέσματα εμπλουτίστηκαν από τις απόψεις, γνώσεις και αντιλήψεις ειδικών και κρίσιμων πληροφορητών για τις παρούσες συνθήκες και τις τάσεις που θα επικρατήσουν στο μέλλον σε ό,τι αφορά τον τομέα της αγροδιατροφής στην Ελλάδα. Μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων, της συγκρότησης ομάδας ειδικών και της τεχνικής των ομάδων εστιασμένης συζήτησης συγκεντρώθηκαν πρωτογενή δεδομένα που προσφέρουν εις βάθος μελέτη και διάγνωση δεξιοτήτων στο σενάριο αναφοράς.

Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται στην παρούσα μελέτη, η οποία δομείται ως εξής: Στο Μέρος Α΄ γίνεται μια εισαγωγή στο αντικείμενο και στους ευρύτερους σκοπούς του ερευνητικού έργου, ενώ ακολουθεί η αποσαφήνιση βασικών εννοιών. Παρουσιάζονται βασικά οικονομικά μεγέθη και αναλύονται οι τάσεις που οδηγούν τις εξελίξεις στον τομέα της αγροδιατροφής και άρα και τον μετασχηματισμό στην οργάνωση των επιχειρήσεων και στα πρότυπα εργασίας. Επίσης, καταγράφονται τα κύρια επαγγέλματα που στελεχώνουν τον κλάδο, εξετάζονται οι προβλέψεις για τις ανάγκες σε επαγγελματικές ειδικότητες μέχρι το 2030 και γίνεται επισκόπηση των καθηκόντων και δεξιοτήτων που θα απαιτούνται στο μέλλον στα κρίσιμα επαγγέλματα στην Ελλάδα. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις γενικές και κοινωνικές δεξιότητες που αξιολογούνται ως σημαντικές. Μετά την καταγραφή προτάσεων για παρεμβάσεις πολιτικής, στο Μέρος Β΄ παρατίθενται τα εναλλακτικά σενάρια με σκοπό την προοπτική διερεύνηση του μέλλοντος σε ό,τι αφορά την αγορά εργασίας και τις εξελίξεις στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων και παρουσιάζονται βασικές εκτιμήσεις για τις απαιτήσεις σε δεξιότητες στο επιλεγμένο «σενάριο αναφοράς». Κλείνοντας, στο Μέρος Γ΄ παρουσιάζονται και αναλύονται τα ευρήματα από τις δράσεις ομάδων εστιασμένης συζήτησης, εξετάζονται και αξιολογούνται οι δεξιότητες που είναι σημαντικές και χρήσιμες στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων και διατυπώνονται τελικά οι προβλέψεις ανά κατηγορία δεξιοτήτων για το άμεσο μέλλον. Στο τέλος της μελέτης παρουσιάζονται τα τελικά συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Τοποθέτηση του προβλήματος

2. Τοποθέτηση του προβλήματος

2.1 Η στρατηγική σημασία του τομέα της αγροδιατροφής για την ανάπτυξη

Ο τομέας της αγροδιατροφής συμπεριλαμβάνει τις οικονομικές δραστηριότητες της παραγωγής γεωργικών υλών και της επεξεργασίας τους για την προσφορά προϊόντων διατροφής, ενώ σήμερα θεωρείται τομέας στρατηγικής σημασίας για την ελληνική οικονομία. Αυτό οφείλεται σε διάφορους παράγοντες. Σχετίζεται αφενός με τη μεγάλη συμμετοχή στο προϊόν και στην απασχόληση εντός του δευτερογενούς τομέα και της μεταποίησης, αφετέρου με τη σημασία του για την αυτάρκεια σε βασικά αγαθά και τις άμεσες κλαδικές διασυνδέσεις που διατηρεί με άλλους τομείς, όπως ο τουρισμός, το εμπόριο ή η βιομηχανία (ΙΟΒΕ, 2020· Νικολαΐδης και Στασινόπουλος, 2015· Σκορδίλη, 2016).

Επιπλέον, σχετίζεται με τον ρόλο του τομέα στην αξιοποίηση «ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων» του εγχώριου παραγωγικού συστήματος.[1] Τα προϊόντα της αγροδιατροφής θεωρείται ότι αποκτούν ιδιαίτερα ποιοτικά χαρακτηριστικά, καθώς αξιοποιούνται οι ιδιαίτερες ικανότητες των παραγωγικών συντελεστών, του εδάφους, των φυσικών πόρων και της εργασίας και, πιο συγκεκριμένα, οι ιδιότητες της καλλιεργητικής γης, ήπιο κλίμα, ποιοτικές πρώτες ύλες, ιδιαίτερες τοπικές πρακτικές κ.λπ.

Παράλληλα, πρόκειται ωστόσο για έναν τομέα με ιδιομορφίες, κυρίως λόγω του ρόλου του στη βιολογική και κοινωνική αναπαραγωγή και την άμεση εξάρτηση από και επίδραση προς το φυσικό περιβάλλον (Νικολαΐδης,

1. Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Αποστολόπουλος, Κ. (2019). «Η υφιστάμενη κατάσταση του αγροδιατροφικού τομέα και των αγροτικών περιοχών», παρουσίαση σε Ημερίδα προετοιμασίας για την κατάρτιση του Στρατηγικού Σχεδίου ΚΑΠ 2021-2027, Αθήνα 7/6/2019. http://www.minagric.gr/images/stories/ekdhlwseis/kap2021_2027apostolopoulos.pdf (πρόσβαση 7/2021).

2010). Η παραγωγή τροφίμων στην παραδοσιακή τεχνολογία της συνδέεται άμεσα με τις δυνατότητες και την παραγωγικότητα των κλάδων του αγροτικού τομέα, κυρίως γεωργίας, κτηνοτροφίας, αλιείας, ενώ αναδεικνύει προοπτικές ανάπτυξης για τοπικά παραγωγικά συστήματα της υπαίθρου, ειδικά σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, σε απομακρυσμένες ή και μειονεκτικές περιοχές του νησιωτικού ή ορεινού χώρου. Ταυτόχρονα, ο τομέας διατηρεί τη βασική αποστολή του για τη διασφάλιση της ανθρώπινης υγείας μέσω της ασφάλειας και υγιεινής των τροφίμων και ορίζει σε μεγάλο βαθμό τα πρότυπα της τεχνολογικής διαχείρισης και οικονομικής αξιοποίησης των φυσικών πόρων.

Στην Ελλάδα, ο τομέας της μεταποίησης τροφίμων και της αγροδιατροφής γενικότερα αποκτά αναγνώριση ως προς την αναπτυξιακή προοπτική και σημασία του από τις αρχές της δεκαετίας 2010, λίγο μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης. Στον αναπτυξιακό προγραμματισμό τίθεται ως στόχος η ανάπτυξη ενός νέου παραγωγικού υποδείγματος στους κλάδους που σχετίζονται με τα τρόφιμα, με έμφαση στην καινοτομία, τη διασφάλιση της υγείας και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Χαρακτηριστική είναι η κατάταξη του τομέα στην κατηγορία «πρωτεύοντες κλάδοι» (major sectors), στη μελέτη της McKinsey (2012) στο πλαίσιο του νέου μοντέλου ανάπτυξης και ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας από την κρίση, καθώς και η αναγνώριση της σημασίας για την ανάπτυξη στη σχετική μελέτη του ΚΕΠΕ (2014) που εκπονήθηκε για να προσδιορίσει το αναπτυξιακό όραμα για την Ελλάδα του 2020. Ακόμα, στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΕΠ) για την Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα 2014-2020, προβλεπόταν διακριτό τομεακό σχέδιο για την Αγροδιατροφή, ενώ στρατηγική σημασία αποδίδεται σήμερα στο πιο πρόσφατο Σχέδιο για την Ανάπτυξη της Ελληνικής Οικονομίας (2021), αλλά και στην εθνική στρατηγική για την «Έξυπνη Εξειδίκευση», που έχει στόχο την «έξυπνη ανάπτυξη» στο πλαίσιο της στρατηγικής της ΕΕ «Ευρώπη 2020» για τον οικονομικό μετασχηματισμό.[2]

Στο πλαίσιο αυτό, αναγνωρίζεται η θετική πορεία και δυναμική του τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων ως σήμερα, αλλά και διατυπώνεται η πεποίθηση ή πρόβλεψη ότι ο ίδιος θα αποτελέσει έναν από τους δυναμικότερους για τη μεγέθυνση και τη δημιουργία απασχόλησης στο μέλλον.

2. Βλ, τη Στρατηγική Έρευνας και Τεχνολογίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση (Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation – RIS3, ΕΣΠΑ 2014-20, https://www.espa.gr/el/pages/staticRIS3.aspx (πρόσβαση 6/2021).

Ως προς αυτό, αξίζει να αναφερθεί, ότι σύμφωνα με διαθέσιμα στοιχεία,[3] η μεταποίηση τροφίμων στην Ελλάδα προβλέπεται ότι θα είναι ανάμεσα στους δέκα κορυφαίους κλάδους, με κριτήριο τον ρυθμό αύξησης της απασχόλησης, καθώς εκτιμάται ένα ποσοστό μεταβολής 13% την περίοδο 2021-2030. Επίσης, αναφέρεται ενδεικτικά ότι το επάγγελμα των ειδικευμένων τεχνικών επεξεργασίας τροφίμων και άλλων πρώτων υλών[4] για την ίδια περίοδο κατατάσσεται ανάμεσα στα πρώτα δέκα επαγγέλματα, με κριτήριο τη σε απόλυτους όρους αύξηση της απασχόλησης, μαζί με ειδικότητες όπως πωλητές, τεχνικοί του τομέα της υγείας, εκπαιδευτικοί κ.ά.

2.2 Το κρίσιμο πολιτικό και οικονομικό ζήτημα των δεξιοτήτων

Μετά την οικονομική κρίση του 2009, οι παγκόσμιες τάσεις στο ευρύτερο κοινωνικό οικονομικό περιβάλλον, αλλά και η υψηλή ανεργία σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες και σε συγκεκριμένους τομείς, καθώς και οι προκλήσεις που φέρνει η τεχνολογική αλλαγή στρέφουν το ενδιαφέρον στις βιομηχανικές χώρες, σε επίπεδο πολιτικής, στις αναδιαρθρώσεις στην αγορά εργασίας και συγκεκριμένα στις μεταβολές στα επαγγέλματα και στη διάγνωση των δεξιοτήτων (Δρακάκη και Καραμάνης, 2021). Σκοπός είναι η προσαρμογή των επιχειρήσεων, τομέων παραγωγής, περιοχών, οικονομιών των χωρών συνολικά και των εργαζομένων στις απαιτήσεις της νέας οικονομίας και κοινωνίας της γνώσης, στο πλαίσιο της διεθνοποίησης, στην πράσινη ανάπτυξη και τη βιομηχανική και τεχνολογική αλλαγή.

Στην ΕΕ, ήδη από τα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας, στο πλαίσιο της «νέας ευρωπαϊκής ατζέντας για τις δεξιότητες στην Ευρώπη» (EC, 2016) αναδεικνύονται ως προτεραιότητες η παρακολούθηση και ο σχεδιασμός ενός κοινού ευρωπαϊκού συστήματος δεξιοτήτων και πλαισίου διάγνωσης των αναγκών στην αγορά εργασίας. Η ανάπτυξη των κατάλληλων δεξιοτήτων θεωρείται ότι αποτελεί εγγύηση και προϋπόθεση για πιο ποιοτικές θέσεις εργασίας, αλλά και για καλύτερες επιδόσεις ανταγωνιστικότητας και καινοτομίας στο διεθνές περιβάλλον, για τις επιχειρήσεις και για την οικονομία της ΕΕ. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, οι κατάλληλες δεξιότητες ελκύουν περισσότερες επενδύσεις και «δρομολογούν έναν ενάρετο κύκλο

3. Cedefop, Skills Forecast.
4. Συγκεκριμένα, κωδ. ISCO-75 «Τεχνίτες επεξεργασίας τροφίμων, επεξεργασίας ξύλου, ειδών ένδυσης και ασκούντες συναφή επαγγέλματα».

δημιουργίας θέσεων εργασίας και ανάπτυξης» (EC, 2016a: 2). Τίθεται επομένως η άμεση ανάγκη για κεντρική και συντονισμένη παρέμβαση, δεδομένου και ότι ένα μεγάλο ποσοστό του εργατικού δυναμικού δεν διαθέτει τις κατάλληλες δεξιότητες ή δεν μπορει να βρει θέσεις εργασίας ανάλογες με το επίπεδο των προσόντων και των δεξιοτήτων τους, στο πλαίσιο του οικονομικού μετασχηματισμού.

Στην Ελλάδα, η έμφαση σε στόχους αναβάθμισης των ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού ξεκινά από τα μέσα της δεκαετίας 2010. Ενδεικτικά, ήδη από την περίοδο 2014-2020 στο πλαίσιο του Εταιρικού Συμφώνου για το Πλαίσιο Ανάπτυξης-ΕΣΠΑ 2014-2020 και μέσω του ΕΠ Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα & Καινοτομία (ΕΠΑνΕΚ) (2014) και των περιφερειακών επιχειρησιακών προγραμμάτων ορίζονται ως προτεραιότητες η ενίσχυση της εξωστρέφειας, της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας, αλλά και η ανάπτυξη των δεξιοτήτων, των γνώσεων και επαγγελματικών εξειδικεύσεων του ανθρώπινου δυναμικού. Επίσης, στο ΕΠ για την Αγροτική Ανάπτυξη 2014-2020 του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (2015), στους στρατηγικούς στόχους για την ανάπτυξη του αγροτροφικού συστήματος στην Ελλάδα ανήκουν η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικότητας και η αύξηση της αποδοτικότητας στην αλυσίδα αξίας των εγχώριων αγροτικών προϊόντων, με αναβάθμιση των ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού και με έμφαση στην επιχειρηματικότητα.

Ακόμα, περίπου από τα μέσα της δεκαετίας 2010, ξεκινά η πρόβλεψη για τις αναδιαρθρώσεις στην αγορά εργασίας. Οι πρώτες συστημικές παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση του «χάσματος δεξιοτήτων» αφορούν τη σύσταση μηχανισμού διάγνωσης αναγκών της αγοράς εργασίας το 2016 (Ν. 4368/2016, άρθρο 85) και συναφείς δράσεις των κοινωνικών εταίρων, συλλογικών φορέων εκπροσώπησης εργοδοτών και εργαζομένων που συνυπογράφουν την εθνική γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας (ΓΣΕΕ, ΓΣΕΒΕΕ, ΣΕΒ, ΕΣΕΕ, ΣΕΤΕ) την περίοδο 2014-2015 (Σπάνακα, 2020).

Την ερχόμενη προγραμματική περίοδο 2021-2027, η πολιτική για τις κατάλληλες δεξιότητες και την εκπαίδευση και ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού αναμένεται ότι θα έχει ακόμη πιο υψηλή προτεραιότητα στο σύστημα της δημόσιας πολιτικής. Στο νέο ΕΣΠΑ 2021-2027 και στα προγράμματα με χρηματοδότηση από τους πόρους του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (Next Generation EU), βασικός άξονας θα είναι η ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού και ο ανασχεδιασμός στα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, με βάση τη συστηματική παρακολούθηση των αναγκών

στην αγορά εργασίας. Όπως αναφέρεται στο Σύμφωνο Εταιρικής Σχέσης για την Ελλάδα 2021-2027, βασική επιδίωξη για την επόμενη εξαετία θα είναι στο πλαίσιο του Στόχου Προτεραιότητας 4 μια «πιο κοινωνική Ελλάδα μέσω της επένδυσης στο ανθρώπινο δυναμικό». Ειδικότεροι στόχοι θα είναι:[5]

- Η προώθηση της απασχόλησης και η βελτίωση της απασχολησιμότητας μέσω παρεμβάσεων για τη διευκόλυνση της πρόσβασης στην αγορά εργασίας και τη μείωση της αναντιστοιχίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησης.
- Η ενίσχυση των μηχανισμών διάγνωσης αναγκών της αγοράς εργασίας, η στήριξη της αυτοαπασχόλησης, η προώθηση της κοινωνικής οικονομίας και παρεμβάσεις ανάπτυξης δεξιοτήτων.

Η βελτίωση της προσαρμογής αυτοαπασχολούμενων, εργαζομένων και επιχειρήσεων, με παρεμβάσεις συμβουλευτικής και κατάρτισης στις απαιτήσεις της δημογραφικής αλλαγής και τις απαιτήσεις της ψηφιακής και πράσινης οικονομίας.

Επιπλέον, η πρόγνωση για την αγορά εργασίας εμπλουτίζεται και από νέους θεσμούς και καινοτόμες τεχνικές. Σύμφωνα με τη Σπάνακα (2020), είναι όλο και πιο έντονη η τάση διερεύνησης του μέλλοντος από τις κυβερνήσεις, λόγω των ραγδαίων οικονομικών, τεχνολογικών, αλλά και κοινωνικών μετασχηματισμών. Οι συνθήκες της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης 2008-2009, η δημογραφική αλλαγή και οι έντονες μεταναστευτικές ροές, οι τάσεις απο-περιφερειοποίησης των εμπορικών σχέσεων, η κλιματική αλλαγή και, πρόσφατα, η υγειονομική κρίση είναι παράγοντες που εντείνουν την αβεβαιότητα και καθιστούν αναγκαία τη μέθοδο «προοπτικής διερεύνησης» σε εθνικό επίπεδο. Σκοπός είναι η «ενόραση του μέλλοντος», με ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε ό,τι αφορά τις προοπτικές τομέων της βιομηχανίας, της έρευνας και της τεχνολογίας, της απασχόλησης κ.ά. Στο πλαίσιο αυτό, πρόσφατα και στην Ελλάδα συγκροτήθηκε εθνική Επιτροπή για το Μέλλον (Επιτροπή Foresight) με συμβουλευτικό ρόλο προς τον Πρωθυπουργό, η οποία θα μελετά τις μεγάλες τάσεις και θα προτείνει πολιτικές για το περιβάλλον, την τεχνολογική ανάπτυξη όπως και την αγορά εργασίας.[6]

5. 1ο Σχέδιο της Συμφωνίας Εταιρικής Σχέσης (ΕΣΠΑ) 2021-2027, σελ. 19, https://www.espa.gr/el/Documents/2127/ESPA_2021-2027_1st%20subm_22122020.pdf (πρόσβαση 7/2021).
6. Βλ. και άρθρο με τίτλο «Τι είναι η «επιτροπή foresight» που θα σχεδιάσει την Ελλάδα του μέλλοντος», *Τα Νέα,* 19/5/2021, https://www.tanea.gr/2021/05/19/politics/government/ti-einai-i-epitropi-foresight-pou-tha-sxediasei-tin-ellada-tou-mellontos/ (πρόσβαση 7/2021).

2.3 Σκοπός, αντικείμενο και στοιχεία μεθοδολογίας της έρευνας

Η έρευνα της οποίας τα αποτελέσματα συνοψίζονται στην παρούσα μελέτη εντάσσεται στην κοινή δράση των θεσμικών κοινωνικών εταίρων, ΓΣΕΕ, ΓΣΕΒΕΕ, ΕΣΕΕ και ΣΕΤΕ μέσω των επιστημονικών ινστιτούτων τους, με σκοπό τη συμβολή στη διάγνωση των αναγκών και αλλαγών που αναμένονται στην αγορά εργασίας. Ο γενικός στόχος της Πράξης με τίτλο «Παρεμβάσεις των Κοινωνικών Εταίρων για τη διερεύνηση δεξιοτήτων στο πλαίσιο του Μηχανισμού Διάγνωσης Αναγκών της αγοράς εργασίας» αφορά τη διαμόρφωση ενός πολυ-λειτουργικού και συμπληρωματικού μηχανισμού προς τον Εθνικό Μηχανισμό Διάγνωσης των Αναγκών της Αγοράς Εργασίας που θα προσφέρει έγκυρη πληροφόρηση και εξειδικευμένα δεδομένα. Αυτά θα αφορούν κατηγορίες επαγγελμάτων, επαγγέλματα ή κλάδους της οικονομίας σε ό,τι αφορά τις ανάγκες σε δεξιότητες, με έμφαση στις κοινωνικές και οριζόντιες.

Στο πλαίσιο αυτό, υιοθετείται η προοπτική διερεύνηση δεξιοτήτων (skills foresight) στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων. Σκοπός είναι η με ποιοτικές μεθόδους μελέτη των βασικών τάσεων στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων και η διερεύνηση των αναγκών σε δεξιότητες.

Σύμφωνα με τη Σπάνακα (2020: 2), που εξειδικεύει το πλαίσιο εφαρμογής της ερευνητικής μεθοδολογίας, ως «προοπτική διερεύνηση δεξιοτήτων» ορίζεται ο δομημένος και συστηματικός τρόπος σκέψης αναφορικά με το μέλλον και τις δεξιότητες στις οποίες *θα πρέπει* (έμφαση της γράφουσας) να έχει καταρτιστεί το εργατικό δυναμικό. Στο πλαίσιο αυτό, η προοπτική διερεύνηση στην παρούσα μελέτη γίνεται κατανοητή σε σχέση με ένα ιδεατό πρότυπο, ένα μοντέλο σχετικό με τις δεξιότητες που είναι αναγκαίο για να «πραγματωθεί» ένας επιθυμητός τρόπος ανάπτυξης. Λαμβάνοντας υπόψη τις ισχύουσες στρατηγικές στην Ελλάδα και την ΕΕ, όπως εξειδικεύονται στην ευρωπαϊκή στρατηγική «Ευρώπη 2020» (EC, 2010), το μοντέλο δεξιοτήτων θα πρέπει επομένως να ευνοεί την αποτελεσματικότητα για τις επιχειρήσεις, την έξυπνη ανάπτυξη, αλλά και την αειφόρο και δίκαιη ανάπτυξη «χωρίς αποκλεισμούς».

Η πρακτική της πρόβλεψης για τις δεξιότητες και την αγορά εργασίας στηρίζεται στην παραδοχή σεναρίων προς την επιθυμητή κατεύθυνση, καθώς η εξέλιξη στο μέλλον θεωρείται ότι δεν είναι γραμμική ή προκαθορισμένη. Για τον σκοπό αυτόν, σύμφωνα με τη βασική ακολουθούμενη μεθοδολογία, η μελέτη αναδεικνύει διαφορετικά σενάρια που αναπαριστούν τρεις πιθανές εκβάσεις του μέλλοντος. Αυτά παρουσιάζονται σε ξεχωριστό

κεφάλαιο στη συνέχεια και επικυρώθηκαν ως προς το εφικτό, επιθυμητό και προτιμητέο, με τη βοήθεια των ειδικών και εμπειρογνωμόνων με τη διενέργεια συζήτησης brainstorming, στο δεύτερο στάδιο του έργου.

Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα εξελίχθηκε σε τρία «υποέργα» ή στάδια ως εξής:

- *1. Θεματική μελέτη.* Στο πρώτο στάδιο, έγινε η θεματική μελέτη για την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας και την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης και των κύριων τάσεων στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων. Στο στάδιο αυτό της προ-έρευνας έγινε εποπτεία του ερευνητικού αντικειμένου, αξιοποιώντας διάφορες πηγές και μεθόδους ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης, συμπεριλαμβάνοντας ημιδομημένες συνεντεύξεις με κρίσιμους πληροφορητές και άτυπες συζητήσεις με επιστήμονες και επαγγελματίες που γνωρίζουν καλά τις εξελίξεις στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων.
- *2. Ποιοτική έρευνα προοπτικής διερεύνησης δεξιοτήτων (skills foresight).* Με την ολοκλήρωση της προ-έρευνας έγινε η υλοποίηση της ποιοτικής έρευνας για τις ανάγκες σε δεξιότητες στον τομέα, αξιοποιώντας τη μεθοδολογία που έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του έργου. Για τον σκοπό αυτόν χρησιμοποιήθηκαν τεχνικές όπως καταιγισμός ιδεών (brainstorming) για την επιλογή σεναρίου, συχνές συζητήσεις με τα μέλη ομάδας ειδικών (expert panel) και ομάδες εστιασμένης συζήτησης (focus groups).
- *3. Προτάσεις πολιτικής.* Στο τελευταίο στάδιο, έγινε η σύνθεση των αποτελεσμάτων των προηγούμενων δράσεων, έτσι ώστε να αναδειχθούν πιθανές παρεμβάσεις και προτάσεις πολιτικής για την ανάπτυξη των κρίσιμων δεξιοτήτων στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων. Επίσης, έγινε προγραμματισμός και υλοποίηση ενός εργαστηρίου πολιτικής (policy workshop), με τη συμμετοχή ειδικών επιστημόνων, ενεργών ερευνητών, εκπροσώπων συλλογικών φορέων, επιχειρήσεων και των κοινωνικών εταίρων, καθώς και υπεύθυνων σχεδιασμού πολιτικής. Σκοπός ήταν η διαβούλευση και ο αναστοχασμός γύρω από τα αποτελέσματα της ποιοτικής έρευνας, για να αναδειχθούν κατάλληλες παρεμβάσεις και προτάσεις στον τομέα της εκπαίδευσης-κατάρτισης, της αγροτικής και διαρθρωτικής πολιτικής κ.λπ.

Σημειώνεται ότι τα ευρήματα από τα παραπάνω, με εξαίρεση το 3, αποτυπώνονται στο κείμενο της παρούσας μελέτης. Η μελέτη επικαιροποιούνταν δηλαδή ανά φάση του έργου, ενώ οι προτάσεις πολιτικής αποτέλεσαν το αντικείμενο διακριτής έκθεσης.

Στο ίδιο πλαίσιο, η μελέτη εμπεριέχει τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τις ομαδικές συζητήσεις με τη μέθοδο ομάδων εστίασης (focus groups) και την επικύρωση τέλος του σεναρίου αναφοράς.

Ειδικά σε ό,τι αφορά την πρώτη φάση της έρευνας, για την εκπόνηση της μελέτης, αξιοποιήθηκαν δευτερογενή δεδομένα από πηγές, όπως επιστημονική βιβλιογραφία, εκθέσεις και ερευνητικά κείμενα, κείμενα πολιτικής, κανονιστικά και νομοθετικά κείμενα, αρθρογραφία στον Τύπο κ.ά. Επίσης, έγινε επεξεργασία ποσοτικών δεδομένων και εξετάστηκαν δείκτες και άλλο υλικό τεκμηρίωσης από υπουργεία, εθνικούς δημόσιους οργανισμούς, οργανισμούς της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κλαδικές οργανώσεις και επιστημονικά ινστιτούτα. Για τη στατιστική ανάλυση, αξιοποιήθηκαν κυρίως δεδομένα από τις βάσεις διεθνών οργανισμών, όπως EUROSTAT, Cedefop, Eurofound και ILO.

Ακόμα, στο πλαίσιο μικρής κλίμακας ποιοτικής έρευνας, έγινε μια πρώτη επαφή με κρίσιμους πληροφορητές, ενώ, ως και τη δεύτερη φάση, μαζί με τη συζήτηση καταιγισμού ιδεών για την επιλογή σεναρίου αναφοράς, οργανώθηκαν και έγιναν ημιδομημένες συνεντεύξεις με άτομα που έχουν επιστημονικές και επαγγελματικές γνώσεις και εμπειρία σε ό,τι αφορά την οργάνωση των κλάδων της μεταποίησης τροφίμων και του αγροτικού τομέα, εστιάζοντας στις εξελίξεις στην αγορά εργασίας και στις δεξιότητες. Στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης, μέσα από τα προσωπικά δίκτυα της ερευνήτριας και με τη μέθοδο της δειγματοληψίας «χιονιού» (snowball sampling) στην κοινωνική ποιοτική έρευνα, επιλέχθηκαν και κλήθηκαν να πάρουν μέρος ειδικοί, επαγγελματίες εργαζόμενοι τόσο εντός των σχετικών κλάδων (γεωργία-κτηνοτροφία, μεταποίηση τροφίμων) όσο και κοντά σε αυτούς (π.χ. σύμβουλοι αγροτικών και μεταποιητικών επιχειρήσεων, ειδικοί επιστήμονες).

Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει αναφορά σε δυσκολίες που αναμένονταν εξαρχής στην υλοποίηση της έρευνας και επιβεβαιώνονται τελικά με την ολοκλήρωση της μελέτης. Πρώτον, η περίοδος εξέλιξης του έργου συνέπεσε με την περίοδο εξέλιξης της πανδημίας Covid-19. Δεδομένης της αβεβαιότητας που συνεπάγονται τα διαδοχικά κλεισίματα και έκτακτα μέτρα, ήταν αναμενόμενες από την αρχή οι δυσκολίες στον προγραμματισμό ή και στη συλλογή δεδομένων. Δεύτερον, δυσκολία προέκυψε κατά την επικοινωνία με υποψήφιους/ες συμμετέχοντες/ουσες για να οριστεί κοινή ημέρα και ώρα για την ομαδική συνάντηση και συζήτηση. Τρίτον, αξίζει να αναφερθεί ο προβληματισμός για την αξιοπιστία/ακρίβεια/επάρκεια των στατιστικών στοιχείων που είναι διαθέσιμα για τις δεξιότητες και τα επαγγέλματα σε

επίπεδο κλάδου, για τις ανάγκες της ποσοτικής ανάλυσης. Αν και υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, όπως μέσω της Πλατφόρμας του Cedefop, αυτά κυρίως αναφέρονται στον πρώτο ή δεύτερο κωδικό επαγγελμάτων. Επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις διαπιστώνεται ασυνέπεια-ασυμφωνία μεταξύ διαφορετικών μετρήσεων και ερευνών, ακόμα και του ίδιου φορέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Αποσαφήνιση βασικών εννοιών

3. Αποσαφήνιση βασικών εννοιών

Στην παρούσα ενότητα, αποσαφηνίζονται βασικοί όροι και έννοιες που άπτονται του θεματικού αντικειμένου των δεξιοτήτων και αναγκών στην αγορά εργασίας και ειδικά στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων. Η ανάλυση δομείται σε δύο άξονες. Πρώτα, επεξηγούνται έννοιες σχετικά με τη ζήτηση εργασίας και την αγορά εργασίας. Επίσης, στο ίδιο πλαίσιο, επεξηγούνται έννοιες σχετικές με το νέο τεχνοοικονομικό υπόδειγμα που μεταβάλλει το περιεχόμενο και την οργάνωση της εργασίας μεσοπρόθεσμα. Στη συνέχεια, αναλύονται βασικές έννοιες που αφορούν πιο συγκεκριμένα τις σχετικές με την αγροδιατροφή και τα τρόφιμα οικονομικές δραστηριότητες σύμφωνα με τις υπάρχουσες ταξινομήσεις και προσδιορίζονται τα «όρια» και οι συσχετίσεις μεταξύ των κλάδων αναφοράς.

3.1 Εργασία, επαγγέλματα και δεξιότητες στο πλαίσιο του νέου τεχνοοικονομικού υποδείγματος

Σύμφωνα με τη συμβατική οικονομική θεωρία, η εργασία είναι ένας από τους τρεις βασικούς παραγωγικούς συντελεστές που απαιτούνται για να παραχθούν αγαθά χρήσιμα για να καλύψουν τις ανάγκες της κοινωνίας. Συμπεριλαμβάνει την ανθρώπινη προσπάθεια και τις διανοητικές ή σωματικές ικανότητες των ανθρώπων, ενώ μετριέται με τον χρόνο και την ένταση που αφιερώνει το ανθρώπινο δυναμικό στην παραγωγική διαδικασία. Σε αυτή τη νεοκλασική προσέγγιση, που θεωρείται ξεπερασμένη για τους περισσότερους οικονομολόγους, ο συντελεστής είναι ομοιόμορφος και ομοιογενής.

Σε μια διόρθωση του νεοκλασικού υποδείγματος, το υπόδειγμα του «ανθρώπινου κεφαλαίου» εστιάζει στις διαφορές που παρατηρούνται από την πλευρά της προσφοράς εργασίας (Δεδουσόπουλος, 2014· Mankiw and Taylor, 2011). Στο πλαίσιο αυτό, η εργασία εξετάζεται σε παρομοίωση με το φυσικό κεφάλαιο ως ένας συντελεστής που έχει παραχθεί και λαμβάνονται υπόψη οι διαφορές μεταξύ των ατόμων σε ό,τι αφορά τις ικανότητες, τις γνώσεις και τις εμπειρίες που συσσωρεύουν μέσω της συμμετοχής στην

εκπαίδευση, της κατάρτισης και της παραγωγής αγαθών, αλλά και σε ό,τι αφορά τις προοπτικές τους στην αγορά εργασίας. Υπό αυτή την προσέγγιση, οι διαφορετικές επιλογές των ατόμων για αποκατάσταση σε ένα επάγγελμα ή για εκπαίδευση, αλλά και οι διαφορετικοί μισθοί οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στα «αποθέματα» γνώσεων και ικανοτήτων που τα άτομα καταφέρνουν να συγκεντρώσουν και που μετουσιώνονται σε δεξιότητες και άρα σε υψηλότερη παραγωγικότητα. Στο ίδιο πλαίσιο, η επιτυχία τελικά συνδέεται με το «ανθρώπινο κεφάλαιο», το οποίο γίνεται αντιληπτό ταυτόχρονα ως μέσο παραγωγής αλλά και ως εκροή, χάρη στις επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν στο παρελθόν, με σκοπό την αύξηση των εισοδηματικών ροών στο μέλλον (De la Fuente and Ciccone, 2002). Με αυτόν τον τρόπο, η οικονομική επιστήμη επιχειρεί να εξηγήσει το γεγονός ότι τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης τείνουν να καταλαμβάνουν «καλύτερες» θέσεις εργασίας, να απασχολούνται σε επαγγέλματα ανώτερων δεξιοτήτων και να απολαμβάνουν υψηλότερους μισθούς, μεγαλύτερο κύρος και συχνά καλύτερες ή σταθερότερες συνθήκες εργασίας, σε σύγκριση με άτομα χαμηλότερων εκπαιδευτικών επιπέδων (Δεδουσόπουλος, 2014).

Παρότι η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου διορθώνει, όπως προαναφέρθηκε, τη νεοκλασική ερμηνεία για τη λειτουργία της αγοράς εργασίας, ωστόσο δέχεται και κριτική. Σύμφωνα με μία άποψη προερχόμενη από την παράδοση της μαρξιανής θεωρίας (Bowles and Gintis, 1975), η «εργασία» παύει να υπάρχει υπό αυτή την προσέγγιση ως ερμηνευτική κατηγορία, καθώς αντικαθίσταται από τη διφορούμενη έννοια του «κεφαλαίου». Ως κεφάλαιο που θα συσσωρεύεται στον εργαζόμενο, θα πρέπει να γίνεται απόθεμα σε διαφορετικές «ποσότητες» και, ως εκ τούτου, εκλαμβάνεται σαν να αποτελεί ένα μετρήσιμο αυστηρά-ποσοτικό μέγεθος. Σύμφωνα με την κριτική άποψη, η θέση αυτή έρχεται σε αντίθεση με τη φύση των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων της εργασίας, που είναι ποιοτικά διαφορετικές και δεν υπόκεινται σε ποσοτικοποίηση.

Για τον λόγο αυτόν, συχνά προτείνεται ως καταλληλότερη στην ερευνητική συζήτηση επίσης η έννοια του «ανθρώπινου δυναμικού». Αυτή είναι λιγότερο «αυστηρή» και ιδεολογικά φορτισμένη αλλά και ευρύτερη, αναδεικνύοντας τη σημασία όχι μόνο των τυπικών προσόντων, όπως της εκπαίδευσης, αλλά και των ικανοτήτων και δεξιοτήτων για συνεργασία, επιχειρηματικότητα και καινοτομία (Σκορδίλη, 2016).

Σε κάθε περίπτωση, η έννοια της εργασιακής δεξιότητας έχει προφανή αξία και θετική συσχέτιση με την παραγωγικότητα (Lynn, Green and Hogarth, 2009), αλλά και κεντρικό ρόλο στην κατανόηση της φύσης και των

εκροών της εργασίας. Η έννοια δεν θα πρέπει ωστόσο να συγχέεται με παρεμφερείς έννοιες, όμως, όπως καθήκον εργασίας (task) ή επάγγελμα.

Πρώτα απ' όλα, τα «εργασιακά καθήκοντα» (job tasks) αφορούν σαφώς προσδιορισμένες διαδικασίες εργασίας, λόγω των τεχνικών και οργανωτικών συνθηκών που επικρατούν στην παραγωγή (Δεδουσόπουλος, 2014). Τα καθήκοντα εργασίας μπορεί να είναι σχετικά απλά (εκτελεστικά, χειρωνακτικά) ή πιο σύνθετα, με απαιτήσεις για την εκτέλεσή τους τις κατάλληλες δεξιότητες. Έτσι, η εργασία εκτελείται και οργανώνεται μέσω μιας ροής καθηκόντων, δηλαδή κατανέμεται σε διαφορετικές λειτουργίες στα βασικά τμήματα και στάδια της παραγωγής. Τα καθήκοντα εργασίας είναι, ωστόσο, δυναμικά, δηλαδή εξελίσσονται στον χρόνο, καθώς αλλάζουν οι δυνατότητες της τεχνολογίας, οι ανάγκες της παραγωγής και η ζήτηση εργασίας (Acemoglu and Restrepo, 2019).

Σύμφωνα με τους Autor, Levy και Murnane (2003), τα καθήκοντα μπορούν να ταξινομηθούν σε ομάδες (task groups), όπως:

- Εργασίες ρουτίνας που μπορούν με ευκολία να κωδικοποιηθούν και άρα να εκτελεστούν και με μηχανικά μέσα.
- Αφηρημένες εργασίες που απαιτούν πιο αναλυτικές και διοικητικές ικανότητες, όπως για την επίλυση προβλημάτων, τον σχεδιασμό υποθέσεων κ.ά.
- Εργασίες που είναι χειρωνακτικές, μη ρουτίνας και συνδέονται με τις ανθρώπινες ικανότητες για προσαρμογή, εποπτική αναγνώριση ή επικοινωνία.

Από τα παραπάνω είναι φανερό ότι τα καθήκοντα εργασίας αποδίδουν και καταλήγουν σε εκροή, ενώ οι δεξιότητες αφορούν ένα σύνολο ικανοτήτων και γνώσεων που χρειάζεται ο εργαζόμενος για να εκτελέσει την εργασία του (Autor, 2013). Με άλλα λόγια, οι κατάλληλες δεξιότητες είναι προϋπόθεση για την εκτέλεση συγκεκριμένων καθηκόντων εργασίας.

Πιο αναλυτικά, ως «δεξιότητα» μπορεί να οριστεί η ικανότητα και η γνώση που απαιτείται για την εκτέλεση ορισμένων καθηκόντων εργασιών, αν και ο όρος είναι πολυδιάστατος, καθώς εμπλέκει και αναγνωρίζει και θεσμικούς παράγοντες που επιδρούν στην απόκτηση και στον σχεδιασμό των δεξιοτήτων.

Αυτή η πολύπλοκη φύση της δεξιότητας αντανακλάται στο πλήθος των διαφορετικών προσεγγίσεων. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τους Lynn, Green και Hogarth (2009), η δεξιότητα ορίζεται από την πλευρά της ζήτησης εργασίας και προκύπτει ανάλογα με τις ανάγκες των χρησιμοποιούμενων τεχνολογιών στις διαδικασίες παραγωγής και στην ανάπτυξη προϊόντος, τις

πρακτικές επιχειρηματικότητας και διοίκησης και την ακολουθούμενη στρατηγική απέναντι στον ανταγωνισμό. Σε μια διαφορετική προσέγγιση, οι δεξιότητες δεν σχετίζονται με συγκεκριμένες-μεμονωμένες εργασίες ή δεδομένες γνώσεις γύρω από το επάγγελμα, δεν περιορίζονται σε επιστημονικές πειθαρχίες ή τεχνικές ή επαγγελματικές ειδικότητες, αλλά είναι οι ικανότητες των εργαζομένων να μπορούν να ανταποκρίνονται επιτυχώς σε διαφορετικές καταστάσεις, ιδίως στο πλαίσιο της τεχνολογικής αλλαγής (Acemoglu and Autor, 2011· Autor, 2013). Έτσι, υπό αυτή την άποψη, οι δεξιότητες αφορούν ένα μείγμα ικανοτήτων, γνώσεων και προσωπικών στάσεων-αντιλήψεων που επιτρέπουν στο άτομο να εργάζεται αποδοτικά προς όφελός του, αλλά και προς όφελος της επιχείρησης και της οικονομίας (π.χ. Cedefop, 2009· EC, 2016b· Στραγάλης, 2019).

Επειδή στη βιβλιογραφία συναντώνται πολλοί ορισμοί και ταξινομήσεις σχετικά με τις δεξιότητες, στη μελέτη αυτή υιοθετείται ο ορισμός από τη Σπάνακα (2020), καθώς και η τυπολογία δεξιοτήτων όπως αυτή εξειδικεύεται στο πλαίσιο της μεθοδολογίας έργου. Έτσι, ως δεξιότητα νοείται η ικανότητα εφαρμογής της γνώσης και η χρήση τεχνογνωσίας για την εκτέλεση ενός έργου και την επίλυση ενός προβλήματος. Επίσης, υιοθετείται η θεμελιώδης διάκριση ανάμεσα σε επαγγελματικές ή ειδικές, οριζόντιες ή γενικές και αναδυόμενες δεξιότητες.

Ακόμα όμως χρειάζεται αποσαφήνιση του όρου «επάγγελμα», καθώς οι δεξιότητες, ειδικά στη διάστασή τους ως «ειδικές», θεωρούνται συνυφασμένες με συγκεκριμένες επαγγελματικές κατηγορίες. Και εδώ ο όρος είναι ιδιαίτερα σύνθετος.

Για την οικονομική ανάλυση, το περιεχόμενο του επαγγέλματος σχετίζεται με το εδραιωμένο πρότυπο οργάνωσης της παραγωγής, στη βάση του κατακερματισμού και της τυποποίησης των εργασιακών καθηκόντων και ενεργειών (Δεδουσόπουλος, 2014). Έτσι, για παράδειγμα, η τεϋλορική οργάνωση της εργασίας, που συνοδεύει το μοντέλο της μαζικής βιομηχανικής παραγωγής στο πλαίσιο του φορντισμού, είχε ως βασική συνέπεια τη διάκριση επαγγελμάτων που απαιτούσαν ένα υψηλό, ένα μεσαίο και ένα χαμηλό επίπεδο τεχνικών, οργανωτικών και γενικών γνώσεων. Τα επαγγέλματα αυτά είχαν αντιστρόφως ανάλογα εμπειρικό περιεχόμενο, δηλαδή η εμπλοκή στο περιβάλλον της εγκατάστασης και στην εργοστασιακή παραγωγή ήταν αντιστρόφως ανάλογη.

Στην οικονομική ανάλυση δεν υπάρχει συμφωνία σε μια τεχνική πιο περιγραφική έννοια και δεν είναι αποδεκτή μια δεδομένη κατηγοριοποίηση για τα επαγγέλματα. Αυτό αντανακλά πιθανόν και τη βασική υπόθεση ότι τα παραγωγικά συστήματα είναι δυναμικά και ότι διαφορετικοί εργαζόμενοι

μπορούν να εξελίσσονται και να μετακινούνται μέσα σε αυτά, συσσωρεύοντας γνώσεις και δεξιότητες.

Πιο διαφωτιστική είναι ίσως η προσέγγιση των κοινωνιολόγων, κατά την οποία το επάγγελμα ως έννοια αξιολογείται υπό διαφορετικές παραμέτρους. Για παράδειγμα, η επαγγελματική διάρθρωση σχετίζεται με το πρότυπο με το οποίο η κοινωνία επιτελεί τον κοινωνικό και τεχνικό καταμερισμό των έργων, ενώ τα επαγγέλματα δύναται να κατατάσσονται ανάλογα με διάφορα κριτήρια, όπως τα τεχνικά-ειδικά χαρακτηριστικά της εργασίας, τη σημασία τους στην κοινωνική ευημερία και την πρόοδο, τις προοπτικές ανάπτυξης, την ικανοποίηση που αντλεί το άτομο, τις δυνατότητες και τις μορφές της συλλογικής οργάνωσης των μελών συγκεκριμένων επαγγελματικών ομάδων και τη δυναμική των ταξικών σχέσεων (Watson, 2005). Από τη σκοπιά αυτή, τα επαγγέλματα δεν είναι απλώς οι ομάδες απασχολούμενων που αναλαμβάνουν συγκεκριμένα εργασιακά καθήκοντα ή χαρακτηρίζονται από ένα συγκεκριμένο μείγμα δεξιοτήτων, αλλά σχετίζονται διαλεκτικά με τη δυναμική της κοινωνίας και εντάσσονται στις κοινωνικές σχέσεις.

Μια κατηγοριοποίηση των επαγγελμάτων δίνεται στη βιβλιογραφία, σε συνάρτηση με τις απαιτούμενες δεξιότητες και τα καθήκοντα εργασίας, από το Dahlin (2019). Συγκεκριμένα, μπορεί να γίνει διάκριση ανάμεσα σε:

- Επαγγέλματα υψηλών δεξιοτήτων (π.χ. γιατροί, στελέχη διοίκησης, χρηματοοικονομικοί αναλυτές, επιχειρηματικοί σύμβουλοι μηχανικοί, νομικοί).
- Επαγγέλματα μεσαίων δεξιοτήτων που επιτελούν κυρίως διανοητικές εργασίες (π.χ. πωλητές, στελέχη διοικητικής υποστήριξης, γραμματείς).
- Επαγγέλματα μεσαίων δεξιοτήτων που επιτελούν κυρίως χειρωνακτικές εργασίες (π.χ. εργάτες στη βιομηχανία καις τις κατασκευές, επισκευαστές, συντηρητές).
- Επαγγέλματα χαμηλών δεξιοτήτων (π.χ. σερβιτόροι, φύλακες, υπάλληλοι στο εμπόριο ή στις κοινωνικές υπηρεσίες και στην ατομική φροντίδα).

Αυτή είναι μια χρήσιμη ταξινόμηση, παρ' όλα αυτά στη μελέτη αυτή ακολουθείται η συμβατική ταξινόμηση των επαγγελμάτων κατά τον Διεθνή Οργανισμό Εργασίας (ILO). Η τυπολογία ISCO-08[7] μπορεί να συνδεθεί με κατηγορίες επιπέδων προσόντων-δεξιοτήτων ως εξής[8]:

7. Η ταξινόμηση των επαγγελμάτων κατά ISCO-08, όπως ακολουθείται από την ΕΛΣΤΑΤ, είναι διαθέσιμη στο https://www.statistics.gr/occupation
8. ILO, επεξηγηματικό σημείωμα για τα στατιστικά δεδομένα, https://www.ilo.org/ilostat-files/Documents/description_OCU_EN.pdf (πρόσβαση 7/2021).

Πίνακας 1: Αντιστοίχιση των επαγγελμάτων σε διαφορετικά επίπεδα δεξιοτήτων (skill levels)

ΕΠΙΠΕΔΟ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ	**ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ** ISCO 08 (ανάλυση σε πρωτοβάθμιους κωδικούς)	
Επίπεδο δεξιοτήτων 3 και 4 (υψηλό)	1.	Ανώτερα διευθυντικά και διοικητικά στελέχη
	2.	Επαγγελματίες
	3.	Τεχνικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
Επίπεδο δεξιοτήτων 2 (μέσο)	4.	Υπάλληλοι γραφείου
	5.	Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές
	6.	Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι και αλιείς
	7.	Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
	8.	Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού και συναρμολογητές (μονταδόροι)
Επίπεδο δεξιοτήτων 1 (χαμηλό)	9.	Ανειδίκευτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες
Ένοπλες δυνάμεις	0.	Επαγγέλματα στις ένοπλες δυνάμεις
Δεν κατατάσσονται αλλού	Χ.	Δεν κατατάσσονται αλλού

Πηγή: ILO

Η θεωρία για τη «μεταβιομηχανική κοινωνία» έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την επεξήγηση της σημασίας των δεξιοτήτων και επαγγελμάτων σε έναν δεδομένο τρόπο ανάπτυξης και για την ερμηνεία των σύγχρονων μετασχηματισμών στην αγορά εργασίας. Σύμφωνα με αυτή, η κοινωνική αλλαγή χαρακτηρίζεται από τον μεταβαλλόμενο καταμερισμό της εργασίας μεταξύ των βασικών τομέων παραγωγής, τη μείωση του αριθμού των απασχολουμένων στον πρωτογενή και δευτερογενή και την αύξηση στον τριτογενή τομέα της οικονομίας, αλλά και από άλλους παράγοντες, όπως τη γενικευμένη αναβάθμιση του επιπέδου των δεξιοτήτων, την αύξηση του ποσοστού των εξειδικευμένων εργατών στο εργατικό δυναμικό, την αυξανόμενη διαφοροποίηση μεταξύ των επαγγελμάτων και την έντονη κινητικότητα της εργασίας μεταξύ αυτών, την κυριαρχία βιομηχανικών κλάδων υψηλής τεχνολογίας και καινοτομίας και τη σύγκλιση των οικονομιών σε ένα δεδομένο υπόδειγμα εκβιομηχανισμού, με έμφαση στην αποδοτικότητα.

Στον νέο αυτόν τύπο της μεταβιομηχανικής κοινωνίας, όπως εξηγεί ο Watson (2005: 190):

> *Η γνώση καθίσταται κεντρικής σημασίας πόρος, η παροχή υπηρεσιών έχει ως επί το πλείστον αντικαταστήσει τη βιομηχανική απασχόληση και τα γνωσιοκεντρικά επαγγέλματα έχουν προνομιακό ρόλο.*

Τελικά, πρόκειται για μια «κοινωνία της γνώσης» στην οποία θα μειώνονται σε αριθμό οι εργαζόμενοι σε χειρωνακτικές εργασίες και επαγγέλματα και θα προωθείται, μέσω των θεσμών και του συστήματος της κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής, ένα «αξιοκρατικό» πρότυπο αμοιβών της εργασίας, το οποίο θα συμπληρώνει την επαγγελματική δομή (Bell, 1974). Σε αυτή τη νέα δομή θα είναι κυρίαρχη η απασχόληση ατόμων με υψηλές ικανότητες, ενώ ένα επάγγελμα είναι «ανώτερο» όταν έχει επιτύχει υψηλότερα προνόμια, έχει κατακτήσει υψηλό κοινωνικό κύρος και ως κατηγορία απασχόλησης έχει υψηλή αυτονομία χάρη στην εργασία που παράγει (εμπιστοσύνη του ειδικού).

Αυτή η νέα κοινωνική δομή μοιάζει με το μοντέλο της νέας «βιομηχανίας 4.0» και της τέταρτης Βιομηχανικής Επανάστασης, όπως συμπαρασύρει την οικονομική και τεχνολογική αλλαγή (Schwab, 2016). Συνοπτικά, οι μεγάλες τάσεις στην οικονομία, την κοινωνία, την τεχνολογία και το περιβάλλον μεταβάλλουν αφενός το περιεχόμενο των επαγγελμάτων, αφετέρου τις ανάγκες σε δεξιότητες στην αγορά εργασίας. Κυρίως όμως η τεχνολογική αλλαγή ορίζει σε μεγάλο βαθμό τη ζήτηση εργασίας στις προηγμένες βιομηχανικές χώρες και επηρεάζει κάθε τομέα παραγωγής, και περισσότερο τους κλάδους της βιομηχανίας που λειτουργούν στη βάση εύκολα τυποποιούμενων καθηκόντων. Αυτά εύκολα μπορεί να υποκαθίστανται από την εργασία της μηχανής μέσω της αυτοματοποίησης και της ψηφιοποίησης (Brynjolfsson and McAffee, 2016· Λαπατσιώρας, Μηλιός και Μιχαηλίδης, 2020).

Κλείνοντας, το νέο τεχνοοικονομικό υπόδειγμα εξυπηρετεί τη μετάβαση στην πράσινη οικονομία και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Ως κλιματική αλλαγή ορίζεται στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών[9] η μεταβολή στην κατάσταση του κλίματος, η οποία μπορεί να γίνει αισθητή μέσω αξιόλογων διακυμάνσεων που παρατηρούνται για μια μεγάλη περίοδο στο κλί-

9. United Nations Framework Convention on Climate Change, "Fact sheet: Climate change science - the status of climate change science today", https://unfccc.int/files/press/backgrounders/application/pdf/press_factsh_science.pdf (πρόσβαση 7/2021).

μα, ως συνέπεια άμεσα ή έμμεσα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής γίνονται αισθητές με διάφορους τρόπους, όπως με την αλλοίωση της σύνθεσης της ατμόσφαιρας, την υπερθέρμανση, μεταβολές σε υδρολογικά και βιολογικά συστήματα κ.λπ., και καθιστούν απαραίτητες τις κοινές διακυβερνητικές και διεθνικές πολιτικές παρεμβάσεις για τη βελτίωση της ανθεκτικότητας των ανθρώπινων και φυσικών οικοσυστημάτων που απειλούνται ασύμμετρα, σε διαφορετικές περιοχές και περιφέρειες του πλανήτη (βλ. και UN, 2015).

3.2 Ο τομέας της αγροδιατροφής και το οικονομικό σύστημα

Στη συνέχεια, αποσαφηνίζονται έννοιες που έχουν σχέση με την οικονομική ανάλυση στο πλαίσιο της θεωρίας της βιομηχανικής οργάνωσης ή των αναλύσεων της κλαδικής οικονομικής, αλλά και οι κύριες ταξινομήσεις που υιοθετούνται για τον σχεδιασμό πολιτικής και την παρακολούθηση των οικονομικών μεγεθών στην Ελλάδα και την ΕΕ.

Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία, η παραγωγική διαδικασία διαιρείται και επιτελείται μέσα από οριζόντιες και κάθετες διασυνδέσεις μεταξύ κλάδων δραστηριότητας που οργανώνονται ευρύτερα σε τομείς παραγωγής (Πάκος, 1992). Μία συνήθης τυπολογία αναγνωρίζει τρεις βασικούς τομείς στην οικονομία, υπογραμμίζοντας ταυτόχρονα τη σπουδαιότητα και τις διατομεακές συνδέσεις, με σημείο εκκίνησης για την αναπτυξιακή διαδικασία τον αγροτικό τομέα (Ardeni and Freebairn, 2002). Πρόκειται για τη θεωρία «των τριών τομέων», που αναπτύχθηκε και σχηματοποιήθηκε στη βάση της προσέγγισης για τομείς παραγωγής των Clark και Fisher, μετέπειτα από τον Fourastie. Οι διασυνδέσεις πάντως του αγροτικού τομέα με την υπόλοιπη οικονομία τον καθιστούν «πρωτογενή», σε αντίθεση με άλλους τομείς που στηρίζονται σε αυτόν, όπως τον δευτερογενή –κατά βάση βιομηχανικό– και τον τριτογενή, κατά βάση τομέα παροχής υπηρεσιών.

Υπό αυτή την προσέγγιση, ο πρωτογενής τομέας συμπεριλαμβάνει τις δραστηριότητες της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της αλιείας-θήρας. Αν στους παραπάνω προστεθούν και η εξόρυξη και η ενέργεια, τότε όλοι αυτοί οι κλάδοι αφορούν την αξιοποίηση των φυσικών πόρων και την επεξεργασία τους για την προσφορά προϊόντων που είναι χρήσιμα ως ειροές για τον βιομηχανικό τομέα της οικονομίας. Ο τελευταίος αναλαμβάνει την παραγωγή αγαθών που απευθύνονται στον τελικό καταναλωτή.

Ακόμα όμως είναι διαθέσιμη και μια πιο αναλυτική ταξινόμηση που επιτρέπει την κατανόηση και διερεύνηση των σύνθετων διακλαδικών συνδέσεων και ανταλλαγών που αναπτύσσονται μεταξύ επιχειρήσεων (Πάκος, 1992), ενώ περίπου η ίδια υιοθετείται και στο σύστημα παρακολούθησης της Ελληνικής Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας:[10]

- Γεωργία, δάση, αλιεία
- Ορυχεία, μεταλλεία, λατομεία, αλυκές
- Μεταποίηση
- Υπηρεσίες κοινής ωφέλειας
- Κατασκευές και οικοδομές
- Διαμετακομιστικό εμπόριο
- Μεταφορές και επικοινωνίες
- Υπηρεσίες (ξενοδοχεία, υγεία, διασκέδαση κ.λπ.)
- Χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες
- Λοιπές υπηρεσίες

Η παραπάνω ανάλυση βοηθά στην αποσαφήνιση του περιεχομένου και των διαφορών, ανάμεσα στις δραστηριότητες της γεωργίας-κτηνοτροφίας και της μεταποίησης τροφίμων.

Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση που υιοθετείται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ), ο τομέας της Μεταποίησης (κωδ. Γ) είναι διακριτός σε σχέση με τον τομέα της Γεωργίας, Δασοκομίας, Αλιείας (κωδ. Α), από τον οποίο δέχεται βασικές εισροές. Η μεταποίηση τροφίμων, όπως ενδιαφέρει στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, συμπίπτει με τον κλάδο της «βιομηχανίας τροφίμων» εντός του κλάδου της Μεταποίησης (κωδ. Γ.10).

Μία συνήθης δυσκολία στην οικονομική ανάλυση αφορά την απόλυτη οριοθέτηση των κλάδων με σκοπό την ανάλυση και την κατανόηση των διακλαδικών σχέσεων. Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία, για να αναγνωριστεί ο κλάδος δραστηριότητας, θα πρέπει να αναγνωρίζονται ως σχετικά σταθερά τα βασικά χαρακτηριστικά της δομής αγοράς, τα οποία ταυτόχρονα επηρεάζουν και διαμορφώνονται από δυναμικούς παράγοντες, όπως η συμπεριφορά, οι τακτικές και οι στρατηγικές των επιχειρήσεων (Πάκος, 1992). Στο πλαίσιο αυτό, τίθενται ως βασικά κριτήρια στη βιβλιογραφία για τον

10. Την ταξινόμηση αυτή ακολουθεί περίπου η ΕΛΣΤΑΤ. Βλ. ΣΤΑΚΟΔ-08, για τις ταξινομήσεις οικονομικών δραστηριοτήτων στο https://www.statistics.gr/economic-activities

προσδιορισμό του κλάδου:

- Η φύση του παραγόμενου αγαθού
- Η τεχνολογία παραγωγής που χρησιμοποιείται
- Ο αριθμός των επιχειρήσεων που συγκροτούν τον κλάδο
- Ο τύπος των εισροών για την παραγωγική διαδικασία και η ύπαρξη εμποδίων εισόδου-εξόδου για επιχειρήσεις-ανταγωνιστές
- Οι αξιολογήσεις των καταναλωτών των τελικών χρηστών για τη φύση του εμπορεύματος και τα τεχνικά χαρακτηριστικά του

Είναι φανερό ότι οι κλάδοι σχετικοί με τα τρόφιμα, όπως ορίστηκαν προηγουμένως, πρώτον, της γεωργίας και των αγροτικών δραστηριοτήτων και, δεύτερον, της βιομηχανίας τροφίμων, διαφέρουν ως προς όλα τα παραπάνω σημεία.

Πρώτα απ' όλα, ο αγροτικός τομέας αφορά την καλλιέργεια φυτικών ειδών και την εκτροφή ζώων, ενώ συμπεριλαμβάνει ακόμα ευρύτερα δραστηριότητες όπως τη θήρα, την υδατοκαλλιέργεια και αλιεία. Στηρίζεται επομένως απευθείας στην εκμετάλλευσή φυσικών πόρων και έχει ακόμα τα εξής βασικά χαρακτηριστικά (Λιανός κ.ά., 1998):

- Εξαρτάται άμεσα από τους μη παραχθέντες συντελεστές, από τα στοιχεία της φύσης και τις παραγωγικές ιδιότητες και διαθέσιμες εκτάσεις τις γεωργικής γης
- Αξιοποιεί εργατικό δυναμικό σε μεγάλο ποσοστό οικογενειακή εργασία
- Βασίζεται σε σημαντικό βαθμό σε κεφάλαιο, το οποίο όμως στο μεγάλο μέρος του έχει δημιουργηθεί σε αρχικά στάδια της αναπτυξιακής διαδικασίας, με απλή ενσωμάτωση εργασίας και με μικρής κλίμακας δημόσιες επενδύσεις (π.χ. ισοπεδώσεις, στραγγίσεις, έγγειες βελτιώσεις, διαμόρφωση αγροτικών δρόμων)

Επιπλέον, ο σχηματισμός του παγίου κεφαλαίου που απαιτείται στον αγροτικό τομέα εμφανίζει σημαντική διασπορά στον χώρο και στον χρόνο, σε αντίθεση με τους βιομηχανικούς κλάδους, όπου συναντάται τυπικά μεγάλη συγκέντρωση κεφαλαίου και πιο μεγάλες επενδύσεις σε δημόσια και ιδιωτικά έργα υποδομών.

Ο κλάδος της μεταποίησης-βιομηχανίας τροφίμων, από την άλλη, αναλαμβάνει την επεξεργασία και τη μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων. Έτσι, διαφοροποιείται σε σχέση με πιο καθετοποιημένες δραστηριότητες εντός του αγροτικού τομέα, χρησιμοποιώντας συγκριτικά πιο εξελιγμένες

τεχνολογίες και πιο εντατικά το φυσικό κεφάλαιο (Νικολαΐδης, 2010). Στο πλαίσιο αυτό, στηρίζεται σε πιο εξελιγμένα μέσα τεχνολογίας και, χάρη σε αυτά, δύναται να περιορίζει τη σημασία των φυσικών-καιρικών φαινομένων στην παραγωγή των αγροδιατροφικών προϊόντων, αλλά και να χρησιμοποιεί λιγότερη εργασία, με μεγαλύτερες αποδόσεις και πιο ευνοϊκές προοπτικές για τη συσσώρευση κεφαλαίου (Goodman et al., 1987).

Όπως δείχνουν και εμπειρικά στοιχεία, ο κλάδος βασίζεται περισσότερο σε τυπικές σχέσεις εργασίας και εμφανίζει μεγαλύτερα ποσοστά μισθωτής εργασίας σε σχέση με τον αγροτικό τομέα (Νικολαΐδης και Στασινόπουλος, 2015), ενώ χαρακτηρίζεται και από μεγάλης κλίμακας επενδύσεις που αφορούν όχι τόσο το έγγειο κεφάλαιο, αλλά περισσότερο κεφάλαια εκμετάλλευσης και στοιχεία παγίου κεφαλαίου, όπως μηχανήματα, εξοπλισμό, κτίσματα κ.λπ. Με δεδομένα τα χαρακτηριστικά αυτά, είναι δυνατό να αναπτύσσονται οικονομίες κλίμακας και αύξηση της παραγωγικότητητας σε μεγαλύτερο εύρος παραγωγής, χάρη στην εξειδίκευση της εργασίας και στην αποδοτικότητα του εξοπλισμού.

Επιπλέον, λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια της μικροοικονομικής θεωρίας που προαναφέρθηκαν (π.χ. μέγεθος κλάδου, φύση προϊόντος), η βιομηχανία τροφίμων προσφέρει προϊόντα διαφοροποιημένα από πολλές επιχειρήσεις που λειτουργούν σε συνθήκες «ατελούς ανταγωνισμού». Αντιθέτως, η αγροτική παραγωγή αποδίδει ένα προϊόν πανομοιότυπο μεταξύ των σχεδόν αμέτρητων επιχειρήσεων που αποτελούν τον κλάδο, κι έτσι αναφέρεται ως ένα παράδειγμα πιο κοντά στη μορφή αγοράς του «τέλειου ανταγωνισμού». Μόνο στην περίπτωση που οι αγροτικές παραγωγικές μονάδες οργανώνονται σε συνεταιρισμούς για την εμπορία των αγροτικών προϊόντων πλησιάζουν σε άλλες μορφές αγοράς, με μεγαλύτερη μονοπωλιακή ισχύ και διαφοροποίηση του προϊόντος (Λιανός κ.ά., 1998).

Αυτή η διαφορά έχει σημαντικές προεκτάσεις σε ό,τι αφορά τις στρατηγικές ανάπτυξης, πωλήσεων και ανταγωνισμού που υιοθετούν οι επιχειρήσεις. Η μεταποίηση-βιομηχανία τροφίμων ανταγωνίζεται κατά κανόνα στην αγορά, διαθέτοντας επώνυμα προϊόντα, προϊόντα με χρήση εμπορικών σημάτων, συσκευασμένα και τυποποιημένα εμπορεύματα, πιστοποίηση με σήματα ποιότητας και άλλες ενδείξεις. Επίσης, αναπτύσσει συνεργασίες και δίκτυα με μονάδες του αγροτικού τομέα για να αποκτήσει πρώτες ύλες προς αποδόμηση, τις οποίες και συχνά εμπλουτίζει με μη φυσικά στοιχεία και μη διατροφικά προϊόντα (π.χ. τεχνητές γλυκαντικές ουσίες). Στο πλαίσιο αυτό, η μεταποίηση τροφίμων προσθέτει νέα χαρακτηριστικά στα τελικά προϊόντα

που συνήθως έχουν σκοπό να προσδώσουν και άλλα οφέλη στην υγεία του καταναλωτή (Νικολαΐδης, 2010) ή ακόμα την κάλυψη των ιδιαίτερων προτιμήσεών του (για παράδειγμα, τσάι με γεύση καραμέλα).

Οι επιχειρήσεις που συγκροτούν τον κλάδο είναι κατά κανόνα μεγαλύτερες και καλύτερα οργανωμένες, τείνουν να αξιοποιούν εξειδικευμένη εργασία και υψηλή τεχνογνωσία και μεθόδους βασισμένες σε «τεχνολογίες αιχμής», όπως τη βιοτεχνολογία και τη γενετική μηχανική (Νικολαΐδης, 2010), σε σχέση με τις αγροτικές μονάδες, που ειδικά στην Ελλάδα είναι σχεδόν πάντα μικρές και στηρίζονται στις δυνάμεις της οικογενειακής εργασίας και στην πολυαπασχόληση των γεωργών (Δαμιανάκος, 2007).

Ανάλογα, και σε θεωρητικό επίπεδο, τα εμπόδια εισόδου-εξόδου μπορούν να θεωρηθούν μεγαλύτερα σε τομείς της βιομηχανικής παραγωγής που εντάσσονται στη δομή του ατελούς ανταγωνισμού. Η ζήτηση για τα μεταποιημένα αγαθά εμπίπτει στην αρχή της υποκατάστασης, και άρα εξαρτάται από την τιμή των προϊόντων, ενώ ιδιαίτερη σημασία για τη διατήρηση της ανταγωνιστικής θέσης έχουν και οι πρακτικές μάρκετινγκ για την προώθηση και τη διαφήμιση, για την απόσπαση μεγαλύτερου μεριδίου επί των πωλήσεων και των εσόδων έναντι των ανταγωνιστών. Σύμφωνα με τις αρχές της μικροοικονομικής και πάλι (αναλυτικά Mankiw and Taylor, 2011), οι πολιτικές αυτές της επιχείρησης, όπως και η έρευνα και ανάπτυξη, αφενός περιορίζουν τις αποδόσεις (αύξηση του κόστους), αφετέρου τις αυξάνουν (αυξάνουν τα έσοδα από τις πωλήσεις), καθώς ενισχύεται ο βαθμός της «μονοπωλιακής δύναμης» που μπορεί να επιτύχει η επιχείρηση στην αγορά.

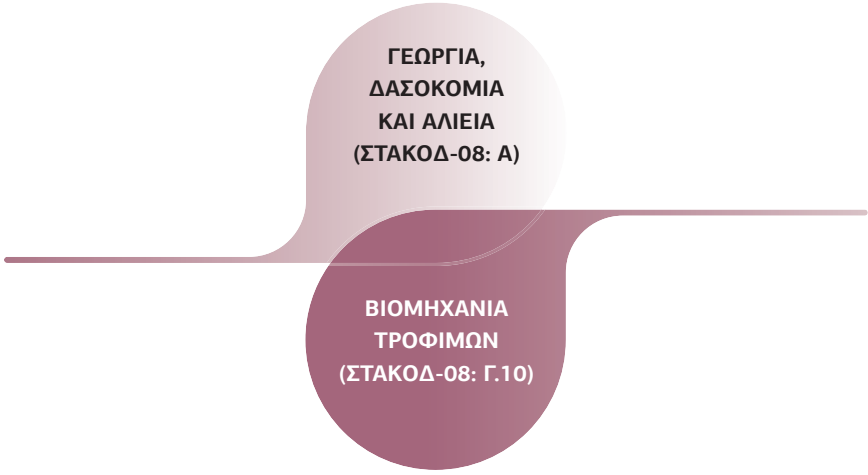
3.3 Ο τομέας της αγροδιατροφής- μεταποίησης τροφίμων: Ένας ορισμός

Σύμφωνα με τα παραπάνω, τα προϊόντα στον κλάδο των τροφίμων αποκτούν τα χαρακτηριστικά τους χάρη στην απλή ή σύνθετη τεχνολογία που εφαρμόζεται ή ακόμα και σε πρωτόκολλα που εξειδικεύουν τις προδιαγραφές για την ποιότητα. Στο πλαίσιο αυτό, συμπεριλαμβάνονται εργασίες μεταποίησης πρώτων υλών και δραστηριότητες επεξεργασίας συστατικών για την παραγωγή τροφίμων. Παρ' όλα αυτά, δεν μπορεί να αγνοηθεί η σημασία των δραστηριοτήτων της αγροτικής παραγωγής (γεωργίας, κτηνοτροφίας θήρας και αλιείας) στην αλυσίδα της αξίας, καθώς η λεγόμενη «πρώτη μεταποίηση», με πιο απλές μεθόδους και λιγότερα μηχανικά μέσα, μπορεί να λαμβάνει χώρα και σε μονάδες που επιλέγουν την καθετοποίηση προερχόμενες από κλάδους της αγροτικής παραγωγής. Μάλιστα, η ανάπτυ-

ξη ανθρώπινου δυναμικού και η επιχειρηματικότητα στον τομέα της αγροτικής παραγωγής συνήθως τίθενται ως προτεραιότητα με απώτερο στόχο την ενίσχυση της μεταποίησης και την παραγωγή προϊόντων υψηλότερης προστιθέμενης αξίας.

Στη μελέτη αυτή, θεωρείται ότι οι δύο κλάδοι, αν και διαφορετικοί μεταξύ τους, επικαλύπτονται και εμφανίζουν ισχυρή σύνδεση, όπως αποτυπώνεται στο Σχήμα 1. Ως εκ τούτου, η ανάλυση για τις δυνατότητες της παραγωγής και μεταποίησης τροφίμων θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη ως συνυφασμένες τις πρακτικές, τις προοπτικές και τα προβλήματα στον αγροτικό τομέα, όπως γίνεται και σε άλλες μελέτες (βλ., European Training Foundation, 2021· Mulder, 2009).

Σχήμα 1: Μια αναπαράσταση της σχέσης της βιομηχανίας τροφίμων και της γεωργίας στο αγροδιατροφικό σύστημα

Οι δραστηριότητες στον αγροδιατροφικό τομέα της οικονομίας που είναι σχετικές με τα τρόφιμα γίνονται έτσι κατανοητές σε μία αλυσίδα που ξεκινά από το «χωράφι» και φτάνει στο «ράφι» στον τελικό καταναλωτή. Τόσο ο γεωργός παραγωγός που λειτουργεί μια καθετοποιημένη μονάδα όσο και μια μεγάλη εταιρεία-πολυεθνική επιχείρηση που λειτουργεί εργοστάσιο επεξεργασίας γάλακτος και παράγει φέτα αποτελούν συστατικά μέρη του τομέα. Τα προϊόντα που μπορεί να προσφέρει μια επιχείρηση μεταποίησης ορίζονται κατ' αντιστοιχία με τη στατιστική ταξινόμηση ΣΤΑΚΟΔ-08 για τον κλάδο «βιομηχανία τροφίμων» ως εξής:

Προϊόντα διατροφής – Μια ενδεικτική ταξινόμηση
1
Κρέας και προϊόντα κρέατος
2
Ψάρια, καρκινοειδή και μαλάκια
3
Φρούτα και λαχανικά
4
Φυτικά και ζωικά λίπη και έλαια
5
Γαλακτοκομικά προϊόντα
6
Προϊόντα αλευρόμυλων, αμύλων και προϊόντα άμυλου
7
Είδη αρτοποιείας και αλευρώδη προϊόντα
8
Άλλα προϊόντα διατροφής (π.χ. ζάχαρη, κακάο, τσάι, καφές)
9
Παρασκευασμένες ζωοτροφές

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η υπάρχουσα κατάσταση

4. Η υπάρχουσα κατάσταση

4.1 Βασικά οικονομικά μεγέθη στην ΕΕ

Στην ΕΕ η μεταποίηση τροφίμων είναι ένας από τους δυναμικούς και μεγαλύτερους σε οικονομικό μέγεθος κλάδους δραστηριότητας. Η ευρωπαϊκή βιομηχανία τροφίμων-ποτών[11] αποδίδει 1,9% της συνολικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας και εμφανίζει τον υψηλότερο κύκλο εργασιών στη μεταποίηση, ύψους 1,205 δισεκατομμυρίων ευρώ το 2017, σύμφωνα με πρόσφατη έκθεση του FoodDrink Europe (2020). Επίσης, ο κλάδος απασχολεί 4,82 εκατομμύρια εργαζομένους, και έτσι είναι από τους κύριους κλάδους απασχόλησης, ενώ απορροφά ένα μεγάλο ποσοστό 20% των δαπανών κατανάλωσης των νοικοκυριών και έχει υψηλό μερίδιο 18,8% στις παγκόσμιες εξαγωγές τροφίμων και ποτών. Η παρουσία των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων είναι ισχυρή, με περίπου 42,7% του κύκλου εργασιών να προέρχεται απ' αυτές, όπως και 58,1% της απασχόλησης.

Ειδικά σε ό,τι αφορά την απασχόληση, ο κλάδος συνεισφέρει 15,5% των θέσεων εργασίας στη μεταποίηση συνολικά, ενώ ο αριθμός των απασχολούμενων εμφανίζει αύξηση διαχρονικά, ειδικά μέσα στην περίοδο της οικονομικής κρίσης. Σε σχέση με το 2008, διαπιστώνεται αύξηση όλα τα έτη, μετά το 2013. Επίσης, ο κλάδος θεωρείται ότι είναι σχετικής «έντασης εργασίας» με δύο εργαζομένους κατά μέσο όρο περισσότερους ανά επιχείρηση, σε σύγκριση με επιχειρήσεις σε άλλους κλάδους της οικονομίας.

Σε ό,τι αφορά τη συμβολή επιμέρους δραστηριοτήτων, τη μεγαλύτερη συμμετοχή σε όρους ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (ΑΠΑ) σημειώνει ο κλάδος της παραγωγής λιπών και ελαίων με 20%, ενώ ακολουθεί ο κλάδος αρτοποιημάτων και άλλων ειδών με 18%. Αντιθέτως, το μεγαλύτερο πο-

11. Ο κλάδος πολύ συχνά εξετάζεται ως ενιαίος ως «Βιομηχανία Τροφίμων και Ποτών». Ωστόσο, σύμφωνα με τη στατιστική ταξινόμηση στην Ελλάδα, η βιομηχανία ποτών αποτελεί ξεχωριστό κλάδο (αρ. 11), του τομέα της Μεταποίησης.

σοστό (32%) στην απασχόληση συνεισφέρει ο κλάδος της αρτοποιίας, ενώ ακολουθούν οι κλάδοι του κρέατος και προϊόντος κρέατος με 20% και λοιπά προϊόντα διατροφής με 15%. Σε ό,τι αφορά τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται, η μεγάλη πλειονότητα, 51% του συνόλου, δραστηριοποιείται στα είδη της αρτοποιίας.

Όπως προκύπτει, ανάμεσα στους υποκλάδους δραστηριότητας, ειδικά τέσσερις, αυτοί που αφορούν τα είδη αρτοποιίας, το κρέας και τα προϊόντα κρέατος, τα γαλακτοκομικά και τα λοιπά προϊόντα, είναι ιδιαίτερης οικονομικής σημασίας σε επίπεδο ΕΕ. Όπως υπολογίζεται, οι παραπάνω αποδίδουν 60% των συνολικών πωλήσεων και 74% της απασχόλησης στην ευρωπαϊκή βιομηχανία τροφίμων-ποτών (FoodDrink Europe, 2020).

Οι μεγαλύτερες χώρες-παραγωγοί στην ΕΕ είναι η Ισπανία, η Ιταλία η Γερμανία και η Γαλλία, ενώ η Ελλάδα μπορεί να χαρακτηριστεί ως χώρα παραγωγός μάλλον μικρού μεγέθους (FoodDrink Europe, 2020). Ενδεικτικά, σύμφωνα με τα στοιχεία (2018), η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία για τη Γερμανία, που είναι πρώτη στην ΕΕ, ανέρχεται σε 47,2 δισεκατομμύρια ευρώ, ενώ στο Λουξεμβούργο, που είναι η τελευταία, με κριτήριο το ύψος παραγωγής, σε 0,3 δισεκατομμύρια ευρώ. Στην Ελλάδα, δημιουργείται αξία προϊόντος 3,2 δισεκατομμυρίων ευρώ, ενώ παρόμοια είναι τα μεγέθη για την Τσεχία (3,2), Πορτογαλία (3,3) και λίγο υψηλότερα για τη Σουηδία και τη Δανία (πάνω από 4 δισεκατομμύρια ευρώ έκαστη).

4.2 Βασικά οικονομικά μεγέθη στην Ελλάδα

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, ο κλάδος της βιομηχανίας τροφίμων-ποτών παρακολουθείται συστηματικά ως προς τα βασικά διαρθρωτικά μεγέθη από το ΙΟΒΕ, αξιοποιώντας στοιχεία της Eurostat (Structural Business Statistics). Σύμφωνα με την πιο πρόσφατη ετήσια έκθεση, για το έτος 2019 (ΙΟΒΕ, 2020) τα βασικά μεγέθη και η συμμετοχή στο σύνολο της μεταποίησης για την Ελλάδα και την ΕΕ αποτυπώνονται στον Πίνακα 2.

Όπως διαπιστώνεται, η εγχώρια βιομηχανία το 2018 κάλυπτε το 27,6% του συνόλου των επιχειρήσεων της ελληνικής μεταποίησης, γεγονός που την κατατάσσει πρώτη ανάμεσα στους κλάδους της μεταποίησης, ενώ ακολουθούν οι κλάδοι μεταλλικά προϊόντα (14,6%) και άλλοι τομείς μεταποίησης (7,4%). Ακόμα αποτελεί τον βασικότερο εργοδότη στον τομέα της μεταποίησης, προσφέροντας 36,8% της συνολικής απασχόλησης, έναντι μόνο 6,2% στα μεταλλικά προϊόντα και 4,3% στα πλαστικά. Επιπλέον, ο κλάδος είναι ο

δεύτερος σε όρους οικονομικής αξίας, καθώς η συμμετοχή στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία φτάνει σε 28,1% και σε όρους κύκλους εργασιών σε 26,6%.

Από τον πίνακα επίσης είναι φανερό ότι ο κλάδος τροφίμων-ποτών στην Ελλάδα έχει σημαντικότερη θέση συγκριτικά με την ΕΕ, με όλα σχεδόν τα μεγέθη να είναι υψηλότερα. Ενδεικτικά, αναφέρεται η συμμετοχή στο σύνολο των εργαζομένων και η συμμετοχή στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, που στην Ελλάδα είναι υψηλότερα κατά περισσότερες από 15 π.μ. σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ.

Επίσης, πρέπει ν' αναφερθεί ότι ο κλάδος χαρακτηρίζεται από ικανοποιητικές επιδόσεις όχι μόνο σε βασικά οικονομικά μεγέθη, όπως στο εισόδημα ή στην απασχόληση, αλλά και στις επενδύσεις σε έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη. Πιο συγκεκριμένα, η δαπάνη της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών για Ε&Α στην Ελλάδα (2015) διαμορφώθηκε σε 19,5 εκατομμύρια ευρώ ή στο 13% της συνολικής δαπάνης για Ε&Α, καταγράφοντας το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ 20 χωρών της ΕΕ-28 για το 2015 (ΙΟΒΕ, 2020).

Πίνακας 2: Βασικά διαρθρωτικά μεγέθη του κλάδου βιομηχανίας τροφίμων – Συμμετοχή στο σύνολο της μεταποίησης στην Ελλάδα και την ΕΕ το 2018

Αριθμός επιχειρήσεων			
Ελλάδα		**ΕΕ-27**	
Μεταποίηση (58.247 επιχ.)	100,0%	Μεταποίηση (2.014.434 επιχ.)	100,0%
Τρόφιμα-Ποτά	**27,6%**	Μεταλλικά προϊόντα	18,5%
Μεταλλικά προϊόντα	14,6%	**Τρόφιμα-Ποτά**	**14,4%**
Άλλοι τομείς μεταποίησης	7,4%	Επισκευή μηχανημάτων και εξοπλισμού	9,9%
Είδη ένδυσης	6,9%	Προϊόντα ξύλου	8,1%
Επισκευή μηχανημάτων και εξοπλισμού	6,7%	Άλλοι τομείς μεταποίησης	7,4%
Κύκλος εργασιών			
Ελλάδα		**ΕΕ-27**	
Μεταποίηση (€58.195 εκατ.)	100,0%	Μεταποίηση (€7.420.000 εκατ.)	100,0%
Οπτάνθρακας και προϊόντα διύλισης	28,5%	Κατασκευή μηχανοκίνητων οχημάτων	14,3%
Τρόφιμα-Ποτά	**26,6%**	**Τρόφιμα-Ποτά**	**16,2%**
Παραγωγή βασικών μετάλλων	5,3%	Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	9,4%
Μεταλλικά προϊόντα	4,2%	Μεταλλικά προϊόντα	6,6%
Χημικά προϊόντα	4,2%	Οπτάνθρακας και προϊόντα διύλισης	5,7%
Αξία παραγωγής			
Ελλάδα		**ΕΕ-27**	
Μεταποίηση (€52.016 εκατ.)	100,0%	Μεταποίηση (€6.740.000 εκατ.)	100,0%
Οπτάνθρακας και προϊόντα διύλισης	30,1%	**Τρόφιμα-Ποτά**	**16,4%**
Τρόφιμα-Ποτά	**25,5%**	Κατασκευή μηχανοκίνητων οχημάτων	12,5%
Παραγωγή βασικών μετάλλων	5,0%	Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	9,6%
Μεταλλικά προϊόντα	4,1%	Χημικά προϊόντα	7,4%
Χημικά προϊόντα	4,1%	Μεταλλικά προϊόντα	7.0%
Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία			
Ελλάδα		**ΕΕ-27**	
Μεταποίηση (€11.521 εκατ.)	100,0%	Μεταποίηση (€2.020.000 εκατ.)	100,0%
Τρόφιμα-Ποτά	**28,1%**	**Τρόφιμα-Ποτά**	**12,2%**
Οπτάνθρακας και προϊόντα διύλισης	16,0%	Κατασκευή μηχανοκίνητων οχημάτων	11,1%
Μεταλλικά προϊόντα	6,0%	Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	10,8%
Παραγωγή βασικών μετάλλων	5,9%	Μεταλλικά προϊόντα	9,1%
Άλλα μη μεταλλικά ορυκτά προϊόντα	5,2%	Χημικά προϊόντα	6,9%
Αριθμός εργαζομένων			
Ελλάδα		**ΕΕ-27**	
Μεταποίηση (357.764 εργαζόμενοι)	100,0%	Μεταποίηση (29.147.845 εργαζόμενοι)	100,0%
Τρόφιμα-Ποτά	**36,8%**	**Τρόφιμα-Ποτά**	**16,5%**
Μεταλλικά προϊόντα	6,2%	Μεταλλικά προϊόντα	12,1%
Πλαστικά	4,3%	Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	10,1%
Έπιπλα	3,8%	Κατασκευή μηχανοκίνητων οχημάτων	8,6%
Εκτυπώσεις	3,6%	Προϊόντα από καουτσούκ και πλαστικό	5,6%

Πηγή: ΙΟΒΕ (2020), όπως παρουσιάζεται στη σελ. 4

4.3 Διαχρονική εξέλιξη των οικονομικών μεγεθών στην Ελλάδα

Στη συνέχεια, ειδικά σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, εξετάζεται η εξέλιξη των βασικών μεγεθών στη μεταποίηση και στον κλάδο της βιομηχανίας τροφίμων, σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat[12] για την περίοδο 2009-2018.

Η περίοδος αυτή επιτρέπει να αξιολογηθούν οι διακυμάνσεις σε βασικά μεγέθη, όπως την απασχόληση, την αξία παραγωγής, τον κύκλο εργασιών κ.λπ., σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα, λαμβάνοντας υπόψη και τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Με τον τρόπο αυτόν, είναι δυνατή η περιγραφή της κατάστασης συγκριτικά πριν και μετά την ύφεση της ελληνικής οικονομίας.

Ακόμα εξετάζονται στοιχεία ανά μήνα για την περίοδο 2011-2021, κι έτσι είναι δυνατή η ανάλυση της εποχικότητας, αλλά και των επιπτώσεων της κρίσης λόγω Covid-19 την τελευταία διετία.

4.3.1 Η περίοδος της οικονομικής κρίσης

Η περίοδος που συμπίπτει με την ύφεση της ελληνικής οικονομίας χαρακτηρίζεται σχεδόν αντιφατικά από μια άνοδο και δυναμική του τομέα της αγροδιατροφής και της μεταποίησης των τροφίμων. Αυτό επιβεβαιώνουν και άλλες μελέτες και εκθέσεις (π.χ. ΙΟΒΕ, 2020· Karantininis, 2017· Petropoulos, 2019) και παράλληλα τεκμηριώνεται με βάση τα στατιστικά δεδομένα στη συνέχεια.

Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat (Πίνακας 3), στην Ελλάδα ο αριθμός απασχολούμενων στον κλάδο της μεταποίησης τροφίμων αυξάνεται γρήγορα, την περίοδο της δεκαετίας 2009-2018, κατά 54% και φτάνει σε 124.921 άτομα. Η αξία του προϊόντος του κλάδου επίσης αυξάνεται σε ποσοστό 15%, όπως και η συμμετοχή του στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της μεταποίησης, που ανέρχεται σε 24,6% το 2018, έναντι 19,7% το 2009.

Από την άλλη πλευρά, ο επιχειρηματικός τομέας υποχωρεί οριακά. Ο αριθμός των επιχειρήσεων καταγράφει μικρή μείωση, από 15.769 το 2009 σε 15.164 το 2018 και παράλληλα μειώνεται η επένδυση ανά απασχολούμενο, από 6,9 χιλιάδες ευρώ σε 2,9 χιλιάδες ευρώ την ίδια περίοδο.

12. Από τη βάση Business Profile Scoreboard, https://ec.europa.eu/eurostat/cache/scoreboards/BSP/

Εξετάζοντας τα μεγέθη συγκριτικά με την ΕΕ, για λόγους ομοιογένειας και με βάση τη διαθεσιμότητα των στοιχείων, λαμβάνονται υπόψη στοιχεία για την περίοδο 2011-2018. Όπως παρατηρείται, στην ΕΕ και στην Ελλάδα οι τάσεις είναι παρόμοιες σε ό,τι αφορά την εξέλιξη του αριθμού των επιχειρήσεων, αλλά και την αξία του προϊόντος. Ο αριθμός των επιχειρήσεων αυξάνεται οριακά, ενώ κατά 16% σε κάθε περίπτωση ενισχύεται η αξία του προϊόντος του κλάδου.

Απόκλιση διαπιστώνεται, ωστόσο, σε ό,τι αφορά την απασχόληση, καθώς στην Ελλάδα ο αριθμός των απασχολούμενων ανέρχεται πολύ πιο γρήγορα, κατά 56% έναντι 8% για την ΕΕ. Αυτό σημαίνει ότι η μεταποίηση τροφίμων στην Ελλάδα παράγει πιο γρήγορα νέες θέσεις εργασίας συγκριτικά με την ΕΕ την περίοδο της ευρωπαϊκής και ελληνικής κρίσης, ωστόσο ο επιχειρηματικός τομέας ανταποκρίνεται πιο επιφυλακτικά στην Ελλάδα, απ' ό,τι σε έναν μέσο όρο στην ΕΕ.

Αυτό προκύπτει εξετάζοντας τους επόμενους δείκτες. Οι επενδύσεις ανά απασχολούμενο μειώνονται με σχετικά γρήγορο ρυθμό στην Ελλάδα την περίοδο 2011-2018, ενώ στην ΕΕ διαπιστώνεται αντιθέτως γρήγορη αύξηση. Όπως παρατηρείται, η πτωτική συμπεριφορά των επενδυτικών δαπανών συνοδεύεται και από μια αντίστροφη εξέλιξη στον αριθμό των άμισθων εργαζομένων. Στην Ελλάδα, ο αριθμός των ατόμων σε άμισθη απασχόληση αυξάνεται κατά 20%, ενώ στην ΕΕ μειώνεται κατά 10%.

Μια πιθανή εξήγηση θα μπορούσε να είναι ότι το πάγωμα των επενδύσεων συνοδεύεται από την αύξηση της άμισθης ή/και άτυπης εργασίας, που παρέχεται κυρίως από συμβοηθούντα μέλη ή ακόμα και ανασφάλιστη εργασία, κάτι που δεν αποτυπώνεται στα επίσημα στοιχεία για την αγορά εργασίας. Πρόκειται για μια γνωστή από προηγούμενες περιόδους «αμυντική» στρατηγική στην εγχώρια μεταποίηση, σε μια προσπάθεια να ανακάμψει ή να συντηρηθεί σε περιόδους κρίσης ή πίεσης λόγω της διεθνοποίησης (Βαΐου και Χατζημιχάλης, 1997· Πελαγίδης, 1997), που δίνει έμφαση στη συμπίεση του κόστους, αντί της ποιότητας, απέναντι στον εξωτερικό ανταγωνισμό.

Πίνακας 3: Επιλεγμένα οικονομικά μεγέθη για τον κλάδο της μεταποίησης τροφίμων – Σύγκριση Ελλάδας και ΕΕ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ / ΧΩΡΑ	2009	2018	% μεταβολή 2009-2018*	% μεταβολή 2011-2018**
Αριθμός επιχειρήσεων				
ΕΕ-27 (από 2020)	:	260.257	:	
ΕΕ-28 (2013-2020)	:	268.481	:	1%
ΕΛΛΑΔΑ	15.769	15.164	-4%	2%
Αξία προϊόντος σε εκατομμύρια ευρώ				
ΕΕ-27 (από 2020)	:	844.364	:	16%
ΕΕ-28 (2013-2020)	:	932.934	:	16%
ΕΛΛΑΔΑ	10.246,1	11.812,0	15%	16%
Αριθμός απασχολούμενων				
ΕΕ-27 (από 2020)	:	4.100.000	:	8%
ΕΕ-28 (2013-2020)	:	4.520.020	:	9%
ΕΛΛΑΔΑ	81.219	124.921	54%	56%
Αριθμός άμισθων ατόμων στην απασχόληση				
ΕΕ-27 (από 2020)	:	231.000,0	:	-10%
ΕΕ-28 (2013-2020)	:	233.698,0	:	-10%
ΕΛΛΑΔΑ	15.640	15.759	1%	20%
Ποσοστό συμμετοχής στην προστιθέμενη αξία του συνόλου του τομέα της μεταποίησης				
ΕΕ-27 (από 2020)	:	:		
ΕΕ-28 (2013-2020)	:	:		
ΕΛΛΑΔΑ	19,7	24,6		
Επένδυση ανά απασχολούμενο – σε χιλιάδες ευρώ				
ΕΕ-27 (από 2020)	:	8,0	:	27%
ΕΕ-28 (2013-2020)	:	8,1	:	29%
ΕΛΛΑΔΑ	6,9	2,8	-59%	-30%

* Για την Ελλάδα τίθεται ως αφετηρία της περιόδου αναφοράς το 2009, καθώς ενδιαφέρει η περίοδος της ύφεσης της οικονομίας.

** Για λόγους σύγκρισης λαμβάνεται υπόψη η περίοδος 2011-2019, για την οποία υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για την ΕΕ και την Ελλάδα.

Πηγή: Eurostat, ιδία επεξεργασία

Ως προς τη διάρθρωση, με βάση τα πιο πρόσφατα στατιστικά στοιχεία για το 2018 (ΙΟΒΕ, 2020), μπορούν να αναφερθούν τα εξής:

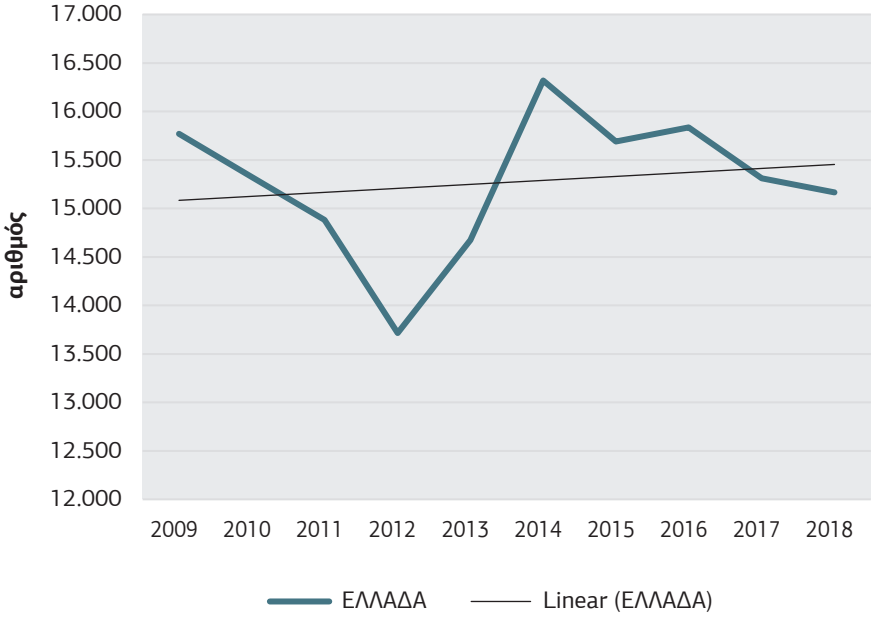
- Με κριτήριο την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ξεχωρίζει η Αρτοποιία και τα αλευρώδη, κλάδος που εμφανίζει το μεγαλύτερο ποσοστό (20%), ενώ ακολουθούν τα Φρούτα και λαχανικά (16%) και στην τρίτη θέση τα Γαλακτοκομικά (14%).
- Με κριτήριο τον δείκτη αξία παραγωγής, το μεγαλύτερο ποσοστό κατέχουν τα Γαλακτοκομικά (16%) και ακολουθούν η Αρτοποιία και τα αλευρώδη (15%) και τα Φρούτα και λαχανικά και το Κρέας (από 14%).
- Με κριτήριο τον αριθμό των επιχειρήσεων στον κλάδο, το μεγαλύτερο ποσοστό συγκεντρώνει η Αρτοποιία και τα αλευρώδη (58%) και στη συνέχεια τα Έλαια και λίπη (11%) και τα Άλλα είδη διατροφής (7%).
- Σε ό,τι αφορά τον κύκλο εργασιών, το υψηλότερο ποσοστό κατέχουν η Αρτοποιία και τα αλευρώδη (16%), τα Γαλακτοκομικά προϊόντα, τα Φρούτα και λαχανικά και το Κρέας (14%).

Εξετάζοντας πιο συγκεκριμένα τις οικονομικές διακυμάνσεις την περίοδο 2009-2018, διαπιστώνεται ότι ο κλάδος ανανεώνει τη δυναμική του και ότι η ανάπτυξη «κτίζεται» σταδιακά, ξεκινώντας περίπου από τα μέσα της δεκαετίας 2010.

Πιο συγκεκριμένα, ο αριθμός των επιχειρήσεων εμφανίζει μια κάμψη τα πρώτα χρόνια της οικονομικής κρίσης και μειώνεται από 15.769 το 2009 σε 13.715 μέχρι το 2012 (Διάγραμμα 1). Αυτή η τάση αντιστρέφεται περίπου στα μέσα της κρίσης, όπως δείχνουν και η ακμή που παρατηρείται το 2014 και η απότομη αύξηση στη συνέχεια, με ρυθμό 11% το 2014 σε σχέση με το 2013. Τελικά, το 2018 ο αριθμός των επιχειρήσεων έχει ανακάμψει στα ίδια περίπου επίπεδα του 2010, ενώ διαφαίνεται μια ήπια ανοδική τάση ως προς το συγκεκριμένο μέγεθος στο σύνολο της περιόδου.[13]

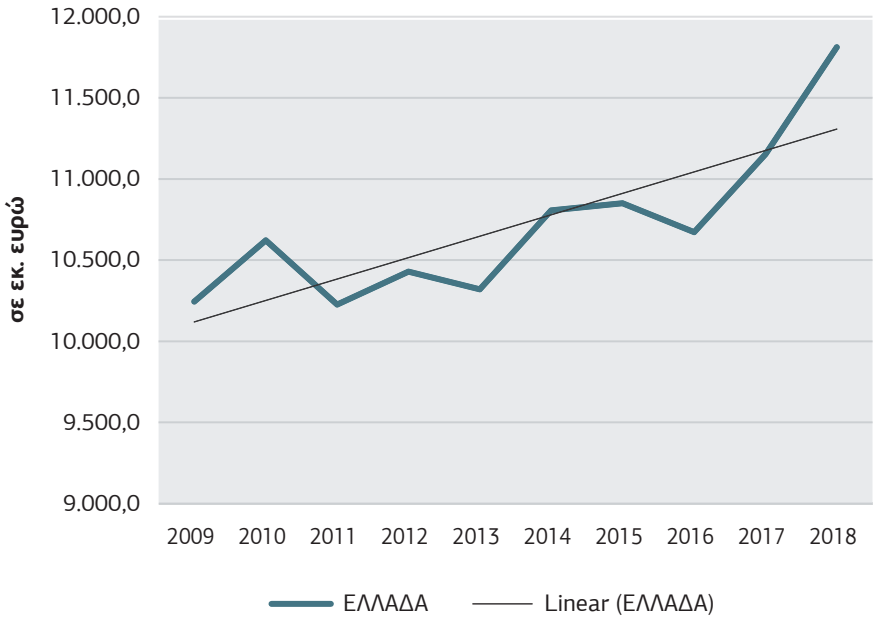
13. Προκειμένου να διαπιστωθεί η διαχρονική πορεία των στατιστικών μεγεθών, έχει προστεθεί στα διαγράμματα η γραμμή τάσης.

Διάγραμμα 1: Εξέλιξη των επιχειρήσεων στον κλάδο μεταποίησης τροφίμων 2009-2018

Η αυξητική τάση είναι ιδιαίτερα έντονη σε ό,τι αφορά συγκεκριμένους δείκτες, όπως την αξία του προϊόντος και την απασχόληση. Όπως παρουσιάζεται στο διάγραμμα στη συνέχεια, η αξία του προϊόντος αυξάνεται γρήγορα, τουλάχιστον μετά το 2011. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής υπολογίζεται σε 2%, ενώ ο ρυθμός επιταχύνεται μετά το 2016.

Διάγραμμα 2: Εξέλιξη αξίας προϊόντος στον κλάδο μεταποίησης τροφίμων 2009-2018

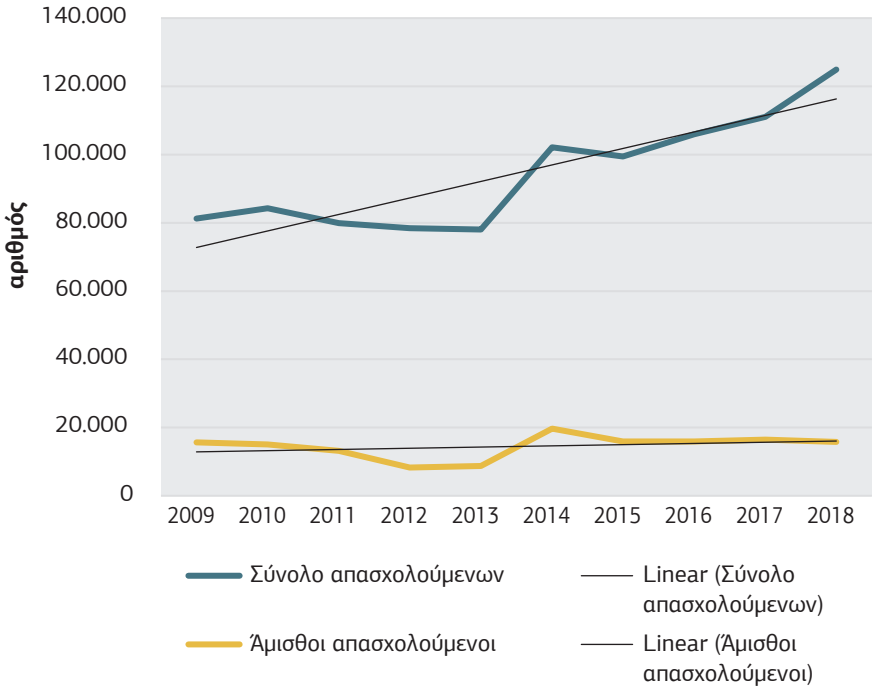
Η συνολική απασχόληση στον κλάδο εμφανίζει μείωση τα πρώτα χρόνια της κρίσης, μέχρι τουλάχιστον το 2013 (Διάγραμμα 3). Από 81.219 το 2009 μειώνεται σε 79.933 το 2011, ενώ αυξάνεται γρήγορα, κατά 31%, την περίοδο 2013-2014, φτάνοντας στα 102.129 άτομα μέχρι το 2014. Η τάση αύξησης διατηρείται μέχρι το τέλος της περιόδου, ενώ ο συνολικός αριθμός των απασχολούμενων φτάνει σε 125.921 άτομα το 2018.

Γενικότερα, όπως φαίνεται στα περισσότερα διαγράμματα, το 2013 αποτυπώνει την κορύφωση της κρίσης για τα δεδομένα του κλάδου. Λίγο μετά, στα μέσα της περιόδου, ανακάμπτουν όλα τα προαναφερόμενα βασικά μεγέθη. Εντυπωσιακή είναι και η προσωρινή αύξηση που καταγράφεται στον αριθμό των άμισθων εργαζόμενων. Με βάση τα στοιχεία για τη συνολική απασχόληση στον κλάδο, είναι φανερό ότι ο αριθμός τους έχει διπλασιαστεί μόλις σε διάστημα ενός έτους, από το 2013 μέχρι το 2014, και ανέρχεται από 8.724 σε 19.683 άτομα.

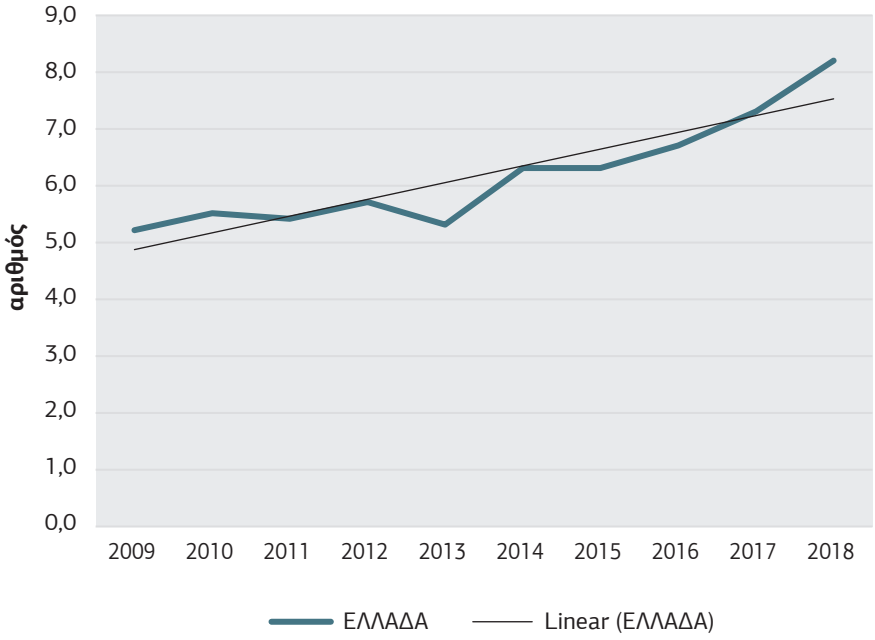
Συνολικά πάντως, στο σύνολο της περιόδου, διαπιστώνεται ότι η ανοδική τάση της απασχόλησης συνοδεύεται από μια σταθεροποίηση τελικά της μη μισθωτής εργασίας, που παραμένει κατά μέσο όρο ανά έτος περίπου στα

14.500 άτομα, καθώς και από μια αύξηση του μέσου μεγέθους των επιχειρήσεων με κριτήριο των αριθμό απασχολούμενων (Διάγραμμα 4).Το μέσο μέγεθος επιχείρησης αυξάνεται στην Ελλάδα στον κλάδο της μεταποίησης τροφίμων την περίοδο 2009-2018 από 5,2 σε 8,2 άτομα. Η απόκλιση πάντως σε σύγκριση με την ΕΕ-28 είναι ακόμα σημαντική, καθώς εκεί ο δείκτης ανέρχεται σε έναν μέσο όρο σε 15,7 και εμφανίζει μικρή αύξηση ανά έτος την ίδια περίοδο. Τα παραπάνω αντανακλούν το γεγονός ότι στην Ελλάδα κυριαρχούν σε μεγαλύτερο βαθμό οι μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις.

Διάγραμμα 3: Εξέλιξη της απασχόλησης στον κλάδο μεταποίησης τροφίμων 2009-2018

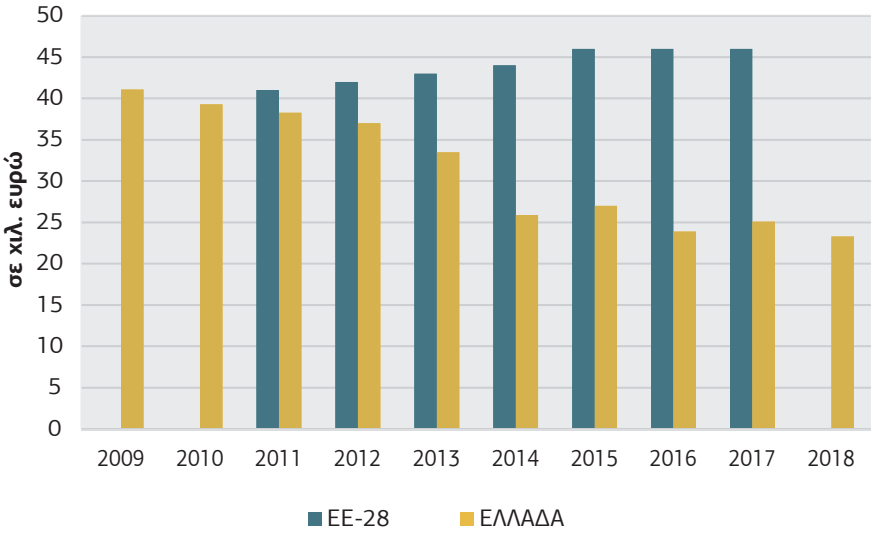
Διάγραμμα 4: Εξέλιξη του αριθμού απασχολούμενων ανά επιχείρηση στον κλάδο μεταποίησης τροφίμων 2009-2018

Σε ό,τι αφορά την παραγωγικότητα της εργασίας, αυτή μειώνεται διαχρονικά στην Ελλάδα την περίοδο 2009-2018, σε αντίθεση με την ΕΕ, όπου διαπιστώνεται ήπια αύξηση. Μετρούμενη σε όρους ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας ανά απασχολούμενο, η παραγωγικότητα της εργασίας φθίνει στον κλάδο, πιο συγκεκριμένα στην Ελλάδα, από 41,1 χιλιάδες ευρώ το 2009 σε 23,3 χιλιάδες ευρώ το 2018, προς το τέλος της οικονομικής ύφεσης. Η διάσταση αυτή μπορεί να εξηγηθεί λαμβάνοντας υπόψη παράλληλα τη μείωση των επενδύσεων των επιχειρήσεων όπως παρουσιάζεται στη συνέχεια.

Στην ΕΕ πάντως, ο δείκτης για την παραγωγικότητα εργασίας κυμαίνεται γύρω από έναν μέσο όρο 44 χιλιάδων ευρώ. Μέχρι το 2017, η απόκλιση σε σύγκριση με την Ελλάδα είναι σημαντική και υπολογίζεται σε 20,9 χιλιάδες ευρώ.

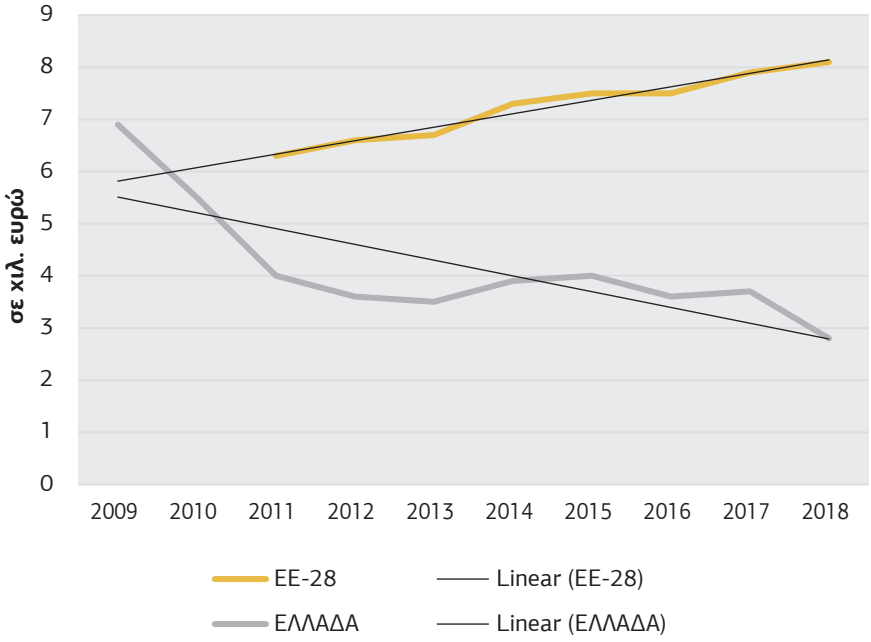
Διάγραμμα 5: Εξέλιξη της παραγωγικότητας στον κλάδο μεταποίησης τροφίμων, στην Ελλάδα και την ΕΕ 2009-2018 (ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά απασχολούμενο)

Εξετάζοντας ιδιαίτερα τις διακυμάνσεις στο δείκτη που αφορά τις επενδύσεις ανά απασχολούμενο στη μεταποίηση τροφίμων, είναι φανερό ότι η τάση είναι φθίνουσα για την Ελλάδα.

Ως εκ τούτου, πρόκειται για τον πρώτο δείκτη που συναντάται με συμπεριφορά μείωσης απ' όσους έχουν εξεταστεί ως τώρα. Όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 6, η επένδυση ανά εργαζόμενο φθίνει με γρήγορους ρυθμούς τα πρώτα χρόνια της κρίσης, από 6,9 χιλιάδες ευρώ το 2009 σε 3,5 χιλιάδες ευρώ μέχρι το 2013, ενώ στη συνέχεια έρχεται ήπια ανάκαμψη, που όμως είναι προσωρινή. Τελικά, από το 2014 μέχρι το 2018 ο ρυθμός μείωσης φτάνει σε 28%, ενώ η επένδυση αγγίζει μόλις τις 2,8 χιλιάδες ευρώ ανά εργαζόμενο. Είναι αξιοσημείωτο ότι η τάση αυτή είναι αντίθετη, συγκρίνοντας με την ΕΕ. Εκεί, ο δείκτης αυξάνεται συνεχώς ανά έτος και φτάνει από 6,3 χιλιάδες ευρώ το 2011 σε 8,1 χιλιάδες ευρώ ανά εργαζόμενο το 2018. Συνοπτικά, το ποσό που επενδύουν οι επιχειρήσεις ανά εργαζόμενο σε έναν μέσο όρο στα κράτη-μέλη της ΕΕ είναι μεγαλύτερο κατά 5,2 χιλιάδες ευρώ σε σύγκριση με την Ελλάδα.

Διάγραμμα 6: Εξέλιξη της επένδυσης ανά απασχολούμενο στον κλάδο μεταποίησης τροφίμων, στην Ελλάδα και την ΕΕ 2009-2018

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, ο κλάδος της μεταποίησης τροφίμων γίνεται όλο και μεγαλύτερος και σημαντικότερος ως προς τον αριθμό θέσεων απασχόλησης και την οικονομική αξία. Η αξία προϊόντος στην Ελλάδα αποκτά όλο και μεγαλύτερο μερίδιο και θέση μεταξύ των κλάδων της μεταποίησης, ενώ ταυτόχρονα ο κλάδος χαρακτηρίζεται από επιχειρήσεις μεγαλύτερου μεγέθους, που πραγματοποιούν όμως κατά μέσο όρο λιγότερες επενδύσεις και απασχολούν περισσότερους εργαζομένους για να αντισταθμίσουν τη μείωση στην παραγωγικότητα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η τάση μείωσης της παραγωγικότητας είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα για τους σκοπούς της συγκεκριμένης μελέτης, καθώς συνδέεται με την εκπαίδευση και την αξιοποίηση γνώσεων και δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού.

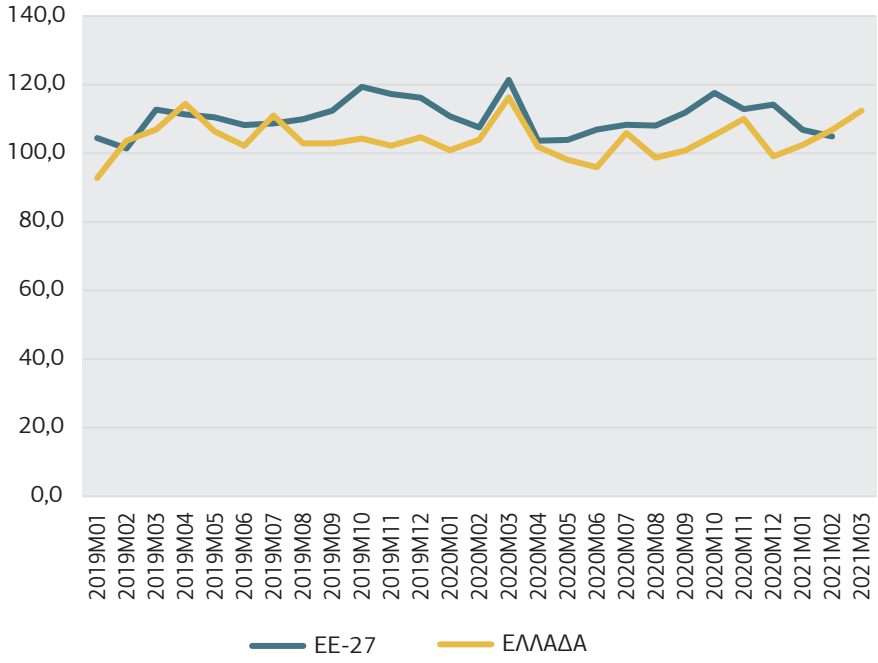
4.3.2 Η περίοδος της κρίσης λόγω Covid-19

Λαμβάνοντας υπόψη την εξέλιξη επιλεγμένων μεγεθών, όπως κύκλος εργασιών και αριθμός απασχολούμενων ανά τρίμηνο την περίοδο 2019-2021, μπορούν να εξαχθούν ορισμένα ακόμα συμπεράσματα για το υπόλοιπο της

περιόδου (μετά το 2018), αλλά και για την επίδραση της πανδημίας λόγω του νέου κορωνοϊού (μετά το 2020).

Σε ό,τι αφορά τον κύκλο εργασιών και τις συνολικές πωλήσεις στη μεταποίηση, αυτά παραμένουν σχεδόν σταθερά. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζοντας τον κύκλο εργασιών (λαμβάνοντας υπόψη τιμές έτους βάσης 2015) στην Ελλάδα, διαπιστώνονται ευεξήγητες διακυμάνσεις στη διάρκεια του έτους, οι οποίες αποτυπώνουν, πρώτον, τις διακυμάνσεις λόγω των διαδοχικών γενικών και μερικών κλεισιμάτων μετά το ξέσπασμα της υγειονομικής κρίσης (μετά 3/2020) και, δεύτερον τις «φυσιολογικές» εποχιακές διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα, κυρίως λόγω του τουρισμού. Πάντως, σε έναν μέσο όρο ο δείκτης για την Ελλάδα είναι 104,2, χαμηλότερος σε σχέση με την ΕΕ (110,4).

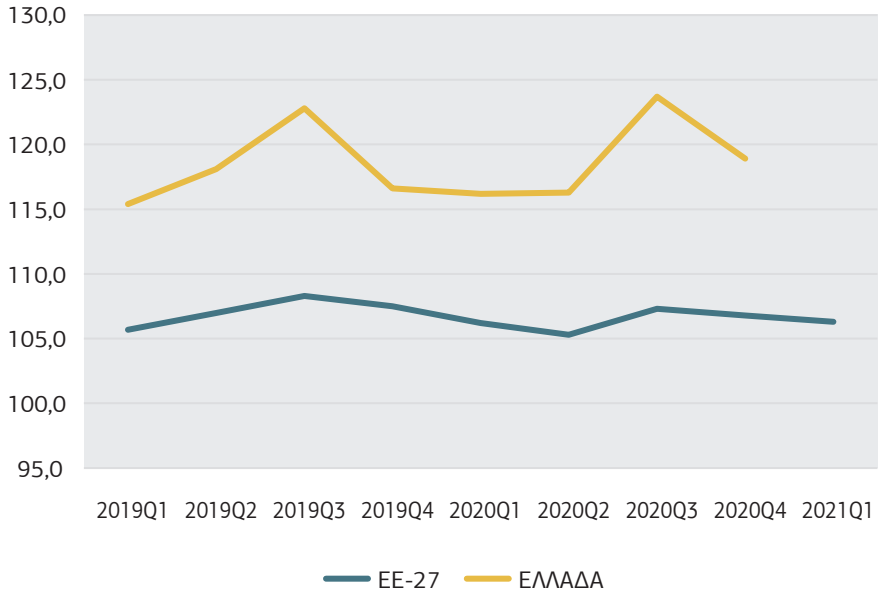
Διάγραμμα 7: Δείκτης κύκλου εργασιών στον κλάδο μεταποίησης τροφίμων, στην Ελλάδα και την ΕΕ, ανά μήνα 2019-2021(δείκτης 2015 = 100)

Ο αριθμός των απασχολούμενων στη μεταποίηση τροφίμων έχει σχεδόν σταθεροποιηθεί στην Ελλάδα, ενώ, συγκρίνοντας με την περίοδο περίπου στα μέσα της ελληνικής κρίσης, φαίνεται ότι είναι οριακά υψηλότερος. Συ-

γκεκριμένα, λαμβάνοντας ως έτος βάσης το 2015, ο δείκτης των απασχολούμενων ανέρχεται από 114,5 το πρώτο τρίμηνο του 2019 σε 122,18 το τρίτο τρίμηνο, μειώνεται σε 116 περίπου στα μέσα του 2020, περίοδος που ξεσπά η υγειονομική κρίση, αλλά ανακάμπτει γρήγορα το τρίτο τρίμηνο του 2020, που συμπίπτει με αυτό της καλοκαιρινής και της τουριστικής περιόδου, στα προ «γενικών κλεισιμάτων» επίπεδα. Ανάλογη διακύμανση δεν παρατηρείται στην ΕΕ-27, ενώ ο δείκτης εκεί γενικά κινείται σε χαμηλότερα επίπεδα, μεταξύ 105-108 στο σύνολο της περιόδου.

Διάγραμμα 8: Αριθμός απασχολούμενων στην Ελλάδα και την ΕΕ ανά τρίμηνο 2019-2021 (δείκτης 2015 = 100)

Σε κάθε περίπτωση πάντως, τόσο σε ό,τι αφορά τον κύκλο εργασιών όσο και τα επίπεδα απασχόλησης, διαπιστώνεται ότι με το τέλος του 2020 έχουν ανακτηθεί τα προ υγειονομικής κρίσης επίπεδα, δηλαδή τα επίπεδα του 2019, και ότι ο κλάδος έχει ανακάμψει.

4.4 Άλλα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά

4.4.1 Μέγεθος των επιχειρήσεων

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, στον κλάδο της μεταποίησης τροφίμων είναι χαρακτηριστική η κυριαρχία των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τα στοιχεία του ΙΟΒΕ (2020), οι περισσότερες επιχειρήσεις (90%) στη βιομηχανία τροφίμων-ποτών ανήκουν στην κατηγορία πολύ μικρές επιχειρήσεις, δηλαδή επιχειρήσεις που απασχολούν λιγότερο από εννιά εργαζομένους. Ωστόσο, ο κύκλος εργασιών, η αξία παραγωγής και η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία στον κλάδο στο μεγαλύτερο ποσοστό τους (34%, 36% και 40% αντίστοιχα) προέρχονται από τις πολύ μεγάλες επιχειρήσεις, δηλαδή από επιχειρήσεις με περισσότερους από 250 εργαζομένους. Στα έσοδα από τις πωλήσεις (κύκλος εργασιών) οι πολύ μικρές επιχειρήσεις μεταποίησης τροφίμων κατέχουν ένα μικρό σχετικά ποσοστό 15%, ενώ ο αριθμός τους ξεπερνά τις 13.000.

Τα παραπάνω υπογραμμίζουν ότι ο βαθμός συγκέντρωσης στον κλάδο είναι σημαντικός και, παρά την αριθμητική υπεροχή των μικρών μονάδων, το μεγαλύτερο ποσοστό των αποδόσεων και των εσόδων κατευθύνεται στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις, που συνήθως είναι θυγατρικές διεθνών ομίλων και ευρέως γνωστές στο καταναλωτικό κοινό. Σύμφωνα με στοιχεία που παραθέτει η Σκορδίλη (2016), οι πωλήσεις των 100 μεγαλύτερων εταιρειών στη βιομηχανία τροφίμων συγκεντρώνονται σε ποσοστό 32% στις δέκα πρώτες μεγάλες εταιρείες, μεταξύ των οποίων βρίσκονται θυγατρικές διεθνών ομίλων, όπως οι Nestle, Kraft, Barilla, Pepsico.

4.4.2 Κλαδικές διασυνδέσεις

Με σκοπό να αποτυπωθούν οι πολύπλοκες σχέσεις μεταξύ παραγωγικών μονάδων και καταναλωτών, συχνά χρησιμοποιείται η έννοια της «αγροδιατροφικής αλυσίδας» ή και των «αγροτροφικών συστημάτων». Η μορφή των παραπάνω δεν ακολουθεί μια γενική νόρμα, αλλά προκύπτει κατ' εκτίμηση των ιδιαίτερων οικονομικών-κοινωνικών χαρακτηριστικών και της διάρθρωσης της παραγωγής και της κατανάλωσης σε διακριτά περιφερειακά και τοπικά συστήματα ή στο εθνικό επίπεδο.

Ειδικότερα, σχετικά με την έννοια της «αλυσίδας» διατροφής, πρέπει να επισημανθεί ότι αυτή ορίζεται πιο τεχνικά, στο πλαίσιο του νέου τομέα των «logistics αγροτικών προϊόντων». Υπογραμμίζει το γεγονός ότι η διακίνηση και διαχείριση των προϊόντων διατροφής στηρίζεται όλο και περισσότερο

σε σύγχρονες τεχνολογίες και σε εξειδικευμένη τεχνογνωσία logistics, με ιδιαίτερες απαιτήσεις για τη συντήρηση σε ειδικούς ψυκτικούς θαλάμους, ποιοτικούς ελέγχους κάτω από αυστηρούς νομικούς περιορισμούς υγιεινής και ασφάλειας, διαχείριση δικτύων μεταφοράς και αποθήκευσης, αλλά και διαχείριση κρίσεων σε περιπτώσεις αλλοίωσης των φορτίων (Μαλινδρέτος, 2015).

Η εποχικότητα, η ποικιλία του προϊόντος, αλλά και η ανάγκη για μεταφορά σε μεγάλες αποστάσεις έχουν ιδιαίτερη σημασία στην εξέλιξη της αλυσίδας της διατροφής. Ο εφοδιασμός, για να είναι συνεχής και αδιάλειπτος, θα πρέπει να βασίζεται και σε εναλλακτικές τεχνικές παραγωγής (π.χ. φρούτων με τη μέθοδο του θερμοκηπίου) και μεταφοράς, καθώς τα αγαθά πρέπει να μετακινούνται σε μεγάλες αποστάσεις, ταξιδεύοντας με διαφορετικά μέσα, για να φτάσουν στον τελικό καταναλωτή. Αυτή η τάση εντείνεται μέσα στον χρόνο, καθώς οι αποστάσεις μεγαλώνουν στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Επίσης, οι αλυσίδες της αγροδιατροφής γίνονται όλο και πιο πολύπλοκες και εκτενείς, ειδικά καθώς οι καταναλωτές εκτιμούν περισσότερο την αξία τοπικών, παραδοσιακών και ποιοτικών, βιώσιμων προϊόντων διατροφής και έχουν πιο εκλεπτυσμένες προτιμήσεις υπέρ αγαθών που παράγονται σε απομακρυσμένες περιοχές.

Η αλυσίδα της αγροδιατροφής μπορεί να λάβει διαφορετικές μορφές, σύμφωνα με τον αριθμό των μεσαζόντων και των σχέσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα σε παραγωγό-καταναλωτή. Οι μορφές αυτές ουσιαστικά περιγράφουν τις διαδικασίες και σχέσεις εφοδιασμού προϊόντων και έχουν ως εξής (Μαλινδρέτος, 2015):

Πρόσωπο με πρόσωπο (face-to-face). Ο καταναλωτής αγοράζει απευθείας από τον παραγωγό, έχοντας επαφή από κοντά, η οποία χαρακτηρίζεται από την εμπιστοσύνη και την αυθεντικότητα.

Χωρικής εγγύτητας (spatial proximity). Στην περίπτωση αυτή τα προϊόντα όχι μόνο παράγονται, αλλά και πωλούνται στην περιοχή παραγωγής τους, ενώ οι καταναλωτές μαθαίνουν για την εντοπιότητα του προϊόντος στο σημείο της πώλησης. Εδώ τελικά υφίσταται η προέκταση της σχέσης «πρόσωπο με πρόσωπο», αφού εξειδικευμένοι πωλητές στο λιανεμπόριο (φούρνοι, κρεοπωλεία, μανάβικα κ.λπ.) προσφέρουν τα προϊόντα «τοπικά» σε διάφορους οργανισμούς/φορείς και σε άλλες επιχειρήσεις της περιοχής.

Εκτεταμένης εγγύτητας (spatially extended). Εδώ οι καταναλωτές γνωρίζουν πληροφορίες σε σχέση με τον τόπο προέλευσης του προϊόντος και τη διαδικασία παραγωγής, ωστόσο οι ίδιοι δεν κατοικούν στην περιοχή. Οι πλη-

ροφορίες για το προϊόν επικοινωνούνται μέσω της συσκευασίας, της εμπορικής επωνυμίας ή του δικτύου προώθησης ή ακόμα και μέσω πιστοποιητικών (π.χ. Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης, βιολογικά προϊόντα).

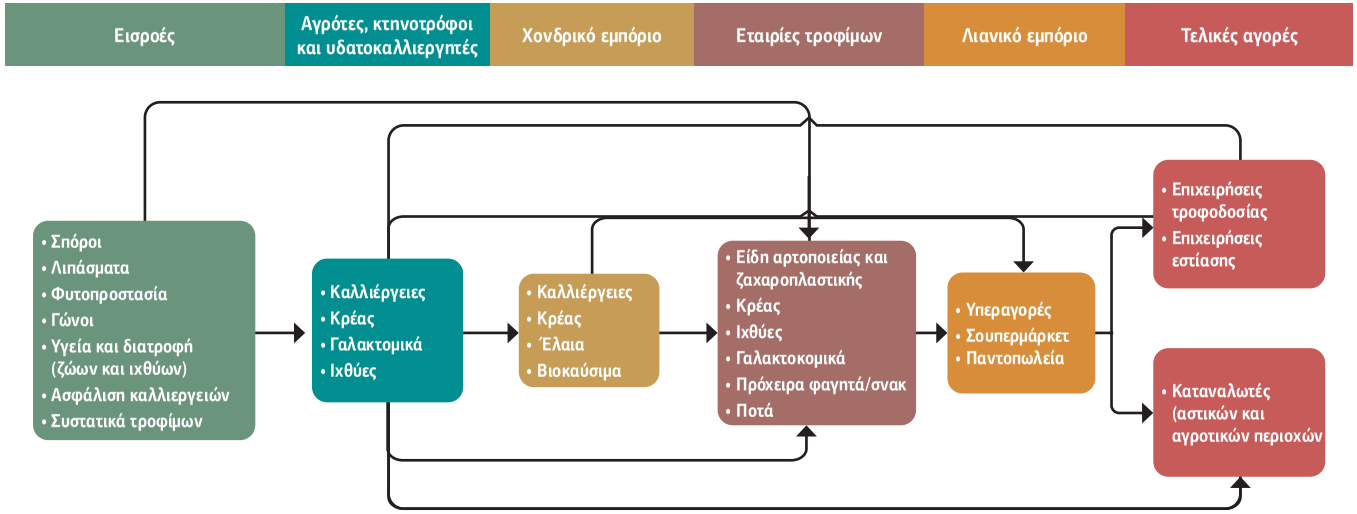
Σε μια διαφορετική, πιο κοντά στην οικονομική ανάλυση εξήγηση, τονίζεται και η προστιθέμενη αξία που αποδίδεται σε κάθε στάδιο παραγωγής και διακίνησης του προϊόντος. Η αλυσίδα *αξίας* της αγροδιατροφής εστιάζει στις διακλαδικές συνδέσεις που δημιουργούνται είτε προς τα εμπρός είτε προς τα πίσω με άλλους κλάδους δραστηριότητας.

Η αλυσίδα της αξίας ξεκινά από την αγροτική παραγωγή και τους διανομείς που προμηθεύουν στη βιομηχανία τις πρώτες ύλες, για πρώτη ή και για δεύτερη μεταποίηση. Η διαδικασία της μεταποίησης αποδίδει εκροές όπως αρτοσκευάσματα, γαλακτοκομικά προϊόντα ή έτοιμα γεύματα κ.λπ. Το χονδρικό και το λιανικό εμπόριο εμπλέκεται στη συνέχεια, αφού προμηθεύεται τα είδη της βιομηχανίας και τα προωθεί στην αγορά μέσω υπεραγορών ή απευθείας, ως είδη μπακαλικής-μαναβικής, στον καταναλωτή. Στην τελευταία θέση της αλυσίδας βρίσκεται έτσι ο καταναλωτής, ο οποίος αγοράζει από τις επιχειρήσεις λιανικού εμπορίου ή από τις επιχειρήσεις εστίασης.

Μια αποτύπωση των προηγούμενων δίνεται στο Σχήμα 2. Σύμφωνα με μια εκτίμηση του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, το 2017, στο πλαίσιο της αλυσίδας του ευρύτερου τομέα της αγροδιατροφής, στην Ελλάδα δραστηριοποιούνταν πάνω από 1 εκατομμύριο επιχειρήσεις που απασχολούσαν περισσότερους από 2 εκατομμύρια εργαζομένους.[14]

14. Βλ. και άρθρο «Η ακτινογραφία της αλυσίδας τροφίμων στην Ελλάδα», ΥΠΑΙΘΡΟΣ, 15/7/2017, https://www.ypaithros.gr/i-aktinografia-tis-alysidas-trofimon-stin-ellada/ (πρόσβαση 5/2021).

Σχήμα 2: Η αλυσίδα αξίας στον τομέα της αγροδιατροφής

Πηγή: Εθνική Στρατηγική ΕΤΑΚ για την Έξυπνη Εξειδίκευση 2014-2020, όπως εμφανίζεται στο Παράτημα 2

Οι πολύπλοκες διασυνδέσεις του κλάδου με τη γεωργία και το λιανικό εμπόριο, αλλά και με τον τομέα των υπηρεσιών αναλύονται σε άλλες εργασίες (ΙΟΒΕ, 2020· Karantininis, 2017· Νικολαΐδης, 2010) και δεν αποτελούν αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Πάντως, σε γενικές γραμμές επικρατεί η άποψη ότι ο αγροδιατροφικός τομέας στην Ελλάδα θα πρέπει κατά προτεραιότητα να συνδεθεί πιο αποτελεσματικά με τον τομέα των υπηρεσιών, ειδικά με αυτές που σχετίζονται με τον τουρισμό και τα logistics. Ενδεικτικά, η άφιξη σχεδόν 20 εκατομμυρίων τουριστών ανά έτος αλλά και ο υφιστάμενος αναπτυξιακός σχεδιασμός που προβλέπει ότι η χώρα θα εξελιχθεί σε σημαντικό διαμετακομιστικό κόμβο στη Νοτιοανατολική Ευρώπη δημιουργούν σημαντικές ευκαιρίες για τα ελληνικά τρόφιμα και αγροτικά προϊόντα (Karantinis, 2017). Επίσης, η κυριαρχία των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων στη μεταποίηση, που συνήθως στηρίζονται σε πιο παραδοσιακές μεθόδους και παράγουν μικρές παρτίδες, καλύπτοντας συγκεκριμένες προτιμήσεις των καταναλωτών, μπορεί ν' αναδειχθεί σε στρατηγικό πλεονέκτημα στις διεθνείς αγορές.

Ακόμα όμως, ως βασική πρόκληση τονίζεται η ανάγκη πιο αποτελεσματικής διασύνδεσης του τομέα της μεταποίησης των τροφίμων, με τους «πίσω κρίκους» της παραγωγικής αλυσίδας. Η περίπτωση του ελαιολάδου είναι χαρακτηριστική ως προς τα διαφυγόντα κέρδη για την ελληνική οικονομία και τις εγχώριες επιχειρήσεις, καθώς το ελληνικό ελαιόλαδο διατίθεται στην αγορά «χύμα» από τους παραγωγούς και εξάγεται στην Ιταλία ή την Ισπανία σε τιμές κοντά στο κόστος (Karantinis, 2017). Εκεί μεγάλες μονάδες επεξεργάζονται το ελληνικό προϊόν, αναμειγνύοντας με ποσότητες ντόπιου, ενώ σε μεγάλο ποσοστό το ίδιο αγαθό, συσκευασμένο και τυποποιημένο, εισάγεται πάλι πίσω στην Ελλάδα ως επώνυμο και ανώτερης ποιότητας, σε υψηλότερη τιμή για τους εγχώριους καταναλωτές.

Σε ένα νέο παράδειγμα επομένως, για την ανάπτυξη της ελληνικής γεωργίας και του εγχώριου συστήματος της αγροδιατροφής, είναι αναγκαία μια ολοκληρωμένη προσέγγιση των δυνατοτήτων των βασικών κλάδων που εμπλέκονται με τα τρόφιμα, της γεωργίας και της μεταποίησης, καθώς και σαφής και συγκροτημένη πολιτική και θεσμική παρέμβαση (Karantinis, 2017· ΚΕΠΕ, 2014· Νικολαΐδης και Στασινόπουλος, 2015). Αυτή θα πρέπει να ενθαρρύνει την οριζόντια και κάθετη ολοκλήρωση, αλλά και να εξασφαλίζει ότι οι μικρές και οι πολύ μικρές επιχειρήσεις (που, όπως προαναφέρθηκε, μπορούν να υποστηρίξουν μία πηγή ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στη βάση της ποιότητας και της διαφοροποίησης) διαθέτουν εξειδικευμέ-

νο ανθρώπινο δυναμικό ή τη δικτύωση για να ανταποκριθούν στις προκλήσεις του επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Το ανθρώπινο δυναμικό στους κλάδους της αγροδιατροφής εκτιμάται στο πλαίσιο αυτό ως καθοριστικός παράγοντας για τον επαναπροσδιορισμό του παραγωγικού μοντέλου και την προώθηση πιο σύγχρονων μεθόδων στην παραγωγή και προώθηση του προϊόντος στην αγορά.

4.4.3 Ο πολυλειτουργικός ρόλος της γεωργίας και το αγροδιατροφικό σύστημα

Μια εναλλακτική προσέγγιση απέναντι σε αυτή της αγροδιατροφικής αλυσίδας είναι η προσέγγιση των αγροτροφικών συστημάτων που αντιλαμβάνεται τις σχέσεις μεταξύ παραγωγικών μονάδων-επιχειρήσεων και καταναλωτών των τροφίμων, σε μια διάταξη όχι αλυσίδας, αλλά δομής ή δικτύου. Με την έννοια αυτή, η οργάνωση των κλάδων τροφίμων υπάγεται σε ένα χωρικά προσδιορισμένο παραγωγικό και οικονομικό σύστημα μέσα στο οποίο αναπτύσσονται πολύπλοκες και αμφίδρομες και όχι γραμμικές προς τα εμπρός ή προς τα πίσω συσχετίσεις.

Η προσέγγιση αυτή αντιλαμβάνεται ένα σύνολο με εσωτερικές διαδραστικές και δυναμικές σχέσεις ανάμεσα σε επιμέρους δραστηριότητες που συμπεριλαμβάνουν την παραγωγή, τη μεταποίηση, τη διακίνηση και πώληση, ακόμα και την κατανάλωση τροφίμων (Sage, 2012). Επίσης, εισάγει τη σημασία της σύνδεσης των παραγωγικών μονάδων με τους πόρους στο φυσικό περιβάλλον. Ο πολυλειτουργικός ρόλος δηλαδή της αγροδιατροφής ενδιαφέρει επίσης, ενώ στο πλαίσιο αυτό υιοθετείται συχνά η έννοια των «αγρο-οικοσυστημάτων» (IPES-Food, 2016· Giampietro, 2003· Newton et al., 2006).

Εδώ, πέρα από τις αλυσίδες αξίας, τίθενται στο επίκεντρο οι μορφές καλλιεργητικών και γεωργικών πρακτικών, οι πολιτικοοικονομικές εξελίξεις στο οικονομικό περιβάλλον και αλληλεπιδράσεις ανάμεσα σε συστήματα σε διαφορετικές κλίμακες, σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο (Μαζουαγιέ και Ρουντάρ, 2005· Νικολαΐδης, 2010· Πολυράκης, 2003). Επίσης, αναγνωρίζεται εξαρχής ο πολυλειτουργικός ρόλος ως συνυφασμένος με την πολιτική οικονομία της παγκοσμιοποίησης και των διεθνών σχέσεων. Όπως επισημαίνει η Σκορδίλη (2015: 7):

Η μελέτη των αγροτροφικών συστημάτων είναι το βάριο που φωτίζει την ακτινογραφία κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών πολιτισμικών ζητημάτων, ένας μαρκαδόρος που υπογραμμίζει τις ευρύτερες διαρθρώσεις και διαδικασίες. Είναι ενδεικτική η συμβολή τους στις μεγάλες αφηγήσεις για την παγκοσμιοποίηση, την κλιματική αλλαγή, και την παγκόσμια ανάπτυξη.

Η γεωργία «είναι πολυλειτουργική εξ ορισμού» (Νικολαΐδης, 2010: 49), καθώς πέρα από την πρωταρχική της αποστολή, που είναι η προσφορά βασικών ειδών διατροφής, αναλαμβάνει τον συντονισμό και την οργάνωση βασικών οικονομικών δραστηριοτήτων της υπαίθρου. Ο τομέας της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων δεν εκτελεί απλώς την προσφορά προϊόντος στον καταναλωτή, αλλά εντάσσεται σε ένα πλέγμα κοινωνικοοικονομικών στόχων. Μεταξύ αυτών ορίζονται η επαρκής παραγωγή ποιοτικών και ασφαλών προϊόντων, για όλους τους ανθρώπους, με σεβασμό προς το περιβάλλον, η προστασία της ανθρώπινης υγείας και η εξάλειψη της πείνας σε παγκόσμια κλίμακα (Baldwin, 2009· FAO, 2017· Kirova et al., 2019· Shelke, Van Wart and Francis, 2009). Η αειφορική διαχείριση των πόρων με προνοητικότητα για τις ανάγκες των μελλοντικών γενεών είναι ακόμη στρατηγική προτεραιότητα και προϋποθέτει την εξοικονόμηση ενέργειας, σεβασμό στη φέρουσα ικανότητα των οικοσυστημάτων και περιορισμό της χρήσης χημικών που διαβρώνουν τις δυνατότητες του εδάφους και επιβαρύνουν την υγεία των καταναλωτών.

4.4.4 Τα νέα καταναλωτικά πρότυπα και εξαγωγικές δυνατότητες

Στην Ελλάδα, το μεγαλύτερο μέρος της κατανάλωσης των νοικοκυριών για προϊόντα διατροφής το 2018 αφορά το κρέας (21,3%), ενώ ακολουθούν τα γαλακτοκομικά προϊόντα (15,4%) και το αλεύρι, το ψωμί και τα δημητριακά και τα λαχανικά (11,8%) (ΙΟΒΕ, 2020). Η εγχώρια αγορά πάντως θεωρείται ότι είναι μικρή και ότι ο κλάδος εκτιμάται ότι έχει σημαντικές αναξιοποίητες δυνατότητες, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και διασυνδέσεων με άλλες δραστηριότητες στο παραγωγικό σύστημα, αλλά και χάρη στις υψηλής ποιότητας διαθέσιμες τοπικά πρώτες ύλες (ΚΕΠΕ, 2014).

Για τον λόγο αυτόν, συνήθως δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη χρηματοδότηση των επιχειρήσεων και σε οριζόντιες δράσεις στήριξης με σκοπό την ανταγωνιστικότητα και εξωστρέφεια και γενικότερα την απρόσκοπτη και αμεσότερη πρόσβαση των ελληνικών επιχειρήσεων σε ξένες αγορές (ενδεικτικά, ΕΠΑΕΝ). Αυτή η προτεραιότητα εξηγείται στο πλαίσιο μιας μακροοι-

κονομικής διαπίστωσης ότι οι κλάδοι σχετικοί με τα τρόφιμα έχουν υπάρξει καθοριστικοί για την εξισορρόπηση του εξωτερικού εμπορικού ισοζυγίου της χώρας, ειδικά την τελευταία δεκαετία.

Ενδεικτικά, το 2018 ο κλάδος μεταποίησης των τροφίμων και ποτών παρουσιάζει μείωση στο εμπορικό έλλειμμα κατά 24,7% σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Η μείωση προέρχεται από την υποχώρηση των εισαγωγών, αλλά και την ταυτόχρονη αύξηση των εξαγωγών, τάσεις που έχουν διαμορφωθεί ήδη, από τα μέσα της δεκαετίας της κρίσης (δεκαετία 2010), περίπου μετά το 2014. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat (IOBE, 2020), στο σύνολο των εξαγωγών τα μεταποιημένα τρόφιμα-ποτά καταλαμβάνουν το 10% το 2018, ενώ στο σύνολο των εισαγωγών το 9%. Ειδικά σε ό,τι αφορά τις υποκατηγορίες προϊόντος, τα έλαια και λίπη καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο ποσοστό εξαγωγών (23%), ενώ ακολουθούν τα επεξεργασμένα φρούτα και λαχανικά, μαζί με τα γαλακτοκομικά (από 20%) και τα άλλα είδη διατροφής και τα ποτά (από 7%).

4.4.5 Συνολική αποτίμηση-συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη

Συνολικά, ο τομέας της αγροδιατροφής είναι κρίσιμος για την οικονομική ανάπτυξη για πολλούς λόγους, όπως τη συμμετοχή του στο συνολικό εισόδημα και την απασχόληση, τη σημασία του στην ισόρροπη χωρική ανάπτυξη, τη σχέση του ως θεματοφύλακα προς το φυσικό περιβάλλον, καθώς και την κρίσιμη αποστολή του στη διατροφική αυτάρκεια και υγεία του πληθυσμού. Στην Ελλάδα πρόκειται για έναν τομέα με δυναμική προοπτική, με θετικές συνέπειες στην οικονομική ανάπτυξη και την απασχόληση, και γενικότερα πολύπλευρες επιδράσεις στην κοινωνικοοικονομική ευημερία και ανάπτυξη (Νικολαΐδης, 2010· Σκορδίλη, 2016). Χρειάζεται, παρ' όλα αυτά, στοχευμένη παρέμβαση κυρίως με σκοπό την αποτελεσματικότερη σύνδεση μεταξύ των βασικών κλάδων που συνδέονται με την επεξεργασία και παραγωγή τροφίμων, αλλά και ενίσχυση των θεσμών, υποδομών και του ανθρώπινου δυναμικού στο πλαίσιο καινοτόμων πρωτοβουλιών για τη στήριξη της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας.

Ορισμένα από τα βασικά προβλήματα που συχνά αναφέρονται σε ό,τι αφορά ιδίως τον αγροτικό τομέα είναι ο πολυτεμαχισμένος κλήρος, ο χαμηλός βαθμός μεταποίησης και η χαμηλή προστιθέμενη αξία των εξαγόμενων προϊόντων, η εξάρτηση από τις ευρωπαϊκές επιδοτήσεις, αλλά και το χαμηλό, ειδικά σε σύγκριση με τα ευρωπαϊκά δεδομένα, επίπεδο εκπαίδευσης και κατάρτισης των αγροτών (Νικολαΐδης και Στασινόπουλος, 2015). Επί-

σης, σε ό,τι αφορά τη μεταποίηση καταγράφεται κυριαρχία των πολύ μικρών επιχειρήσεων και μεγάλη συγκέντρωση της αξίας σε λίγες επιχειρήσεις του κλάδου, σε μια οργάνωση της αγοράς που φαίνεται ολιγοπωλιακή. Με βάση ευρήματα της έρευνας πεδίου (Σκορδίλη, 2016), το εκπαιδευτικό επίπεδο των επιχειρηματιών στις μικρές μονάδες της μεταποίησης τροφίμων παραμένει σχετικά χαμηλό, ενώ και οι ικανότητες που προκύπτουν με βάση την προηγούμενη εμπειρία και τις πηγές της εκπαίδευσης-κατάρτισης δεν είναι σχετικές στην πλειονότητα των επιχειρηματιών με τα τρόφιμα.

Με βάση τα παραπάνω, διαπιστώνεται ακριβώς και η σημασία της παρούσας μελέτης. Μία βασική παραδοχή είναι ότι η διάταξη και οργάνωση των σχέσεων εντός της βιομηχανίας και των κλάδων της αγροδιατροφής δεν είναι αποκομμένη από τα χαρακτηριστικά της εργασίας και τις ικανότητες του ανθρώπινου δυναμικού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Οι μεγάλες τάσεις και κινητήριες δυνάμεις που επιδρούν στον τομέα

5. Οι μεγάλες τάσεις και κινητήριες δυνάμεις που επιδρούν στον τομέα

Από τα παραπάνω είναι φανερές η πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει την οργάνωση του αγροτροφικού συστήματος και η αδυναμία της «αυστηρής» οικονομικής ανάλυσης να εκτιμήσει τις αναπτυξιακές προοπτικές, διαστάσεις και συνέπειες του σύνθετου τομέα της αγροδιατροφής (βλ. και Νικολαΐδης και Στασινόπουλος, 2015). Στη συνέχεια, καταγράφονται οι μεγάλες τάσεις, καταλύτες και οι αλλαγές που επηρεάζουν το αγροδιατροφικό σύστημα στην Ελλάδα στο διεθνές και ευρωπαϊκό πλαίσιο. Σύμφωνα με τον οδηγό μεθοδολογίας (Σπάνακα, 2020: 12), ως «μέγα-τάσεις» (mega-trends) ορίζονται:

> *εξελίξεις μεγάλης κλίμακας που έχουν ήδη δρομολογηθεί (άρα αναφερόμαστε σε φαινόμενα που ήδη παρατηρούμε και σήμερα), τα οποία είναι σχεδόν αδύνατον να αλλάξουν τουλάχιστον μέσα στην επόμενη δεκαετία.*

Στο πλαίσιο αυτό, το μέλλον, σε διαφορετικές εκβάσεις, αναμένεται ότι θα διαμορφωθεί σύμφωνα με τον βαθμό στον οποίο εκπληρώνονται οι τάσεις.

Από την άλλη, ως «καταλύτες» (catalysts) θεωρούνται τάσεις που, αν και αναγνωρίσιμες, χαρακτηρίζονται από έναν υψηλό βαθμό αβεβαιότητας, ενώ κινούνται πιο γρήγορα σε σχέση με τις τάσεις. Σε αναλογία με τους καταλύτες, όπως νοούνται στην επιστήμη της χημείας, πρόκειται για παράγοντες αλλαγής που μπορούν είτε να επιταχύνουν είτε να επιβραδύνουν τις εξελίξεις που καταγράφονται στο πλαίσιο των μεγάλων τάσεων. Συνήθως οι καταλύτες περιγράφουν πιο βραχείες μεταβολές που εκδηλώνονται σε διάστημα λίγων μηνών, αλλά επηρεάζουν ιδιαίτερα την καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

Για τον αγροδιατροφικό τομέα και ολόκληρη την αλυσίδα αξίας των τροφίμων, η οποία συμπεριλαμβάνει από τη γεωργία, μέχρι τις μεγάλες βιομηχανίες και το εμπόριο τροφίμων, οι μεγάλες διεθνείς τάσεις καταγράφονται

σε πρόσφατη μελέτη που εκπονήθηκε για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Kirova et al., 2019). Σύμφωνα με αυτή, μέχρι το 2050, σε παγκόσμια κλίμακα, ο αγροδιατροφικός τομέας θα πρέπει να παράγει περισσότερα τρόφιμα κατά 50% για να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις της αυξημένης ζήτησης, ενώ ως μεγάλες κινητήριες δυνάμεις σε ό,τι αφορά την παραγωγή τροφίμων ξεχωρίζουν η δημογραφική αλλαγή, η οικονομική ανάπτυξη, η αλλαγή στο κλίμα, η διεθνοποίηση και η τεχνολογική πρόοδος.

Στη συνέχεια, εξετάζονται περαιτέρω οι τάσεις που αναμένεται πως θα επηρεάσουν περισσότερο τον κλάδο της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων στην Ελλάδα.

Πρέπει να σημειωθεί εξαρχής, ωστόσο, ότι ορισμένοι παράγοντες που ξεχωρίζουν ως κινητήριες δυνάμεις μπορεί να επιδρούν αμφίδρομα. Έτσι, για παράδειγμα, οι προτιμήσεις των καταναλωτών, καθώς αλλάζουν, «πιέζουν» τις επιχειρήσεις για υιοθέτηση νέων τεχνολογιών. Ακόμα, είναι δυνατό οι κλάδοι των τροφίμων να επηρεάζονται από την τάση αναδιοργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας, αλλά και η τάση επηρεάζεται από τις εξελίξεις εντός του κλάδου. Για παράδειγμα, εξελίξεις όπως η ενίσχυση της μονοπωλιακής δύναμης από ορισμένες επιχειρήσεις ή η επικράτηση ανορθολογικών πρακτικών υποκινούν διατροφικές κρίσεις και την υποβάθμιση του οικοσυστήματος. Αυτό με τη σειρά του συνεπάγεται αλλαγές στην παραγωγική διαδικασία για ανάπτυξη καινοτομίας και αειφορική διαχείριση των πόρων.

5.1 ΤΑΣΗ 1. Αυτοματοποίηση και ψηφιακός μετασχηματισμός

Σύμφωνα με σχετική έρευνα (Krirova et al., 2019), οι νέες τεχνολογίες σε παγκόσμια κλίμακα αναμένεται ότι θα συμβάλουν στην αύξηση της παραγωγής τροφίμων περισσότερο από άλλους παράγοντες, ακόμα περισσότερο και απ' ό,τι η επέκταση των καλλιεργητικών γαιών. Η τεχνολογική καινοτομία θα ενισχύσει την παραγωγικότητα στη βιομηχανία και, ταυτόχρονα, θα προσφέρει λύσεις ακριβείας στη γεωργία, που αναμένεται ότι θα αυξήσουν τις αποδόσεις του τομέα κατά 30%. Επίσης, οι νέες τεχνολογίες θα βελτιώσουν την οικολογική αποτελεσματικότητα, δηλαδή θα συμβάλουν σε μείωση του οικολογικού αποτυπώματος των γεωργικών και βιομηχανικών δραστηριοτήτων και στην εξοικονόμηση ενεργειακών πόρων.

Η περαιτέρω αυτοματοποίηση και η εφαρμογή νέων Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στην παραγωγή και μεταποίηση τροφί-

μων θεωρείται αναμενόμενη, με σκοπό να αντιμετωπιστούν άλλες τάσεις και οικονομικές και κοινωνικές προκλήσεις. Ειδικότερα, ο τομέας της μεταποίησης καλείται να αντεπεξέλθει στις νέες και πιο σύνθετες απαιτήσεις των καταναλωτών, στους εντεινόμενους νομικούς ελέγχους και στην όλο και μεγαλύτερη αυστηρότητα νομικών-ρυθμιστικών πλαισίων που αφορούν την ποιότητα και διαφέρουν ανά χώρα, αλλά και να διασφαλίσει τη διατροφική επάρκεια του παγκόσμιου πληθυσμού. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι αναγκαίο να στρέφεται στις νέες τεχνολογίες και στην ψηφιοποίηση των λειτουργιών, διαδικασιών και δομών, προκειμένου να αυξάνεται η παραγωγικότητα και να τηρούνται οι αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης.

Στο πλαίσιο αυτό, πρόκειται για έναν τομέα παραγωγής που έτσι κι αλλιώς βασίζεται στην έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη, για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της ζήτησης, αλλά σήμερα κινείται με γρήγορους ρυθμούς προς το παράδειγμα που αναφέρεται και ως «Βιομηχανία 4.0» (Miranda et al., 2019). Οι νέες μέθοδοι, μηχανές και εξοπλισμός ΤΠΕ, που επιτρέπουν και επιταχύνουν τον ψηφιακό μετασχηματισμό, είναι απαραίτητα για την οργάνωση των επιχειρήσεων στον τομέα της αγροδιατροφής. Οι τεχνολογικές βελτιώσεις εφαρμόζονται είτε στην καλλιέργεια των γεωργικών προϊόντων, με σκοπό την προστασία της βιοποικιλότητας ή τη διατήρηση του νερού ή την ολοκληρωμένη διαχείριση των χημικών κ.ά., είτε στον εκσυγχρονισμό των συστημάτων στη μεταποίηση, βελτιώνοντας την αποδοτικότητα των διεργασιών και διευκολύνοντας τη μετάβαση σε νέα επιχειρηματικά μοντέλα με προσανατολισμό την καινοτομία (Kirova et al., 2019).

Εδώ πρέπει να γίνει και μία αναγκαία αποσαφήνιση και επισήμανση. Ο γεωργικός τομέας, όπως και κάθε παραγωγικός τομέας της οικονομίας, δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ενιαίος και αδιαφοροποίητος. Αντιθέτως, σήμερα περικλείει διαφορετικά επιχειρηματικά μοντέλα που αναπαριστούν διαφορετικές μορφές χρήσης των παραγωγικών πόρων και διαφορετικές τεχνολογίες παραγωγής. Σύμφωνα και με τα πορίσματα από τις ημιδομημένες συνεντεύξεις, καθένα απ' αυτά έχει τις δικές του απαιτήσεις σε ανθρώπινο δυναμικό και δεξιότητες. Στο πλαίσιο αυτό, συμπεριλαμβάνονται οργανωμένες μονάδες και εκμεταλλεύσεις που εφαρμόζουν συστήματα:

α) **Παραδοσιακής γεωργίας.** Οι μονάδες αυτού του τύπου συνήθως παράγουν σε μικρότερη κλίμακα και στηρίζονται σε τοπική παραγωγή και κατανάλωση, αξιοποιώντας σε χαμηλό βαθμό μηχανικά μέσα και τη διαθέσιμη τεχνολογία.

β) **Βιομηχανικής γεωργίας.** Οι μονάδες αυτής της κατηγορίας δίνουν έμφαση στην ελαχιστοποίηση του κόστους με χρήση της διαθέσιμης γεωργικής τεχνολογίας, ενώ στηρίζονται στη μαζική παραγωγή ομοειδών προϊόντων και στη μονοκαλλιέργεια σε μεγάλες εκτάσεις.

γ) **«Έξυπνης γεωργίας».** Στην περίπτωση αυτή, μεμονωμένες μονάδες και συγκροτήματα εκμεταλλεύσεων εφαρμόζουν καινοτομία και τις νέες τεχνολογίες για να αναπτύξουν πληροφοριακά συστήματα διοίκησης, εφαρμογές «γεωργίας ακριβείας», καθώς και αυτοματισμούς και ρομποτικά μέσα, με σκοπό τη βελτίωση της οικονομικής απόδοσης σε συνδυασμό με τη μείωση των εισροών και των περιβαλλοντικών επιπτώσεων (βλ. και Αγγελάκης, 2020).

Οι νέες τεχνολογικές εφαρμογές της «έξυπνης γεωργίας» δεν αφορούν μόνο τις μεγάλες ή συμβατικού τύπου γεωργικές εκμεταλλεύσεις, αλλά τα τελευταία χρόνια θεωρούνται ένα βασικό εργαλείο για τη βελτίωση της ποιότητας του προϊόντος και της ανταγωνιστικότητας στην οικογενειακή γεωργία, τη βιολογική γεωργία, ενισχύοντας την ταυτότητα της γεωργίας ως έναν κλάδο με σεβασμό προς τον καταναλωτή, την κοινωνία και το φυσικό περιβάλλον. Παρ' όλα αυτά, εκτιμάται ότι ακόμα δεν έχουν σημαντική παρουσία στην Ευρώπη ή στην Ελλάδα. Ενδεικτικά, σύμφωνα με στοιχεία, μόνο ένα μικρό ποσοστό 0%-24% των γεωργών χρησιμοποιεί κάποια τεχνολογία έξυπνης γεωργίας στην Ευρώπη, ενώ στις ΗΠΑ το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται σε 20-80% των γεωργών.[15]

Η σημασία των ΤΠΕ για τη βιομηχανία αναλύεται περαιτέρω από τον Clear (2011), που εξετάζει την περίπτωση της οργάνωσης του κλάδου της μεταποίησης τροφίμων στο Ηνωμένο Βασίλειο. Όπως εξηγεί, οι τεχνολογίες και τα προηγμένα συστήματα στον τομέα της πληροφορικής χρησιμοποιούνται στη μεταποίηση των τροφίμων σε διαδικασίες που αφορούν τον έλεγχο των διαδικασιών της παραγωγής, τη διαχείριση των ροών υλικών, την αποδοχή και επεξεργασία δεδομένων από προμηθευτές και την αποστολή δεδομένων σε καταναλωτές ή τον συνολικό έλεγχο και την εποπτεία των διαδικασιών. Στο πλαίσιο αυτό, είναι κρίσιμες για την οργάνωση και λειτουργία της επιχείρησης, εστιάζοντας στην ιχνηλασιμότητα των υλικών και προϊόντων και στον συντονισμό των μέσων για βελτιστοποίηση της απόδοσης.

15. Θεματικό Δίκτυο για την Έξυπνη Γεωργία https://www.smart-akis.com/index.php/el/network-el/what-is-smart-farming-el/ (πρόσβαση 30/9/2021).

Γενικά, η χρήση των μέσων της πληροφορικής στη βιομηχανία τροφίμων, όπου η παραγωγή ακολουθεί πολλά και διαφορετικά στάδια, από τη μεταφορά πρώτων υλών μέχρι τη γραμμή παραγωγής, τη συσκευασία, την αποθήκευση και την προώθηση, εξυπηρετεί αφενός τον έλεγχο του κόστους, αφετέρου την παρακολούθηση και τη διασφάλιση της ποιότητας. Η εφαρμογή ΤΠΕ υπήρξε προτεραιότητα για εξορθολογισμό των δαπανών χωρίς να πλήττονται τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του προϊόντος, ήδη από τη δεκαετία 1970, ενώ εξελίσσεται τις τελευταίες δεκαετίες, χάρη στις δυνατότητες της ψηφιοποίησης (Clear, 2011). Αρχικά, οι επιχειρήσεις στηρίζονταν σε πιο απλά συστήματα που εξυπηρετούσαν τον σχεδιασμό απαιτήσεων εισροών (MRP και MRP II) για την οικονομικά βέλτιστη διαχείριση των υλικών και των αποθεμάτων, σε συνέπεια με τον χρονικό προγραμματισμό στη γραμμή παραγωγής. Σε επόμενο στάδιο, υιοθετήθηκαν συστήματα και προγράμματα που επιχειρούν μία πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση (συστήματα ERP – Enterprise Resource Planning), επιβλέποντας τόσο την παραγωγή όσο και τις συνδεδεμένες άλλες δραστηριότητες.

Ακόμα όμως, οι νέες τεχνολογίες επιτρέπουν καινοτομίες όχι μόνο σε μεθόδους και διαδικασίες, αλλά και σε ό,τι αφορά τα χαρακτηριστικά του προϊόντος. Τυπικά παραδείγματα αποτελούν τα γενετικά τροποποιημένα προϊόντα, αλλά και τα «λειτουργικά τρόφιμα» (functional food), τα οποία και θεωρούνται προϊόντα αιχμής στον κλάδο των τροφίμων, αξιοποιώντας τις δυνατότητες τομέων υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας από τη βιολογία, τη χημεία, τη μηχανική και την τεχνολογία υλικών κ.ά. (Νικολαΐδης, 2010).

Ειδικά τα λειτουργικά τρόφιμα αναδεικνύουν την αλληλεπίδραση ανάμεσα στη διατροφή, την αισθαντική ικανοποίηση, την ενίσχυση του οργανισμού και τη ρύθμιση του φυσιολογικού συστήματος (Bigliardi and Galati, 2013). Στο πλαίσιο αυτό, πρόκειται για τρόφιμα ενισχυμένα με διαφόρων ειδών συστατικά, τα οποία και προσφέρουν ειδικά πλεονεκτήματα. Αυτά μπορεί να είναι η βελτίωση των σωματικών ή διανοητικών ικανοτήτων, η αποτροπή-μείωση του κινδύνου για ορισμένες ασθένειες (π.χ. χαμηλά λίπη, μειωμένης χοληστερόλης) ή η ενίσχυση του ανοσοποιητικού συστήματος του καταναλωτή. Σχετικά παραδείγματα συναντώνται σε διάφορες κατηγορίες προϊόντος και μπορούν να βρεθούν εύκολα με μια απλή επίσκεψη σε ένα κατάστημα σούπερ μάρκετ Ενδεικτικά, μπορεί να είναι χυμοί και γιαούρτια, εμπλουτισμένα με βιταμίνες ή με ασβέστιο, ψωμί από ιδιαίτερες ποικιλίες σιταριού που συνδέεται με την ευζωία και την υγεία (π.χ. από σιτάρι Ζέας)

ή ακόμα και τυριά χαμηλών λιπαρών, ζυμαρικά χωρίς γλουτένη κ.ά. Τα γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα, από την άλλη, στηρίζονται σε εφαρμογές της γενετικής μηχανικής. Με τη βοήθεια ειδικής τεχνολογίας, ελέγχονται ή τροποποιούνται οι ιδιότητες ζώντων οργανισμών που χρησιμοποιούνται ως εισροές στην παραγωγή τροφίμων και έτσι γίνεται δυνατή η αποσύνδεση της αγροτικής παραγωγής από τους βιολογικούς περιορισμούς της (Νικολαΐδης, 2010).

Οι νέες τεχνολογίες που επιδρούν και μετασχηματίζουν την παραγωγική διαδικασία στον τομέα των τροφίμων δεν δύνανται να αναλυθούν εξαντλητικά στην παρούσα μελέτη. Από την ανάλυση των Kirova και συνεργατών (2019), επιλέγονται και αναφέρονται ως πιο σημαντικές οι εξής:

- Η βιοτεχνολογία και γενετική μοντελοποίηση εφαρμόζεται με σκοπό την αύξηση της παραγωγής, τη μείωση της ευπάθειας του προϊόντος και της χρήσης χημικών φαρμάκων, αλλά και την παραγωγή κρέατος σε εργαστηριακές συνθήκες.
- Η συνθετική βιολογία εφαρμόζεται για σοδειές με μεγαλύτερη διατροφική αξία, καλύτερη προσαρμογή σε διαφοροποιημένα κλίματα.
- Το διαδίκτυο των Πραγμάτων (IoT) διευκολύνει τη συλλογή και δημοσιοποίηση πληροφοριών σχετικά με τις παραγωγικές διαδικασίες και την αγροτική εκμετάλλευση.
- Η ρομποτική επιτρέπει τη μείωση της ποσότητας ανθρώπινης εργασίας που απαιτείται και την αύξηση της παραγωγικότητας.
- Η τεχνητή νοημοσύνη διευρύνει τις δυνατότητες της ρομποτικής και μπορεί να εφαρμοστεί για τον έλεγχο του εδάφους και της σοδειάς ή την ανάλυση δεδομένων για προβλέψεις.
- Τα μεγάλα δεδομένα βελτιώνουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, για να αυξηθεί η αποδοτικότητα, ενώ καθιστούν δυνατή και την ανάπτυξη ευφυών συστημάτων για την άρδευση ή τον παρασιτικό έλεγχο, την πρόβλεψη του καιρού ή ακόμα και τη βελτιστοποίηση της λειτουργίας της εφοδιαστικής αλυσίδας (Singh et al., 2018). Επίσης, επιτρέπουν τη βελτιστοποίηση των λειτουργιών στη γεωργία, με λιγότερη δυνατή χρήση λιπασμάτων και μόλυνση του εδάφους, αλλά και εξοικονόμηση φυσικών πόρων και εισροών.

Κλείνοντας, ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στις εφαρμογές του διαδικτύου που αλλάζουν επίσης ριζικά τον τρόπο λειτουργίας των επιχειρήσεων, την οργάνωση και την προώθηση των πωλήσεων, αλλά και την

εξυπηρέτηση των πελατών (Smith, 2001), και επηρεάζουν την πλευρά τόσο της παραγωγής, όσο και της κατανάλωσης. Το ηλεκτρονικό εμπόριο θεωρείται τις τελευταίες δεκαετίες ένας επωφελής τρόπος λειτουργίας της επιχείρησης για να μπορεί να προσεγγίσει πελάτες σε μεγάλη απόσταση, να επεκταθεί ή να διαφοροποιηθεί στην αγορά. Ο τρόπος αυτός προϋποθέτει σήμερα πολύ περισσότερα από μια απλή παρουσία στο διαδίκτυο με ιστοσελίδα, συνδέεται με μια ολοκληρωμένη επιχειρησιακή στρατηγική, ενώ προϋποθέτει την ψηφιοποίηση και αυτοματοποίηση σε βασικές λειτουργίες. Επίσης, η εμφάνιση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και άλλων ψηφιακών εφαρμογών διευρύνει τα μέσα μάρκετινγκ και έρευνας αγοράς, καθώς και τις δυνατότητες προώθησης για τις επιχειρήσεις του κλάδου.

5.2 ΤΑΣΗ 2. Κλιματική αλλαγή και βιώσιμη ανάπτυξη

Η κλιματική αλλαγή αναμένεται ότι θα είναι καθοριστική για τις δυνατότητες παραγωγής τροφίμων, αλλά και τις δυνατότητες των αγροτροφικών συστημάτων να εξασφαλίζουν ορισμένες κατηγορίες αγαθών, με σταθερότητα στα συστήματα εφοδιασμού. Στο πλαίσιο αυτό, προβλέπεται μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση εκ μέρους των επιχειρήσεων και παραγωγών σε ό,τι αφορά τις εξωτερικές επιδράσεις (εξωτερικότητες) των δραστηριοτήτων τους, δεδομένου και ότι ο τομέας της αγρο-βιομηχανίας θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους ρυπαντές σε εκπομπές αερίου του θερμοκηπίου σε παγκόσμια κλίμακα (Kirova et al., 2019).

Σύμφωνα με τους Kirova και συνεργάτες (2019), αναμένεται ότι η κλιματική αλλαγή θα επιδράσει αρνητικά στις συνθήκες καλλιέργειας λόγω της έντονης ξηρασίας, εξάντλησης του νερού και των υδάτινων πόρων, αλλά και των πλημμυρών σε άλλες περιοχές (επίσης FAO, 2020a), ενώ, αντιθέτως, θετική επίδραση ως έναν βαθμό στις αποδόσεις θα έχουν οι υψηλές θερμοκρασίες. Ειδικά οι μικροί παραγωγοί κτηνοτρόφοι και εκτροφείς ζώων πιο κοντά στον Ισημερινό αναμένεται ότι θα επηρεαστούν αρνητικά από τις υψηλότερες θερμοκρασίες που θα συνοδεύονται και από μεγαλύτερες ελλείψεις σε νερό. Οι νέες περιβαλλοντικές συνθήκες θα έχουν επίπτωση στην υγεία των κοπαδιών και στην ποιότητα του προϊόντος. Επίσης, οι ίδιοι περίπου παραπάνω παράγοντες αναμένεται ότι θα επηρεάσουν και τις συνθήκες στις φυτικές καλλιέργειες, αν και εδώ θα πρέπει να προστεθούν και άλλοι, όπως η διάβρωση του εδάφους και το πρόβλημα της ερημοποίησης, που γίνεται όλο και πιο σοβαρό, για ορισμένες χώρες, καθώς και η έλλειψη καλλιεργητικών γαιών λόγω της γρήγορης αστικοποίησης κυρίως αναπτυσ-

σόμενων χωρών. Ειδικά σε ό,τι αφορά την Ευρώπη, όπως προβλέπεται, οι περιοχές με πιο κρύα κλίματα θα γνωρίσουν αύξηση των αποδόσεων του αγροτροφικού τομέα, ενώ η αντίθετη εξέλιξη, λόγω της κλιματικής αλλαγής, αναμένεται σε περιοχές που βρίσκονται σε μεσαίο γεωγραφικό πλάτος.

Με βάση τις αναμενόμενες αυτές αλλαγές στο φυσικό οικοσύστημα, οι πολιτικές των επιχειρήσεων και διεθνών οργανισμών στρέφονται σήμερα όλο και περισσότερο σε βιώσιμες μεθόδους παραγωγής και καλλιεργειών. Στο πλαίσιο αυτό, αναδεικνύονται «πράσινες πρακτικές», δηλαδή φιλικότερες μέθοδοι εκμετάλλευσης των πόρων του περιβάλλοντος, διασφαλίζοντας παράλληλα πιο υγιεινά και ασφαλή τρόφιμα για την ανθρώπινη υγεία. Η βιώσιμη γεωργία και η αειφορία στη διαχείριση των συστημάτων αγροδιατροφής αποτελούν πάγιο αίτημα των περιβαλλοντικών οργανώσεων, όπως η Greenpeace (Δανάλη, 2020), αλλά τα τελευταία χρόνια αναδεικνύονται σε κύρια στρατηγική κατεύθυνση των διεθνών οργανισμών για την ανάπτυξη προς αποφυγήν μίας επισιτιστικής κρίσης εν μέσω της τρέχουσας υγειονομικής και περιβαλλοντικής.[16] Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι οι νέες ψηφιακές τεχνολογίες θα είναι ιδιαίτερα κρίσιμες ως προς το πέρασμα στην πράσινη γεωργία και θα συμβάλουν καθοριστικά στην εξοικονόμηση πόρων και στον περιορισμό των επιβαρύνσεων στο φυσικό περιβάλλον, στους κλάδους της αγροτικής παραγωγής (Αγγελάκης, 2020). Τα νέα τεχνολογικά πρότυπα στο πλαίσιο της «έξυπνης γεωργίας» θα επιτρέπουν τόσο την παραγωγή σε μικρή κλίμακα όσο και την αειφορία, προσφέροντας ποιοτικά προϊόντα με μικρότερο περιβαλλοντικό κόστος.

Πάντως, η στροφή σε βιώσιμα, εναλλακτικά και διαφοροποιημένα αγροτροφικά συστήματα θεωρείται επίσης αναγκαία λόγω της υψηλής βιομηχανοποίησης του τομέα της αγροδιατροφής, τόσο στη γεωργία όσο και στη μεταποίηση, της κακοδιαχείρισης και της σπατάλης τροφίμων, καθώς και της υψηλής συγκέντρωσης σε λίγες μεγάλες, υψηλής μονοπωλιακής δύναμης επιχειρήσεις. Οι τελευταίες θεωρείται ότι αποκτούν σημαντική πολιτική και οικονομική ισχύ και πρωτεύοντα ρόλο στη διακυβέρνηση των παγκόσμιων συστημάτων διατροφής (IPES-Food, 2016). Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ολιγοπωλιακή οργάνωση στην αγορά των γενετικά τροποποιημένων τροφίμων, έναν κλάδο με ακόμα απρόβλεπτες συνέπειες στην υγεία και στο φυσικό περιβάλλον (Νικολαΐδης, 2010).

16. Ενδεικτικά FAO, http://www.fao.org/agroecology/slideshow/news-article/en/c/1268313/ (πρόσβαση 7/2021).

Στο πλαίσιο αυτό, η στρατηγική των Ηνωμένων Εθνών εστιάζει στην υποστήριξη των χωρών με σκοπό την ανάπτυξη στρατηγικών, πολιτικών και ρυθμιστικών πλαισίων που θα συμβάλουν σε περισσότερο αποτελεσματικά και δίκαια ή συμπεριληπτικά (inclusive) αγροδιατροφικά συστήματα, συμβάλλοντας έτσι και στους ευρύτερους στόχους για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στο πλαίσιο Agenda 2030 (FAO, 2016). Τελικά, στόχος είναι ένα αναμορφωμένο μοντέλο παραγωγής τροφίμων που θα δίνει έμφαση στην αποτελεσματική χρήση των πόρων και στον περιορισμό της σπατάλης τροφίμων και συνολικά στην αποδοτικότητα. Στο πλαίσιο αυτό, ο τομέας θα μπορεί να εξασφαλίζει ταυτόχρονα την επισιτιστική επάρκεια, δηλαδή τρόφιμα για όλους, και τη συμμόρφωση με τις αρχές της αειφορίας και της αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής (FAO, 2016/2020a). Προς αυτή την κατεύθυνση, υποστηρίζεται ότι χρειάζονται εναλλακτικά πρότυπα γεωργίας, διαφοροποίηση των εκμεταλλεύσεων και των αγροτικών τοπίων, αντικατάσταση των χημικών εισροών, βελτίωση της βιοποικιλότητας και ολιστικές στρατηγικές για αγροδιατροφικά συστήματα που θα είναι προσανατολισμένα όχι μόνο στο κέρδος, αλλά στη διασφάλιση της ευζωίας και της υγείας και στην οικολογία (IPES-Food, 2016).

Σύμφωνα με τις αρχές που παρουσιάζονται σε θεματική έκδοση του Αγροοικολογικού Δικτύου Ελλάδας (Γκισάκης κ.ά., 2019), η «αγροοικολογία» αναδεικνύεται σήμερα σε επιστημονική περιοχή αλλά και σε παγκόσμια πρακτική και κίνημα, εστιάζοντας στον σχεδιασμό των γεωργικών συστημάτων όχι μόνο σε ότ,ι αφορά τις λειτουργίες τους, αλλά σε μια ολιστική προσέγγιση, συνδέοντας οικολογικές, οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις. Το πρότυπο δεν θα πρέπει να συγχέεται με αυτό της βιολογικής παραγωγής και καλλιέργειας (Mindergaard, 2020), αλλά συνιστά ένα διακριτό λειτουργικό σύστημα και ορίζεται ευρύτερα. Συμπεριλαμβάνει συγκεκριμένες πρακτικές παραγωγής (Σχήμα 3), αλλά και εναλλακτικά πρότυπα κατανάλωσης, που επικεντρώνονται σε πιο ποιοτικά και ασφαλή τρόφιμα, προάγοντας τις αρχές για υγιεινή διατροφή στην καθημερινότητα. Πράγματι, η διαφαινόμενη τάση έγκειται στο ότι, καθώς οι επιχειρήσεις θα στρέφονται σε πιο αειφόρες μεθόδους παραγωγής τα επόμενα χρόνια, όλο και περισσότεροι καταναλωτές θα στρέφονται επίσης σε βιώσιμα και οικολογικά προϊόντα, όπως τα βιολογικά ή πιστοποιημένα ως «πράσινα» προϊόντα (Kirova et al., 2019).

Σε επίπεδο ΕΕ, ο κλάδος της αγροδιατροφής βρίσκεται στο επίκεντρο της νέας «Πράσινης Συμφωνίας» (New Green Deal) και της στρατηγικής για την πράσινη μετάβαση, που συνοψίζει τον στόχο για την ανάπτυξη και ευημερία,

συνυπολογίζοντας οικολογικά κριτήρια. Ενδεικτικά, για την προγραμματική περίοδο 2021-27, ένα ποσοστό 40% των πόρων της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και 30% του Ταμείου Θάλασσας και Αλιείας εκτιμάται ότι θα διατίθεται σε στόχους σχετικούς με τη μεταστροφή της κλιματικής αλλαγής, την έξυπνη και ανθεκτική γεωργία και τη βιώσιμη αγροδιατροφή (ΓΓΕΤ, 2020).

Παρ' όλα αυτά, επιστήμονες και οργανώσεις των πολιτών ασκούν κριτική στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) που, όπως υποστηρίζεται, ενσωματώνει ατελώς τους στόχους της αειφορίας και της οικολογίας και δεν προτρέπει σε καθολική αλλαγή παραδείγματος στον τομέα της αγροδιατροφής (Mindergaard, 2020· Pe'er et al., 2020). Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, σε κοινή έκθεση φορέων περιβαλλοντικών οργανώσεων (European Environmental Bureau, Birdlife International, Greenpeace and WWF, 2018: 4) ο μεγαλύτερος όγκος των χρηματοδοτήσεων στο πλαίσιο της νέας ΚΑΠ προορίζεται για χρήσεις εντατικής γεωργίας και βιομηχανοποιημένης παραγωγής, με δυσμενή επίδραση στο κλίμα και στο φυσικό περιβάλλον, όπως τη μείωση της βιοποικιλότητας, τη μόλυνση υδάτινων πόρων, την αύξηση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα κ.ά. Περισσότερες «πράσινες» δράσεις απαιτούνται, ενώ η μέχρι σήμερα αδράνεια αποδίδεται κυρίως σε αδυναμία της πολιτικής να αντιδράσει απέναντι στα συμφέροντα των ισχυρών «lobby» της αγροδιατροφής. Στο πλαίσιο αυτό, διαιωνίζονται τα επιστημονικά διαπιστωμένα και τεκμηριωμένα προβλήματα που επιφέρει το ισχύον μοντέλο παραγωγής και η θέση ότι η αύξηση των χρηματοδοτήσεων από μόνη της θα είναι λύση (European Environmental Bureau, Birdlife International, Greenpeace and WWF, 2018: 4).

Σχήμα 3: Πρακτικές συμβατές με τις αρχές της αγροοικολογίας

Πηγή: Γκισάκης κ.ά. (2019), όπως παρουσιάζεται στη σελ. 9

5.3 ΤΑΣΗ 3. Παγκοσμιοποίηση, αποϋλοποίηση της οικονομίας και η κυριαρχία του καταναλωτή

Η τάση της παγκοσμιοποίησης ως ένταση των εμπορικών συναλλαγών και της απελευθέρωσης των οικονομιών αναμένεται να συνεχιστεί (τουλάχιστον με βάση τις προβλέψεις ως την κρίση λόγω της πανδημίας), ενώ οι αλυσίδες αξίας των τροφίμων θα γίνουν ακόμα πιο διεθνείς, μεταφέροντας τμήματα της παραγωγής και θέσεις απασχόλησης σε χώρες χαμηλού εισοδήματος (Kirova et al., 2019). Αυτό εκτιμάται ότι θα ενισχύσει ακόμα περισσότερο τις ανταγωνιστικές πιέσεις για τους μικρούς παραγωγούς και τις μικρές επιχειρήσεις, ειδικά στις χώρες της παγκόσμιας και ευρωπαϊκής περιφέρειας, ενώ θα αναδείξει επίσης τη σημασία της λειτουργικότητας των δικτύων διανομής σε διεθνική κλίμακα. Με την αύξηση πάντως του διεθνούς εμπορίου, αναμένεται ότι θα είναι δυνατή η διακίνηση περισσότερων προϊόντων και, συνεπώς, η κάλυψη της αυξημένης παγκόσμιας ζήτησης για τρόφιμα, αν και η πλειονότητα των καταναλωτών θα εξακολουθούν να εξυπηρετούνται από την εγχώρια και τοπική παραγωγή.

Αν και η παγκοσμιοποίηση του εμπορίου τροφίμων και αγροτικών προϊόντων δεν αποτελεί νέα εξέλιξη, αυτή αναμένεται να συνοδεύεται στον μεσοπρόθεσμο ορίζοντα από μια νέα τάση «επανα-τοπικοποίησης» της παραγωγής, ως συνέπεια αφενός της προϋπάρχουσας τάσης επαναπατρισμού της

παραγωγικής δραστηριότητας (reshoring/repatriation) και αφετέρου της κλιματικής αλλαγής, αλλά και του «καταλύτη» της πανδημίας Covid-19 που επιταχύνει τις εξελίξεις. Ιδίως η αύξηση του κόστους παραγωγής με τις πρόσφατες αυξήσεις στις τιμές της ενέργειας αλλά και οι δυσκολίες στις μεταφορές, όπως και η αβεβαιότητα στο παγκόσμιο περιβάλλον, που ενισχύουν τη δυσπιστία για την ομαλή συνέχεια των ανταλλαγών και την αυτάρκεια στο μέλλον, έχουν ως συνέπεια πολιτικές επαναφοράς κοντά στις εγχώριες και τοπικές αγορές. Πρόκειται για μια εξέλιξη που, αν και δεν αποτυπώνεται ακόμα σαφώς στη βιβλιογραφία (εξάλλου είναι αρκετά νωρίς), αναφέρεται και από τους κρίσιμους πληροφορητές στο πλαίσιο των συνεντεύξεων και περιγράφεται περισσότερο στον Τύπο με έμφαση στις παγκόσμιες εξελίξεις και στην αύξηση των τιμών των τροφίμων. Η τελευταία μπορεί να αποδοθεί στην αύξηση του κόστους ενέργειας και μεταφορών, αλλά και στις ακραίες καιρικές συνθήκες που περιορίζουν την προσφορά σε βασικές κατηγορίες προϊόντων, όπως ο καφές, η ζάχαρη κ.ά.[17]

Τα παραπάνω πάντως θα πρέπει να γίνουν κατανοητά σε συνδυασμό με την έτσι κι αλλιώς διαφαινόμενη ανάδυση της σημασίας των προϊόντων υψηλής διατροφικής και τοπικής αξίας. Η ενίσχυση των τοπικών δικτύων και «σύντομων αλυσίδων» παραγωγής αναμένεται ότι θα αποτελέσει μια διακριτή τάση στο άμεσο μέλλον για την ανάπτυξη της αγροδιατροφής σε εγχώριο και διεθνές επίπεδο (Κασίμης, 2021), καθώς τα τοπικά δίκτυα συνάδουν άμεσα με στόχους διατροφικής επάρκειας και αυτάρκειας. Ταυτόχρονα, εξυπηρετούν τη μείωση του κόστους και των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, αλλά και τη βελτίωση της απόδοσης στη βιομηχανική μαζική παραγωγή ομοειδών προϊόντων που έχουν ενιαία διεθνή τιμή. Τέλος, αναδεικνύουν τη γεωγραφική ταυτότητα και προδιαγραφές ποιότητας βάσει της προέλευσης και ικανοποιούν τις πιο σύγχρονες καταναλωτικές προτιμήσεις.

Παρ' όλα αυτά, τα προβλήματα στην υγεία, τη διατροφική επάρκεια και ασφάλεια, που αναφέρθηκαν προηγουμένως, αναμένεται ότι θα συνεχιστούν, λόγω της εντατικής εκβιομηχάνισης του κλάδου της διατροφής, αλλά και της παγκοσμιοποίησης (Δανάλη, 2020· IPES-Food, 2016). Από τη μία πλευρά, μορφές βιομηχανικής γεωργίας που στηρίζονται σε μονοκαλλιέργειες και εντατική εκμετάλλευση των πόρων, η εισαγωγή των μεταλλαγ-

17. «Πώς η κλιματική αλλαγή επηρεάζει την άνοδο των τιμών στα τρόφιμα σε όλο τον κόσμο», *Η Καθημερινή*. 24/9/2021. Επίσης, βλ. «Η επισιτιστική ανασφάλεια πάλι στο προσκήνιο», *Η Καθημερινή*. 21/10/2021. https://www.kathimerini.gr/society/561545959/i-episitistiki-anasfaleia-pali-sto-proskinio/

μένων προϊόντων και η αλόγιστη χρήση φαρμάκων και χημικών ουσιών διαβρώνουν την ποιότητα του εδάφους και των εισροών-εκροών της αγροδιατροφής. Από την άλλη πλευρά, το διεθνές εμπόριο επηρεάζει τις τιμές και τη διαθεσιμότητα των τροφίμων και καθιστά την τοπική παραγωγή πιο ευάλωτη και τους καταναλωτές σε παγκόσμια κλίμακα περισσότερο εξαρτημένους στη διατροφή τους από τις διεθνείς τάσεις και εξελίξεις.

Σε ό,τι αφορά τη σύνθεση του διεθνούς εμπορίου, αξίζει να αναφερθεί ότι το μερίδιο στις συνολικές οικονομικές συναλλαγές των αγροτικών προϊόντων μειώνεται διαχρονικά έναντι του μεριδίου των μεταποιημένων προϊόντων και των υπηρεσιών (Krugman, Obstfeld and Melitz, 2016). Ειδικά το ποσοστό των υπηρεσιών αναμένεται ότι θα αυξάνεται σταθερά και τελικά θα υπερβεί αυτό των υλικών προϊόντων, λόγω και των τάσεων της τριτογενοποίησης και της τεχνολογικής αλλαγής, που καθιστούν όλο και περισσότερες κατηγορίες υπηρεσιών εμπορεύσιμες και «εξαγώγιμες» στις περισσότερες ανεπτυγμένες οικονομίες. Καθώς λαμβάνει χώρα αυτός ο μετασχηματισμός, θα πρέπει να αναμένονται και αναδιαρθρώσεις της παραγωγής και της απασχόλησης μεταξύ περιοχών και κλάδων, δημιουργώντας την ανάγκη στις βιομηχανικές χώρες για επανειδίκευση και επανακατάρτιση των εργαζομένων πιο κοντά σε εργασίες που αφορούν υπηρεσίες. Ειδικά αυτές που παρέχονται από μακρινές αποστάσεις, όπως χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, υπηρεσίες υποστήριξης πληροφορικής ή υπηρεσίες τηλεφωνικών κέντρων, εκτιμάται ότι θα συνεχίσουν να μεταφέρονται εξωχώρια, σε περιοχές με χαμηλό κόστος εργασίας ή σε περιοχές εξειδίκευσης στις ανεπτυγμένες χώρες ή αλλού.

Η πρόκληση αυτή δεν σημαίνει απαραίτητα ότι θα μειωθεί ο όγκος ή η οικονομική αξία των ανταλλαγών τροφίμων και αγροτικών προϊόντων. Το αντίθετο μάλιστα είναι πιο πιθανό, δεδομένου ότι θα αυξάνονται οι διατροφικές ανάγκες του παγκόσμιου πληθυσμού (Kirova et al., 2019). Ωστόσο, η αγροτική παραγωγή, σύμφωνα με τις βασικές υποθέσεις της οικονομικής θεωρίας, θα πρέπει να τείνει να συγκεντρώνεται σε λιγότερες περιοχές που θα διασφαλίζουν το ρικαρντιανό «συγκριτικό πλεονέκτημα» ή εξωτερικές οικονομίες, έχοντας εγκατεστημένους τους κατάλληλους παραγωγικούς πόρους και υψηλότερη παραγωγικότητα. Η τάση αυτή, αν και αναμένεται να αμβλύνεται λόγω της προαναφερόμενης στροφής στις αρχές της αειφορίας και της οικολογίας, ταυτόχρονα θα ενδυναμώνεται, καθώς επεκτείνεται η δραστηριότητα και αυξάνεται ο όγκος των ενδοεπιχειρησιακών συναλλαγών στο πλαίσιο των πολυεθνικών επιχειρήσεων.

Ειδικά εν μέσω των πρόσφατων τεχνολογικών αλλαγών και με τις νέες

δυνατότητες που προσφέρουν τα ψηφιακά μέσα και τα μεγάλα δεδομένα στον τομέα της αγροδιατροφής, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις γίνονται ακόμα πιο ισχυρές και εδραιώνουν τη μονοπωλιακή δύναμη στην αγορά. Τις τελευταίες δεκαετίες διαμορφώνονται γιγαντιαίες διεθνείς εταιρείες στον τομέα της αγροδιατροφής (Νικολαΐδης, 2010· Σκορδίλη, 2015) που επηρεάζουν τα καταναλωτικά πρότυπα στην κατεύθυνση της ομογενοποίησης, ενώ λαμβάνουν ακόμη και εξουσίες από τα κράτη στο πλαίσιο νέων μορφών παγκόσμιας διακυβέρνησης μέσω εναλλακτικών τύπων «ιδιωτικής ρύθμισης». Οι εξελίξεις αυτές θεωρούνται δυσμενείς για τους μικρότερους παραγωγούς και για τους καταναλωτές σε ό,τι αφορά την προστασία των ατομικών-ανθρώπινων δικαιωμάτων, τους ελέγχους στην ποιότητα και υγιεινή των τροφίμων ή ακόμα την προστασία του περιβάλλοντος.

Τέλος, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, οι αγορές και επιχειρήσεις σε κλάδους των τροφίμων τείνουν να γίνονται όλο και πιο εξαρτώμενες από τις ανάγκες του καταναλωτή και τις απαιτήσεις της ζήτησης (Kinsey, 2003· Van Donk, 2000). Στο πλαίσιο αυτής της νέας «πρωτοκαθεδρίας της κατανάλωσης» έναντι της παραγωγής, η παραγωγή τροφίμων πρέπει να εξασφαλίζει όλο και περισσότερες επιλογές σε μέγεθος, χαρακτηριστικά και συσκευασία, νέες συνταγές και νέα προϊόντα. Χαρακτηριστική είναι, για παράδειγμα, η στροφή από τα οικογενειακά είδη και τις οικογενειακές συσκευασίες σε νέα προϊόντα που είναι συμβατά με εύκολα, ατομικά και γρήγορα γεύματα, όπως σνάκ, προπαρασκευασμένα γεύματα και γεύματα μικροκυμάτων, ή η στροφή σε προϊόντα περισσότερο υγιεινά, με χαμηλότερες θερμίδες, λιγότερα συντηρητικά, με βιταμίνες και ενισχυμένες φυσικές ουσίες (φρούτα, λαχανικά, ψάρια και δημητριακά πλούσια σε φυσικές ίνες). Γενικότερα, η ποιότητα των τροφίμων είναι στο επίκεντρο εκ μέρους του καταναλωτή, εξέλιξη που αντανακλά στάσεις και τις αξίες στον σύγχρονο αστικό τρόπο ζωής. Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι τα υγιεινά και λειτουργικά τρόφιμα αποτελούν μια ταχέως αναπτυσσόμενη αγορά στην Ευρώπη και στις περισσότερες βιομηχανικές χώρες (Clear, 2011).

Στο πλαίσιο αυτό, η καινοτομία στους κλάδους των τροφίμων σε μεγάλο βαθμό επιτυγχάνεται με γνώση και κατανόηση όχι αυστηρά των νέων διαθέσιμων τεχνολογιών, αλλά των πολιτισμικών και άλλων ψυχολογικών χαρακτηριστικών του αγοραστή, με τη βοήθεια του μάρκετινγκ, των μεγάλων δεδομένων και εργαλείων για την ανάλυση αγοράς (Earle, 1997). Αυτό σημαίνει ότι οι νέες τεχνολογίες είναι εφαρμόσιμες πλέον σε πολλούς τομείς έξω από την παραγωγή, σε πιο «άυλες» πτυχές της επιχειρηματικής λειτουρ-

γίας, όπως στη ροή και την ανταλλαγή της πληροφορίας και στον «μετασχηματισμό» των εκροών όπως τις δέχεται και αντιλαμβάνεται ο καταναλωτής. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διείσδυση σε αγορές στόχους μέσω των κοινωνικών δικτύων και οι νέες πρακτικές που αναδεικνύονται στη διαφήμιση και στην προώθηση προϊόντος, με αξιοποίηση μεγάλου όγκου δεδομένων που συλλέγονται στο διαδίκτυο (Smith, 2001).

Καθώς η ψυχολογία του καταναλωτή γίνεται όλο και πιο καθοριστική για το είδος και τη μορφή των προϊόντων, ήδη από τη δεκαετία 1990, δίνεται έμφαση στην τεχνολογία των τροφίμων, στην εξυπηρέτηση πελατών και στη συστηματική αναγνώριση και μελέτη των αναγκών του καταναλωτή (Earle, 1997). Η μελέτη αυτή βασίζεται σε μια κατανόηση των αναγκών του καταναλωτή σύμφωνα με τη γνωστή πυραμίδα του Maslow (Σχήμα 4). Η κατανόηση του τρόφιμου ως απλώς ενός μέσου για να καλύψει βασικές ανθρώπινες και φυσιολογικές ανάγκες θεωρείται με βάση αυτό το αναλυτικό σχήμα ξεπερασμένη. Τα τρόφιμα καλύπτουν μια σειρά αναγκών, από τις φυσιολογικές ως αυτές της κοινωνικής αποδοχής και της αυτοπραγμάτωσης.

Σχήμα 4: Μια προσέγγιση κατά Maslow των αναγκών του καταναλωτή τροφίμων

Πηγή: Προσαρμογή από Earle (1997), όπως παρουσιάζεται στη σελ. 171, ιδία μετάφραση

5.4 ΚΑΤΑΛΥΤΕΣ: Παγκόσμιες ανισότητες, διατροφικές κρίσεις, οικολογικές κρίσεις και πανδημία

Στους καταλύτες θα πρέπει να συμπεριληφθούν η εξέλιξη των παγκόσμιων ανισοτήτων, η δημογραφική αλλαγή, όπως και οι διατροφικές κρίσεις-κρίσεις της υγείας. Αυτές εκτιμάται ότι θα οδηγήσουν σε επιτάχυνση τις μεγάλες τάσεις, όπως την τεχνολογική πρόοδο και την αυτοματοποίηση, την παγκοσμιοποίηση και την προστασία του περιβάλλοντος.

Το πρόβλημα της παγκόσμιας φτώχειας και της έλλειψης τροφίμων σε μεγάλες περιφέρειες του κόσμου και στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες τίθεται στο επίκεντρο της νέας στρατηγικής από διεθνείς οργανισμούς, όπως τα Ηνωμένα Έθνη και ο FAO (FAO, 2017). Στο πλαίσιο αυτής, απαιτείται ένα μοντέλο γεωργίας πιο αποτελεσματικό αλλά και κοινωνικά δίκαιο, με υψηλότερη παραγωγικότητα και μικρότερο κόστος σε ενέργεια και φυσικούς πόρους που θα επιτύχει την εξάλειψη της πείνας.

Σύμφωνα με τη μελέτη των Kirova και συνεργατών (2019), η παραγωγή και η κατανάλωση αγροτικών προϊόντων και τροφίμων θα επηρεαστούν από την αύξηση του πληθυσμού, που εκτιμάται ότι θα φτάσει σε 10 δισεκατομμύρια άτομα μέχρι το 2050. Επομένως, θα χρειαστεί αύξηση της παραγωγής τροφίμων, αν κι αυτό δεν εγγυάται απαραίτητα την εξάλειψη ή μείωση της πείνας και του υποσιτισμού. Είναι αξιοσημείωτο ότι, παρότι η παγκόσμια παραγωγή τροφίμων υπερκαλύπτει τις διατροφικές ανάγκες του παγκόσμιου πληθυσμού και αυξάνεται με πιο γρήγορους ρυθμούς από την αύξηση του πληθυσμού, το ποσοστό των ανθρώπων που υποσιτίζονται αυξάνεται συνεχώς. Αυτό είναι το αποτέλεσμα όχι της οργάνωσης της γεωργίας ή του υπερπληθυσμού, όπως θα πρότεινε η μαλθουσιανή οικονομική θεωρία, αλλά εξηγείται από άλλους λόγους, όπως φυσικές καταστροφές, πολέμους, πολιτικές και οικονομικές κρίσεις, έκτακτες καταστάσεις (Νικολαΐδης, 2016), καθώς και αναποτελεσματική διαχείριση. Ενδεικτικά, στις αρχές της δεκαετίας του 2010, υπολογιζόταν ότι 1/3 της ποσότητας των τροφίμων που παράγονταν ετησίως σε παγκόσμια κλίμακα ή 1,3 δισεκατομμύρια τόνοι τον χρόνο αφήνονταν να σαπίζει, ενώ περίπου 870 εκατομμύρια άνθρωποι υπέφεραν από την πείνα.[18]

18. Άρθρο με τίτλο «FAO: Χαμένο πάει το εν τρίτο των τροφίμων παγκοσμίως», *Ναυτεμπορική*, 13/9/2013. https://m.naftemporiki.gr/story/698035/fao-xameno-paei-to-en-trito-ton-trofimon-pagkosmios (πρόσβαση 7/2021).

Για την κατανόηση του προβλήματος, θα πρέπει να γίνει κατανοητή η διάκριση ανάμεσα σε *απόβλητα* και *απώλεια τροφίμων*, με τα πρώτα να αποδίδονται σε παράγοντες όπως η φτωχή σοδειά ή η ακατάλληλη αποθήκευση και μεταφορά των προϊόντων (FAO, 2011). Στις πλούσιες χώρες, καταγράφονται κατά κύριο λόγο απόβλητα, δηλαδή τρόφιμα που πετιούνται γιατί μένουν αφού μαγειρευτούν. Αντιθέτως, στις αναπτυσσόμενες χώρες υπερέχουν οι απώλειες, οι οποίες εντοπίζονται συνήθως ήδη από το στάδιο της παραγωγής, λόγω ανεπαρκών υποδομών και αναποτελεσματικών μεθόδων. Σύμφωνα με εκτιμήσεις (FAO, 2011), η σπατάλη τροφίμων κατά κεφαλήν στις ανεπτυγμένες χώρες της Ευρώπης και Βόρειας Αμερικής υπολογίζεται σε 95-115 κιλά/έτος, ενώ στις χώρες χαμηλού εισοδήματος στην υποσαχάρια Αφρική και τη Νότια και Νοτιοανατολική Ασία σε 6-11 κιλά/έτος.

Σύμφωνα με προβλέψεις, η οικονομική μεγέθυνση τα επόμενα χρόνια, η αύξηση στο παγκόσμιο κ.κ. ΑΕΠ από 8,147 ευρώ σε 13,503 ευρώ την περίοδο 2012-2050, θα φέρει εκτός από αύξηση της ζήτησης τροφίμων και περαιτέρω αλλαγές στα πρότυπα κατανάλωσης, δεδομένου ότι μέχρι το 2050 το 70% του πληθυσμού θα διαμένει σε πόλεις (Kirova et al., 2019). Επίσης, τα αποτελέσματα θα διαφέρουν μεταξύ λιγότερο ανεπτυγμένων και ανεπτυγμένων χωρών. Στις χώρες υψηλού εισοδήματος, αναμένεται ότι θα υπάρχει υπερ-προσφορά και υπερ-κατανάλωση τροφίμων, με αποτέλεσμα ακόμα μεγαλύτερη σπατάλη και ταυτόχρονα επιδείνωση της υγείας του πληθυσμού, λόγω, για παράδειγμα, της παχυσαρκίας. Από την άλλη πλευρά, η πείνα και η κακή διατροφή θα παραμείνουν οι βασικές αιτίες θανάτου στις χώρες χαμηλού εισοδήματος.

Εκτός όμως από τις εξελίξεις στην οικονομική ανάπτυξη και τις ανισότητες, η πανδημία λόγω Covid-19 αναγνωρίζεται επίσης ανάμεσα στους καταλύτες. Είναι δεδομένο ότι όλοι οι τομείς της οικονομίας και της κοινωνίας επηρεάζονται στον βραχύ χρονικό ορίζοντα από τα διαδοχικά καθολικά ή μερικά «κλεισίματα» (για μια στατιστική αποτίμηση, βλ. CCSA, 2020). Ακόμα όμως, δημιουργείται έντονη αβεβαιότητα για τις μελλοντικές εξελίξεις και ανησυχία για την πορεία της οικονομίας που ως έναν βαθμό εντέλει επηρεάζει τις οικονομικές επιδόσεις.

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, αναμένεται επιβράδυνση της παγκόσμιας οικονομίας τουλάχιστον για την επόμενη δεκαετία λόγω της πανδημίας (World Bank Group, 2021), ενώ οι οικονομολόγοι μεταξύ τους ανα-

πτύσσουν έντονα διαφωνίες για το βάθος της ύφεσης.[19] Σε ό,τι αφορά τον κλάδο της αγροδιατροφής, η κρίση αυτή επηρεάζει τις προσδοκίες των επιχειρήσεων, αλλά και αυξάνει το κόστος συναλλαγών σε όλη την αλυσίδα της αξίας, από την παραγωγή και την επεξεργασία των πρώτων υλών μέχρι και τη διανομή και κατανάλωση. Στην παγκόσμια κλίμακα, παρατηρείται μείωση στην οικονομική δραστηριότητα, πτώση στις τιμές βασικών προϊόντων, διακοπή στις αλυσίδες αξίας και μεταφορών, μειωμένη ζήτηση κυρίως λόγω της παύσης του τουρισμού και ένα γενικό κλίμα απαισιοδοξίας, δεδομένης της έντασης της αβεβαιότητας και των επιδεινούμενων οικονομικών συνθηκών (CCSA, 2020· FAO, 2020b· World Bank Group, 2021).

Οι επιπτώσεις και στην περίπτωση αυτή δεν είναι ομοιόμορφες, αλλά εξαρτώνται από τα επίπεδα ανάπτυξης. Ειδικότερα, σύμφωνα με την ανάλυση του FAO για τις επιπτώσεις της πανδημίας (CCSA, 2020), οι δομικοί παράγοντες, όπως το χαμηλό εισόδημα και η έλλειψη κοινωνικού ιστού προστασίας, καθιστούν πιο ευάλωτες τις χώρες χαμηλού εισοδήματος σε μια κρίση ζήτησης. Από την άλλη πλευρά, οι αναταράξεις στα συστήματα logistics επηρεάζουν περισσότερο τις χώρες υψηλού εισοδήματος. Εκεί δηλαδή τα προβλήματα εντοπίζονται κυρίως στον τομέα της προσφοράς και είναι το αποτέλεσμα της υψηλής εξάρτησης των εγχώριων αγορών από τις διεθνείς εφοδιαστικές αλυσίδες. Στο πλαίσιο αυτό, εκφράζονται ανησυχίες για μια επερχόμενη διατροφική κρίση, εν μέσω της τρέχουσας υγειονομικής, καθώς αυξάνονται οι απώλειες τροφίμων λόγω της πανδημίας και διακόπτονται άτακτα τα συστήματα μεταφορών και εφοδιασμού.

Οι διατροφικές κρίσεις, τέλος, μπορούν να συμπεριληφθούν στους «καταλύτες». Αυτές θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, καθώς ξεσπούν συχνά τις τελευταίες δεκαετίες εξαιτίας κυρίως ζωονόσων, αναδεικνύοντας τις εύθραυστες ισορροπίες ανάμεσα στον τρόπο αξιοποίησης των πόρων, τις ανθρώπινες ανάγκες και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Σύμφωνα με μια εκτίμηση, 60% των ασθενειών σε παγκόσμια κλίμακα έχουν προέλευση τα ζώα, ενώ ένα ποσοστό 75% από τις νεοεμφανιζόμενες ασθένειες έχουν μεταπηδήσει

19. Σήμερα, κυρίαρχη είναι η άποψη ότι η οικονομική ύφεση θα εξελιχθεί ως «u» και θα είναι παρατεταμένη, αντί για «v» όπως αναμενόταν αρχικά Βλ. σχετικά δημοσιεύματα όπως «Τι σχήμα θα έχει τελικά η ανάκαμψη», *Ναυτεμπορική*, 25/12/2020. https://m.naftemporiki.gr/story/1673959/ti-sxima-tha-exei-telika-i-anakampsi και «Bloomberg: «Όλες οι χώρες να ξεχάσουν τη γρήγορη ανάκαμψη»», Το Βήμα, 29/4/2020. https://www.tovima.gr/2020/04/29/finance/bloomberg-oles-oi-xores-na-ksexasoun-ti-grigori-anakampsi/ (πρόσβαση 7/2021).

από τα ζώα στους ανθρώπους, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, έμμεσα μέσω της διατροφής (Καραντινινής, 2021).

Συχνά αιτίες είναι οι εντατικές βιομηχανικές μέθοδοι στη γεωργία και τα εντατικοποιημένα συστήματα με σκοπό την άκρατη μεγιστοποίηση του κέρδους. Αυτά, από τη μία, υποθάλπουν στρεβλές πρακτικές που ευνοούν την εμφάνιση και ανάπτυξη ασθενειών κι έχουν απρόβλεπτες συνέπειες στην υγεία, όπως στην περίπτωση των γενετικά τροποποιημένων τροφίμων (Δανάλη, 2020· Νικολαΐδης, 2016,). Από την άλλη, η βιομηχανική εκμετάλλευση για την παραγωγή τροφίμων καταστρέφει άμεσα το φυσικό οικοσύστημα (π.χ. αποψίλωση των δασών, μόλυνση των υδάτινων πόρων και του εδάφους), ευνοώντας και πάλι την εμφάνιση νόσων προερχόμενων από τα ζώα με βλαβερές επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία (Δανάλη, 2020).

Παρ' όλα αυτά, δεν θα πρέπει να θεωρείται αιτία των προβλημάτων η βιομηχανοποίηση ή η νέα τεχνολογία όπως ενσωματώνεται στην παραγωγή τροφίμων ή στις καλλιέργειες. Τα ευφυή συστήματα που αξιοποιούν ψηφιακές τεχνολογίες, συνήθως όταν εφαρμόζονται σε μονάδες μικρότερης κλίμακας παραγωγής, προσφέρουν νέες δυνατότητες αντιμετώπισης του προβλήματος τόσο της κακοδιαχείρισης των πόρων όσο και της σπατάλης και της ποιότητας των τροφίμων. Οι εφαρμογές της έξυπνης γεωργίας και παραγωγής μπορούν να διασφαλίζουν τις προϋποθέσεις διατροφικής επάρκειας ταυτόρονα με επίτευξη πιο υγιεινών προϊόντων, με λιγότερες χημικές επιβαρύνσεις και ορθολογική χρήση των υδατικών/φυσικών πόρων. Με άλλα λόγια, οι νέες τεχνολογίες, όταν εφαρμόζονται στη γεωργική ή βιομηχανική παραγωγή, μπορούν να αποτελέσουν εργαλείο αντιμετώπισης των διατροφικών κρίσεων ή των περιβαλλοντικών κρίσεων και, ως εκ τούτου, μπορούν να είναι μέρος της λύσης.

5.5 Καινοτομία και τεχνολογική ανάπτυξη στον τομέα της αγροδιατροφής

Η τάση προς την καινοτομία και την τεχνολογική ανάπτυξη στον τομέα της αγροδιατροφής στην ΕΕ είναι σημαντική για την κατανόηση των εξελίξεων στο πεδίο του ανθρώπινου δυναμικού και των αλλαγών λόγω του νέου τεχνοοικονομικού υποδείγματος. Στη συνέχεια, η πορεία προς την τεχνολογική αλλαγή εξετάζεται μέσω βασικών στοιχείων για την εξέλιξη των πατεντών, των νεοφυών επιχειρήσεων (startups), των δαπανών Έρευνας και Ανάπτυξης (Ε&Α), την ενσωμάτωση καινοτομίας και των προγραμμάτων στήριξης προς τον επιχειρηματικό τομέα με έμφαση στην ΕΕ.

Σύμφωνα με δεδομένα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (EC, 2020), η Γερμανία, η Γαλλία και η Ολλανδία είναι οι ηγέτες στην καινοτομία και τεχνολογία στον τομέα της αγροδιατροφής, καθώς προηγούνται στην κατοχύρωση πατεντών στον τομέα, το 2017. Επίσης, η ΕΕ-27 είναι η πρώτη σε περιφερειακό επίπεδο στην παγκόσμια κλίμακα. Όπως προκύπτει, η βιομηχανική βιοτεχνολογία είναι ο όρος που συναντάται συνήθως στις πλατφόρμες αναζήτησης πατεντών, ενώ συχνά εμφανίζονται και οι όροι «ρομποτική» και «μεγάλα δεδομένα».

Ακόμα, σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, διαπιστώνεται αύξηση στον αριθμό των νεοφυών επιχειρήσεων (startups) σε κλάδους της αγροδιατροφής, με τις περισσότερες να συγκεντρώνονται περίπου στις ίδιες χώρες, στη Γερμανία και τη Γαλλία, αλλά και την Ισπανία. Οι ευρωπαϊκές νεοφυείς επιχειρήσεις στον τομέα των τροφίμων αναπτύσσουν δραστηριότητες σε πεδία αιχμής που συνδέονται με την τεχνολογική αλλαγή, όπως αναλύθηκε προηγουμένως, όπως ηλεκτρονικό εμπόριο (e-commerce), δραστηριότητες διαδικτύου (internet-related activities) και ψηφιακές εφαρμογές (apps).

Ωστόσο, το ζήτημα της τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας στον τομέα της αγροδιατροφής δεν εξαντλείται στα παραπάνω, δεδομένου ότι καινοτομία μπορεί να υφίσταται όχι μόνο σε επίπεδο επιχειρηματικού μοντέλου, αλλά και σε αυτό του προϊόντος ή/και της διαδικασίας. Στο πλαίσιο αυτό, συμπεριλαμβάνονται όλοι οι τύποι δραστηριοτήτων Έρευνας και Ανάπτυξης, όπως η αγορά μηχανημάτων, εξοπλισμού, κτιρίων, λογισμικού και αδειών, αλλά και τεχνολογικές εργασίες, εργασίες ανάπτυξης, ο σχεδιασμός, η κατάρτιση και η προώθηση προϊόντων, υπό την προϋπόθεση ότι πραγματοποιούνται με σκοπό την ανάπτυξη ή/και την εφαρμογή μίας καινοτομίας προϊόντος ή διαδικασίας.

Σύμφωνα με αποτελέσματα έρευνας του ΕΚΤ[20] σχετικά με την επίδραση των καινοτομικών δραστηριοτήτων στους στρατηγικούς κλάδους της οικονομίας ειδικά σε ό,τι αφορά την Ελλάδα (2019), οι καινοτομικές δραστηριότητες των ελληνικών καινοτόμων επιχειρήσεων την περίοδο 2014-2016 συνέβαλαν στον τομέα της «Αγροδιατροφής & Βιομηχανίας Τροφίμων» στο μεγαλύτερο ποσοστό, 21,7%, μεταξύ όλων των στρατηγικών τομέων της οικονομίας, ενισχύοντας την καινοτομία προϊόντος ή/και διαδικασίας. Επίσης, με κριτήριο τον τύπο καινοτομίας που εισήγαγαν οι ελληνικές επιχειρήσεις κατά την τριετία 2014-2016, διαπιστώνεται ότι ο τομέας της «Αγροδιατρο-

20. ΕΚΤ https://metrics.ekt.gr/articles/243 (πρόσβαση 29/9/2021).

φής & Βιομηχανίας Τροφίμων» ενισχύεται κυρίως από τις επιχειρήσεις που εισήγαγαν καινοτόμα αγαθά. Το ποσοστό των επιχειρήσεων με καινοτομία προϊόντος σε αγαθά ανέρχεται σε 32,4%, ενώ ακολουθούν οι επιχειρήσεις με καινοτομία διαδικασίας με 21%. Ιδίως στον τομέα της Μεταποίησης σε ό,τι αφορά τη συμβολή των καινοτόμων επιχειρήσεων, είναι κυρίαρχος ο τομέας των τροφίμων, συγκεντρώνοντας ένα ποσοστό 38,3% των καινοτόμων επιχειρήσεων.

Η ανάγκη προσαρμογής της βιομηχανίας τροφίμων στις σύγχρονες τεχνολογίες, με έμφαση στην προσαρμογή του ανθρώπινου δυναμικού στην ψηφιακή μετάβαση, αναγνωρίζεται εδώ και αρκετά χρόνια σε επίπεδο πολιτικών της ΕΕ. Τα τελευταία χρόνια, τα προγράμματα «Horizon» για την έρευνα και την καινοτομία και τα νεότερα προγράμματα «InvestEU» προβλέπουν σημαντικούς πόρους για στήριξη της εφαρμοσμένης έρευνας και την εμπορική αξιοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων στην παραγωγή και επεξεργασία τροφίμων. Ειδικότερα, μέσω του προγράμματος «Ευρώπη 2020», υπολογίζεται ότι 3,851 δισεκατομμύρια ευρώ διατέθηκαν στη θεματική ενότητα «επισιτιστική ασφάλεια, βιώσιμη γεωργία και δασοπονία, θαλάσσια/ναυτιλιακή/ενδοχώρια έρευνα για τα ύδατα και τη βιοοικονομία» την περίοδο 2014-2020, ενώ μέσω του επόμενου προγράμματος «Horizon Europe» αναμένεται ότι θα διατεθούν 10 δισεκατομμύρια ευρώ για στήριξη της βιομηχανίας στο πλαίσιο του δεύτερου πυλώνα, «παγκόσμιες προκλήσεις και ανταγωνιστικότητα της βιομηχανίας» στην κατηγορία «τρόφιμα και φυσικοί πόροι» (ΓΓΕΤ, 2020).

Στην Ελλάδα, η έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη στις επιχειρήσεις την προηγούμενη προγραμματική περίοδο 2014-20 υποστηρίζονταν κυρίως μέσω της Πράξης «Ερευνώ-Δημιουργώ-Καινονομώ». Στο πλαίσιο των δύο κύκλων, η δημόσια δαπάνη στον τομέα της αγροδιατροφής ανήλθε σε 542,5 εκατομμύρια ευρώ, ενώ εντάχθηκαν 107 έργα σύμφωνα με στοιχεία της ΓΓΕΤ (2020: 16). Παρ' όλα αυτά, πρέπει να σημειωθεί ότι και άλλοι φορείς και επιχειρησιακά προγράμματα, αλλά και ο Αναπτυξιακός Νόμος, προβλέπουν δράσεις ενίσχυσης της δικτύωσης, αναβάθμισης τεχνολογικών συστημάτων και υποδομών, και ψηφιακού μετασχηματισμού των επιχειρήσεων στους συγκεκριμένους κλάδους. Επίσης, το οικοσύστημα της καινοτομίας στη χώρα απαρτίζεται από ένα σύνολο ερευνητικών φορέων που σχετίζονται με τον αγροδιατροφικό κλάδο και παράγουν ερευνητικά αποτελέσματα για τη βελτίωση της υγιεινής και ασφάλειας και ιχνηλασιμότητας των τροφίμων, την αξιοποίηση παραπροϊόντων και υποπροϊόντων διατροφής, τη

μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος της βιομηχανίας τροφίμων και της γεωργίας, την αξιοποίηση εγχώριων πόρων κ.λπ. Σε αυτό εντάσσονται ΑΕΙ, ερευνητικά κέντρα και εξειδικευμένα ινστιτούτα. Μεταξύ αυτών είναι το ΕΛΓΟ Δήμητρα, που υπάγεται στο Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, το Εθνικό Κέντρο Θαλασσίων Ερευνών, ο Ενιαίος Φορέας Ελέγχου Τροφίμων (ΕΦΕΤ), αλλά και αγροδιατροφικά δίκτυα, όπως το Ελληνικό Δίκτυο Αγροοικολογίας και η τεχνολογική πλατφόρμα FoodForLife του Συνδέσμου Ελληνικών Βιομηχανιών Τροφίμων.

Επίσης, αναμένεται στον τομέα της αγροδιατροφής, μεταξύ άλλων, η δημιουργία Συνεργατικών Σχηματισμών Καινοτομίας και Κέντρων Ικανοτήτων με συγχρηματοδότηση από τη ΓΓΕΚ/ΕΣΠΑ. Καταρχάς, στο πλαίσιο ειδικού προγράμματος του ΕΣΠΑ 2014-2020, επιχειρήσεις θα υλοποιήσουν συνεργατικά σχήματα σε καθέναν από τους θεματικούς τομείς της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης σε Εθνικό επίπεδο (national RIS3) και ειδικά επιχειρηματικά σχέδια με έμφαση στη διάσταση της καινοτομίας. Στα παραπάνω προβλέπονται η ανάπτυξη των συνεργατικών σχημάτων και η ανάπτυξη συνεργασιών και δικτύων Έρευνας και Τεχνολογίας (Ε&Τ) με άλλες επιχειρήσεις και φορείς.[21]

Ακόμα, από τα 12 Κέντρα Ικανοτήτων (Competence Centers) που εγκρίθηκαν από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Καινοτομίας του Υπουργείου Ανάπτυξης & Επενδύσεων και είναι υπό σύσταση στους τομείς και πάλι της Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης, τα δύο αφορούν τον τομέα της Αγροδιατροφής.[22] Τα κέντρα αυτά θα εξοπλιστούν με την απαραίτητη υποδομή και θα διαθέτουν την αναγκαία τεχνογνωσία, με σκοπό την υποστήριξη της καινοτομίας στον τομέα της αγροδιατροφής και την παροχή εξειδικευμένων/καινοτόμων υπηρεσιών/προϊόντων και της μεταφοράς τεχνολογίας σε επιχειρήσεις, με έμφαση στις μικρομεσαίες. Η λειτουργία τους θα στηρίζεται

21. ΓΓΕΚ, «Πρόσκληση υποβολής αιτήσεων χρηματοδότησης έργων στη Δράση "ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ/ ΣΣΚ" – 2η Πρόσκληση: Επιχειρήσεις». http://www.gsrt.gr/central.aspx?sId=108I334I1106I646I444510&olID=671&neID=673&neTa=12_40756_1&ncID=0&neHC=0&tbid=0&lrID=2&oldUIID=aI671I0I106I437I1172I0I2&actionID=load (πρόσβαση 29/9/2019).

22. Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων, «Συστήνονται 12 Κέντρα Ικανοτήτων για την υποστήριξη της καινοτομίας & μεταφορά τεχνολογίας», 7/7/2021. https://www.mindev.gov.gr/%CF%83%CF%85%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BD%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B9-12-%CE%BA%CE%AD%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%B1-%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%84%CE%AE%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7/ (πρόσβαση 29/9/2021).

στη σύμπραξη μεταξύ ιδιωτικού-δημόσιου τομέα, ενώ στο εταιρικό σχήμα θα συμμετέχουν φορείς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, όπως ερευνητικοί οργανισμοί (Πανεπιστήμια και Ερευνητικά Κέντρα/Ινστιτούτα) και επιχειρήσεις του εσωτερικού και του εξωτερικού.

5.6 Οι προκλήσεις και οι ευκαιρίες που καταγράφονται για το μέλλον

Στη συνέχεια εφαρμόζεται η μέθοδος της ανάλυσης SWOT (Πίνακας 4) για μία σύνοψη και καταγραφή των βασικών προκλήσεων στο εξωτερικό και διεθνές περιβάλλον και των εσωτερικών δυνατοτήτων και προβλημάτων του τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων στην Ελλάδα.

Πίνακας 4: Ανάλυση SWOT

	Θετικά (+)	**Αρνητικά (-)**
Εσωτερικό περιβάλλον (in)	**Δυνατά σημεία**	**Αδύναμα σημεία**
Εξωτερικό περιβάλλον (out)	**Ευκαιρίες**	**Απειλές**

Πρώτα απ' όλα, ανάμεσα στις **δυνατότητες** για περαιτέρω ανάπτυξη στην Ελλάδα ξεχωρίζουν η πλούσια βιοποικιλότητα και οι μοναδικές πρώτες ύλες λόγω φυσικών περιβαλλοντικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών (π.χ. πολιτισμική παράδοση, εδαφικές και κλιματικές συνθήκες, έντονες γεωμορφολογικές διαφορές κατά τόπους), η ήδη σημαντική συμβολή και δυναμική του τομέα της μεταποίησης τροφίμων στα οικονομικά μεγέθη και η σημαντική τεχνογνωσία σε καλλιεργητικές τεχνικές και σε μεθόδους βιομηχανικής επεξεργασίας που διαθέτουν οι εγχώριοι παραγωγοί. Επίσης, δυνατά σημεία αποτελούν η εδραιωμένη παρουσία για πολλά επώνυμα προϊόντα στις διεθνείς αγορές και η ανταγωνιστικότητα ορισμένων ειδικά κατηγοριών προϊόντων, όπως το γιαούρτι και το μέλι, οι ελιές και το ελαιόλαδο (βλ. και Karantininis, 2017). Επιπλέον, συγκαταλέγονται η ισχυρή θέση του τουρισμού στην οικονομία, που ευνοεί τη δημιουργία τοπικών δικτύων και σύντομων αλυσίδων αξίας και που μέσω στενών διασυνδέσεων με τους κλάδους της γεωργίας και της μεταποίησης τροφίμων κινεί πολλαπλασιαστικά οφέλη για την τοπική ανάπτυξη. Ακόμα, στα δυνατά σημεία εντάσσονται και οι σχετικά υψηλές δαπάνες και επιδόσεις της εγχώριας βιομηχανίας στο πεδίο της

έρευνας και ανάπτυξης και οι επενδυτικές πρωτοβουλίες και οι θεσμοί που στηρίζουν την έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη στον επιχειρηματικό τομέα. Όλα τα παραπάνω συμβάλλουν στην εξέλιξη των εγχώριων προϊόντων προς την κατεύθυνση όλο και μεγαλύτερης προστιθέμενης αξίας.

Ανάμεσα στις **ευκαιρίες**, διακρίνονται η σταδιακή στροφή σε ένα διαφορετικό μοντέλο αγροδιατροφής και παραγωγής τροφίμων, με έμφαση στην υγιεινή και ασφάλεια των προϊόντος, στη διαφοροποίηση με βάση την ποιότητα και στην προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας του καταναλωτή. Επίσης, η επιστημονική πρόοδος σε πολλά πεδία, όπως στην πληροφορική και τη βιοτεχνολογία, μπορούν να οδηγήσουν σε αύξηση της παραγωγικότητας των εγχώριων επιχειρήσεων. Ανάμεσα στις κρίσιμες τεχνολογικές εξελίξεις, στο πλαίσιο της ψηφιοποίησης ανοίγονται περιθώρια για εξερεύνηση νέων αγορών και δημιουργούνται συνθήκες για την ανανέωση της εξωστρέφειας των αγροτικών μονάδων και επιχειρήσεων της μεταποίησης και την προώθηση των ελληνικών προϊόντων, πέρα από τα στενά όρια μιας περιορισμένης σε μέγεθος εγχώριας αγοράς. Ακόμα, οι νέες στρατηγικές κατευθύνσεις που τίθενται από διεθνείς θεσμούς, όπως από την ΕΕ, για τη μετάβαση σε μια νέα πράσινη όσο και ψηφιακή οικονομία συνιστούν σημαντικές ευκαιρίες για ανάπτυξη νέων θεσμών και πολιτικών εγχώρια, καθώς θα μεταφέρονται ευρωπαϊκές πολιτικές με σκοπό την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού, την εκπαίδευση και κατάρτιση, τη στήριξη της έρευνας και καινοτομίας, την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και την ανταγωνιστικότητα στον τομέα της αγροδιατροφής. Επίσης, ως ευκαιρία αξιολογείται η γεωγραφική θέση της χώρας, όχι τόσο λόγω της φυσικής γεωγραφίας, αλλά κυρίως λόγω της κομβικής θέσης στο ευρωπαϊκό σύστημα μεταφορών και εφοδιασμού, στη σύζευξη των δικτύων μεταξύ τριών ηπείρων. Τέλος, η κρίση του κορωνοϊού εκτιμάται ότι μπορεί να εξελιχθεί σε ευκαιρία για τις εγχώριες επιχειρήσεις τροφίμων, καθώς ανανεώνει τη μέριμνα για την ποιότητα και την ιχνηλασιμότητα των υλικών και των προϊόντων, και είναι πιθανό να ενθαρρύνει τη ζήτηση για προϊόντα με «ταυτότητα» και πιστοποιητικά τοπικής προέλευσης, για τρόφιμα που παράγονται με παραδοσιακές –όχι βιομηχανικές– μεθόδους φιλικές προς τον άνθρωπο (με μνεία πρώτα στην υγεία, αλλά και την άμβλυνση των ανισοτήτων) και προς το φυσικό περιβάλλον και τη βιοποικιλότητα.

Σε ό,τι αφορά τα **προβλήματα**, συχνά σε άλλες μελέτες αναφέρεται το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων, δεδομένου ότι, όπως προαναφέρθηκε, η συντριπτική πλειονότητα στον κλάδο της διατροφής στην Ελλάδα είναι επι-

χειρήσεις μικρού μεγέθους. Το ίδιο όμως, όπως θεωρείται εδώ, μπορεί να αντιστραφεί και να αποτελέσει ευκαιρία. Σε ένα νέο πρότυπο πιο κοντά στην αγροοικολογία, οι μικρές και ευέλικτες μονάδες μπορούν να προσφέρουν διαφοροποιημένα, ποιοτικά και ανταγωνιστικά προϊόντα, πιο κοντά στις απαιτήσεις των σύγχρονων καταναλωτών με την προϋπόθεση ότι εφαρμόζουν νέες πρακτικές και αξιοποιούν κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό. Έτσι, το μικρό μέγεθος μπορεί να γίνει αντιληπτό ως διαρθρωτική αδυναμία μόνο ως προς το πρότυπο της οργάνωσης και διοίκησης λειτουργιών που αυτό συνήθως συνεπάγεται. Το οικογενειακό μάνατζμεντ που συναντάται στις μονάδες συχνότερα του αγροτικού τομέα και της πρώτης μεταποίησης δεν ευνοεί συνήθως την επένδυση σε διανοητικό κεφάλαιο ή την πρόσληψη προσωπικού σε επιστημονικές ειδικότητες για την αποτελεσματική οργάνωση, τη διαχείριση των νέων τεχνολογιών και την έμφαση στην καινοτομία. Ακόμα, στα προβλήματα πρέπει να συμπεριληφθούν το μικρό μέγεθος της εγχώριας αγοράς που δεν ευνοεί την αξιοποίηση οικονομιών κλίμακας, η υστέρηση σε σύγχρονες επιχειρηματικές υποδομές που θα μπορούσαν να μειώσουν το κόστος λειτουργίας, η δημογραφική γήρανση και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των απασχολούμενων ειδικά στον αγροτικό τομέα, αλλά και η έλλειψη πνεύματος επιχειρηματικότητας και καινοτομίας. Τέλος, μπορούν να αναφερθούν ο χαμηλός βαθμός μεταποίησης και τυποποίησης των αγροτικών προϊόντων, η διαφυγούσα αξία λόγω εξαγωγών σε πρώιμο στάδιο παραγωγής και η υψηλή εποχικότητα της ζήτησης με έξαρση τους καλοκαιρινούς μήνες λόγω του τουρισμού.

Σε ό,τι αφορά τους **κινδύνους**, αναφέρεται η αυτοματοποίηση που αναμένεται ότι θα μειώσει τη ζήτηση εργασίας, ειδικά στη μεταποίηση και στις επιχειρήσεις της βιομηχανίας. Η τάση αυτή θέτει ως πρόκληση την εκπαίδευση και προσαρμογή του ανθρώπινου δυναμικού και των εργαζομένων στον κλάδο των τροφίμων στις νέες ψηφιακές τεχνολογίες, στο ηλεκτρονικό εμπόριο και στη διαχείριση δεδομένων για πιο αποτελεσματικές αποφάσεις και μείωση του κόστους. Επίσης, εδώ εντάσσεται η απειλή των διατροφικών κρίσεων, που είναι συνεχής και αφορά ένα όλο και πιο στενά διασυνδεδεμένο σε παγκόσμια κλίμακα σύστημα αγροδιατροφής με μεγάλη διασπορά των δραστηριοτήτων σε όλο το φάσμα της αλυσίδας αξίας ανάμεσα σε χώρες και περιοχές του κόσμου. Επιπλέον, η υγειονομική κρίση, λόγω του υψηλού βαθμού αβεβαιότητας θα έχει απρόβλεπτες συνέπειες στην πλευρά της ζήτησης και θα πυροδοτεί κατά κύματα έντονες διακυμάνσεις σε τομείς της προσφοράς, όπως στα συστήματα logistics. Σε αυτές τις αλλαγές οι επιχειρήσεις θα πρέπει να προσαρμοστούν με καλύτερο συντονισμό στη

διαχείριση αποθεμάτων τους σε ένα ιδιαίτερα ασταθές μακροοικονομικό περιβάλλον και πλαίσιο διεθνών εμπορικών σχέσεων. Ακόμα, οι μεσοπρόθεσμες αναδιαρθρώσεις στο διεθνές εμπόριο αναμένεται ότι θα επηρεάσουν ασύμμετρα την ανθεκτικότητα και πορεία ανάπτυξης των αγροτροφικών συστημάτων των χωρών, πλήττοντας όμως συνολικά περισσότερο τις μικρότερες και λιγότερο τις ανταγωνιστικές επιχειρήσεις και αποδεσμεύοντας θέσεις εργασίας προς άλλους τομείς. Ειδικά σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης πρέπει ακόμα να σημειωθεί η ένταση του ανταγωνισμού με άλλες χώρες, κυρίως της Νότιας Ευρώπης, σε ορισμένες κατηγορίες προϊόντων, όπως το ελαιόλαδο, με παρόμοια φυσικά, οργανοληπτικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά (π.χ. Ιταλία, Ισπανία). Όλοι οι παραπάνω παράγοντες δημιουργούν ανασφάλεια γύρω από την ανταγωνιστικότητα των εγχώριων προϊόντων. Ειδικά η αδυναμία πρόβλεψης για την εξέλιξη της ύφεσης, σε παγκόσμιο, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, αποτελεί έναν βασικό ανασταλτικό παράγοντα από την πλευρά της δαπάνης. Η αβεβαιότητα όσο διαρκεί η υγειονομική κρίση εκτιμάται ότι θα πιέσει προς τα κάτω τη ζήτηση για κατανάλωση και επενδύσεις και στο πλαίσιο αυτό ο τομέας αναμένεται ότι δεν θα εκδηλώσει την ίδια δυναμική στο μέλλον σε βραχυχρόνιο ορίζοντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Μεταβολές στα επαγγέλματα και στις δεξιότητες

6. Μεταβολές στα επαγγέλματα και στις δεξιότητες

Στη συνέχεια, περιγράφονται τα καθήκοντα και οι διαδικασίες εργασίας που αφορούν την παραγωγή και μεταποίηση τροφίμων και γίνεται μια σύντομη επισκόπηση πηγών και μελετών που αφορούν τα κυρίαρχα και δυναμικά επαγγέλματα στον τομέα της αγροδιατροφής. Ακόμα, αναλύονται συγκριτικά δεδομένα για την εξέλιξη των επαγγελμάτων στον τομέα στην Ελλάδα και στην ΕΕ, ενώ περιγράφονται τα αναδυόμενα επαγγέλματα και κρίσιμες δεξιότητες που σχετίζονται με τις νέες τεχνολογίες. Κλείνοντας, παρουσιάζονται τα επαγγελματικά περιγράμματα για τα πιο δυναμικά επαγγέλματα και αναλύονται οι νέες ανάγκες σε δεξιότητες.

6.1 Κατάτμηση της παραγωγικής διαδικασίας-καθήκοντα εργασίας

Οι κύριες δραστηριότητες και ομάδες εργασιών στον τομέα της παραγωγής τροφίμων περιγράφονται με βάση στοιχεία του Cedefop[23] ως εξής:

Στον κλάδο της γεωργίας (agriculture) οι εργαζόμενοι απασχολούνται στην εκμετάλλευση των φυτικών και ζωικών πόρων. Στις κύριες εργασίες συμπεριλαμβάνονται καλλιέργειες και συγκομιδές, η αναπαραγωγή και εκτροφή ζώων, συγκομιδή ξυλείας και άλλων φυτών, ζώων ή ζωικών προϊόντων από μια φάρμα ή τους φυσικούς τους χώρους.

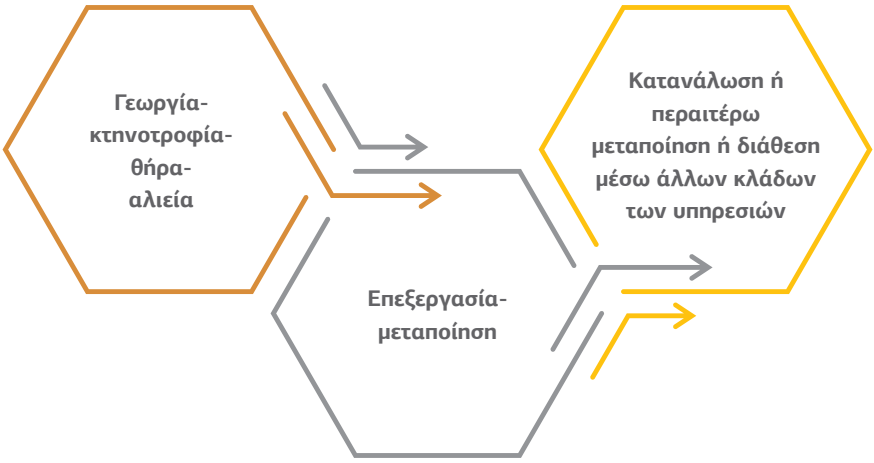
Ο κλάδος συμπεριλαμβάνει έτσι δραστηριότητες που αφορούν τη ζωική και τη φυτική παραγωγή, αλλά και τις σχετικές δραστηριότητες με τη θήρα, τη δασοπονία και την εξαγωγή και συγκέντρωση άλλων φυσικών προϊόντων. Συμπεριλαμβάνονται επίσης η αλιεία και οι υδατοκαλλιέργειες, τόσο θαλάσσιες όσο και γλυκού νερού.

23. Cedefop, Skills Forecast: https://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/data-visualisations/skills-forecast

Στον κλάδο της μεταποίησης τροφίμων, ποτών και καπνού, οι εργαζόμενοι ασχολούνται με την επεξεργασία υλικών, την προετοιμασία των συστατικών και την ανασύνθεση σε νέα προϊόντα, καθώς και, συνοπτικά, με την παρασκευή αγαθών. Οι πρώτες ύλες εισάγονται στην παραγωγική διαδικασία, προερχόμενες από τη γεωργία, τη δασοπονία, τη θήρα, την αλιεία-υδατοκαλλιέργεια, αλλά και από άλλους τομείς της μεταποίησης, ενώ σημαντική διεργασία αποτελεί εντός του κλάδου η ουσιαστική αλλοίωση, αναμόρφωση και ανακατασκευή υλικών.

Εκροές μπορεί να είναι τελικά ή ενδιάμεσα προϊόντα, προϊόντα που προορίζονται δηλαδή είτε για κατανάλωση είτε για χρήση ως εισροές σε άλλους κλάδους της μεταποίησης ή των υπηρεσιών. Γενικά, ένα βασικό χαρακτηριστικό του τομέα της μεταποίησης είναι η ποικιλομορφία του, καθώς αφορά την επεξεργασία και παραγωγή πολλών διαφορετικών αγαθών, όπως τροφίμων και ποτών, υφασμάτων και ρουχισμού, φαρμακευτικών ειδών, χημικών, υπολογιστών και ηλεκτρονικού και ηλεκτρικού εξοπλισμού, μετάλλων, οχημάτων, επίπλων κ.ά.

Σχήμα 5: Μια συνοπτική παρουσίαση των δραστηριοτήτων σχετικών με τα τρόφιμα

6.2 Κυρίαρχα επαγγέλματα στο υφιστάμενο παραγωγικό μοντέλο

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η εσωτερική οργάνωση εντός του τομέα είναι αρκετά ποικιλόμορφη. Συνυπάρχουν επιχειρήσεις που εφαρμόζουν διαφορετικά επιχειρηματικά μοντέλα, απλές ή προηγμένες τεχνολογικά μεθόδους, αυτοαπασχολούμενοι, πολύ μικρές-οικογενειακές, αλλά και μεγάλες επιχειρήσεις του εταιρικού τομέα, και αυτό επηρεάζει τη διάρθρωση της απασχόλησης αλλά και τη ζήτηση για επαγγελματικές κατηγορίες, δεξιότητες και προσόντα του ανθρώπινου δυναμικού (European Training Foundation, 2021· Mulder, 2009).

Πιο συγκεκριμένα, στη συνέχεια παρατίθεται μια «χαρτογράφηση» των επαγγελμάτων που δραστηριοποιούνται στον τομέα, ακολουθώντας την ταξινόμηση ISCO-88. Ο τομέας εκτιμάται ότι συμπεριλαμβάνει πάνω από 100 επαγγέλματα στις ακόλουθες βασικές κατηγορίες επαγγελμάτων, σύμφωνα με ειδική μελέτη (Mulder, 2009):

- Βασικά επαγγέλματα, όπως εργάτες της γης και εργάτες χειρωνακτικών μεθόδων στις καλλιέργειες.
- Εργαζόμενοι στις υπηρεσίες και προσανατολισμένοι στην αγορά, όπως πωλητές σε κατάστημα και σε χώρους αγορών, άτομα στην προώθηση και στην επίδειξη προϊόντων.
- Εξειδικευμένοι εργάτες στη γεωργία, όπως κηπουροί, εργαζόμενοι καλλιεργητές σε φυτώρια, γαλακτοπαραγωγοί και κτηνοτρόφοι.
- Ειδικοί τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα, όπως μηχανικοί ειδικών γεωργικών μηχανημάτων και βιομηχανικών εγκαταστάσεων, αρτοποιοί, ζαχαροπλάστες.
- Χειριστές εξοπλισμού, συναρμολογητές, τεχνικοί βιομηχανικών εγκαταστάσεων, ειδικοί λειτουργοί μηχανημάτων, όπως χειριστές μηχανών επεξεργασίας γάλακτος κ.λπ.
- Τεχνικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα, όπως επιθεωρητές ασφάλειας, ελεγκτές υγείας και υγιεινής και ποιότητας των τροφίμων.
- Τεχνικοί στους τομείς της υγείας, της γεωπονικής και δασοπονίας, σύμβουλοι και εκτιμητές.
- Επιστημονικά επαγγέλματα που συνδέονται με την παραγωγή, όπως γεωπόνοι, βιολόγοι, βοτανολόγοι, κτηνίατροι, χημικοί.

- Νομικοί, ανώτερα διοικητικά στελέχη και διευθυντές, όπως διευθυντές γεωργικής παραγωγής, διευθυντές βιομηχανικών λειτουργιών, διευθυντές ειδικών υπηρεσιών προς την αγορά, διευθυντές έρευνας και ανάπτυξης.

Επίσης, σύμφωνα με στοιχεία Cedefop για το 2018, είναι δυνατό να ξεχωρίσουν οι κατηγορίες επαγγελμάτων με υψηλό ποσοστό απασχόλησης, πάνω από 15%, στον τομέα της αγροδιατροφής είτε στη μεταποίηση (συμπεριλαμβάνει τη μεταποίηση τροφίμων) είτε στη γεωργία-κτηνοτροφία-αλιεία. Με κριτήριο το ποσοστό του τομέα επί του συνόλου των απασχολούμενων στο επάγγελμα, σημαντικά επαγγέλματα μπορούν να θεωρηθούν:

- **Ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη (κωδ. 1):** Απασχολούνται σε ένα σημαντικό ποσοστό του συνόλου, 14,96% στην ΕΕ και 13,61% στην Ελλάδα στη μεταποίηση.
- **Τεχνικοί και άλλοι ασκούντες συναφή επαγγέλματα (κωδ. 3):** Απασχολούνται σ' ένα ποσοστό, περίπου 15%, στον τομέα της μεταποίησης στην ΕΕ, αλλά το αντίστοιχο ποσοστό είναι μικρότερο, μόνο 6% για την Ελλάδα.
- **Ειδικευμένοι γεωργοί και άλλα αγροτικά επαγγέλματα (κωδ. 6):** Απασχολούνται στη συντριπτική πλειονότητα, σε ποσοστό 84,78% στην ΕΕ και 99,2% στην Ελλάδα, το 2018, στον τομέα της γεωργίας-δασοκομίας-αλιείας.
- **Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα (κωδ. 7):** Ένα μεγάλο ποσοστό σχεδόν 40% στην ΕΕ και στην Ελλάδα, το 2018, απασχολούνται στη μεταποίηση.

6.3 Εκτιμήσεις για την εξέλιξη και τον δυναμισμό των επαγγελμάτων: Μια γενική επισκόπηση

Η σχετική βιβλιογραφία για τη ζήτηση εργασίας και τα επαγγέλματα που σχετίζονται με τον τομέα της αγροδιατροφής είναι πολύ περιορισμένη. Στη διεθνή συζήτηση εντοπίζονται μια μελέτη των Jack, Anderson και Connolly (2014) για τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης στην καινοτομία και στις δεξιότητες στον τομέα της αγροδιατροφής στην Ιρλανδία, καθώς και μία μελέτη του Ευρωπαϊκού Ιδρύματος Εκπαίδευσης για τη διάγνωση δεξιοτήτων στον τομέα της αγροδιατροφής στο Μαρόκο (European Training Foundation, 2021).

Σχετικά με τη ζήτηση εργασίας και τα επαγγέλματα που σχετίζονται με την αγροδιατροφή στην Ελλάδα, είναι διαθέσιμα τα αποτελέσματα από δύο παλαιότερες ποιοτικές έρευνες που αφορούν συγκεκριμένα επαγγέλματα, της Στέγης Ελληνικής Βιομηχανίας (ΣΕΒ). Αυτές εκπονήθηκαν στο πλαίσιο των δράσεων των κοινωνικών εταίρων για τη διάγνωση αναγκών σε δεξιότητες και τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας την προγραμματική περίοδο 2007-2013. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη μελέτη εξετάζει την τρέχουσα κατάσταση και τις ανάγκες σε δεξιότητες σε ό,τι αφορά το επάγγελμα «στέλεχος διαχείρισης ασφάλειας και ποιότητας τροφίμων» (Στέγη Ελληνικής Βιομηχανίας, 2011α) και βρίσκει ότι οι κρίσιμες δεξιότητες στο επάγγελμα είναι η ευαισθησία σε πρακτικές αειφορίας, η διαχείριση καινοτομίας, οι δεξιότητες πρόληψης ενεργειών τρομοκρατικών ενεργειών στα τρόφιμα (FoodDefense) και η κατανόηση του κανονιστικού-ρυθμιστικού πλαισίου για τις εξαγωγές. Ακόμα, η δεύτερη μελέτη προσδιορίζει τα πεδία στα οποία εντάσσονται οι αναδυόμενες δεξιότητες σε ό,τι αφορά το επάγγελμα του «τεχνίτη επεξεργασίας/χειριστή μηχανών παραγωγής βιομηχανίας τροφίμων» (Στέγη Ελληνικής Βιομηχανίας, 2011β). Αυτά είναι τα ψηφιακά μέσα, αυτοματισμοί και ηλεκτρονικά συστήματα, τηλεχειριζόμενα και ρομποτικά συστήματα και τα νέα και καινοτόμα υλικά.

Άλλες έρευνες στοχεύουν στην καταγραφή και στην πρόγνωση αναγκών σε επαγγέλματα και δεξιότητες στην Ελλάδα συνολικά στους κλάδους της οικονομίας και μπορούν να προσφέρουν ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα. Μια γενική επισκόπηση προσφέρεται σε έκθεση του ΕΟΠΠΕΠ (2013).

Σύμφωνα με τη μελέτη της McKinsey (2012) σχετικά με το νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα στην Ελλάδα, ως πρωτεύοντες «αναδυόμενοι αστέρες», δηλαδή επαγγέλματα που αντιπροσωπεύουν ιδιαίτερα θετικές προοπτικές και αναπτυξιακές δυνατότητες, σε ορίζοντα δεκαετίας 2012-2022, θεωρούνται οι ιχθυοκαλλιέργειες και η βιομηχανία τροφίμων. Επιπλέον, δυναμικοί τομείς εκτιμάται ότι θα αποτελέσουν η παραγωγή γενόσημων φαρμάκων, ο ιατρικός τουρισμός, η φροντίδα για την τρίτη ηλικία και τους χρόνιους ασθενείς, η δημιουργία περιφερειακών διαμετακομιστικών κέντρων και η διαχείριση αποβλήτων.

Σχετική έρευνα του Μηχανισμού Διάγνωσης των Αναγκών των Επιχειρήσεων σε Επαγγέλματα και Δεξιότητες του ΣΕΒ (2013) ανάδειξε επίσης 87 κρίσιμα επαγγέλματα σε ορίζοντα μέχρι το 2020, με κριτήριο τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις ικανότητες. Αυτά συγκεντρώνονται στον τομέα της ενέργειας, του μετάλλου, της υγείας, των ΤΠΕ, των δομικών προϊόντων, του

περιβάλλοντος, της εφοδιαστικής αλυσίδας, αλλά και των τροφίμων, ενώ θεωρείται ότι σχετίζονται άμεσα με τις προοπτικές βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της χώρας και εμφανίζουν θετικές προοπτικές απασχόλησης (ΕΟΠΠΕΠ, 2013· ΣΕΒ, 2013).

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τον κλάδο των τροφίμων, τα «αναδυόμενα επαγγέλματα» που αναγνωρίζονται στη μελέτη παρατίθενται στη συνέχεια. Για καθένα απ' αυτά δίνεται αναλυτικά το περίγραμμα και περιγράφονται τα εργασιακά καθήκοντα, καθώς και οι γνώσεις-ικανότητες που απαιτούνται στη σχετική έκθεση αναφοράς του ΣΕΒ (2013):

- Στέλεχος Διαχείρισης Ασφάλειας & Ποιότητας Τροφίμων
- Υπεύθυνος Μάρκετινγκ Τροφίμων
- Επιστημονικός Σύμβουλος Εταιρειών Τροφίμων
- Επιστήμονας R&D
- Στέλεχος Εργαστηρίων Ελέγχου Ποιότητας
- Υπεύθυνος Νομοθεσίας και Επικοινωνίας
- Υπεύθυνος Προμηθειών Α΄ Υλών
- Εξειδικευμένο Στέλεχος Παραγωγής Τροφίμων
- Μηχανικός Υποδομών & Συντήρησης

Σε μια πιο πρόσφατη μελέτη που εκπονήθηκε για το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ (Δρακάκη και Καραμάνης, 2021) προσδιορίζονται οι βασικές κατηγορίες επαγγελμάτων για τις οποίες αναμένεται αύξηση της απασχόλησης την επόμενη δεκαετία. Στην έκθεση διατυπώνεται η άποψη ότι το φαινόμενο της πόλωσης στην αγορά εργασίας δεν ισχύει για την Ελλάδα, καθώς στη χώρα καταγράφεται αύξηση της απασχόλησης και θετικές προοπτικές σε επαγγέλματα κυρίως ενδιάμεσου επιπέδου δεξιοτήτων (πωλητές, υπάλληλοι γραφείου και ειδικότητες που συνδέονται άμεσα με κλάδους των υπηρεσιών και του εμπορίου). Ακόμα, σύμφωνα με τις προβλέψεις του οικονομετρικού υποδείγματος, στο πλαίσιο της μελέτης, το μεγαλύτερο ποσοστό του εργατικού δυναμικού, πάνω από 45% ως το 2025, θα απασχολείται σε δύο ευρείες κατηγορίες επαγγελμάτων, όπως στην κατηγορία «Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές», καθώς και στην κατηγορία «Επαγγελματίες», ενώ προβλέπεται σταθερότητα στην απασχόληση σε κατηγορίες επαγγελμάτων όπως αυτά που απασχολούνται κυρίως στην αγροτική παραγωγή ή σε τεχνικές και χειρωνακτικές δραστηριότητες.

Άλλη πρόσφατη μελέτη του Cedefop (2020) με αντικείμενο την πρόβλεψη δεξιοτήτων για την Ελλάδα δείχνει ότι τα περισσότερα ανοίγματα σε θέσεις εργασίας (job openings) μέχρι το 2030 θα αφορούν επαγγέλματα όπως πωλητές (341.000), εργαζόμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες (247.000) και ειδικευμένοι εργάτες στη γεωργία, με προσανατολισμό στην αγορά (214.000). Το μεγαλύτερο ποσοστό των απασχολούμενων αναμένεται επίσης ότι θα συγκεντρώνονται σε επαγγέλματα μεσαίου επιπέδου δεξιοτήτων (46%), ενώ θα ακολουθούν τα επαγγέλματα υψηλού επιπέδου δεξιοτήτων (42%). Τελικά, ένα ποσοστό 12% εκτιμάται ότι θα απασχολείται σε θέσεις και εργασίες που απαιτούν χαμηλού επιπέδου δεξιότητες.

Γενικότερα, η διάρθρωση της απασχόλησης μεταξύ των επαγγελμάτων στην Ελλάδα εκτιμάται, σύμφωνα με την ίδια μελέτη, ότι θα διαμορφωθεί στη βάση των μεταβολών στο επίπεδο εξειδίκευσης εντός κάθε επαγγελματικής κατηγορίας, αλλά και σε ορισμένες περιπτώσεις σε συνέπεια με τους μετασχηματισμούς εντός του κλάδου δραστηριότητας. Συνολικά, αναμένεται αύξηση της συμμετοχής στην απασχόληση των επαγγελματιών, των τεχνικών και άλλων υπαλλήλων που σχετίζονται με υπηρεσίες προς τον πελάτη. Επίσης, η μεγέθυνση της οικονομίας, εφόσον επιβεβαιωθεί[24] εκτιμάται ότι θα επηρεάσει θετικά και θα καταστήσει δυναμικά τα επαγγέλματα που συνδέονται με κλάδους, για παράδειγμα, της υγείας, αλλά και με τις κατασκευές και το εμπόριο. Τα επαγγέλματα που εντάσσονται στην κατηγορία των υψηλότερων δεξιοτήτων θα ωφεληθούν συνολικά με αύξηση της ζήτησης στην αγορά εργασίας, όπως προβλέπεται, από τις ισχύουσες τάσεις.

Παρ' όλα αυτά, το καθαρό αποτέλεσμα μεταβολής για κάθε ομάδα επαγγελμάτων θα εξαρτηθεί από ένα σύνολο παραμέτρων, αν και είναι βέβαιο ότι η ψηφιοποίηση και ο μετασχηματισμός της οικονομίας προς τις υπηρεσίες θα οδηγήσουν κατά βάση στην ενίσχυση της συμμετοχής των επαγγελμάτων υψηλότερων προσόντων, έναντι αυτών χαμηλότερου επιπέδου δεξιοτήτων. Ειδικά στη χαμηλότερη κλίμακα δεξιοτήτων, αναμένεται μείωση του αριθμού των απασχολούμενων σε όλα τα επαγγέλματα, με ορισμένες βασικές εξαιρέσεις, όπως υπάλληλοι γραφείου γενικών καθηκόντων και άλλων ειδικοτήτων που εμπλέκονται άμεσα στην παραγωγή στην εγκατάσταση, όπως είναι εργάτες που επεξεργάζονται μέταλλα ή εργάτες ορυχείων και κατασκευών.

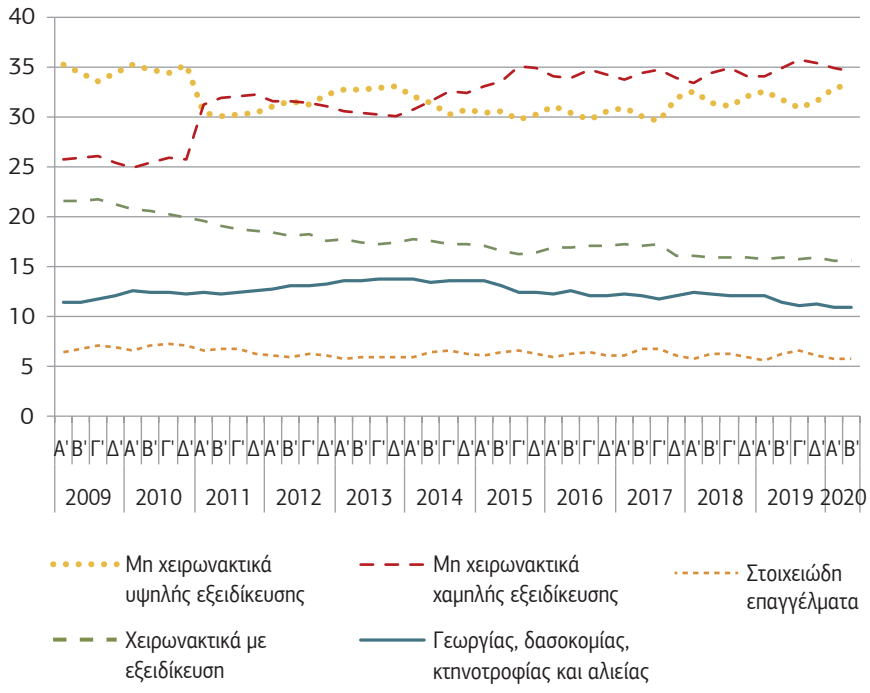
Κλείνοντας, στην Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) για το Β΄ τρίμηνο του 2020, καταγράφονται οι συνέ-

24. Οι εκτιμήσεις Cedefop βασίζονται σε δεδομένα προ Covid-19.

πειες της κρίσης λόγω του κορωνοϊού στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και δίνονται οι πρώτες ενδείξεις για τη μεταβολή της απασχόλησης στις ευρείες κατηγορίες επαγγελμάτων.

Η εξέλιξη της κατανομής του πλήθους των απασχολούμενων ανά κατηγορία (Διάγραμμα 9) δείχνει πιο συγκεκριμένα ότι κατά την περίοδο που καλύπτει από το Α΄ τρίμηνο 2009 μέχρι το Β΄ τρίμηνο 2020 αυξάνεται σημαντικά το ποσοστό των απασχολούμενων σε μη χειρωνακτικά επαγγέλματα χαμηλής ειδίκευσης, ενώ αντιθέτως μειώνεται το ποσοστό των απασχολούμενων σε χειρωνακτικά επαγγέλματα με εξειδίκευση. Το ποσοστό των απασχολούμενων σε στοιχειώδη επαγγέλματα μένει σχεδόν σταθερό μετά το 2011, ενώ το ποσοστό αυτών που απασχολούνται σε μη χειρωνακτικά επαγγέλματα υψηλής εξειδίκευσης γνωρίζει ήπια αύξηση. Το ποσοστό των ειδικευμένων απασχολούμενων στην πρωτογενή παραγωγή εμφανίζει τάση μείωσης μετά το 2014.

Διάγραμμα 9: Ποσοστό (%) απασχολούμενων, κατά ευρείες κατηγορίες επαγγελμάτων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β΄ τρίμηνο 2020

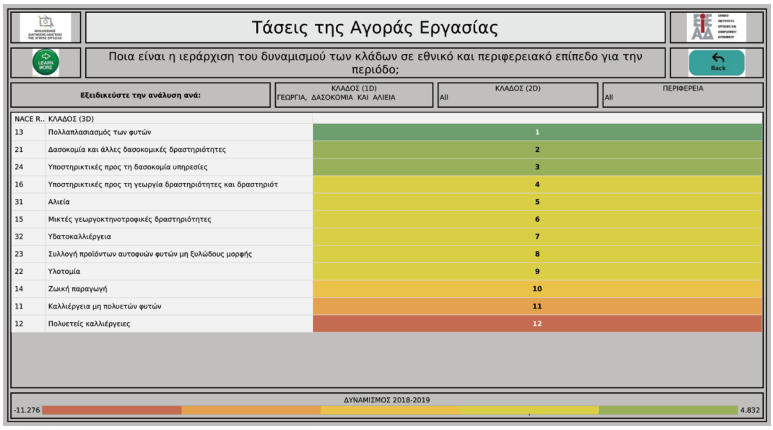
6.4 Εκτιμήσεις για την εξέλιξη και τον δυναμισμό των επαγγελμάτων: Δεδομένα από τις βάσεις ΕΙΕΑΔ και Cedefop

Παρακάτω εξετάζεται ο δυναμισμός ανά δραστηριότητα-κλάδο στην Ελλάδα για την περίοδο 2018-2019, πρώτα, με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία από την έκθεση 2020 του Μηχανισμού Διάγνωσης Αναγκών της Αγοράς Εργασίας (ΕΙΕΑΔ). Ο δυναμισμός υπολογίζεται σε όρους μεταβολής της απασχόλησης για το διάστημα 2018-2019, ανά κλάδο, για το σύνολο χώρας.

Όπως προκύπτει, στον κλάδο «Γεωργία, δασοκομία, αλιεία» ως πιο δυναμικές δραστηριότητες ξεχωρίζουν ο πολλαπλασιασμός των φυτών, η δασοκομία και άλλες δασοκομικές δραστηριότητες και υποστηρικτικές προς τη δασοκομία υπηρεσίες (Εικόνα 1). Από την άλλη, τη σημαντικότερη μείωση έχουν οι πολυετείς καλλιέργειες, καθώς και η καλλιέργεια μη πολυετών φυτών.

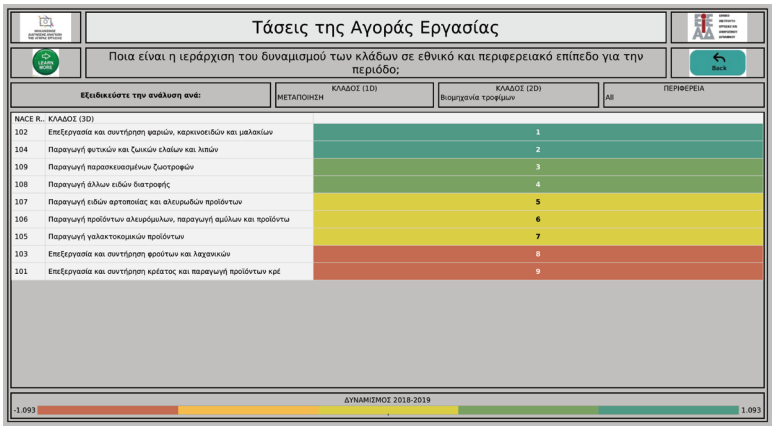
Στον κλάδο της μεταποίησης-βιομηχανίας τροφίμων, οι πιο δυναμικές δραστηριότητες είναι η επεξεργασία και συντήρηση ψαριών και άλλων ειδών της αλιείας, η παραγωγή φυτικών ελαίων και λιπών, ενώ σημαντική μείωση της απασχόλησης γνωρίζουν οι κλάδοι επεξεργασίας και συντήρησης κρέατος και προϊόντων κρέατος, καθώς και η επεξεργασία και συντήρηση φρούτων και λαχανικών (Εικόνα 2).

Εικόνα 1: Τάσεις της αγοράς εργασίας ΜΔΑΑΕ: Γεωργία, δασοκομία, αλιεία

Πηγή: Ετήσια Έκθεση Μηχανισμού Παρακολούθησης της Αγοράς Εργασίας 2020, ΕΙΕΑΔ

Εικόνα 2: Τάσεις της αγοράς εργασίας ΜΔΑΑΕ: Βιομηχανία τροφίμων

Πηγή: Ετήσια Έκθεση Μηχανισμού Παρακολούθησης της Αγοράς Εργασίας 2020, ΕΙΕΑΔ

Στη συνέχεια, αναλύονται στοιχεία για την απασχόληση ανά κλάδο και η κατανομή σε επαγγέλματα με βάση τα δεδομένα Cedefop, για την περίοδο 2018-2030.[25]

Θα πρέπει να αναφερθούν εξαρχής, ωστόσο, δύο σχόλια σχετικά με τη μεθοδολογία των εκτιμήσεων του οργανισμού: Πρώτον, στις εκτιμήσεις αυτές δεν λαμβάνεται υπόψη, η επίδραση της υγειονομικής κρίσης στην αγορά εργασίας στις χώρες-μέλη ή στην ΕΕ. Αντιθέτως, οι προβλέψεις στηρίζονται σε μακροοικονομικές εκτιμήσεις που έγιναν με βάση τις οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν μέχρι τον Μάιο του 2019. Καθώς οι τάσεις στο μέλλον δεν είναι βέβαιο ότι θα επηρεάζονται από την πανδημία, υιοθετείται η άποψη ότι οι μακροχρόνιες προβλέψεις είναι πιθανό να εξακολουθούν να ισχύουν. Δεύτερον, κατά την παραδοχή που αναφέρεται επίσης στη σελίδα του οργανισμού,[26] «οι αναλυτικές εκτιμήσεις που παρατίθενται είναι πιθανό να υπόκεινται σε μεγάλα και αβέβαια περιθώρια σφάλματος». Στο πλαίσιο αυτό, οι αριθμοί θα πρέπει να διαβάζονται όχι ως αυστηρά-απόλυτα μεγέθη, αλλά ως ενδεικτικά-σχετικά, κυρίως με σκοπό την κατανόηση και ανάδειξη των τάσεων και μοτίβων κατανομών.

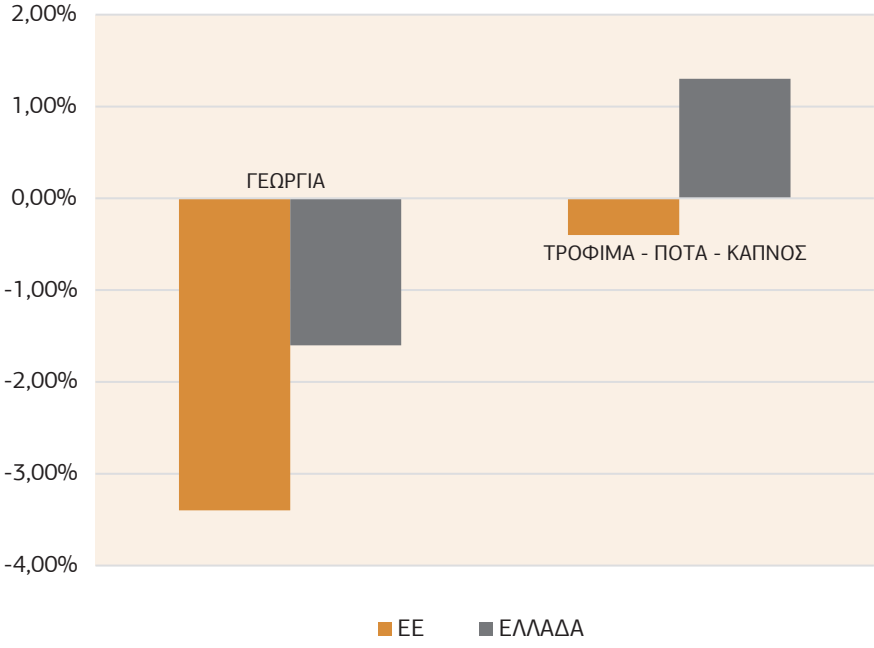
Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 10, οι τάσεις που αναμένονται στην απασχόληση μεταξύ των δύο βασικών κλάδων

25. Στο πλαίσιο της έρευνας Skills Forecast. Επιλέγεται η μεγαλύτερη διαθέσιμη περίοδος.
26. Cedefop. https://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/data-visualisations/skills-forecast (πρόσβαση 7/2021).

της αγροδιατροφής είναι ανομοιογενείς. Για τον κλάδο της γεωργίας και τον ευρύτερο τομέα της αγροτικής παραγωγής, αναμένεται να σημειωθεί μείωση του αριθμού των απασχολούμενων τα επόμενα χρόνια, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ, ενώ η αντίθετη εξέλιξη αναμένεται στη βιομηχανία-μεταποίηση τροφίμων, ποτών και καπνού.

Πάντως, η μείωση της απασχόλησης θα είναι πολύ πιο γρήγορη στην ΕΕ, 3,4%, μέχρι το 2030, έναντι 1,6% στην Ελλάδα στον κλάδο της γεωργίας. Αντιθέτως, στην Ελλάδα αναμένεται μικρή αύξηση με ρυθμό 1,4% στον κλάδο της βιομηχανίας τροφίμων, ποτών και καπνού, ενώ στην ΕΕ προβλέπεται σχετική σταθερότητα (μεταβολή κατά 0,4%). Τα παραπάνω υπογραμμίζουν ότι ο αγροδιατροφικός τομέας στην Ελλάδα εμφανίζει αναπτυξιακή δυναμική σε ό,τι αφορά την απασχόληση σε σύγκριση με την ΕΕ, καθώς και θετικές προοπτικές.

Διάγραμμα 10: Μεταβολή της απασχόλησης στους βασικούς κλάδους της αγροδιατροφής στην Ελλάδα και την ΕΕ, 2018-2030

Πηγή: Ιδία επεξεργασία, στοιχεία Cedefop

Αναλύοντας περαιτέρω τις εκτιμήσεις για την απασχόληση στην Ελλάδα στους δύο κλάδους, ανά επίπεδο προσόντων προβλέπεται ότι η απασχόληση θα αυξηθεί στην ανώτερη κλίμακα δεξιοτήτων τόσο στη γεωργία όσο και στη βιομηχανία τροφίμων, ποτών και καπνού κατά περισσότερα από 13 χιλιάδες άτομα σε κάθε κλάδο (13.972 και 13.424 αντίστοιχα).

Ταυτόχρονα, όμως, θα υπάρχει μια διαφορετική τάση ανά κλάδο σε ό,τι αφορά τις χαμηλότερες βαθμίδες δεξιοτήτων. Συγκεκριμένα, στη βιομηχανία τροφίμων αναμένεται ότι η απασχόληση στο χαμηλότερο επίπεδο δεξιοτήτων θα αυξηθεί κατά περίπου 2 χιλιάδες άτομα και στο ενδιάμεσο επίπεδο κατά περίπου 3 χιλιάδες άτομα. Αντιθέτως, στη γεωργία αναμένεται μια μεγάλη μείωση στην απασχόληση, 85 χιλιάδων θέσεων στο χαμηλό επίπεδο δεξιοτήτων και μια μικρότερη μείωση, περίπου 4,4 χιλιάδες στο μεσαίο επίπεδο.

Από τα παραπάνω είναι φανερό ότι ο μετασχηματισμός θα είναι ιδιαίτερα έντονος στους κλάδους της πρωτογενούς παραγωγής, δηλαδή στις δραστηριότητες της γεωργο-κτηνοτροφίας στην Ελλάδα, και θα εξελιχθεί με μείωση του αριθμού των ανειδίκευτων εργατών. Η γενική τάση πάντως είναι η ενίσχυση του αγροδιατροφικού τομέα συνολικά, με απασχολούμενους που θα έχουν ένα μεσαίο τουλάχιστον επίπεδο προσόντων-δεξιοτήτων.

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα πρώτα δέκα επαγγέλματα σε όρους μεταβολής της απασχόλησης για την περίοδο 2018-2030. Αυτά μπορούν να θεωρηθούν τα πιο δυναμικά στην Ελλάδα, λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα πρόβλεψης της απασχόλησης στους κλάδους της γεωργίας και της επεξεργασίας-μεταποίησης τροφίμων, ποτών και καπνού.

Όπως προκύπτει, στη γεωργία, τη μεγαλύτερη αύξηση της απασχόλησης θα γνωρίσει η κατηγορία που αφορά ανειδίκευτους εργάτες γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας, τεχνικούς του τομέα της υγείας και ασκούντες επιστημονικά επαγγέλματα και μηχανικούς (Πίνακας 5). Από την άλλη, στα τρόφιμα, ποτά και καπνικά προϊόντα, εμφανίζεται ως πιο δυναμικό το επάγγελμα του πωλητή, με περισσότερες από 7,7 χιλιάδες νέες θέσεις εργασίας ως το 2030, ενώ ακολουθούν οι χειριστές μηχανημάτων και εξοπλισμού, διευθυντές παραγωγής και εξειδικευμένων υπηρεσιών κ.ά.

Πίνακας 5: Τα πρώτα δέκα επαγγέλματα* στον τομέα στην Ελλάδα σε αριθμό απασχολούμενων – Απόλυτη μεταβολή 2018-2030 ανά κλάδο

	ΓΕΩΡΓΙΑ	Αρ.	ΤΡΟΦΙΜΑ-ΠΟΤΑ-ΚΑΠΝΟΣ	Αρ.
1	92. Ανειδίκευτοι εργάτες γεωργίας, δασοκομίας, αλιείας	7158	52. Πωλητές	7766
2	32. Τεχνικοί του τομέα της υγείας	1138	81. Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού	1935
3	21. Ασκούντες επιστημονικά επαγγέλματα και μηχανικοί	290	13. Διευθυντές παραγωγής και εξειδικευμένων υπηρεσιών	1929
4	83. Οδηγοί μέσων μεταφοράς και χειριστές κινητού εξοπλισμού	131	31. Τεχνικοί θετικών επιστημών και μηχανικής	1750
5	44. Άλλοι υπάλληλοι γραφείου	115	82. Συναρμολογητές (μανταδόροι)	1301
6	33. Βοηθοί επαγγελματιών επιχειρήσεων και διοίκησης	111	21. Ασκούντες επιστημονικά επαγγέλματα και μηχανικοί	679
7	41. Υπάλληλοι γενικών καθηκόντων και χειριστές μηχανών με πληκτρολόγιο	94	83. Οδηγοί μέσων μεταφοράς και χειριστές κινητού εξοπλισμού	667
8	24. Επαγγελματίες επιχειρήσεων και διοίκησης	92	33. Βοηθοί επαγγελματιών επιχειρήσεων και διοίκησης	630
9	93. Ανειδίκευτοι εργάτες ορυχείων, κατασκευών, μεταποίησης και μεταφορών	60	93. Ανειδίκευτοι εργάτες ορυχείων, κατασκευών, μεταποίησης και μεταφορών	499
10	43. Υπάλληλοι καταγραφής αριθμητικών δεδομένων και υλικών	58	24. Επαγγελματίες επιχειρήσεων και διοίκησης	406

*Αναφέρεται το επάγγελμα με κωδ. ESCO-08 (επίπεδο 2)

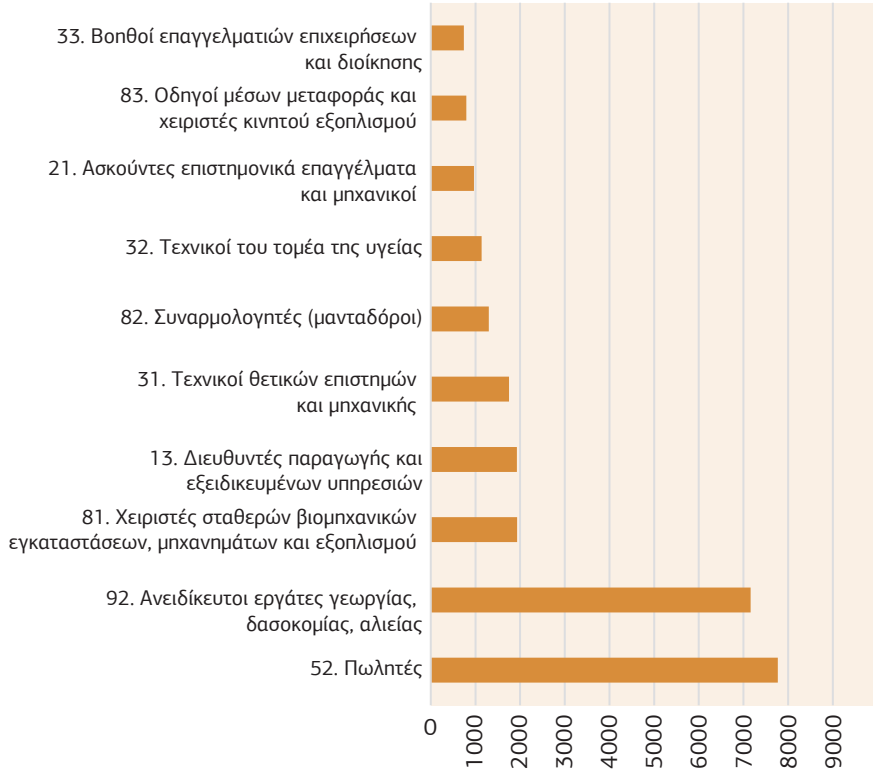
Πηγή: Ιδία επεξεργασία, στοιχεία Cedefop

Από τα παραπάνω, εξάγονται ορισμένες χρήσιμες διαπιστώσεις για τα επαγγέλματα στην αγροδιατροφή. Τα δυναμικά επαγγέλματα συνολικά για τον τομέα μπορούν να εξαχθούν αθροίζοντας τα μεγέθη των δύο κλάδων σε

όλες τις κατηγορίες. Τελικά, τα πιο δυναμικά επαγγέλματα με κριτήριο την εκτιμώμενη μεταβολή της απασχόλησης (σε απόλυτους αριθμούς) παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 11.

Όπως διαπιστώνεται, οι πωλητές και οι ανειδίκευτοι εργάτες γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας καταλαμβάνουν τις πρώτες δύο θέσεις, ανάμεσα στα δέκα πιο δυναμικά επαγγέλματα. Επίσης, αναμένεται να αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των απασχολούμενων στις κατηγορίες χειριστές βιομηχανικών μηχανημάτων και εγκαταστάσεων και σε άλλες κατηγορίες άμεσα απασχολούμενων στη βιομηχανική παραγωγή στην εγκατάσταση (τεχνικοί της υγείας, μηχανικοί, διευθυντές παραγωγοί, τεχνικοί θετικών επιστημών και μηχανικής).

Διάγραμμα 11: Τα πιο δυναμικά επαγγέλματα (κωδ. ESCO-08) στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων στην Ελλάδα μέχρι το 2030

Πηγή: Ιδία επεξεργασία, στοιχεία Cedefop

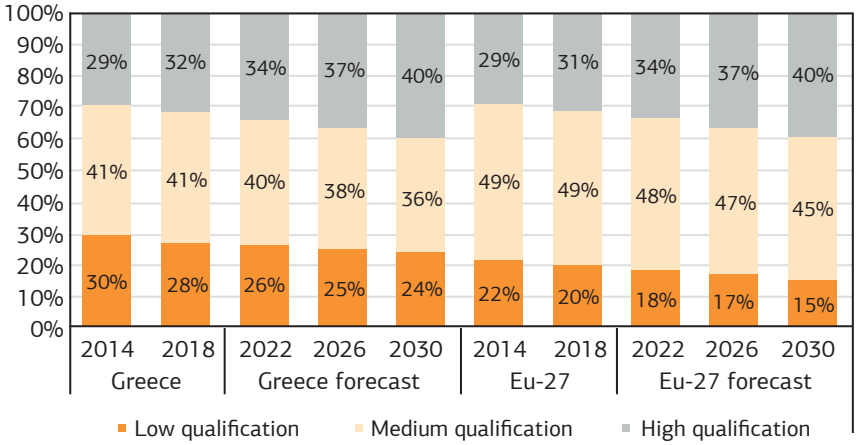
6.5 Ανάγκες δεξιοτήτων

6.5.1 Γενικά

Σε σχετική έκθεση του Cedefop για την Ελλάδα (2020) παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις για τις νέες θέσεις εργασίας (total job openings) ανά επίπεδο προσόντων στη χώρα σε σύγκριση με την ΕΕ-27 την περίοδο 2014-2030. Σύμφωνα με τα στοιχεία, στην Ελλάδα και στην ΕΕ-27 περίπου 40% των συνολικών ανοιγμάτων θέσεων εργασίας μέχρι το 2030 θα απαιτούν υψηλό επίπεδο προσόντων.

Στην Ελλάδα, ένα μικρότερο ποσοστό σε σχέση με την ΕΕ θα απαιτεί μέχρι το 2030 ενδιάμεσου επίπεδου προσόντα (36% έναντι 45% στην ΕΕ-27), ενώ ένα μεγαλύτερο ποσοστό θα απαιτεί χαμηλού επιπέδου προσόντα (24% έναντι 15% για την ΕΕ-27), όπως παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 12. Ακόμα, στην Ελλάδα το ποσοστό του εργατικού δυναμικού ανώτερων προσόντων θα αυξηθεί από 32% το 2018 σε 40% το 2030, ενώ το ποσοστό στην κλίμακα των χαμηλών προσόντων θα μειωθεί την ίδια περίοδο, από 30% σε 24%. Το ποσοστό στο ενδιάμεσο επίπεδο θα εμφανίσει επίσης μείωση από 41% σε 36%.

Διάγραμμα 12: Κατανομή του εργατικού δυναμικού ανά επίπεδο προσόντων στην Ελλάδα και την ΕΕ, 2014-2030

Πηγή: Cedefop (2020), σελ. 9

Ακόμα, με βάση τα στοιχεία του ίδιου οργανισμού, λαμβάνοντας υπόψη τις βραχυπρόθεσμες τάσεις (3-4 ετών), ξεχωρίζει ένας αριθμός επαγγελμάτων για τα οποία καταγράφεται αναντιστοιχία στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα. Ξεχωρίζουν δηλαδή επαγγέλματα για τα οποία εμφανίζεται έλλειμμα ή πλεόνασμα.[27] Σύμφωνα με τους ορισμούς:

- Ένα επάγγελμα είναι σε έλλειμμα (shortage occupation) όταν η προσφορά εργαζομένων είναι μικρή σε σχέση με τη ζήτηση από τους εργοδότες. Συνεπώς, στην περίπτωση αυτή οι εργοδότες τυπικά συναντούν δυσκολίες στη διαδικασία εύρεσης και πρόσληψης των κατάλληλων υποψηφίων.
- Ένα επάγγελμα είναι σε πλεόνασμα (surplus occupation) όταν προσφέρεται ένας μεγάλος αριθμός ειδικευμένων εργαζομένων, ενώ είναι χαμηλή η ζήτηση από τις επιχειρήσεις. Σε αυτή την περίπτωση, οι εργοδότες δεν έχουν δυσκολία στην πλήρωση των κενών θέσεων εργασίας, αντιθέτως έχουν σημαντικά περιθώρια επιλογής μεταξύ κατάλληλων υποψηφίων.

Στο πλαίσιο αυτό, διακρίνονται επαγγέλματα σε αναντιστοιχία που απαιτούν συστημικές παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα ως «επαγγέλματα προτεραιότητας» (βλ. και Εικόνα 3).

Στα επαγγέλματα σε έλλειμμα στην Ελλάδα ανήκει η ευρεία ομάδα των διευθυντικών στελεχών και των επαγγελματιών ΤΠΕ. Πιο συγκεκριμένα, σε έλλειμμα εμφανίζονται τα διευθυντικά στελέχη σε επιχειρηματικές υπηρεσίες, τα διευθυντικά στελέχη σε τομείς πωλήσεων και μάρκετινγκ, οι λειτουργοί ΤΠΕ και τεχνικοί υποστήριξης χρηστών.

Οι τάσεις αυτές ερμηνεύονται διαφορετικά ανά κατηγορία. Έτσι, σε ό,τι αφορά τα διευθυντικά στελέχη σε υπηρεσίες επιχειρηματικού τομέα και διοίκησης, η αναντιστοιχία ερμηνεύεται λόγω των ελλείψεων σε κατάλληλα στελέχη στη δημόσια διοίκηση, εξαιτίας της υποστελέχωσης αλλά και της δημογραφικής γήρανσης στο προσωπικό στον δημόσιο τομέα. Από την άλλη πλευρά, στον ιδιωτικό τομέα η έλλειψη κατάλληλων στελεχών εξηγείται από την απουσία μηχανισμών μετάδοσης της γνώσης εντός των επιχειρήσεων, την περιορισμένη έμφαση σε δαπάνες σε έρευνα και ανάπτυξη και τη σχετική στασιμότητα στις τεχνολογικές μεθόδους και υποδομές.

Διαφορετικές εξηγήσεις προκύπτουν σε σχέση με τους επαγγελματίες ΤΠΕ. Παρά τις αρχικές αισιόδοξες προβλέψεις, οι ευκαιρίες απασχόλησης

27. Greece: Mismatch priority occupations, Cedefop – Skills Panorama, https://skillspanorama.cedefop.europa.eu/en/analytical_highlights/greece-mismatch-priority-occupations (πρόσβαση 7/2021).

για τους επαγγελματίες του κλάδου ΤΠΕ παρέμειναν χαμηλές την περασμένη δεκαετία. Όπως εξηγείται, πολλές επιχειρήσεις, κυρίως μικρομεσαίες που δραστηριοποιούνται στον κλάδο της πληροφορικής και των επικοινωνιών, αντιμετώπισαν προβλήματα βιωσιμότητας την περίοδο της οικονομικής κρίσης, λόγω της υψηλής φορολογίας, και αναγκάστηκαν σε παύση εργασιών. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Cedefop, λαμβάνοντας υπόψη δεδομένα (για το 2014 από τη EUROSTAT και για το 2008 από τον οργανισμό Invest in Greece), ο αριθμός των εργαζομένων σε ΤΠΕ στην Ελλάδα μειώθηκε σημαντικά (κατά 17%) από 62 χιλιάδες σε 51 χιλιάδες από το 2008 μέχρι το 2014. Ταυτόχρονα, όμως, η αγορά εργασίας σε ό,τι αφορά ειδικούς και επαγγελματίες ΤΠΕ χαρακτηρίζεται από έντονο μετασχηματισμό εντός των επαγγελμάτων, καθώς η ανάδυση νέων τεχνολογιών απαιτεί συνεχώς νέες γνώσεις και δεξιότητες και νέους τρόπους εργασίας.

Εικόνα 3: Επαγγέλματα σε σημαντική αναντιστοιχία στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα: Μία απεικόνιση από το Cedefop

Πηγή: Cedefop, https://skillspanorama.cedefop.europa.eu/en/analytical_highlights/greece-mismatch-priority-occupations (πρόσβαση 7/2021)

Κλείνοντας, σε ό,τι αφορά διευθυντικά στελέχη πωλήσεων και μάρκετινγκ, υπολογίζεται ότι υπάρχουν 15 χιλιάδες άτομα με τη συγκεκριμένη εξειδίκευση στην Ελλάδα, ενώ καταγράφεται συνεχώς αύξηση της ζήτησης εκ μέρους των εργοδοτών. Ακόμα και στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, η ζήτηση γι' αυτή την επαγγελματική κατηγορία τείνει να αυξάνεται, με έμφαση σε ειδικούς με εμπειρία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, που συνιστούν και έναν βασικό σύγχρονο τομέα για την προσέγγιση και επικοινωνία με τους πελάτες-καταναλωτές. Εδώ συναντώνται διευθυντικά στελέχη με ανώτερα προσόντα, απόφοιτοι πανεπιστημίων που αναλαμβάνουν πιο σύνθετα καθήκοντα, σε τομείς όπως γενική διοίκηση και έρευνα αγοράς, ενώ υπάρχουν επίσης ευκαιρίες απασχόλησης για στελέχη με εμπειρία στο μάρκετινγκ και τίτλους μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Από την άλλη, διακρίνονται επαγγέλματα σε πλεόνασμα, που χαρακτηρίζονται από υπερπροσφορά εργαζομένων. Αυτά συμπεριλαμβάνουν εργάτες ορυχείων, κατασκευών, επεξεργαστές ξύλου, τεχνίτες ανέγερσης κτιρίων, καθαριστές, ελαιοχρωματιστές κ.ά., επαγγέλματα που είναι ιδιαίτερα συναφή και που σε μεγάλο ποσοστό απασχολούνται στις κατασκευές και στη μεταποίηση. Συνολικά, ένας βασικός λόγος που εξηγεί το πλεόνασμα στην αγορά εργασίας στις συγκεκριμένες ομάδες είναι η οικονομική ύφεση των προηγούμενων ετών στη χώρα, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωση των δραστηριοτήτων και τη μείωση των θέσεων εργασίας στους συγκεκριμένους κλάδους και ιδίως στις κατασκευές. Εδώ τίθεται επίσης, σύμφωνα με το Cedefop, ως ερμηνευτικός παράγοντας η έλευση των μεταναστών, δεδομένου ότι η αύξηση στο διαθέσιμο εργατικό δυναμικό συνοδεύτηκε από έξαρση της ανασφάλιστης εργασίας και παράλληλη αύξηση της ανεργίας μεταξύ των εργαζομένων που απασχολούνται νόμιμα στις σχετικές δραστηριότητες.

Παρ' όλα αυτά, η εντεινόμενη εκμηχάνιση και αυτοματοποίηση αναμένεται ότι θα αμβλύνουν τις παραπάνω τάσεις, βελτιώνοντας την παραγωγικότητα της εργασίας, αλλά και μειώνοντας τη ζήτηση για τα συγκεκριμένα επαγγέλματα. Επίσης, η παρακολούθηση και συμμόρφωση με ένα όλο και πιο πολύπλοκο ρυθμιστικό-κανονιστικό πλαίσιο για την υγεία και το περιβάλλον, σε συνδυασμό με την τεχνολογική αλλαγή, θα καταστήσουν τη συνεχή κατάρτιση και επικαιροποίηση γνώσεων και δεξιοτήτων απαραίτητα προσόντα για την προσαρμογή των εργαζομένων, συμβάλλοντας τελικά σε μια εξισορρόπηση και καλύτερη αντιστοίχιση σε ό,τι αφορά αυτά τα επαγγέλματα στην αγορά εργασίας.

Κλείνοντας, αξίζει να αναφερθούν τα ευρήματα σχετικά με την «έλλειψη ταλέντου» από την πιο πρόσφατη Έρευνα της Manpower σχετικά με τις Προοπτικές Απασχόλησης για το Γ΄ Τρίμηνο 2021 για την Ελλάδα (Ιούνιος 2021).[28] Ως βασικοί ρόλοι στους οποίους διαπιστώνονται έλλειψη ταλέντου και σημαντική δυσκολία κάλυψης κενών θέσεων εργασίας εκ μέρους των εργοδοτών διακρίνονται οι παρακάτω. Αυτοί εμφανίζουν συνάφεια με τις εργασίες στη μεταποίηση και στη βιομηχανία τροφίμων, όπως μπορεί να διαπιστωθεί, και είναι[29]:

1. Πληροφορική/Δεδομένα (31%)
2. Βιομηχανία/Παραγωγή (21%)
3. Εφοδιαστική αλυσίδα/Επιχειρησιακές λειτουργίες (20%)
4. Πωλήσεις/Μάρκετινγκ (19%)

Ακόμα, οι δεξιότητες που είναι κρίσιμες και βρίσκονται με τη μεγαλύτερη δυσκολία στην αγορά εργασίας, σύμφωνα με την ίδια έρευνα, είναι οι εξής:

1. Ηγεσία και κοινωνική επιρροή (58%)
2. Ανάληψη πρωτοβουλιών (51%)
3. Δημιουργικότητα και αυθεντικότητα (49%)
4. Κριτική σκέψη και ανάλυση (48%)

6.5.2 Περιγράμματα για τα δυναμικά επαγγέλματα στον τομέα

Στη συνέχεια, για κάθε επάγγελμα που αξιολογείται παραπάνω ως δυναμικό (ένταξη στα δέκα πρώτα σε όρους ποσοτικής μεταβολής της ζήτησης), παρουσιάζονται μια γενική περιγραφή καθηκόντων, οι απαιτήσεις σε προσόντα, αλλά και οι δεξιότητες που ξεχωρίζουν ως «σημαντικές», με βάση την έρευνα Eurofound Jobs Monitor. Πρόκειται για ιδία σύνθεση με βάση στοιχεία που αντλούνται από το Cedefop (Skills Panorama). Αξίζει ν' αναφερθεί όμως ότι αναλυτικά δεδομένα και επαγγελματικά περιγράμματα είναι διαθέσιμα και από άλλες πηγές.[30]

28. Τα ευρήματα της έρευνας διαθέσιμα στην ιστοσελίδα της εταιρείας, https://www.manpowergroup.gr/ereyna-ton-prooptikon-apascholisis-gia-to-3o-trimino-2021-manpowergroup/ (πρόσβαση 7/2021).
29. Στα επόμενα αναφέρεται και το ποσοστό των εργοδοτών που αξιολογούν το επάγγελμα/δεξιότητα ως σημαντικό/ή.
30. Όπως στη βάση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής https://ec.europa.eu/esco/portal/occupation ή (σε μια διαφορετική ταξινόμηση) στη βάση της O*net.

(1) 52. Πωλητές

Γενική περιγραφή

Οι εργαζόμενοι στις πωλήσεις απασχολούνται στην πώληση και προώθηση αγαθών σε οργανωμένες αγορές ή καθ' οδόν. Απασχολούνται ως βοηθοί σε εμπορικά καταστήματα, ταμίες, πωλητές και στην εξυπηρέτηση πελατών, είτε διά ζώσης είτε μέσω τηλεφώνου ή διαδικτύου.

Εργασιακά καθήκοντα – Απόκτηση προσόντων

Οι εργαζόμενοι σε αυτό το επάγγελμα μπορεί να απασχολούνται στην επίδειξη προϊόντων ή σε σταθμούς παροχής υπηρεσιών και εμπορίου. Τα εργασιακά τους καθήκοντα διαφέρουν και μπορεί να συμπεριλαμβάνουν την παροχή πληροφοριών σχετικά με το προϊόν, την επίδειξη των ιδιοτήτων και χαρακτηριστικών του προϊόντος στον πελάτη, τη διαφήμιση, την προμήθεια προϊόντων που προορίζονται για μεταπώληση από την επιχείρηση, την παρακολούθηση των αποθεμάτων και την ενημέρωση των τιμών, τη λειτουργία του ταμείου, τον χειρισμό των ηλεκτρονικών μέσων και υπολογιστών εντός του καταστήματος για βασικές δραστηριότητες, όπως έλεγχο και διαχείριση πληρωμών κ.ά.

Σε γενικές γραμμές, οι θέσεις των πωλητών, δεν απαιτούν συγκεκριμένο επίπεδο προσόντων.

Δεξιότητες

Σύμφωνα με την έρευνα Eurofound Job Monitor, ως πιο σημαντικές δεξιότητες στο επάγγελμα θεωρούνται:

- Η εξυπηρέτηση
- Η παρατήρηση-παρακολούθηση (attending)
- Ο επηρεασμός τρίτων
- Η αυτονομία στην εργασία

(2) 92. Ανειδίκευτοι εργάτες γεωργίας, δασοκομίας, αλιείας

Γενική περιγραφή

Τα άτομα που απασχολούνται σε αυτά τα βασικά (elementary) επαγγέλματα συνήθως εκτελούν απλές εργασίες ρουτίνας που απαιτούν τη χρήση χειροκίνητων εργαλείων, αλλά και την καταβολή έντονης φυσικής προσπάθειας.

Εργασιακά καθήκοντα – Απόκτηση προσόντων

Ειδικά σε ό,τι αφορά τους εργάτες στον κλάδο γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας, ανάμεσα στα βασικά καθήκοντα εργασίας, που είναι κυρίως χειρωνακτικά ή με χρήση απλών εργαλείων-χειροκίνητου εξοπλισμού, είναι το σκάψιμο, η άρωση και το φτυάρισμα, η φόρτωση-εκφόρτωση προμηθειών, προϊόντων και διαφόρων υλικών, το πότισμα, το ξεχορτάριασμα, η καλλιέργεια, η περιποίηση και συλλογή καρπών και βοτάνων, η συλλογή και συγκομιδή προϊόντων με το χέρι, η σίτιση, το πότισμα και ο καθαρισμός ζώων.

Οι θέσεις αυτές δεν απαιτούν συγκεκριμένο επίπεδο προσόντων.

Δεξιότητες

Ως βασικές-πιο σημαντικές δεξιότητες θεωρούνται:

- Η εργασία σε ρουτίνα
- Η αυτονομία
- Η εξυπηρέτηση
- Η φροντίδα-παρατήρηση (attending)

(3) 81. Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού

Γενική περιγραφή

Οι εργαζόμενοι ως χειριστές μηχανημάτων και εξοπλισμού σε βιομηχανικές εγκαταστάσεις έχουν καθήκοντα και ευθύνες που αφορούν τον έλεγχο και την παρακολούθηση της λειτουργίας διαφόρων ειδών μηχανικού εξοπλισμού σε βιομηχανικές μονάδες και εργοστάσια.

Εργασιακά καθήκοντα – Απόκτηση προσόντων

Πέρα από την ευθύνη της παρακολούθησης και της σωστής λειτουργίας των μηχανημάτων, οι εργαζόμενοι σε αυτή την επαγγελματική κατηγορία συχνά εμπλέκονται στην αρχική εγκατάσταση και στη συντήρηση του εξοπλισμού, καθώς και στην επιτήρηση και τον έλεγχο της ποιότητας των εκροών, προκειμένου να εντοπίσουν τυχόν προβλήματα και να φροντίσουν για τις απαραίτητες αναπροσαρμογές.

Τα επαγγέλματα εδώ συνήθως υπόκεινται σε συγκεκριμένες προδιαγραφές και κανονιστικές ρυθμίσεις ως προς τα απαιτούμενα προσόντα και τις δεξιότητες στις χώρες της ΕΕ. Αυτός θεωρείται ένας παράγοντας που ευνοεί τη συνεχή μάθηση, αναβάθμιση και εξέλιξη των προσόντων και των δεξιοτήτων.

Δεξιότητες

Ως βασικές-πιο σημαντικές δεξιότητες θεωρούνται:

- Η εργασία σε ρουτίνα
- Η ομαδικότητα
- Η χρήση μηχανών

(4) 13. Διευθυντές παραγωγής και εξειδικευμένων υπηρεσιών

Γενική περιγραφή

Οι διευθυντές παραγωγής και εξειδικευμένων υπηρεσιών έχουν ένα ευρύ φάσμα αρμοδιοτήτων που αφορούν αφενός τις τεχνικές διεργασίες για την παραγωγή αγαθών και αφετέρου την παροχή ειδικευμένων επαγγελματικών και τεχνικών υπηρεσιών από την επιχείρηση ή τον οργανισμό. Μεταξύ των εξειδικευμένων υπηρεσιών, εντάσσονται ο αναλυτικός προγραμματισμός, ο καθορισμός προτύπων και στόχων, η διασφάλιση ποιότητας, η διαχείριση και ο έλεγχος του προϋπολογισμού και των κατηγοριών κόστους, η επίβλεψη της πρόσληψης, εκπαίδευσης και επίδοσης του προσωπικού, η εκπροσώπηση του οργανισμού σε διαπραγματεύσεις με τρίτους φορείς ή σε δημόσιες εκδηλώσεις.

Εργασιακά καθήκοντα – Απόκτηση προσόντων

Οι διευθυντές σε αυτή την κατηγορία σχεδιάζουν, προγραμματίζουν, διευθύνουν και συντονίζουν τη διαδικασία της παραγωγής και την παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών από τον οργανισμό. Έχουν ευθύνες στους παρακάτω κλάδους, όπως στη μεταποίηση, την εξόρυξη, τη διαχείριση εφοδιαστικής αλυσίδας, τις λειτουργίες τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών. Επίσης, απασχολούνται σε μεγάλο ποσοστό στις εγκαταστάσεις της παραγωγής στη γεωργία, δασοκομία και υδατοκαλλιέργειες-αλιεία, αλλά και στην παροχή υπηρεσιών, στους τομείς της υγείας, κοινωνικής πρόνοιας, εκπαίδευσης, τραπεζικής, ασφαλειών κ.λπ.

Τυπικά, σε αυτή την ομάδα επαγγελματιών απαιτούνται τίτλοι ανώτατης εκπαίδευσης που αποκτούνται με σπουδές διάρκειας 3-6 ετών.

Δεξιότητες

Οι διευθυντές παραγωγής και εξειδικευμένων υπηρεσιών έχουν έναν κοινό πυρήνα ικανοτήτων και προσόντων που αφορούν την οργάνωση και τη διοίκηση και τους επιτρέπουν την άσκηση των βασικών καθηκόντων τους. Στον χώρο εργασίας πιο σημαντικές δεξιότητες θεωρούνται οι εξής:

- Η αυτονομία
- Η δημιουργικότητα
- Η ανάλυση για τη λήψη αποφάσεων (resolution)
- Η συγκέντρωση, επεξεργασία και αξιολόγηση πληροφοριών

(4) 31. Τεχνικοί θετικών επιστημών και μηχανικής

Γενική περιγραφή

Οι εργαζόμενοι σε αυτή την επαγγελματική κατηγορία επιβλέπουν και ελέγχουν τεχνικές και λειτουργικές διαδικασίες σε δραστηριότητες όπως η εξόρυξη, η μεταποίηση και οι κατασκευές. Επίσης, λειτουργούν τεχνικό εξοπλισμό, συμπεριλαμβανομένων εξοπλισμών εργοστασίων, αεροσκαφών και πλοίων. Οι τρεις σημαντικότεροι τομείς απασχόλησης είναι η μεταποίηση, οι κατασκευές και οι εξειδικευμένες υπηρεσίες προς τον επιχειρηματικό τομέα. Επίσης, οι κυριότερες υποκατηγορίες επαγγελμάτων με κριτήριο το ποσοστό απασχόλησης στο σύνολο της ομάδας είναι οι μηχανολόγοι μηχανικοί, χημικοί μηχανικοί, ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας, τεχνικοί συστημάτων και δικτύων ηλεκτρονικών υπολογιστών, τεχνικοί οπτικοακουστικών μέσων και μεταδόσεων και τεχνικοί τηλεπικοινωνιών.

Εργασιακά καθήκοντα – Απόκτηση προσόντων:

Η εργασία τους συμπεριλαμβάνει ποικίλα καθήκοντα, όπως τη διεξαγωγή έρευνας για την επέκταση ή εφαρμογή της επιστημονικής γνώσης, τη συμβουλευτική, τον σχεδιασμό έργων, τη διεύθυνση έργων και εργοταξίων, τη συντήρηση υποδομών ή μηχανημάτων και τη μελέτη των τεχνολογικών διαστάσεων προϊόντων και διαδικασιών.

Στα επαγγέλματα αυτής της ομάδας συμπεριλαμβάνονται πολλές κατηγορίες, όπως φυσικοί, χημικοί μηχανικοί, μηχανικοί ορυκτών πόρων, μηχανικοί παραγωγής και διοίκησης, τεχνικοί ελέγχου, εργοδηγοί στον τομέα των κατασκευών, τεχνικοί επιστημών υγείας, ελεγκτές λειτουργίας αεροσκαφών ή πλοίων κ.ά. Στο πλαίσιο αυτό, οι εργαζόμενοι αυτής της ομάδας επαγγελμάτων προέρχονται από πολλά διαφορετικά πεδία σπουδών, όπως επιστήμες της υγείας, επιστήμη υπολογιστών, επιστήμες μηχανικών κ.ά. ενώ σε ό,τι αφορά τις ανάγκες δεξιοτήτων και προσόντων υπόκεινται σε διαφορετικές τάσεις και μετασχηματισμούς εντός της στενής κατηγορίας επαγγέλματος.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η μακροχρόνια σχετική εμπειρία ή/και η εκπαίδευση στη δουλειά (on-the-job training) μπορεί να επαρκούν έναντι τίτλων που αποκτώνται μέσω της ανώτερης-ανώτατης εκπαίδευσης.

Δεξιότητες

Οι πιο σημαντικές δεξιότητες στο επάγγελμα είναι:

- Η συλλογή και επεξεργασία πληροφοριών
- Η δημιουργικότητα
- Η ανάλυση για τη λήψη αποφάσεων
- Η αυτονομία

(5) 82. Συναρμολογητές (μανταδόροι)

Γενική περιγραφή

Οι συναρμολογητές κατασκευάζουν προϊόντα και στοιχεία εξοπλισμού από ήδη κατασκευασμένα εξαρτήματα ή μέρη, ακολουθώντας σαφείς προκαθορισμένες οδηγίες. Επιπλέον, οι εργαζόμενοι αυτοί επιτηρούν παραγγελίες και έγγραφα που προσδιορίζουν τις ανάγκες σε υλικά, παρακολουθούν δεδομένα σχετικά με την παραγωγή και τις συγκεκριμένες λειτουργίες της επιχείρησης και εξετάζουν και ελέγχουν τα ολοκληρωμένα προϊόντα. Τυπικά, στην ομάδα αυτή εντάσσονται συναρμολογητές προϊόντων, όπως μηχανών, οχημάτων, τηλεοράσεων, τηλεφώνων, παιχνιδιών κ.ά. Επίσης, στις βασικές υποκατηγορίες επαγγελμάτων συμπεριλαμβάνονται συναρμολογητές μηχανικών μερών, συναρμολογητές ηλεκτρικού και ηλεκτρονικού εξοπλισμού κ.λπ.

Η πλειονότητα των συναρμολογητών απασχολείται σε κλάδους της μεταποίησης, με πρώτο και κύριο τον κλάδο των τροφίμων, ποτών και καπνού, αλλά και στους κλάδους πλαστικών-μη μεταλλικών προϊόντων, υφασμάτων και ένδυσης, δερμάτινων ειδών, μεταλλικών προϊόντων, προϊόντων ξύλου και χαρτιού. Επίσης, συναρμολογητές απασχολούνται σε ένα μεγάλο ποσοστό σε κλάδους των υπηρεσιών, όπως στις επισκευές οχημάτων και συσκευών, στο χονδρικό και λιανικό εμπόριο κ.ά.

Εργασιακά καθήκοντα – Απόκτηση προσόντων

Οι εκτελούμενες εργασίες ανάλογα με τον κλάδο μπορεί να αφορούν τη συναρμολόγηση και σύνθεση μερών για την ολοκλήρωση ενός προϊόντος ή μηχανήματος, την επισκόπηση και τον έλεγχο των παραγγελιών υλικών, τον ορισμό προδιαγραφών προϊόντων, διαγράμματα και σχέδια για τις προδιαγραφές των υλικών που χρειάζονται και τις οδηγίες συναρμολόγησης, καταγραφή των λειτουργιών της παραγωγής και δεδομένων σε διάφορες μορφές, έλεγχο των εκροών-προϊόντων, επιτήρηση των εγκαταστάσεων και κυκλωμάτων, απόρριψη ελαττωματικών προϊόντων και εξαρτημάτων.

Πρόκειται για μία ομάδα επαγγελμάτων της οποίας τα μέλη στην πλειονότητα (64% το 2018 στην ΕΕ) κατέχουν προσόντα στην ενδιάμεση κλίμακα και ένα μικρό μόνο ποσοστό (8%) στην υψηλή κλίμακα. Η εμπειρία μέσω της εργασίας και η εκπαίδευση στη δουλειά μπορούν να υποκαταστήσουν τις γνώσεις που αποκτούνται από τις βαθμίδες τυπικής εκπαίδευσης. Παρ' όλα αυτά, το επάγγελμα επηρεάζεται ιδιαίτερα από τις δυνάμεις της τεχνολογικής αλλαγής και γνωρίζει τον μεγαλύτερο κίνδυνο υποκατάστασης στο πλαίσιο της αυτοματοποίησης. Συνεπώς, προκύπτει ανάγκη για συνεχή αναβάθμιση προσόντων και παρακολούθηση των πιο πρόσφατων τεχνολογικών εξελίξεων μέσω συμμετοχής σε προγράμματα κατάρτισης και πιο επίσημους θεσμούς μαθητείας.

Δεξιότητες

Οι τρεις πιο σημαντικές δεξιότητες στον χώρο εργασίας για τα συγκεκριμένα επαγγέλματα είναι:

- Η εργασία σε ρουτίνα
- Η ομαδικότητα
- Η συλλογή και αξιολόγηση πληροφορίας

(7) 32. Τεχνικοί του τομέα της υγείας

Γενική περιγραφή

Οι τεχνικοί του τομέα της υγείας εκτελούν τεχνικά και πρακτικά καθήκοντα, υποστηρίζοντας τη διάγνωση και θεραπεία ασθενειών, τραυματισμών και άλλων παθήσεων σε ανθρώπους και ζώα, ενώ επιβλέπονται στην εργασία τους από επιστημονικό προσωπικό, όπως γιατρούς, νοσηλευτές και κτηνιάτρους. Η εργασία τους αφορά, ενδεικτικά, τον έλεγχο και τη λειτουργία εξοπλισμού απεικονίσεων ιατρικών εξετάσεων, εκτέλεση κλινικών εξετάσεων, προετοιμασία φαρμάκων, καθώς και παροχή υπηρεσιών υποστήριξης για την υγεία και τη φροντίδα των ζώων.

Εργασιακά καθήκοντα – Απόκτηση προσόντων

Τα άτομα που απασχολούνται στα επαγγέλματα αυτά έχουν την ευθύνη για τη διεκπεραίωση πολλών διαφορετικών, πρακτικών και τεχνικών δραστηριοτήτων, προκειμένου να υποστηρίξουν τη διάγνωση ή τη θεραπεία ασθενειών και παθήσεων. Μεταξύ των καθηκόντων, εντάσσονται η παροχή βοηθητικών υπηρεσιών νοσηλευτικής, μαιευτικής ή και φυσικοθεραπείας, η κλινική δοκιμή σωματικού ιστού και υγρών, η προετοιμασία φαρμάκων, υπό την επίβλεψη φαρμακοποιών, η διατύπωση και διανομή συνταγών, ο χειρισμός, η δοκιμή ή η συντήρηση ιατρικού εξοπλισμού, η παροχή συμβουλών που αφορούν τη διατροφή, τον οικογενειακό προγραμματισμό ή την επαγγελματική υγεία.

Τυπικά, το επάγγελμα στηρίζεται σε εργασία στην υψηλή ή ενδιάμεση κλίμακα προσόντων, ενώ προβλέπεται ότι το επίπεδο των υψηλών προσόντων θα αφορά όλο και μεγαλύτερο ποσοστό των θέσεων εργασίας. Υπολογίζεται ότι το σχετικό ποσοστό θα αυξηθεί από 41% σε 50% μέχρι το 2030 στην ΕΕ.

Μια χαρακτηριστική τάση σε αυτή την ομάδα επαγγελμάτων είναι ότι η ζήτηση την επόμενη δεκαετία θα προέρχεται από τομείς έξω από τον τομέα της υγείας, όπως τον κλάδο της μεταποίησης, και ειδικά από τη βιομηχανία τροφίμων και τη βιομηχανία φαρμάκων, αλλά και από τις υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας. Η αλλαγή στα πρότυπα διαβίωσης, η στροφή σε πιο υγιεινά και ασφαλή προϊόντα, αλλά και η δημογραφική γήρανση στην ΕΕ είναι οι προκλήσεις που αναμένεται ότι θα τονώσουν τη ζήτηση για τεχνικούς στον τομέα της υγείας.

Δεξιότητες

Οι σημαντικότερες δεξιότητες για την ομάδα αυτή επαγγελμάτων είναι:

- Η ομαδικότητα
- Η συλλογή και αξιολόγηση πληροφοριών
- Η εξυπηρέτηση και φροντίδα τρίτων

(8) 21. Ασκούντες επιστημονικά επαγγέλματα και μηχανικοί

Γενική περιγραφή

Οι εργαζόμενοι ως ασκούντες επιστημονικά επαγγέλματα και μηχανικοί καλύπτουν θέσεις με υψηλές απαιτήσεις γνώσεων, προσόντων και δεξιοτήτων, σε ένα ευρύ φάσμα οικονομικών δραστηριοτήτων. Συνοπτικά, στην κατηγορία αυτή εντάσσονται επιστημονικά επαγγέλματα της υγείας, μηχανικοί και επιστήμονες τεχνολογίας, αρχιτέκτονες-σχεδιαστές, στατιστικοί κ.ά.

Οι δύο σημαντικότεροι τομείς απασχόλησης για αυτή την ομάδα είναι οι υπηρεσίες επιχειρηματικού τομέα και η μεταποίηση. Συνολικά, οι δύο τομείς απασχολούν 60% των απασχολούμενων σε αυτή την κατηγορία στην ΕΕ.

Εργασιακά καθήκοντα – Απόκτηση προσόντων

Ανάμεσα στους ρόλους των εργαζομένων που ασκούν επιστημονικά επαγγέλματα ως ερευνητές και μηχανικοί είναι η μελέτη και συμβουλευτική σχετικά με τα χαρακτηριστικά και τις διεργασίες που αφορούν ανθρώπινους, ζωικούς και φυτικούς οργανισμούς, η εφαρμογή μαθηματικών και στατιστικών εννοιών και μεθόδων σε κοινωνικά-οικονομικά προβλήματα, ο σχεδιασμός, ο έλεγχος και η διοίκηση κατασκευαστικών έργων, έργων πολεοδόμησης, συγκοινωνιών και εν γένει δημόσιων και βιομηχανικών υποδομών.

Τα καθήκοντα, όπως και οι δεξιότητες που είναι απαραίτητες, από τους ασκούντες σε επιστημονικά επαγγέλματα εξαρτώνται από τις ανάγκες και τις τάσεις στους κλάδους στους οποίους εργάζονται. Παρ' όλα αυτά, η ζήτηση σε ό,τι αφορά τις δεξιότητες αναμένεται ότι θα επηρεαστεί έντονα τα επόμενα χρόνια από τάσεις που διαπερνούν τα όρια των κλάδων και αφορούν δομικές αλλαγές στο κοινωνικοοικονομικό και επιχειρηματικό περιβάλλον.

Στο μεγάλο ποσοστό, πάνω από 80%, στην ΕΕ, οι εργαζόμενοι σε αυτά τα επαγγέλματα κατέχουν τίτλους ανώτατης εκπαίδευσης και είναι απόφοιτοι πανεπιστημίου.

Δεξιότητες

Ανάμεσα στις πιο σημαντικές δεξιότητες στον χώρο εργασίας αναφέρονται:

- Η συλλογή και αξιολόγηση πληροφοριών
- Η δημιουργικότητα
- Η ανάλυση για τη λήψη αποφάσεων
- Η αυτονομία

(9) 83. Οδηγοί μέσων μεταφοράς και χειριστές κινητού εξοπλισμού

Γενική περιγραφή

Οι εργαζόμενοι σε αυτά τα επαγγέλματα οδηγούν και φροντίζουν μέσα μεταφοράς, όπως τρένα και μηχανοκίνητα οχήματα, ενώ επίσης χειρίζονται, λειτουργούν και ελέγχουν κινητό εξοπλισμό που χρησιμοποιείται σε βιομηχανικές και αγροτικές εγκαταστάσεις. Επίσης, εκτελούν καθήκοντα πληρώματος σε πλοία και άλλα σκάφη υδάτων.

Η μεγάλη πλειονότητα, 75% του συνόλου των εργαζομένων της κατηγορίας αυτής, το 2018, απασχολούνταν στους κλάδους των μεταφορών, της μεταποίησης και του χονδρικού και λιανικού εμπορίου στην ΕΕ.

Εργασιακά καθήκοντα – Απόκτηση προσόντων:

Τα κύρια καθήκοντα στον χώρο εργασίας για τους οδηγούς μέσων μεταφοράς και χειριστές κινητού εξοπλισμού διαφέρουν ανάλογα με το είδος των μέσων και του εξοπλισμού. Τα κύρια επαγγέλματα σε αυτή την ομάδα είναι υπεύθυνοι κινητήρων, οδηγοί αυτοκινήτων, φορτηγών και μοτοσικλετών, οδηγοί βαρέων οχημάτων, φορτηγών, λεωφορείων και τρένων, οδηγοί και λειτουργοί κινητών εγκαταστάσεων και πληρώματα καταστρώματος πλοίων.

Χαρακτηριστική στο επάγγελμα είναι η έντονη ανισορροπία σε ό,τι αφορά την απασχόληση μεταξύ των δύο φύλων, με τη συντριπτική πλειονότητα των εργαζομένων να είναι άντρες. Επιπλέον, πρόκειται για ένα επάγγελμα με σημαντικές δυσκολίες εύρεσης και πρόσληψης, εξαιτίας κυρίως της φύσης της εργασίας και των δύσκολων συνθηκών, με μακρά ωράρια εργασίας και σχετικά χαμηλά επίπεδα αμοιβών.

Γενικά, αναμένεται σχετική σταθερότητα στο επάγγελμα σε επίπεδο ΕΕ, καθώς η ζήτηση στο μέλλον για εργαζομένους θα αφορά κυρίως την πλήρωση των κενών θέσεων λόγω της αποχώρησης από το επάγγελμα, για παράδειγμα λόγω συνταξιοδότησης.

Σε ό,τι αφορά τα προσόντα, πρόκειται για μια επαγγελματική κατηγορία παραδοσιακά στη μεσαία κλίμακα. Πέρα από τις βασικές δεξιότητες που έχουν σχέση με τον χειρισμό μηχανημάτων, τη λήψη αποφάσεων και τη συνεχή μάθηση, οι εργαζόμενοι στον κλάδο αυτόν πρέπει να κατέχουν τυπικά προσόντα και πιστοποιήσεις από τοπικές ή εθνικές αρχές για να ασκήσουν το επάγγελμα. Για παράδειγμα, ένας οδηγός επαγγελματικού αυτοκινήτου-μεγάλου φορτηγού ή λεωφορείου χρειάζεται ειδικό Πιστοποιητικό Επαγγελματικής Ικανότητας.

Δεξιότητες

Ως πιο σημαντικές δεξιότητες αναφέρονται εδώ:

- Η εργασία ρουτίνας
- Η δημιουργικότητα
- Η ανάλυση για λήψη αποφάσεων
- Η αυτονομία

(10) 33. Βοηθοί επαγγελματιών επιχειρήσεων και διοίκησης

Γενική περιγραφή

Οι εργαζόμενοι στη συγκεκριμένη ομάδα επαγγελμάτων εκτελούν συνήθως τεχνικά καθήκοντα σχετικά με τη χρηματοοικονομική διαχείριση, τη λογιστική παρακολούθηση και τις συναλλαγές ή ακόμα και τη διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού, την εξειδικευμένη γραμματειακή υποστήριξη, την πώληση και αγορά χρηματοοικονομικών στοιχείων και την εφαρμογή ή επιβολή κυβερνητικών κανονισμών. Επίσης απασχολούνται σε υποστηρικτικές επιχειρηματικές υπηρεσίες, όπως εκτελωνισμούς και αγοραπωλησίες ακινήτων.

Τα επαγγέλματα αυτής της κατηγορίας συμπεριλαμβάνουν γραμματείς και στελέχη διοίκησης, λογιστές, εργαζομένους στην παροχή δανείων στις τράπεζες, χρηματιστές, ασφαλιστικούς αντιπρόσωπους, κυβερνητικούς τελωνειακούς, φοροτεχνικούς και ελεγκτές φόρων κατανάλωσης, κτηματομεσίτες και διαχειριστές ακίνητης περιουσίας.

Εργασιακά καθήκοντα – Απόκτηση προσόντων

Οι εργαζόμενοι αυτοί εκτελούν περισσότερο τεχνικά καθήκοντα σχετικά με τη λογιστική παρακολούθηση και τις συναλλαγές. Ωστόσο, τόσο το περιεχόμενο των εργασιών όσο και οι ικανότητες που απαιτούνται στο επάγγελμα έχουν αλλάξει σημαντικά τα τελευταία χρόνια, λόγω της παγκοσμιοποίησης, της τεχνολογικής αλλαγής και των μεταβολών στην οργάνωση των επιχειρήσεων.

Ειδικά στο πλαίσιο της ψηφιοποίησης, οι ικανότητες χειρισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών και γενικότερα των νέων τεχνολογιών για τις ανάγκες της οργάνωσης και διοίκησης θεωρούνται κρίσιμες για το μέλλον, σε όλες τις χώρες μέλη της ΕΕ και ανεξάρτητα από τον τομέα απασχόλησης.

Οι βοηθοί των επαγγελματιών επιχειρήσεων και διοίκησης συνδέονται κυρίως με τεχνικά καθήκοντα και έτσι απασχολούνται στην πρακτική εφαρμογή της γνώσης, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά χρηματοοικονομική διοίκηση, μαθηματική ανάλυση, ανάπτυξη ανθρώπινων πόρων, αγοραπωλησίες χρηματοπιστωτικών προϊόντων, επιβολή κανονισμών κ.λπ. Στο πλαίσιο αυτό, ανέρχεται συνεχώς το επίπεδο των προσόντων. Το ποσοστό των χαμηλών και μεσαίων προσόντων εργαζομένων στα επαγγέλματα αυτά εκτιμάται ότι θα μειωθεί μέσα στην επόμενη δεκαετία.

Τα προσόντα σε αυτή την κατηγορία προέρχονται από την τυπική εκπαίδευση, συχνότερα από σπουδές στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση, αλλά και από την επιμόρφωση από οργανισμούς κατάρτισης, ενώ είναι σημαντικές και οι γνώσεις και ικανότητες που αποκτώνται στην εργασία.

Δεξιότητες

Στον χώρο εργασίας, σημαντικές γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες που σχετίζονται με την οργάνωση και τη διοίκηση επιχειρήσεων είναι χρήσιμες. Ως πιο σημαντικές σήμερα δεξιότητες στα συγκεκριμένα επαγγέλματα αξιολογούνται:

- Η χρήση ΤΠΕ
- Η αυτονομία
- Η συλλογή και η αξιολόγηση πληροφοριών

6.5.3 Προηγμένες ΤΠΕ και αναγκαίες δεξιότητες στον τομέα

Κλείνοντας αυτή την ενότητα, δεδομένης της σημαντικής επίδρασης των ψηφιακών τεχνολογιών, κρίνεται απαραίτητη μια σύντομη αναφορά στις πιο σύνθετες (όχι βασικές) ψηφιακές δεξιότητες που απαιτούνται στην αγορά εργασίας με έμφαση στον τομέα της αγροδιατροφής και μεταποίηση τροφίμων στην ΕΕ.

Όπως αναλύθηκε και προηγουμένως, χαρακτηριστικά της σύγχρονης τεχνολογικής επανάστασης στη γεωργία και αγροδιατροφή είναι η ψηφιοποίηση, ο αυτοματισμός και η διασύνδεση λειτουργιών. Συνολικά, πρόκειται για τις αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο της 4ης Βιομηχανικής Επανάστασης, και μετασχηματίζουν τον τρόπο παραγωγής στους κύριους κλάδους δραστηριότητας που συνδέονται με την επεξεργασία και διάθεση των τροφίμων. Ανάμεσα στις νέες τεχνολογίες που αξιοποιούνται είναι το διαδίκτυο των πραγμάτων (Internet of Things), αλλά και η «προηγμένη μεταποίηση» (πιο δόκιμος είναι ο αγγλικός όρος «advanced manufacturing»), η φωτονική (Photonics) μαζί με τους αισθητήρες (sensors), καθώς και η χρήση και αξιοποίηση ρομπότ, ιδιαίτερα τύπου cobots (συνεργατικά ρομπότ).[31] Όλα

31. Τα Cobots ή collaborative robots είναι ρομπότ που έχουν σχεδιαστεί και προγραμματίζο-

τα παραπάνω αλλάζουν τον τρόπο με τον οποίο εκτελούνται οι λειτουργίες για την ασφάλεια και την υγιεινή των τροφίμων, την ιχνηλασιμότητα, την παρακολούθηση της ποιότητας και τη δημιουργία αξίας στον τομέα.

Καθώς η αλυσίδα της παραγωγής και της αξίας ψηφιοποιείται, υποστηριζόμενη από συστήματα διοίκησης και διαχείρισης και εργαλεία που βοηθούν στην επίβλεψη και τον έλεγχο δραστηριοτήτων, σε όλα τα στάδια της παραγωγής, απαιτούνται γνώσεις και σύνθετες και προηγμένες δεξιότητες που συνδέουν τους τομείς των μαθηματικών, της πληροφορικής, των μηχανικών επικοινωνιών και της τεχνολογίας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (EC, 2020), εκτιμάται ότι οι πέντε τεχνολογικές δεξιότητες που είναι σε ραγδαία ανάπτυξη και γνωρίζουν υψηλή ζήτηση τα τελευταία χρόνια είναι:

- Τεχνητή Νοημοσύνη (AI)
- Ασφάλεια
- Blockchain
- Διαδίκτυο των πραγμάτων (IoT)
- Μεγάλα δεδομένα (Big Data)

νται για να συνεργάζονται με τον άνθρωπο στον χώρο εργασίας και να εργάζονται από κοινού για την ολοκλήρωση εργασιών στην παραγωγή στο εργοστάσιο ή στις αποθήκες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Ένα σημείωμα για την επίδραση του Covid-19

7. Ένα σημείωμα για την επίδραση του Covid-19

Παγκοσμίως, η πανδημία λόγω Covid-19 προκάλεσε αναστάτωση στην κανονική οργάνωση του αγροδιατροφικού συστήματος σε ό,τι αφορά λειτουργίες και δραστηριότητες (παραγωγή, εμπόριο, κατανάλωση), αλλά και σε ό,τι αφορά το αποτέλεσμα, όπως την ασφάλεια των τροφίμων ή την κοινωνικοοικονομική ευημερία (FAO, 2020b· Καραντινινής, 2021). Παρ' όλα αυτά, οι συνέπειες για τις επιχειρήσεις στον τομέα των τροφίμων ήταν ανόμοιες και διαφοροποιούνται ως σήμερα ανάλογα με διάφορους παράγοντες που σχετίζονται κυρίως με το μέγεθος και, συνεπώς, την οργάνωση και την τεχνολογία.

Αν και δεν έχουν μελετηθεί οι ειδικές αυτές επιπτώσεις για την Ελλάδα ή για την ΕΕ, έρευνες σε τρίτες χώρες για τον τομέα των τροφίμων δείχνουν ότι οι μεγάλες και εξαγωγικές επιχειρήσεις ήταν αυτές που γνώρισαν σημαντικότερα προβλήματα με πιο απότομη μείωση στον κύκλο εργασιών, λόγω της ασυνέχειας που προέκυψε στα δίκτυα ανεφοδιασμού και στα συστήματα διαχείρισης εφοδιαστικής αλυσίδας, ενώ οι μικρότερες επιχειρήσεις στάθηκαν πιο ανθεκτικές (European Training Foundation, 2021). Ειδικά όσες βρίσκονταν κοντά στους καταναλωτές και ήταν προσανατολισμένες στην τοπική αγορά συνέχισαν κανονικά τη λειτουργία τους και την παραγωγή και παρουσίασαν σχετική σταθερότητα ή ακόμα και αύξηση των εσόδων.

Σε επίπεδο τομέα, οι συνέπειες λόγω Covid-19 επηρέασαν πάντως όλο το φάσμα των λειτουργιών και δραστηριοτήτων, όπως την επεξεργασία, τις προμήθειες και τον ανεφοδιασμό, την εμπορική προώθηση, την κατανάλωση, το επίπεδο των τιμών κ.ά. Ακόμα, συνδέονται με έναν πρόσκαιρο μετασχηματισμό στα πρότυπα συμπεριφοράς των καταναλωτών. Όπως διαπιστώνεται, ειδικά στις χώρες χαμηλότερου εισοδήματος και ειδικά κατά το πρώτο κύμα της πανδημίας, οι καταναλωτές στράφηκαν σε πιο κοντινές τοπικές ακόμα και ανεπίσημες αγορές ή στις μεγάλες επιχειρήσεις λιανικής

πώλησης (FAO, 2020b). Επίσης, παρατηρήθηκε στροφή σε λιγότερο θρεπτικά, λιγότερο φρέσκα και πιο φτηνά προϊόντα, και αυτό μπορεί να αποδοθεί στη μείωση του εισοδήματος των νοικοκυριών κατά τη διάρκεια της πανδημίας, αλλά και στον περιορισμό των μετακινήσεων που δεν επέτρεπε την εύκολη και άμεση πρόσβαση σε φρέσκα και υγιεινά τρόφιμα. Συνολικά, τα υγιεινά προϊόντα έγιναν πιο ακριβά για τον μέσο καταναλωτή μέσα στην πανδημία. Όπως εκτιμάται, το κόστος μιας υγιεινής διατροφής εν μέσω της κρίσης λόγω covid υπερβαίνει το επίπεδο στο «κατώφλι της φτώχειας» σε παγκόσμια κλίμακα (FAO, 2020b).

Η παραγωγική δραστηριότητα πάντως για το σύνολο του τομέα της αγροδιατροφής μειώθηκε στην ΕΕ, αν και εμφανίστηκε μια αρκετά γρήγορη ανάκαμψη το 2021. Αυτό τεκμηριώνεται σε σχετική έρευνα που έγινε για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με τις επιδράσεις της πανδημίας στους βασικούς οικονομικούς κλάδους στην ΕΕ.[32] Όπως αναφέρεται, η βιομηχανία τροφίμων και ποτών, καθώς και οι χημικές και κατασκευαστικές βιομηχανίες, αν και επηρεάστηκαν από τα περιοριστικά μέτρα το 2021, συνέχισαν να λειτουργούν, με μικρότερες απώλειες, σε σχέση με άλλους τομείς της μεταποίησης, αλλά και σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος. Καθώς στη δεύτερη ειδικά περίοδο διασφαλίστηκε η λειτουργία των αλυσίδων εφοδιασμού και τα σύνορα παρέμειναν ανοιχτά για βασικά προϊόντα κι εργαζομένους, παρατηρήθηκε μια γρήγορη ανάκαμψη τους πρώτους μήνες τουλάχιστον του 2021.

Σύμφωνα με την ίδια μελέτη, οι συνέπειες αφενός του λεγόμενου πρώτου κύματος (πρώτο εξάμηνο 2020) και αφετέρου του δεύτερου (πρώτο εξάμηνο 2021) είναι και πάλι διαφορετικές, ανάλογα με τον κλάδο και την επιχείρηση. Όπως διαπιστώνεται, οι κλάδοι και οι επιχειρήσεις των τροφίμων που έχουν πιο άμεσες διασυνδέσεις με τον κλάδο των ξενοδοχείων και της εστίασης γνώρισαν τη σημαντικότερη μείωση των εσόδων, ενώ, αντιθέτως, ο κλάδος του λιανικού εμπορίου τροφίμων παρουσίασε σημαντική αύξηση του κύκλου εργασιών, καθώς η ζήτηση στράφηκε τώρα περισσότερο σε προϊόντα για κατανάλωση στο σπίτι.

Παρ' όλα αυτά, και άλλοι παράγοντες, όπως οι διαφορές στην οργάνωση και στις ικανότητες προσαρμογής της επιχείρησης και του επιχειρηματία, είναι βέβαιο ότι εξηγούν τις διαφορετικές επιδόσεις και διακυμάνσεις στα οικονομικά μεγέθη. Σε ορισμένες περιπτώσεις, επιχειρήσεις χρειάστηκε να

32. Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών, «Οι συνέπειες της πανδημίας στον κλάδο τροφίμων-ποτών της ΕΕ», 18/4/2021.

αναμορφώσουν το επιχειρηματικό μοντέλο στο οποίο στηρίζονταν για να αντεπεξέλθουν στις νέες συνθήκες, στους περιορισμούς στις μεταφορές και στους αυστηρότερους κανονισμούς για την επεξεργασία και συντήρηση των προϊόντων. Χαρακτηριστικά, όπως δείχνουν στοιχεία από την εμπειρία άλλων χωρών, μονάδες παρασκευής φρέσκων ή βραχείας διάρκειας προϊόντων (όπως το γάλα ή το γιαούρτι) χρειάστηκε να αυξήσουν τις πωλήσεις τους προς τα μεγάλα σουπερμάρκετ ή να στραφούν σε άλλα είδη προϊόντος πιο μεγάλης διάρκειας ή να αναπτύξουν νέες ηλεκτρονικές μεθόδους πώλησης για να διευκολύνουν την πρόσβαση του καταναλωτή (European Training Foundation, 2021· FAO, 2020b).

Αν και δεν είναι ακόμα τεκμηριωμένη η σύνδεση των τροφίμων με τον κίνδυνο για τη δημόσια υγεία λόγω Covid-19, στη βιομηχανία κρίθηκε επιτακτική η ανάγκη για αυστηρότερα συστήματα παρακολούθησης και διαχείρισης της ασφάλειας των τροφίμων. Στην Ελλάδα τα συστήματα αυτά βασίζονται στις αρχές Ανάλυσης Κινδύνου και Κρίσιμων Σημείων Ελέγχου (HACCP), ενώ προβλέπουν τις κύριες προϋποθέσεις και τις βασικές διαδικασίες σε όλο το φάσμα, από την παραλαβή των υλικών μέχρι τη συσκευασία και τις πωλήσεις, για τη διατήρηση των κατάλληλων συνθηκών στο περιβάλλον εργασίας και στον χώρο επεξεργασίας και διακίνησης των τροφίμων (ΕΦΕΤ, 2020). Σύμφωνα με τις οδηγίες του ΕΦΕΤ, οι επιχειρήσεις θα πρέπει να αναπτύσσουν υποστηρικτικά και ειδικά προγράμματα με σκοπό ορθές πρακτικές υγιεινής, καθαρισμού και απολύμανσης, τη χωροταξική αναδιοργάνωση στις εγκαταστάσεις επεξεργασίας, τον εντατικό έλεγχο των προμηθειών και των διαδικασιών μεταφοράς και διανομής, την αυστηρή παρακολούθηση της υγιεινής στους χώρους εργασίας και τον συνεχή έλεγχο της υγείας και ικανότητας εργασίας του προσωπικού.

Όπως προαναφέρθηκε, σε μια συνολική αποτίμηση, οι επιδράσεις λόγω Covid-19 δεν αναιρούν τις μακροχρόνιες-μεγάλες τάσεις, αντιθέτως, τις επιταχύνουν. Ευνοείται η στροφή προς την παραγωγή και κατανάλωση όλο και πιο υγιεινών και ασφαλών προϊόντων, δεδομένου και ότι η υγειονομική κρίση προέκυψε ως κρίση διατροφής, πιθανότατα με αφετηρία το σύστημα διατροφής στην Κίνα (Καραντινινής, 2021). Επίσης, ευνοούνται η ψηφιοποίηση και η χρήση αυτοματισμών στη βιομηχανία τροφίμων. Ειδικότερα η εργασία εξ αποστάσεως, η ανάπτυξη ηλεκτρονικών εφαρμογών για διαχείριση εφοδιαστικής αλυσίδας και η επέκταση των συστημάτων ηλεκτρονικών πωλήσεων στον τομέα των τροφίμων στάθηκαν απαραίτητες για την εξομάλυνση και τη συνέχεια των λειτουργιών.

Στο ίδιο πλαίσιο, εκτιμάται ότι η πανδημία δεν αλλάζει σημαντικά τις ανάγκες σε δεξιότητες. Οι «μεγάλες τάσεις» θεωρείται ότι θα συνεχίσουν να ισχύουν και να προσδιορίζουν την εξέλιξη στον τομέα και σε ό,τι αφορά τις δεξιότητες και τη ζήτηση επαγγελμάτων. Έτσι, αναμένεται να συνεχιστεί, για παράδειγμα, η αύξηση της ζήτησης για ειδικούς επιστήμονες ή τεχνικούς της υγείας ή για ψηφιακές δεξιότητες στην αγροδιατροφή. Ανάλογα, όπως αναμένεται, θα είναι σε ανάπτυξη, έτσι κι αλλιώς, τα προγράμματα κατάρτισης και εκπαίδευσης σε θέματα σχετικά με την ασφάλεια των τροφίμων, τα «έξυπνα» προϊόντα, τις πράσινες τεχνολογίες και πρακτικές, το ψηφιακό μάρκετινγκ κ.ά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Αναδυόμενα επαγγέλματα και κρίσιμες δεξιότητες

8. Αναδυόμενα επαγγέλματα και κρίσιμες δεξιότητες

8.1 Συνοψίζοντας τα δεδομένα ως τώρα

Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε στην Ενότητα 6.4., ο τομέας της μεταποίησης τροφίμων θα απασχολεί περισσότερους εργαζομένους με κρίσιμες δεξιότητες, πέρα από τις ειδικές (ανάλογα με το επάγγελμα), κοινωνικές και γενικές, όπως η δημιουργικότητα, η ανάλυση για λήψη αποφάσεων, η ανεξαρτησία-αυτονομία, η συγκέντρωση και επεξεργασία πληροφοριών και η χρήση ΤΠΕ. Ακόμα όμως παραμένουν σημαντικές η φροντίδα και η εξυπηρέτηση τρίτων, όπως και η εργασία σε ρουτίνα.

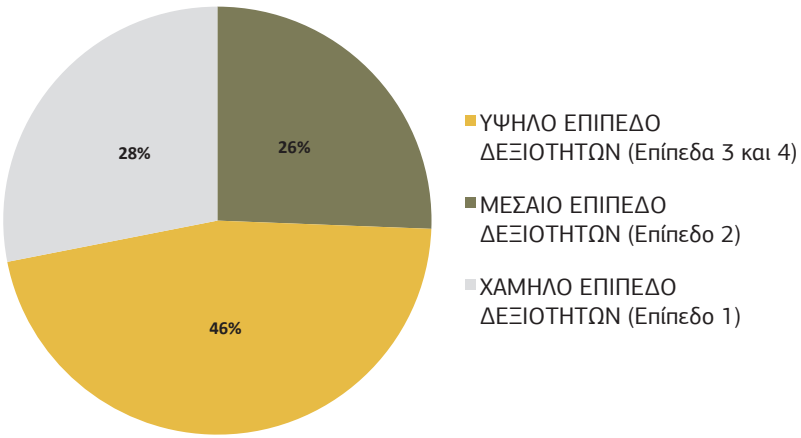
Πιο συγκεκριμένα, διακρίνονται τρεις ομάδες επαγγελμάτων με υψηλή ζήτηση μέχρι το 2030, καθένα από τα οποία προϋποθέτει διαφορετικές δεξιότητες. Εξετάζοντας περαιτέρω τα δεδομένα για τα πρώτα δέκα επαγγέλματα, σε μια συνδυαστική ανάλυση βρίσκεται ότι τα περισσότερα από τα επαγγέλματα για τα οποία αναμένεται σημαντική αύξηση της απασχόλησης εντάσσονται στο επίπεδο προσόντων που θεωρείται *υψηλό* (επίπεδο δεξιοτήτων 3 και 4). Αυτά είναι τα εξής:

- Διευθυντές παραγωγής και εξειδικευμένων υπηρεσιών (κωδ. 13)
- Τεχνικοί θετικών επιστημών και μηχανικής (κωδ. 31)
- Τεχνικοί του τομέα της υγείας (κωδ. 32)
- Ασκούντες επιστημονικά επαγγέλματα και μηχανικοί (κωδ. 21)
- Βοηθοί επαγγελματιών επιχειρήσεων και διοίκησης (κωδ. 33)

Τα παραπάνω επαγγέλματα, όπως διαπιστώνεται, έχουν άμεση σχέση με τις λειτουργίες εντός της επιχείρησης, αφενός της διοίκησης και αφετέρου του ελέγχου της τήρησης των συστημάτων ποιότητας και ασφάλειας των τροφίμων. Επίσης, απαιτούν δεξιότητες πιο σύνθετες, όπως την ικανότητα για δημιουργικότητα, την επεξεργασία και συλλογή πληροφοριών, την κρι-

τική ανάλυση για λήψη αποφάσεων ή ακόμα και την αυτονομία. Ακόμα, τα ίδια επαγγέλματα απαιτούν γνώσεις και δεξιότητες που τυπικά αποκτούνται μέσω της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης ή μεταλυκειακής εκπαίδευσης και επικαιροποιούνται μέσω θεσμών κατάρτισης. Παρ' όλα αυτά, στο νέο παραγωγικό μοντέλο στον τομέα, τα ίδια επαγγέλματα θα εκπροσωπούν ένα σχετικά μικρό ποσοστό (26%) στο σύνολο των θέσεων εργασίας που σύμφωνα με τις εκτιμήσεις θα ανοίξουν στα δέκα κορυφαία σε απόλυτη μεταβολή επαγγέλματα (βλ. Διάγραμμα 13).

Διάγραμμα 13: Ποσοστό συμμετοχής των τριών ομάδων επαγγελμάτων ανά κλίμακα προσόντων

Αντίθετα, το μεγαλύτερο ποσοστό των θέσεων απασχόλησης (46%) προβλέπεται ότι θα προέλθει μέχρι το 2030 από επαγγέλματα που εντάσσονται στη *μεσαία* κλίμακα (επίπεδο δεξιοτήτων 2). Αυτή η ομάδα συμπεριλαμβάνει τα εξής:

- Πωλητές (κωδ. 52)
- Χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων και εξοπλισμού (κωδ. 81)
- Συναρμολογητές (μανταδόροι) (κωδ. 82)
- Οδηγοί μέσων μεταφοράς και χειριστές κινητού εξοπλισμού (83).

Στην κατηγορία αυτή, που, όπως διαπιστώνεται, είναι πιο κοντά σε καθήκοντα στην εγκατάσταση και στις βασικές διεργασίες της επεξεργασίας,

μεταφοράς και αποθήκευσης υλικών και προϊόντων, θεωρούνται πιο κρίσιμες δεξιότητες η εργασία σε ρουτίνα, η συνεργασία ή αυτονομία και η παρατηρητικότητα. Ακόμα, γι' αυτά τα επαγγέλματα είναι σημαντικές αφενός οι γνώσεις που αποκτούνται μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης και αφετέρου οι γνώσεις και δεξιότητες που αναπτύσσονται μέσω της μάθησης στην εργασία και της επαγγελματικής εμπειρίας. Μια βασική εξαίρεση αποτελούν οι πωλητές. Στην περίπτωση αυτή, σημαντικές δεξιότητες είναι επιπλέον οι κοινωνικές, που έχουν σχέση με την ανθρώπινη αλληλεπίδραση, όπως η επικοινωνία και η φροντίδα-εξυπηρέτηση.

Τέλος, ένα σημαντικό ποσοστό των νέων θέσεων με βάση την έρευνα θα αφορά και το επάγγελμα των ανειδίκευτων εργατών στη γεωργία. Αυτό θα εκπροσωπεί 28% των νέων θέσεων μεταξύ των δέκα πρώτων επαγγελμάτων. Εδώ δεν απαιτούνται τίτλοι εκπαίδευσης ή κατάρτισης και ειδικές γνώσεις, αλλά κυρίως σωματικές ικανότητες και δεξιότητες για εργασία σε ρουτίνα, αυτονομία και παρατήρηση που αποκτώνται στην εργασία.

8.2 Μια σύνθεση στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας με συνεντεύξεις

Όπως αναλύεται στην παρούσα μελέτη, η σύνθεση της απασχόλησης σε επαγγέλματα τείνει να μετασχηματιστεί ως αποτέλεσμα της διαχρονικής επίδρασης δυνάμεων, όπως είναι η παγκοσμιοποίηση, η δημογραφική και η οικονομική αλλαγή, τα νέα πρότυπα κατανάλωσης και της αστικής ζωής, αλλά και η αυτοματοποίηση και η τεχνολογική πρόοδος. Με βάση αυτές τις τάσεις διαμορφώνεται ένα νέο παραγωγικό μοντέλο στον κλάδο της μεταποίησης και παραγωγής τροφίμων στην Ελλάδα και στην ΕΕ, με τις επιχειρήσεις ανεξαρτήτως μεγέθους και προσανατολισμού στην αγορά (διεθνούς-εγχώριου) να λειτουργούν μέσα σε ένα πολύπλοκο πλέγμα σχέσεων και αλληλεξαρτήσεων, που καλύπτουν δίκτυα προμηθευτών, ανεξάρτητων μικρών γεωργών, ειδικών προώθησης πωλήσεων, μεσαζόντων εμπόρων κ.λπ.

Στο πλαίσιο αυτό, η ανάλυση των αναγκών απασχόλησης οφείλει να λαμβάνει υπόψη αφενός την πολυπλοκότητα στην αλυσίδα της αξίας της διατροφής και αφετέρου το νέο πρότυπο που στοχεύει στη βιώσιμη διαχείριση και στις «έξυπνες» μεθόδους οργάνωσης των διαδικασιών. Απώτερος στόχος είναι τόσο η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της ανθρώπινης υγείας όσο και η αποτελεσματικότητα στις επιχειρησιακές λειτουργίες. Καθώς το μοντέλο αυτό προϋποθέτει εντατική χρήση ψηφιακών μέσων και

τεχνολογικών εφαρμογών, η απασχόληση διεθνώς και σε επίπεδο ΕΕ θα αφορά όλο και περισσότερο επαγγέλματα με υψηλή επιστημονική, τεχνολογική ή τεχνική κατάρτιση στον τομέα των τροφίμων.

8.2.1 Ειδικότητες σε έλλειψη και αναδυόμενα επαγγέλματα

Η τάση αυτή, όπως προβλέπεται, θα δημιουργήσει αύξηση της ζήτησης για ειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό και στην Ελλάδα. Αυτό διαπιστώνεται τόσο μέσω της ανάλυσης των στατιστικών δεδομένων (βλ. προηγουμένως) όσο και μέσω της ποιοτικής έρευνας. Ένα χρήσιμο συμπέρασμα που προκύπτει από τις ημιδομημένες συνεντεύξεις με ειδικούς-εμπειρογνώμονες και κρίσιμους πληροφορητές στο πλαίσιο του έργου είναι ότι στην τρέχουσα κατάσταση στην Ελλάδα:

> *...λείπει το ειδικευμένο με επιστημονικές γνώσεις ανθρώπινο δυναμικό που θα μπορεί να οργανώσει και να διευθύνει, να φέρει σε πέρας την παραγωγή από την αρχή ως το τέλος.* (Σ_Ε/Π5)[33]

Σε μια λίγο διαφορετική διατύπωση, λείπουν ειδικοί επιστήμονες με εφαρμοσμένες γνώσεις, ειδικότερα «γεωπόνοι», που να μπορούν και να θέλουν να εργαστούν κοντά στην παραγωγή, «έχοντας τα πόδια στον αγρό» (Σ_Ε/Π1). Οι «γεωπόνοι πεδίου» για διευθυντή μεγάλης εταιρείας στον κλάδο της βιομηχανίας τροφίμων θα μπορούσαν να υποστηρίξουν κατά βάση τον αγροτικό τομέα και τελικά όλη την αλυσίδα αξίας στην αγροδιατροφή και τη μεταποίηση τροφίμων. Σύμφωνα με την ίδια άποψη, πριν ακόμα αναλογιστεί κάποιος την κατάσταση και τις προοπτικές στην εμπορία ή και τη μεταποίηση των τροφίμων, θα πρέπει να εστιάσει στη γεωργία και στην αγροτική παραγωγή, στην εκκίνηση δηλαδή στην αλυσίδα της αξίας. Στους κλάδους της πρωτογενούς παραγωγής είναι απαραίτητη η αύξηση της παραγωγικότητας, με καλύτερη διαχείριση του κινδύνου και τόνωση των αποδόσεων, ενώ το μοντέλο της ευφυούς γεωργίας που θα αξιοποιεί εφαρμογές της ρομποτικής ή εξελιγμένους αλγόριθμους και γενικότερα νέες τεχνολογίες παραμένει σε μακρινή προοπτική.

Στο πλαίσιο αυτό, είναι, και θα είναι και στο μέλλον, ιδιαίτερα κρίσιμος ο ρόλος των επιστημόνων-συμβούλων γεωπόνων, ενώ τονίζεται η έλλειψη

33. Η κωδικοποίηση ακολουθείται ως εξής για τις αναφορές στις δράσεις ποιοτικής έρευνας: Όπου Σ Συνέντευξη, Ε/Π Ειδικός/Πληροφορητής, ΟΕ Ομάδα Εστίασης και αριθμός στη λίστα (όπως Παράρτημα). Επίσης, όπου Br. Brainstorming.

αυτής της επιστημονικής ειδικότητας με εφαρμοσμένες γνώσεις και «μεράκι» να είναι κοντά στους παραγωγούς και στη δουλειά στο χωράφι ή στο εργοστάσιο. Όπως επισημαίνεται, οι περισσότεροι γεωπόνοι προτιμούν την επαγγελματική αποκατάσταση ως υπάλληλοι γραφείου σε καταστήματα για γεωργικά εφόδια ή δημόσιες υπηρεσίες και σε λίγες περιπτώσεις έχουν διάθεση να ασχοληθούν με τη «γη». Το ίδιο, ας σημειωθεί, επιβεβαιώνεται και από τις συνεντεύξεις με γεωπόνους που παραδέχονται ότι ως επάγγελμα και επιστημονική ειδικότητα έχουν απομακρυνθεί από το βασικό αντικείμενο των σπουδών τους και τελικά καταλήγουν ως γραφειοκράτες συχνά σε μία υπηρεσία ή πωλητές φαρμάκων και γεωργικών εφοδίων (π.χ. Σ_Ε/Π4, Σ_Ε/Π5).

Οι γεωπόνοι, έχοντας τις επιστημονικές γνώσεις, θα έπρεπε επομένως, σε ένα ιδανικό μοντέλο παραγωγής και οργάνωσης του τομέα, να έχουν έναν σύνθετο ρόλο:

- Πρώτον, να παρακολουθούν και να κατανοούν τις εξελίξεις στην επιστημονική έρευνα, στην τεχνολογία, στις μεθόδους καλλιέργειας και συλλογής.
- Δεύτερον, να εκπαιδεύουν και να υποστηρίζουν ως τεχνοοικονομικοί σύμβουλοι τους αγρότες-παραγωγούς.

Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να βρίσκονται και να εργάζονται κοντά στην αγροτική παραγωγή, προσφέροντας καθοδήγηση σε θέματα όπως ανάπτυξη νέων προϊόντων, εφαρμογή καινοτόμων μεθόδων, νέες επενδύσεις κ.λπ. (Σ_Ε/Π1). Όπως τονίζεται, τέτοιες υπηρεσίες θα ήταν πολύτιμη βοήθεια προς τον σύγχρονο αγρότη, ο οποίος, ως επιχειρηματίας, και μάλιστα αντιμέτωπος με ένα δύσκολο ρυθμιστικό και ασταθές θεσμικό πλαίσιο και υπό τη συνεχή αβεβαιότητα λόγω αστάθμητων παραγόντων, χρειάζεται να προσαρμόζεται συνεχώς και να επιτελεί πολλαπλά και διαφορετικά καθήκοντα και να είναι ταυτόχρονα λογιστής, νομικός, γεωπόνος, μηχανικός κ.λπ.

Ακόμα, στη βιομηχανία τροφίμων, μια σημαντική έλλειψη θεωρείται ότι συναντάται στην κατηγορία των τεχνικών (Σ_Ε/Π1). Αυτοί, και πάλι κατέχοντας όχι μόνο θεωρητικές αλλά και εφαρμοσμένες γνώσεις, σε συνεργασία με τους παραγωγούς και την ομάδα των γεωπόνων, θα πρέπει να μπορούν να διαμορφώνουν πιο αποδοτικά μοντέλα για την ανάπτυξη προϊόντων υψηλότερης προστιθέμενης αξίας. Τα στελέχη και οι εργαζόμενοι αυτής της κατηγορίας, που συχνά θα απασχολούνται σε ένα τμήμα R&D της επιχείρησης, μπορεί να είναι απόφοιτοι πανεπιστημιακών τμημάτων, χημικοί, χημικοί μηχανικοί, ή άλλων ειδικοτήτων, αλλά σε κάθε περίπτωση είναι απαραίτητα,

πρώτον, η διάθεση για συνεργασία κοντά στην παραγωγή και, δεύτερον, σταθερός προσανατολισμός στην εμπορική αξιοποίηση της έρευνας. Στο πλαίσιο αυτό, είναι απαραίτητη για τους επαγγελματίες αυτούς μια ευρύτερη κατανόηση της αλυσίδας αξίας, ειδικά σε ό,τι αφορά τα τρόφιμα, «από την καλλιέργεια μέχρι το ράφι», καθώς και μια σφαιρική αντίληψη για διάφορα θέματα που αφορούν την επιχειρησιακή λειτουργία και στρατηγική. Θα πρέπει δηλαδή να κατανοούν και να γνωρίζουν ακόμα και θέματα μάρκετινγκ, πωλήσεων και ανάλυσης της αγοράς. Ενδεικτικά, θα πρέπει να ερευνούν και να κατανοούν τα νέα διατροφικά πρότυπα, τις ιδιαίτερες ανάγκες σε διαφορετικά τμήματα αγοράς, τις τεχνικές και ειδικότερες τεχνολογικές απαιτήσεις στην ανάπτυξη, παραγωγή και προώθηση και διάθεση ενός νέου προϊόντος κ.ά. Γενικά, υποστηρίζεται και σε άλλες περιπτώσεις ότι το μάρκετινγκ αποτελεί ένα πεδίο κρίσιμο σήμερα για την ανάπτυξη της επιχείρησης στους κλάδους των τροφίμων, αλλά παραμελημένο και «άγνωστο» σε ό,τι αφορά τουλάχιστον τη μέση-τυπική περίπτωση των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων (Σ_Ε/Π2, βλ. πιο αναλυτικά, σε επόμενο κεφάλαιο).

Τέλος, σε έλλειψη θεωρείται ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια ότι είναι και η κατηγορία των «ανειδίκευτων εργατών» στη γεωργία, αλλά και σε άλλες δραστηριότητες στη βιομηχανία τροφίμων, όπως στα logistics (Σ_Ε/Π1). Η έλλειψη «εργατικών χεριών» επισημαίνεται ως σοβαρό πρόβλημα στις περισσότερες μεγάλες γεωργικές περιφέρειες για τη συνέχεια της παραγωγής, τη σοδειά και τη συλλογή, ιδίως τον χειμώνα του προηγούμενου έτους (2020). Μέσα από τις συνεντεύξεις τονίζεται ιδιαίτερα το πρόβλημα σε δυναμικές αγροτικές περιοχές στην Κρήτη (Ηράκλειο) και την Πελοπόννησο (Ηλεία), ενώ ως πιο άμεση αιτία αναγνωρίζεται η κρίση της πανδημίας.

Ωστόσο, οι λόγοι που τεκμηριώνουν την έλλειψη των εργατικών χεριών είναι περίπλοκοι, όπως τονίζεται, και δεν πρόκειται για ένα προσωρινό φαινόμενο. Αντίθετα πρόκειται για ένα φαινόμενο σε άμεση σχέση πρωτίστως με το καθιερωμένο-κυρίαρχο μοντέλο παραγωγής, αυτό της μονοκαλλιέργειας στη μικρή κλίμακα (Σ_Ε/Π1). Πιο αναλυτικά, η διαχείριση κεντρικά του μεταναστευτικού ζητήματος τελικά οδηγεί σε αστάθεια στις εισροές και εκροές ξένων μεταναστών, γεγονός που δυσκολεύει τον προγραμματισμό των αγροτικών επιχειρήσεων, σε βάθος χρόνου, είτε πρόκειται για το συμβατικό μοντέλο γεωργίας είτε για τη συμβολαιακή γεωργία. Επιπλέον, η εποχικότητα στις καλλιέργειες και η δημογραφική γήρανση είναι παράγοντες που εξηγούν τη μικρή προσφορά σε ανειδίκευτη εργασία.

Ταυτόχρονα, όμως, η κατάσταση αυτή οδηγεί σε χρήσιμες διαπιστώσεις σε ό,τι αφορά το υφιστάμενο παραγωγικό μοντέλο και την ανάγκη μετασχηματισμού του. Εκ μέρους της επιχείρησης και του παραγωγού χρειάζεται αναθεώρηση σε ό,τι αφορά την κατανομή των δαπανών μεταξύ των συντελεστών και στη διάρκεια του έτους. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά οι παραγωγοί θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν τη σημασία του ανθρώπινου δυναμικού και να εντάξουν τα εργατικά κόστη ως σχετικά μόνιμα στο κοστολόγιό τους. Ενδεικτικά, για να λυθεί το πρόβλημα, τουλάχιστον σε μικρο-επίπεδο (επιχείρησης), ένα ποσοστό του εργατικού δυναμικού «θα πρέπει να είναι εξασφαλισμένο όλο τον χρόνο» (Σ_Ε/Π1). Ταυτόχρονα, θα πρέπει να επιχειρείται και να επιλέγεται η διασπορά των καλλιεργειών σε διάφορα είδη, και άρα ο καταμερισμός του κινδύνου, με σκοπό να αμβλύνονται οι συνέπειες της εποχικότητας. Με τον ίδιο τρόπο, το ανθρώπινο δυναμικό θα έχει απασχόληση σε διαφορετικές καλλιέργειες όλο τον χρόνο.

8.2.2 Ερμηνείες για τις ελλείψεις και την κατάσταση στην αγορά εργασίας σε ό,τι αφορά τον τομέα

Η έλλειψη στην αγορά εργασίας, ειδικά σε ό,τι αφορά τα επιστημονικά επαγγέλματα, μπορεί να θεωρηθεί το αποτέλεσμα της χαμηλής προσφοράς σε κατάλληλες ικανότητες και δεξιότητες για τις ανάγκες κυρίως των μεγαλύτερων επιχειρήσεων. Εκεί τονίζεται συχνά και ο ρόλος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Χρειάζεται, δηλαδή, η προετοιμασία επιστημόνων με γνώσεις που να είναι εφαρμοσμένες σε προβλήματα της παραγωγής. Για να γίνει αυτό, οι γεωπόνοι, για παράδειγμα, θα έχουν έρθει σε επαφή, με την καλλιέργεια στο χωράφι και τη βιομηχανική επεξεργασία των τροφίμων ήδη, υποχρεωτικά, από τα χρόνια των σπουδών τους, στο πλαίσιο πρακτικής άσκησης (Σ_Ε/Π1, Σ_Ε/Π4).

Από την άλλη, από τη σκοπιά των μικρών επιχειρήσεων πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κι άλλοι παράγοντες που αφορούν τον τρόπο οργάνωσης. Μια βασική αδυναμία θεωρείται η έλλειψη του επιχειρηματικού πνεύματος ή το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης σε μία μέση περίπτωση στους μικρούς επιχειρηματίες. Συχνά διαπιστώνεται απροθυμία των εργοδοτών-ιδιοκτητών των πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων να προσλάβουν «ειδικούς» επιστήμονες. Ακόμα όμως, είναι δυνατό η επιχείρηση να μην μπορεί να «αντέξει» οικονομικά την απασχόληση in-house επιστημονικού προσωπικού, καθώς η τελευταία αυξάνει τις δαπάνες και το κόστος (Σ_Ε/Π2). Ακόμα κι όταν ανα-

γνωρίζεται δηλαδή η σημασία του ανθρώπινου δυναμικού για τη λειτουργία και τις αποδόσεις της επιχείρησης, μπορεί να προτιμάται η συνεργασία εξωτερικά με έναν ειδικό επιστήμονα (π.χ. χημικό, τεχνολόγο τροφίμων) που θα μπορεί να επιλύει το εκάστοτε πρόβλημα ή θα αναλαμβάνει την υλοποίηση ενός project on demand και στη πιο βάση ευέλικτων μορφών εργασίας/συνεργασίας.

Στις μεγάλες επιχειρήσεις αντιθέτως, οι συνθήκες είναι διαφορετικές. Η ζήτηση για επιστημονικό προσωπικό στο μέλλον αναμένεται ότι θα παραμείνει σχετικά σταθερή, καθώς η ανταγωνιστικότητα στον μεγάλο εταιρικό τομέα βασίζεται στις δυνατότητες του ανθρώπινου δυναμικού και στην κατάλληλη στελέχωση. Στις μεγάλες επιχειρήσεις είναι συνειδητή η ανάγκη για απασχόληση ατόμων υψηλής επιστημονικής εξειδίκευσης σε διάφορα πεδία, που να μπορούν να εκτελέσουν αποτελεσματικά τα καθήκοντα στις λειτουργίες σε όλο το φάσμα, από την παρακολούθηση της ποιότητας μέχρι την έρευνα και ανάπτυξη νέων προϊόντων στο εργαστήριο. Συνεπώς, κρίσιμες ειδικότητες για τον κλάδο μπορούν να θεωρηθούν αυτές που βρίσκουν απασχόληση στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, στις μεγάλες επιχειρήσεις, και είναι χημικοί μηχανικοί, μηχανικοί παραγωγής, τεχνολόγοι τροφίμων, γεωπόνοι, επιστήμονες- ερευνητές θετικών επιστημών και βιολόγοι με ειδίκευση στα τρόφιμα. Όπως προκύπτει από την έρευνα πεδίου-ποιοτική έρευνα, είναι γνωστό μεταξύ συναδέλφων, όπως γεωπόνων, ότι απόφοιτοι πανεπιστημίου που αποκτούν μεταπτυχιακή ή επαγγελματική εξειδίκευση στην τεχνολογία τροφίμων ή/και σε μεμονωμένες κατηγορίες προϊόντος (π.χ. λάδι, κρασί, γαλακτοκομικά) είναι περιζήτητα στελέχη μεταξύ των μεγάλων επιχειρήσεων στη βιομηχανία τροφίμων (Σ_Ε/Π3, Σ_Ε/Π4). Στο πλαίσιο αυτό, συνήθως γνωρίζουν μόνο σύντομα διαστήματα ανεργίας, κατά τη μετακίνηση μεταξύ θέσεων εργασίας.

Οι λόγοι για τους οποίους οι καταρτισμένοι και υψηλής επιστημονικής ειδίκευσης εργαζόμενοι δεν βρίσκονται συνήθως απασχολούμενοι στις μικρότερες επιχειρήσεις είναι όμως ακόμα πιο σύνθετοι. Πέρα από τους προαναφερόμενους, που σχετίζονται με το επίπεδο εκπαίδευσης και τις προτεραιότητες του επιχειρηματία, μπορούν να αναφερθούν και οι εξής:

Κατ' αρχάς, στις μικρές επιχειρήσεις υφίσταται χαμηλός βαθμός αυτοματοποίησης και αυτό επηρεάζει τη ζήτηση εργασίας. Οι βασικές εργασίες εκτελούνται κατά κύριο λόγο χειρωνακτικά, με τη βοήθεια απλών εργαλείων και χειροκίνητων μηχανών, ενώ σε υψηλό βαθμό είναι τυποποιημένες. Στο πλαίσιο αυτό, οι ανάγκες καλύπτονται σχετικά εύκολα, με χρήση ευέλικτης ή

άτυπης εργασίας ενδιάμεσων προσόντων ή αξιοποίηση της εργασίας μελών της οικογένειας.[34]

Οι εργάτες που απασχολούνται στη γραμμή παραγωγής εκπαιδεύονται συνήθως από τον ίδιο τον επιχειρηματία-ιδιοκτήτη, ενώ τοποθετείται και ένας ειδικευμένος εργαζόμενος «με γνώσεις σε οποιοδήποτε αντικείμενο, δεν έχει σημασία» ως υπεύθυνος λειτουργίας για να συντονίζει τις εργασίες στην εγκατάσταση (Σ_Ε/Π4).

Επιπλέον, μία εξήγηση είναι η αδυναμία να βρεθούν και να προσληφθούν τα κατάλληλα στελέχη, λόγω έλλειψης πληροφόρησης ή κατάλληλης δικτύωσης. Σε αρκετές περιπτώσεις, ιδιοκτήτες μικρών μονάδων αναφέρουν δηλαδή ότι δεν μπορούν να βρουν ή δεν γνωρίζουν την κατάλληλη ειδικότητα που θα πρέπει να προσλάβουν.

Σε άλλες περιπτώσεις, όπως προαναφέρθηκε, αν και αναγνωρίζουν την ανάγκη για απασχόληση ατόμων με τα κατάλληλα προσόντα, δηλώνουν αδυναμία να αντεπεξέλθουν στη μεγαλύτερη δαπάνη, στην πληρωμή υψηλότερων αμοιβών για πτυχιούχους εργαζομένους.

Τέλος, μία εξήγηση προκύπτει σε σχέση με τις στάσεις και τη νοοτροπία που συχνά συναντώνται ανάμεσα στους επιχειρηματίες της μεταποίησης αλλά και ευρύτερα του τομέα των τροφίμων. Κατά κοινή ομολογία, είναι ιδιαίτερα συχνό φαινόμενο (πάνω από 90% σε μία εκτίμηση Σ_Ε/Π1) ο ιδιοκτήτης της επιχείρησης να θεωρεί ότι γνωρίζει ο ίδιος καλύτερα τις ανάγκες και τις προδιαγραφές του προϊόντος, καθώς και ότι μπορεί να διεκπεραιώσει ικανοποιητικά τον συντονισμό και το μάνατζμεντ σε όλα τα στάδια, από την καλλιέργεια, την παραγωγή έως και την προώθηση στην αγορά. Μάλιστα, αυτή η στάση είναι πιο έντονη όταν πρόκειται για οικογενειακή επιχείρηση, ανεξαρτήτως μεγέθους.

Τα παραπάνω ευρήματα είναι σημαντικά και τελικά αναδεικνύουν την κρίσιμη σχέση ανάμεσα στις απαιτούμενες κοινωνικές δεξιότητες και ικανότητες και τις τυπικές γνώσεις που προκύπτουν από τις δομές κατάρτισης και εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα όμως, αναδεικνύεται η σημασία δεξιοτήτων και ικανοτήτων που είναι οριζόντιες ή κοινωνικές, όπως της συνεργασίας, της δημιουργικότητας και της κριτικής σκέψης, και που καλλιεργούνται

34. Αξίζει να σημειωθεί ότι ειδικά στον αγροτικό τομέα το ποσοστό των συμβοηθούντων μελών στην απασχόληση στον τομέα ανέρχεται σε 47,%, το ποσοστό των εργαζομένων για δικό τους λογαριασμό σε 38%, ενώ μόλις 2% ήταν μισθωτοί το 2013 (Νικολαΐδης και Στασινόπουλος, 2015). Επίσης, είναι προφανές ότι τα μεγέθη δεν είναι πραγματικά, δεδομένου ότι δεν συμπεριλαμβάνουν την αδήλωτη εργασία, την εργασία των μεταναστών κ.λπ.

με τη συμβολή των κοινωνικών θεσμών. Αναφέρεται ενδεικτικά ότι είναι πολύ συχνό φαινόμενο ειδικά σε ορισμένες αγροτικές περιοχές, οι ιδιοκτήτες αγροτικών εκμεταλλεύσεων να μην έχουν ολοκληρώσει ούτε τη βασική υποχρεωτική εκπαίδευση. Η σημασία της εκπαίδευσης των αγροτών, αλλά και όλων των ειδικοτήτων επαγγελματιών και των εργαζομένων στην επεξεργασία τροφίμων επισημαίνεται συχνά στη βιβλιογραφία (π.χ. Νικολαΐδης και Στασινόπουλος, 2015· Karantininis, 2017· Σκορδίλη, 2016), όπως και στα προγραμματικά κείμενα στο πλαίσιο των αναπτυξιακών προγραμμάτων. Το πρόβλημα της ελλιπούς εκπαίδευσης θεωρείται συνυφασμένο με τον χαμηλό βαθμό τυποποίησης και τη χαμηλή προστιθέμενη αξία των προϊόντων, αλλά και με την αδυναμία εφαρμογής αρχών της αειφορίας και προστασίας του περιβάλλοντος.

Στο πλαίσιο αυτό, η Ελλάδα αναμένεται ότι θα αποκλίνει ελαφρώς από το πρότυπο που διαμορφώνεται στην ΕΕ και διεθνώς. Ακόμα, σύμφωνα με την έρευνα πεδίου εκτιμάται ότι είναι ρεαλιστικές οι προβλέψεις που παρουσιάζονται με βάση τα στατιστικά δεδομένα και προβλέπεται ότι θα εξακολουθήσει να είναι σχετικά υψηλότερη η απασχόληση στην ενδιάμεση κλίμακα προσόντων, αντί αυτής στην ανώτερη κλίμακα (βλ. και στη συνέχεια την ανάλυση των σεναρίων). Αυτή η τάση μπορεί να ερμηνευτεί περισσότερο με βάση τη συμπεριφορά των μικρότερων επιχειρήσεων, που αποτελούν και τη συντριπτική πλειονότητα, και δεν συνδέεται τόσο με αυτή των μεγάλων βιομηχανιών, που έτσι κι αλλιώς είναι λίγες, και χαρακτηρίζονται από την επιτάχυνση της αυτοματοποίησης. Αυτές θα χρειάζονται όλο και λιγότερους εργαζομένους με τεχνικά καθήκοντα στις μεταφορές, στη διαχείριση αποθηκών, στον χειρισμό μηχανημάτων εγκατάστασης και γενικότερα σε επαναλαμβανόμενες εργασίες ή εργασίες ρουτίνας.

8.2.3 Οι αναγκαίες και σημαντικές δεξιότητες

Ειδικά σε ό,τι αφορά τις δεξιότητες, αυτές που αναμένεται ότι θα έχουν μεγάλη σημασία για τον κλάδο των τροφίμων στο μέλλον και θα πρέπει να υπάρχουν στις επιχειρήσεις που είναι δυναμικές και παραγωγικές στο περιβάλλον τους, αφορούν πρωτίστως τη διαχείριση και κατανόηση της τεχνολογίας, τη χρήση υπολογιστών και την έρευνα (Σ_Ε/Π1). Επίσης απαιτείται η ανάπτυξη του επιχειρηματικού σκεπτικού με έμφαση στην ορθολογική οικονομική διαχείριση και τον στρατηγικό σχεδιασμό, εφαρμόζοντας προϋπολογιστική σκέψη και διαχείριση του κινδύνου και γενικότερα σύγχρονες πρακτικές και αρχές μάνατζμεντ. Πρόκειται για ικανότητες που έτσι κι αλλιώς

πρέπει να κατέχονται από τα βασικά στελέχη σε κάθε μορφής επιχείρηση σε οποιονδήποτε κλάδο της οικονομίας.

Επίσης, βασικές ικανότητες πρέπει να αναπτυχθούν γύρω από τη διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού. Όπως τονίζεται, στο μέλλον οι επιχειρήσεις θα πρέπει να ενσωματώσουν περισσότερο αξίες και στάσεις στη Διοίκηση που είναι προσανατολισμένες στην ηθική, τη διαφάνεια, τη δίκαιη ανταμοιβή αλλά και την εκπαίδευση και μετεκπαίδευση των εργαζομένων (Σ_Ε/Π1), εξασφαλίζοντας τελικά ένα «καλό» και δίκαιο περιβάλλον εργασίας.

Επίσης, με βάση τις ιδέες που διατυπώθηκαν στο πλαίσιο των συνεντεύξεων-συζητήσεων (Σ_Ε/Π5, Ε/Π4, Ε/Π3), ιδίως το επιστημονικό και τεχνικό προσωπικό (π.χ. ειδικότητα γεωπόνων, τεχνολόγοι τροφίμων, μηχανικοί και χημικοί, αλλά και σχετικά επαγγέλματα, όπως βοηθοί και τεχνικοί), στο πλαίσιο της ψηφιακής και της πράσινης μετάβασης, θα πρέπει να στηρίζονται όλο και περισσότερο σε γενικές και οριζόντιες ικανότητες και δεξιότητες. Αυτές θα συμπληρώνουν τις επιστημονικές και τεχνικές γνώσεις και θα αφορούν ενδεικτικά:

- Ευστροφία – αντιληπτική ικανότητα
- Κριτική σκέψη
- Αίσθηση χώρου-χρόνου/συντονισμός κινήσεων
- Λήψη αποφάσεων
- Εναλλαγή ρόλων σε τομείς λειτουργίας της επιχείρησης
- Εστίαση σε λεπτομέρειες
- Ομαδικότητα *και* αυτονομία

Εντούτοις, ανεξάρτητα από την επαγγελματική ή επιστημονική ειδικότητα ή ακόμα και ανεξάρτητα από τη θέση στην επιχείρηση, απαιτείται η κατανόηση της αγοράς και των τεχνικών του μάρκετινγκ. Στη συνέχεια αναλύεται περισσότερο η θέση αυτή, παραθέτοντας ένα ενδεικτικό απόσπασμα από τις συνεντεύξεις:

Το μάρκετινγκ δεν υπάρχει σε όλα αυτά που κουβεντιάζουμε. Δεν είναι ότι λείπει ο ειδικός, τεχνικός, γεωπόνος, τεχνολόγος τροφίμων, βιολόγος. Υπάρχουν. Και την καινοτομία την έχουν δουλέψει, και σ' ερευνητικό, εργαστηριακό επίπεδο, πολύ. Καινοτομία μπορούμε να εφαρμόσουμε... Το «τι να φτιάξω» είναι το θέμα. Γιατί η δουλειά αυτή ξεκινά από το τι ζητάει η αγορά, τι μπορώ εγώ να προσφέρω στην αγορά: κάτι που η αγορά το ζητάει αλλά δεν της το παρέχει κανείς, και έτσι να προσανατολιστεί η καινοτομία. Η καινοτομία δεν είναι κάτι καθόλου εσωστρεφές σε μία επιχείρηση παραγωγική... Προκύπτει από τις ανάγκες στην ουσία του πελάτη. Αυτή η επικοινωνία είναι που στις μεγάλες επιχειρήσεις, πες πως υπάρχει... αλλά στις μικρές και μεσαίες, ξέχασέ το. Δηλαδή στις μικρές και μεσαίες θα βρεις έναν επιστημονάκο καλό ή κακό, ειδικό ή μη ειδικό, θα τον βρεις στο παραγωγικό κομμάτι, αλλά το μάρκετινγκ δεν υπάρχει. Το να φανταστούμε ένα προϊόν, σε μία προσέγγιση, κανονικά, όπως πρέπει και τα κόστη του, τι τιμή μπορεί να βρει, ποιο είναι το target group και τι προσφέρει... και να φτάσεις στην παραγωγή και να πεις «αυτό μπορείς να το φτιάξεις;» (Σ_Ε/Π2)

Όλη η παραπάνω διαδικασία θα στηρίζεται σε στελέχη και εργαζομένους που θα διαθέτουν διαθεματικές γνώσεις, συνδυάζοντας πολλά επιστημονικά αντικείμενα, αλλά και στην ομαδικότητα. Στο πλαίσιο αυτό, απαιτούνται ικανότητες όπως αυτές της εργασίας σε ομάδες, επιχειρηματική σκέψη, ταλέντο και δημιουργικότητα (Σ_Ε/Π2), υπό την καθοδήγηση, την έμπνευση και την «ηγεσία» του επιχειρηματία.

Κλείνοντας, συνολικά προκύπτει ότι η επιχειρηματικότητα θα πρέπει να αναπτυχθεί ως νοοτροπία και πρακτική σε ό,τι αφορά ειδικά τις μικρού μεγέθους επιχειρήσεις, εφόσον στις μεγάλες επιχειρήσεις θεωρείται σχεδόν δεδομένη, χάρη στην πιο προηγμένη εξειδίκευση της εργασίας και την οργάνωση συστημάτων βέλτιστου κάθετου και οριζόντιου καταμερισμού καθηκόντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Προεκτάσεις για την εκπαίδευση και την αγορά εργασίας

9. Προεκτάσεις για την εκπαίδευση και την αγορά εργασίας

9.1 Μια χαρτογράφηση των δυνατοτήτων εκπαίδευσης και κατάρτισης

Οι στρατηγικές κατευθύνσεις για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων μπορούν να αναζητηθούν σε δύο πεδία πολιτικής, αφενός σε αυτό της εκπαίδευσης-κατάρτισης και αφετέρου σε αυτό της απασχόλησης και των θεσμικών παρεμβάσεων στην αγορά εργασίας.

Σε ό,τι αφορά πρώτα την εκπαίδευση-κατάρτιση, κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια σύντομη αναφορά στο σύστημα που συνδέεται με επαγγέλματα σχετικά με την παραγωγή αγροτικών προϊόντων και τροφίμων.

Όπως αναλύθηκε προηγουμένως, τα συνδεδεμένα με τον τομέα των τροφίμων επιστημονικά επαγγέλματα αφορούν απόφοιτους πανεπιστημιακών δομών, όπως γεωπόνους, μηχανικούς διαφόρων ειδικοτήτων (μηχανολόγοι, χημικοί παραγωγής, διοίκησης και περιβάλλοντος, βιολόγοι, κτηνίατροι, επιστήμονες πληροφορικής και υπολογιστών, οικονομολόγοι κι άλλες ειδικότητες που αναλαμβάνουν καθήκοντα στη διοίκηση κ.ά.). Επίσης, στον τομέα απασχολούνται σε σημαντικό ποσοστό άτομα σε τεχνικά επαγγέλματα που έχουν τυπικά προσόντα, είτε από πανεπιστημιακές σπουδές είτε από σπουδές ανώτερης ή μετα-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Εδώ ανήκουν ειδικότητες όπως τεχνολόγοι τροφίμων, τεχνικοί χημικών αναλύσεων-βοηθοί εργαστηρίων, λογιστές, υπεύθυνοι προμηθειών και διαχείρισης αποθεμάτων κ.ά.

Επιπλέον, απασχολούνται ειδικότητες που χρειάζεται να λαμβάνουν ειδική πιστοποίηση από τις δημόσιες αρχές, σύμφωνα με το εκάστοτε ειδικό ρυθμιστικό-κανονιστικό πλαίσιο, όπως ελεγκτές συστημάτων ποιότητας και ασφάλειας τροφίμων, οδηγοί μέσων μεταφοράς ή χειριστές ειδικού μηχανικού εξοπλισμού ή ακόμα και επαγγέλματα που στηρίζονται σε γνώσεις

που αποκτώνται χάρη στην εμπειρία ή την κατάρτιση, όπως ειδικευμένοι γεωργοί, υπεύθυνοι εργοδηγοί και εργάτες κατασκευών, συναρμολογητές, συσκευαστές κ.λπ.

Στο πλαίσιο αυτό, είναι φανερό ότι η εκπαίδευση των εργαζομένων στον τομέα μπορεί να ακολουθήσει διαφορετικές διαδρομές και να περνά από την τυπική εκπαίδευση σε διαφορετικές βαθμίδες ή την εκπαίδευση στη δουλειά (on-the-job training), ή ακόμα και από τα δύο. Σε ό,τι αφορά την τυπική εκπαίδευση των εργαζομένων, αυτή λαμβάνει χώρα σε φορείς όπως πανεπιστήμια, κέντρα κατάρτισης και ανεξάρτητους οργανισμούς εκπαίδευσης.

Συγκεκριμένα, σε άμεση σχέση με ειδικότητες στην τεχνολογία και επεξεργασία τροφίμων, λειτουργούν τα παρακάτω τμήματα πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στη χώρα (Karantininis, 2017):

- Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Σύνολο των τμημάτων
- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Τμήμα Γεωπονικής Επιστήμης
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας – Σχολή Γεωπονικών Επιστημών
- Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων – Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Αγροτικών Προϊόντων και Τροφίμων
- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης – Τμήμα Αγροτικής Ανάπτυξης
- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο – Τμήμα Διατροφολογίας

Καθώς η λίστα εδώ δεν μπορεί να είναι εξαντλητική, πρέπει να επισημανθεί ότι μετά τον Ν. 4910/2019 στα παραπάνω προστίθεται και ένας μεγάλος αριθμός τμημάτων που αρχικά λειτουργούσαν στο πλαίσιο των Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (ΤΕΙ), ενώ σήμερα υπάγονται στους νέους φορείς Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (ΑΕΙ) της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Αυτά προσφέρουν επίσης προπτυχιακές ή μεταπτυχιακές σπουδές σε προγράμματα σχετικά με την αγροτική παραγωγή, την τεχνολογία τροφίμων, τη διοίκηση αγροτικών επιχειρήσεων, τη διατροφή και τη διαιτολογία κ.ά.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τα επαγγέλματα που συνδέονται πιο άμεσα με την αγροτική παραγωγή, προγράμματα κατάρτισης παρέχονται από τον Ελληνικό Γεωργικό Οργανισμό (ΕΛΓΟ) που λειτουργεί 70 Κέντρα με την ονομασία «ΔΗΜΗΤΡΑ» σε όλη τη χώρα. Οι Αγροτικές Επαγγελματικές Σχολές σε συνάφεια με τα τρόφιμα είναι:

- Επαγγελματική Σχολή Λάρισας με ειδικότητες: Τεχνίτες Αγροτικών Μηχανημάτων και Τεχνίτες Ζωοτεχνίας
- Γαλακτοκομική Σχολή Ιωαννίνων με ειδικότητα: Γαλακτοκομία-Τυροκομία
- Επαγγελματική Σχολή Κρήτης (Μεσσαράς) με ειδικότητα: Θερμοκηπιακές Κατασκευές και Καλλιέργειες
- Επαγγελματική Σχολή Νεμέας με ειδικότητα: Αμπελουργία-Οινοτεχνία

Επίσης, πρέπει να γίνει αναφορά και σε άλλες ανεξάρτητες σχολές και εκπαιδευτικά κέντρα, όπως το Μεσογειακό Αγρονομικό Ινστιτούτο Χανίων με έδρα στα Χανιά της Κρήτης και την Αμερικανική Γεωργική Σχολή με έδρα στη Θεσσαλονίκη. Αυτά προσφέρουν κυρίως μεταπτυχιακές σπουδές και προγράμματα κατάρτισης, ενώ εκπονούν και ερευνητικά προγράμματα σε συνεργασία με άλλους φορείς. Κλείνοντας, μπορεί να γίνει αναφορά σε προγράμματα επιμόρφωσης, όπως αυτό που οργανώνει η Ένωση Ελλήνων Χημικών και απευθύνεται σε εργαζομένους σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, αποφοίτους γεωπονικών, χημικών και γενικότερα θετικών επιστημών[35] στο πεδίο «Επιστημονικοί/Τεχνικοί Υπεύθυνοι Παραγωγής Τροφίμων και Ποτών».

Όπως διαπιστώνεται από την παραπάνω σύντομη επισκόπηση, δεν συναντώνται τουλάχιστον στις βασικές δομές και μέχρι το 2019, συχνά επαγγελματικές ειδικότητες με έμφαση σε θέματα τεχνολογίας και μάρκετινγκ, ή ακόμα με έμφαση στην υγεία σχετικά με τα τρόφιμα. Λείπουν δηλαδή προγράμματα για εμβάθυνση με γνώσεις και δεξιότητες σε πεδία αναδυόμενα σύμφωνα με τις προκλήσεις που γνωρίζει ο τομέας της αγροδιατροφής. Χαρακτηριτική, για παράδειγμα, είναι η έλλειψη ειδικότητας μηχανικών τροφίμων, που θεωρείται ένα αντικείμενο αιχμής εντός του ευρύτερου κλάδου των χημικών μηχανικών.

9.2 Γενικά για τις αναγκαίες δεξιότητες στην «Αγροβιομηχανία 4.0»

Ειδικά στο πλαίσιο της μετάβασης στη νέα ψηφιακή και πράσινη οικονομία, διαμορφώνονται ιδιαίτερες απαιτήσεις για τις επιχειρήσεις, αλλά και για το σύνολο των εργαζομένων. Μια πολιτική εκπαίδευσης και αναβάθμισης των προσόντων του ανθρώπινου δυναμικού θα πρέπει να εστιάζει σε προηγμένες και βασικές δεξιότητες ΤΠΕ, σε ικανότητες χειρισμού ψηφιακών μέσων

35. Ένωση Ελλήνων Χημικών, 2021, https://www.eex.gr/activities/katartisi-pistopoiisi-5003030 (πρόσβαση 7/2021).

και ανάπτυξης περιβαλλοντικής καινοτομίας. Με λίγα λόγια, απαιτούνται εφόδια, γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες σχετικές με αειφόρες, έξυπνες και αισθητήριες τεχνολογικές μεθόδους (sensing, smart and sustainable technologies), στη βάση του προτύπου «Αγροδιατροφή 4.0» (Miranda et al., 2019).

Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί ο τομέας της «γεωργίας ακριβείας». Ως παράδειγμα αναφέρεται το λεγόμενο «έξυπνο θερμοκήπιο», το οποίο, εκτός από τη βιβλιογραφία, μπορεί να το συναντήσει κάποιος ήδη σήμερα σε αγροτικές περιοχές, όπως στην Κρήτη στην περιοχή της Ιεράπετρας (επιτόπια έρευνα).[36] Όπως εξηγούν οι Miranda και συνεργάτες (2019), το «έξυπνο θερμοκήπιο» έχει τη δυνατότητα, αξιοποιώντας τις νέες τεχνολογίες στο πλαίσιο της Βιομηχανίας 4.0, να αξιολογεί τις περιβαλλοντικές συνθήκες, όπως τη βροχόπτωση, την κατεύθυνση του ανέμου, την υγρασία, τα επίπεδα του CO_2, την ένταση της ηλιοφάνειας, τη θερμοκρασία, και ανάλογα να προσαρμόζει τις εσωτερικές συνθήκες για να βελτιστοποιεί τις αποδόσεις της σοδειάς. Ένα «έξυπνο» πληροφοριακό σύστημα αναλαμβάνει την επεξεργασία των δεδομένων μέσα από μηχανικά υποσυστήματα χειριζόμενα από τον ανθρώπινο παράγοντα ή από ηλεκτρονικά μηχανήματα που συνδέονται σε δίκτυα επικοινωνίας.

Ως τουλάχιστον τις αρχές της δεύτερης χιλιετίας, ένας αγρότης δεν χρειαζόταν ειδικές γνώσεις για να διευθύνει μία τέτοιου τύπου μονάδα και να διαχειριστεί τις ροές εργασιών, πέρα από βασικές γνώσεις που αποκτώνται μέχρι και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Αυτό προβλέπεται να αλλάξει στο μέλλον, καθώς η γεωργία, όπως στην περίπτωση του έξυπνου θερμοκηπίου, θα ασκείται με εντατική χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών που θα διαχειρίζονται τα δεδομένα από τον αγρό σε συνδεσιμότητα με δορυφόρους και δίκτυα, κι έτσι θα συντονίζουν αυτόματα τις λειτουργίες της φροντίδας και της καλλιέργειας ή συγκομιδής. Τα νέα συστήματα οργάνωσης της παραγωγής θα απαιτούν τη συμμετοχή ειδικών επιστημόνων, μηχανικών και τεχνικών, που είτε θα αναλαμβάνουν οι ίδιοι τον χειρισμό είτε θα εκπαιδεύουν και θα υποστηρίζουν ως εξωτερικοί σύμβουλοι τον υπεύθυνο της εγκατάστασης (Σ_Ε/Π5)

Ο έντονος δυϊσμός στον τομέα της μεταποίησης και αγροβιομηχανίας, ειδικά σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, είναι ένας επιπλέον λόγος για τον οποίο απαιτείται η καλλιέργεια ψηφιακών δεξιοτήτων και γενικότερα η κατάρτιση

36. Σε θερμοκήπιο στην περιοχή της Άρβης, Περιφερειακή Ενότητα Λασιθίου.

σε αντικείμενα που αφορούν τις επιστήμες, τη μηχανική και την τεχνολογία (γνωστά ως STEM). Όπως συμπεραίνεται από τα παραπάνω, από τη μία, υφίσταται ο «παραδοσιακός τομέας» που αξιοποιεί κυρίως ανειδίκευτη και άτυπη εργασία, συχνά βασικό μηχανικό εξοπλισμό και οικογενειακό μάνατζμεντ, ενώ προσανατολίζεται κυρίως σε τοπικά δίκτυα, παράγοντας σε μικρή κλίμακα. Από την άλλη πλευρά, ένας σύγχρονος τομέας αξιοποιεί τεχνολογίες αιχμής και βασίζεται σε ειδικευμένους εργαζομένους κι επιστημονικό δυναμικό, με έμφαση στην καινοτομία για την επεξεργασία, τη συντήρηση, το μάρκετινγκ τροφίμων κ.λπ. Ο τομέας αυτός δραστηριοποιείται συχνά με ένταξη στα κατάλληλα δίκτυα με συνεργάτες-προμηθευτές και διανομείς, έχει διασύνδεση με φορείς της επιστημονικής έρευνας, ενώ διατηρεί έντονο προσανατολισμό στις εξαγωγές ενός προϊόντος που διαθέτει με χαρακτηριστικά επωνυμίας (branding).

Είναι ευνόητο, όπως επισημαίνεται και αλλού, για το σύνολο της ΕΕ ότι η ευκολία της ψηφιακής μετάβασης δεν θα είναι όμοια στις δύο περιπτώσεις (βλ. και EC, 2020). Ειδικά σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, αλλά και συνολικά την ΕΕ, εκτιμάται ότι οι αγρότες παραγωγοί, με εξαίρεση εκείνους σε νεότερες ηλικίες ή με μεγάλης κλίμακας εκμεταλλεύσεις, δεν έχουν μέχρι σήμερα τις κρίσιμες ικανότητες ή τις αναγκαίες υποδομές για να επιτύχουν την ψηφιακή μετάβαση (EC, 2020). Το ίδιο διαπιστώνεται από τη γνώμη των ειδικών στο πλαίσιο της έρευνας μέσω συνεντεύξεων. Στο πλαίσιο αυτό, η ενίσχυση τουλάχιστον βασικών ψηφιακών δεξιοτήτων, ειδικά στις μικρές επιχειρήσεις και στις αγροτικές επιχειρήσεις, είναι προϋπόθεση για να ανταποκριθεί ο τομέας στις προκλήσεις στο διεθνές οικονομικό και επιχειρηματικό περιβάλλον.

Εκτός από τις ψηφιακές δεξιότητες, απαιτείται ανάπτυξη, όμως, και άλλων οριζόντιων δεξιοτήτων, που επιτρέπουν την αναγνώριση και διάγνωση αναγκών στην αγορά, προάγουν τη συνεργασία σε δίκτυα ή βοηθούν στην ανάπτυξη λύσεων σε προβλήματα με έμφαση στην αειφορία και την προσαρμογή στην τεχνολογική αλλαγή. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας θα επιτευχθεί με την αναβάθμιση γνώσεων και ικανοτήτων των αγροτών και επιχειρηματιών σε θέματα που άπτονται του αντικειμένου της διοίκησης, της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας. Η αλλαγή στάσεων, η «αλλαγή νοοτροπίας» αλλά και η καλύτερη κατανόηση των προκλήσεων και δυνατοτήτων της επιχείρησης στο περιβάλλον της, η αναγνώριση των «μελλοντικών αγορών», δηλαδή αυτών όπου θα ανταλλάσσονται μελλοντικά προϊόντα-προϊόντα που ακόμα δεν υπάρχουν κ.ά., είναι ικανότητες που μπορούν να κατακτηθούν πρώτα με βασική εκπαίδευση σε πεδία της οικονομικής και διοίκησης των επιχειρήσεων.

9.3 Αναγκαία η συγκρότηση πολιτικής για τον τομέα της αγροδιατροφής

Όπως προκύπτει, απαιτείται συγκροτημένη βιομηχανική (με την έννοια κλαδική – industrial) πολιτική. Απαιτείται δηλαδή η συγκρότηση μιας εξειδικευμένης και στοχευμένης, και με την έννοια αυτή κλαδικής, πολιτικής για τα τρόφιμα που θα ενσωματώνει και διαφορετικούς στόχους και μέτρα ανά επιμέρους τομέα-κατηγορία προϊόντος. Στο επίκεντρο θα πρέπει να είναι η αναβάθμιση του μορφωτικού επιπέδου στον αγροτικό τομέα, μέσω της εκπαίδευσης του αγροτικού πληθυσμού, η κατάρτιση στη μεταποίηση και τυποποίηση προϊόντος αλλά και σε θέματα οργάνωσης και διοίκησης επιχειρήσεων, η δημιουργία υποστηρικτικών δομών για την παραγωγή και κέντρων συμβουλευτικής και επιχειρηματικής ανάπτυξης που θα προσφέρουν υπηρεσίες ενημέρωσης-πληροφόρησης, κατάρτισης, διαμεσολάβησης για την εύρεση χρηματοδότησης και αξιοποίηση καινοτομίας, την ανάπτυξη δικτύων, την προώθηση των εξαγωγών κ.ά.

Στην ίδια κατεύθυνση, σε ό,τι αφορά τη μεταποίηση και τη βιομηχανία των τροφίμων, απαιτείται η ενίσχυση των προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης συνολικά, δίνοντας έμφαση σε σύγχρονες ειδικότητες της τεχνολογίας και μηχανικής τροφίμων. Σκοπός θα πρέπει να είναι η ανάδειξη ειδικών επιστημόνων που θα μπορούν να εργαστούν ως σύμβουλοι στην παραγωγή και στην ανάπτυξη καινοτομίας στα τρόφιμα, υποστηρίζοντας μικρές ή μεγάλες μονάδες, με έμφαση στους νέους στόχους της έξυπνης επεξεργασίας, της προστασίας του περιβάλλοντος και της αειφορίας (EC, 2020).

Ακόμα, χρειάζεται τόνωση των επενδύσεων σε διανοητικό κεφάλαιο, που είναι προϋπόθεση για τη βελτίωση της παραγωγικότητας και των επιδόσεων καινοτομίας και εξωστρέφειας αλλά και για την παραγωγή προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας. Στο πλαίσιο αυτό, απαιτούνται κίνητρα και ενεργή παρέμβαση, μέσω μιας συγκροτημένης βιομηχανικής/κλαδικής πολιτικής. Μέσω άμεσων ή έμμεσων κινήτρων και με τη δημιουργία των κατάλληλων θεσμών, μπορεί να ενισχύονται στους κλάδους παραγωγής τροφίμων η απασχόληση εξειδικευμένου επιστημονικού δυναμικού, η επένδυση σε τεχνολογικό εξοπλισμό, οργανωτικές καινοτομίες και ανάπτυξη συστημάτων για αποτελεσματική διοίκηση γνώσης και διαχείριση αλλαγής.

Επίσης, απαιτείται καλύτερη διασύνδεση των επιχειρήσεων με ερευνητικά κέντρα και πανεπιστήμια. Ο επιχειρηματικός τομέας είναι απαραίτητο να αναπτύσσει τις νέες τεχνολογίες και καινοτόμα υλικά ή προϊόντα, είτε

ενδογενώς είτε εξασφαλίζοντας άμεση πρόσβαση στα αποτελέσματα της έρευνας, π.χ. στους τομείς της βιοτεχνολογίας, της ρομποτικής, της μοντελοποίησης και των μεγάλων δεδομένων, έτσι ώστε να καλύπτονται οι σύγχρονες καταναλωτικές απαιτήσεις και οι ανάγκες της βιομηχανικής παραγωγής.

Στρατηγικές κατευθύνσεις:
Μια σύντομη και πρώτη αποτίμηση*

1. Ενίσχυση του εκπαιδευτικού συστήματος – Ανάπτυξη τμημάτων ή σχολών σε σύγχρονες ειδικότητες με έμφαση στην υγεία, την αειφορία, τις ψηφιακές τεχνολογίες και τη μηχανική σε ό,τι αφορά τα τρόφιμα.
2. Αναβάθμιση των ψηφιακών, γενικών και οριζόντιων δεξιοτήτων, ειδικά στις μικρές επιχειρήσεις και στον «παραδοσιακό» τομέα.
3. Συγκρότηση βιομηχανικής πολιτικής για τα τρόφιμα και αναβάθμιση του ρόλου των θεσμών με παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας και με έμφαση στην αναπροσαρμογή του εργατικού δυναμικού στις σύγχρονες προκλήσεις.
4. Προτεραιότητα στην ανάπτυξη του οικοσυστήματος έρευνας, καινοτομίας και τεχνολογικής ανάπτυξης στον τομέα των τροφίμων, ενισχύοντας την απασχόληση των επιστημόνων, τις υποδομές και τα δίκτυα συνεργασίας ανάμεσα σε πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα και επιχειρήσεις.
5. Έμφαση στη διαχείριση διανοητικού κεφαλαίου, στη διοίκηση γνώσης σε μικρο-επίπεδο εντός των επιχειρήσεων.

** Βλ. και μεθοδολογία του έργου (Ενότητα 2.3).*

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΤΕΛΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ
ΚΑΙ ΕΠΙΚΥΡΩΣΗ ΣΕΝΑΡΙΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Διαμόρφωση και επικύρωση σεναρίων

10. Διαμόρφωση και επικύρωση σεναρίων

10.1 Παρουσίαση τριών σεναρίων

Λαμβάνοντας υπόψη την καταγραφή των μέγα τάσεων και την ανάλυση των κλάδων και της αγοράς που προηγήθηκαν, διαμορφώθηκαν τρία σενάρια σχετικά με το μέλλον του αγροδιατροφικού συστήματος, καθένα από τα οποία ενέχει διαφορετικές ανάγκες σε κατηγορίες δεξιοτήτων στην αγορά εργασίας. Στον Πίνακα 6 γίνεται μια σχηματική παρουσίαση των μεταβολών στους κύριους προσδιοριστικούς παράγοντες που ξεχώρισαν από τη μελέτη, στα προηγούμενα κεφάλαια. Οι παράγοντες αυτοί συσχετίζονται με την εξέλιξη των μεγάλων τάσεων και αφορούν την οικονομία, την κοινωνία, την τεχνολογία κ.λπ.

Συνολικά, προκύπτουν τρία σενάρια, καθένα από τα οποία εμπεριέχει έναν βαθμό αβεβαιότητας, ενώ συμπυκνώνει μία αισιόδοξη, απαισιόδοξη ή μετριοπαθή πρόβλεψη για τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας και στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων.

Η πανδημία λόγω Covid-19 σε κάθε περίπτωση θεωρείται καταλύτης, και άρα επιταχύνει την έκβαση σε κάθε διαφορετική ιστορία του μέλλοντος. Μεταξύ των διαφορετικών παραγόντων, θεωρείται ότι μόνο η τάση που αφορά την καταναλωτική ζήτηση για τρόφιμα μπορεί να ληφθεί ως δεδομένη, χωρίς απρόβλεπτες αλλαγές. Η ζήτηση δηλαδή για τρόφιμα αναμένεται ότι θα είναι σε κάθε σενάριο σταθερή. Στο πλαίσιο αυτό, εκτιμάται ότι τουλάχιστον σε βραχυπρόθεσμο-μεσοπρόθεσμο ορίζοντα δεν θα διακοπεί η διάθεση των καταναλωτών να απολαμβάνουν διαφοροποιημένα και μεγαλύτερης ποικιλίας αγροδιατροφικά προϊόντα, καθώς και ότι δεν είναι αναστρέψιμη η προτίμηση σε προϊόντα ποιότητας που συμμορφώνονται στους κανονισμούς για την ανθρώπινη υγεία και την επισιτιστική ασφάλεια.

Επίσης, μια υπόθεση που γίνεται είναι ότι δεν θα υπάρξει σημαντική αύξηση στις ανάγκες σε τρόφιμα και σημαντικές μεταβολές στην ποσότητα.

Αυτή η τελευταία παραδοχή θα μπορούσε να θεωρηθεί υπεραπλούστευση, με δεδομένες τις παγκόσμιες τάσεις που παρουσιάστηκαν, ωστόσο θεωρείται ασφαλής, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις ανεπτυγμένες και προηγμένες βιομηχανικά χώρες του κόσμου, και την Ελλάδα, που χαρακτηρίζονται από σχετική σταθερότητα στο οικονομικό-κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον.

ΣΕΝΑΡΙΟ 1: «Μικρές αλλαγές χωρίς μετάβαση»

Πρόκειται για το μετριοπαθές σενάριο που αναπαριστά την κατάσταση «δουλειές ως συνήθως» (business as usual). Σε αυτή την εκδοχή του μέλλοντος, παρά τις δημόσιες αναπτυξιακές πολιτικές, δεν έχει συγκροτηθεί στοχευμένη-βιομηχανική πολιτική για τον τομέα των τροφίμων και δεν έχουν αναπτυχθεί ιδιαίτερα (σε σχέση με σήμερα) παρεμβάσεις για την εκπαίδευση και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων. Ο παραδοσιακός τομέας παραμένει κυρίαρχος στον κλάδο της μεταποίησης, ενώ οι τάσεις συμπαρασύρουν σε μεγαλύτερη ζήτηση τα επαγγέλματα που εντάσσονται στο μεσαίο και χαμηλό επίπεδο προσόντων, μέχρι το 2030. Έτσι, η αύξηση της απασχόλησης είναι μεγαλύτερη σε πωλητές, ανειδίκευτους εργάτες στη γεωργία, οδηγούς, συναρμολογητές και χειριστές μηχανημάτων. Στο σενάριο αυτό εκτιμάται ότι οι βασικές προκλήσεις που αφορούν τον ψηφιακό μετασχηματισμό, τα πράσινα προϊόντα και την αειφόρο και δίκαιη ανάπτυξη δεν ενσωματώνονται ιδιαίτερα στο μοντέλο παραγωγής σε εθνικό επίπεδο. Σε επίπεδο επιχειρήσεων, εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές ελλείψεις σε ειδικούς που θα εργάζονται ως τεχνικοί ή επιστήμονες στην παραγωγή και θα φέρουν σε πέρας την επεξεργασία και τυποποίηση προϊόντος και που θα μπορούν να αναπτύξουν νέα προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας, να ενσωματώσουν στις μεθόδους παραγωγής τεχνολογική καινοτομία ή ακόμα και να αναπτύξουν καινοτομία με προσανατολισμό στον πελάτη και τη ζήτηση της αγοράς.

ΣΕΝΑΡΙΟ 2: «Επιστροφή στην παραδοσιακή "αμυντική" ευελιξία»

Πρόκειται για το σενάριο κάτω από το οποίο οι νέες τάσεις και προκλήσεις στο παγκόσμιο οικονομικό και αγροδιατροφικό σύστημα πιέζουν για νέους μετασχηματισμούς τις εγχώριες επιχειρήσεις και ειδικά για στροφή σε πολιτικές μείωσης του κόστους, προκειμένου να αντεπεξέλθουν στον διεθνή ανταγωνισμό. Αυτό είναι το απαισιόδοξο σενάριο, κατά το οποίο υιοθετούνται στρατηγικές «από το παρελθόν» της ελληνικής βιομηχανίας και στο επίκεντρο βρίσκεται η παραγωγή προϊόντων χαμηλού κόστους. Το χαμηλό κόστος εξασφαλίζεται κυρίως με εκπτώσεις στην ποιότητα των εισροών, αλλά και μέσω των χαμηλών μισθών και της περαιτέρω ελαστικοποίησης των σχέσεων εργασίας. Στην περίπτωση αυτή, τα προϊόντα θα είναι ανταγωνιστικά λόγω των χαμηλών τιμών και όχι χάρη στα ποιοτικά χαρακτηριστικά τους. Η καινοτομία και η τεχνολογική ανάπτυξη υποβιβάζονται ως στόχοι, ειδικά υπό το βάρος των επιδεινούμενων οικονομικών συνθηκών καθώς μειώνονται οι ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις σε γνωστικό κεφάλαιο, νέες τεχνολογίες και υποδομές. Σε αυτή την περίπτωση είναι ακόμα λιγότερες οι νέες θέσεις εργασίας σε επαγγέλματα υψηλής εξειδίκευσης και επιστημονικής κατάρτισης σε σχέση με τις προβλέψεις μέχρι το 2030. Πρόκειται για μία πιθανή έκβαση του μέλλοντος, αν αποδειχτεί παρατεταμένη η ύφεση στην οικονομία λόγω της πανδημίας Covid-19 (και η ανάκαμψη αποδειχθεί ως τύπου U αντί V) διεθνώς και στην Ελλάδα.

ΣΕΝΑΡΙΟ 3: «Προς την Αγροδιατροφή 4.0»

Πρόκειται για το αισιόδοξο σενάριο, κατά το οποίο η κρίση στα οικονομικά μεγέθη, διεθνώς, αποδεικνύεται βραχύβια και ως το 2022 ξεκινά μια νέα φάση ανάπτυξης-άνθησης στην παγκόσμια και ελληνική οικονομία. Οι μεγάλες τάσεις εξακολουθούν να επηρεάζουν σημαντικά τον κλάδο και οι εθνικοί και ευρωπαϊκοί φορείς πολιτικής για την ανάπτυξη δίνουν προτεραιότητα και αφιερώνουν ένα μεγάλο ποσοστό των χρηματοδοτήσεων σε δράσεις και υποδομές για την ενίσχυση των δεξιοτήτων και την εκπαίδευση, προκειμένου οι εργαζόμενοι/ες και επιχειρήσεις να ανταποκριθούν στις προκλήσεις στο πλαίσιο της διπλής πράσινης και ψηφιακής μετάβασης. Στο πλαίσιο αυτό, στην Ελλάδα, όπως και στις περισσότερες χώρες της ΕΕ, δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη των κατάλληλων θεσμών για τη στήριξη των επιχειρήσεων και την εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού, στην ενίσχυση των ψηφιακών δεξιοτήτων, αλλά και στην αναβάθμιση των προσόντων των εργαζομένων στις επιχειρήσεις και στους οργανισμούς του δημόσιου τομέα. Σκοπός είναι η αντιμετώπιση του «τεχνολογικού κενού» και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων τροφίμων στη διεθνή αγορά, αλλά και η εξάλειψη των διαπιστωμένων αναντιστοιχιών στην προσφορά και στη ζήτηση επαγγελμάτων στην αγορά εργασίας. Στην περίπτωση αυτή, οι επιχειρήσεις του «παραδοσιακού τομέα», συχνά επιλέγοντας τη συνεργασία σε τοπικά δίκτυα, τον συνασπισμό σε ενώσεις και συνεργασίες σε μεγαλύτερα εταιρικά σχήματα, έχουν τις δυνατότητες και τα «κρίσιμα μεγέθη» για να προσαρμοστούν στην ψηφιοποίηση και στις προκλήσεις στον διεθνή ανταγωνισμό. Δίνοντας έμφαση στον ανασχεδιασμό των επιχειρησιακών λειτουργιών με αξιοποίηση των ΤΠΕ, προσφέρουν περισσότερες θέσεις μισθωτής εργασίας σε εργαζομένους με γνώσεις και ικανότητες, σε ειδικά πεδία της παραγωγής και της διοίκησης. Οι δεξιότητες που είναι αναγκαίες είναι επαγγελματικές, τεχνικές και ειδικές, αλλά και κοινωνικές και οριζόντιες. Παράλληλα, οι πιο μεγάλες βιομηχανίες στρέφονται στα νέα μέσα και στις πιο σύγχρονες επιστημονικές ανακαλύψεις που μεταφέρονται σε αυτές χάρη στη στενή συνεργασία που έχει αναπτυχθεί με τους δημόσιους ερευνητικούς φορείς.

Ακόμα, αυξάνουν τις επενδύσεις σε διανοητικό κεφάλαιο, τεχνολογικό εξοπλισμό και ψηφιοποίηση των διεργασιών, αναβαθμίζοντας τις

προδιαγραφές ποιότητας και τη σειρά προϊόντων στην αγορά, με τη βέλτιστη αποτελεσματικότητα. Στην περίπτωση αυτή, η ζήτηση από τις επιχειρήσεις στρέφεται σε εργασία στην ανώτερη κλίμακα προσόντων, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των νέων θέσεων αφορά αυτές τις κατηγορίες επαγγελμάτων. Τελικά, συνολικά έχει επιτευχθεί η μετάβαση στο μοντέλο που στη βιβλιογραφία ορίζεται ως Αγροδιατροφή 4.0 (Miranda et al., 2019). Στον τομέα της αγροδιατροφής εφαρμόζονται πλέον ευρέως η ανάλυση μεγάλων δεδομένων, η τεχνητή νοημοσύνη, η ρομποτική και το διαδίκτυο των πραγμάτων και ψηφιοποιούνται οι διαδικασίες και οι βασικές λειτουργίες, ενώ παράλληλα χρησιμοποιούνται όλο και πιο φιλικές μέθοδοι προς το περιβάλλον και τεχνολογίες για την εξοικονόμηση πόρων και ενέργειας. Η παραγωγικότητα αυξάνεται σημαντικά, όπως και οι επενδύσεις ανά εργαζόμενο, χάρη στην εδραίωση μεθόδων «γεωργίας ακριβείας» και έξυπνης επεξεργασίας και παραγωγής τροφίμων.

Πίνακας 6: Σκιαγράφηση σεναρίων ανάλογα με τη μεταβολή σε βασικούς προσδιοριστικούς παράγοντες

		Προσδιοριστικός παράγοντας				
		Παγκόσμια/ ελληνική οικονομία	Ζήτηση προϊόντων και απαιτήσεις των καταναλωτών	Ικανότητα συλλογική και επιχειρήσεις στην ανάπτυξη καινοτομίας (προϊόντος, διαδικασίας, στρατηγική)	Παγκοσμιοποίηση και διεθνές εμπόριο	Δημόσιες πολιτικές για τη βιομηχανική ανάπτυξη, την εκπαίδευση-κατάρτιση και την καινοτομία και προστασία του περιβάλλοντος
Κίνηση με ορίζοντα το 2030	ΣΕΝΑΡΙΟ 1	-	-	-	-	-
	ΣΕΝΑΡΙΟ 2	↓	-	↓	↓	↓
	ΣΕΝΑΡΙΟ 3	↑	-	↑	↑	↑

10.2 Σχετικά με την οργάνωση ενός «καταιγισμού ιδεών»

Τα παραπάνω σενάρια παρουσιάστηκαν, εξετάστηκαν και επικυρώθηκαν ως προς το εφικτό, επιθυμητό και προτιμητέο, με τη βοήθεια εμπειρογνωμόνων μέσω μιας συζήτησης «καταιγισμού ιδεών» (brainstorming) που υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου.

Στη συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στις 18/10/2021 συμμετείχαν πτυχιούχοι ανώτατης εκπαίδευσης, τρεις γεωπόνοι και ένας χημικός, καθένας/καθεμιά με τίτλους σπουδών σε μεταπτυχιακό ή διδακτορικό επίπεδο, σύμβουλοι επιχειρήσεων με ειδίκευση στον τομέα της αγροτικής και μεταποιητικής παραγωγής και στην τεχνολογία τροφίμων και επαγγελματική εμπειρία μεγαλύτερη της δεκαετίας (περισσότερα στο Παράρτημα). Πρόκειται για εμπειρογνώμονες που επιλέχθηκαν όχι μόνο λόγω της επιστημονικής εξειδίκευσης, αλλά και λόγω του προσανατολισμού τους κοντά στην παραγωγή (στο «πεδίο», όπως προηγουμένως) ως τεχνοοικονομικοί σύμβουλοι, προσφέροντας και καθοδήγηση σε άλλες επιχειρήσεις για την επεξεργασία, ανάπτυξη προϊόντος και τυποποίηση τροφίμων.

Στη συνάντηση ακολουθήθηκε η βασική μεθοδολογία (Σπάνακα, 2020), κι έτσι η προοπτική διερεύνηση δεξιοτήτων είχε σκοπό τον στοχασμό, τη συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων γύρω από δύο βασικά θέματα εργασίας:

- Πρώτον, τα τρία εναλλακτικά σενάρια για να αναδειχθεί το επικρατέστερο ή αλλιώς «σενάριο αναφοράς».
- Δεύτερον, τις βασικές κατηγορίες δεξιοτήτων που θα διαθέτει το ανθρώπινο δυναμικό στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων, στο «σενάριο αναφοράς».

Για να γίνει αυτό, πρώτα ενημερώθηκαν οι συμμετέχοντες/ουσες για τα ευρήματα της βιβλιογραφικής έρευνας και τα κύρια συμπεράσματα της μελέτης ως εκείνο το στάδιο. Για τον σκοπό αυτόν έγινε παρουσίαση των βασικών θεμάτων τα οποία κρίθηκε ότι θα έπρεπε να γνωρίζουν οι εμπειρογνώμονες για να κατανοήσουν καλύτερα τα θέματα εργασίας και τα τρία σενάρια. Στη συνέχεια, παρουσιάστηκαν τα τρία σενάρια ως διαφορετικές εκδοχές του μέλλοντος με την παραπάνω διάταξη «μετριοπαθές 1, αισιόδοξο 2 και απαισιόδοξο 3» και ακολούθησε ανταλλαγή απόψεων και συζήτηση.

10.3 Επικύρωση σεναρίων και επιλογή επικρατέστερου

10.3.1 Διατύπωση του αρχικού ζητήματος: Αξιολόγηση των τριών σεναρίων

Αρχικά η συζήτηση κινήθηκε γύρω από την άποψη των ερωτώμενων σχετικά με τα σενάρια. Δεν διατυπώθηκε αντίθετη άποψη σχετικά με τα επιλεγμένα τρία σενάρια και στο πλαίσιο αυτό επιβεβαιώθηκε ότι πρόκειται για διαφορετικές πιθανές εκδοχές του μέλλοντος, ανάλογα με την εξέλιξη των μέγα τάσεων και την κίνηση των παραγόντων που επηρεάζουν το ευρύτερο περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν οι επιχειρήσεις στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων.

Το κύριο ερώτημα ήταν το ακόλουθο: «Ποιο σενάριο επιλέγετε ως πιθανότερη εκδοχή του μέλλοντος και γιατί;» Απέναντι σε αυτό, μεταξύ των ειδικών-εμπειρογνωμόνων δόθηκαν διαφορετικές απαντήσεις και εκφράστηκαν διαφορετικές, αν και όχι εκ διαμέτρου αντίθετες, απόψεις και επιλογές. Με την ανταλλαγή ιδεών, τελικά αναδείχθηκε το επικρατέστερο σενάριο.

Πιο συγκεκριμένα, εκφράστηκε η άποψη ότι σε ένα βάθος χρόνου, δεκαετίας και περισσότερο, θα επιβεβαιωθούν οι τάσεις που οδηγούν στο αισιόδοξο σενάριο (Βr. Ε/Π5). Στο πλαίσιο αυτό, θα επιτευχθεί η μετάβαση στην

Αγροβιομηχανία 4.0 και στην Ελλάδα, καθώς οι επιχειρήσεις θα εφαρμόζουν πλέον σε μεγάλο ποσοστό τα εργαλεία των νέων τεχνολογιών και θα βασίζονται σε επιστημονικές και ερευνητικές μεθόδους για να αναπτύσσουν καινοτόμα και ανταγωνιστικά προϊόντα, υψηλής προστιθέμενης αξίας. Η μετάβαση θα ξεκινήσει από την προσαρμογή πρώτα της γεωργίας που, εντέλει, χάρη στις φθηνότερες εισροές και τη βελτίωση της απόδοσης, θα συμπαρασύρει και τις δραστηριότητες τυποποίησης και μεταποίησης.

Παρ' όλα αυτά, η δομή του κλάδου της γεωργίας δεν θα μείνει ανεπηρέαστη. Αναμένεται συρρίκνωση του αριθμού των επιχειρήσεων στον αγροτικό τομέα και συγκέντρωση της παραγωγής σε λιγότερες πιο μεγάλες, πιο παραγωγικές και βιώσιμες επιχειρήσεις, που θα έχουν τις οικονομικές δυνατότητες για νέες επενδύσεις σε ευφυή και ρομποτικά συστήματα και εν γένει για ενσωμάτωση τεχνολογίας αιχμής αλλά και για απασχόληση ειδικών και τεχνικών στη γεωπονική, την πληροφορική κ.λπ.

Μάλιστα, πρέπει να σημειωθεί ότι στη Βόρεια Ελλάδα (π.χ. Βέροια, Θεσσαλονίκη) το μοντέλο αυτό, ήδη σήμερα, δεν θεωρείται και τόσο μακρινό (Βr. Ε/Π4). Για παράδειγμα, είναι αρκετές οι περιπτώσεις παραγωγών που χρησιμοποιούν μεθόδους γεωργίας ακριβείας και στηρίζονται σε ψηφιακά μέσα, συστήματα ανίχνευσης και εφαρμογές GPS για τη βελτιστοποίηση της παραγωγής και την αύξηση της απόδοσης, έχοντας να καλλιεργήσουν εκτάσεις σε μεγάλη κλίμακα. Ακόμα, τεχνολογία αιχμής υιοθετείται από εταιρικές μορφές επιχειρήσεων σε μεγάλης κλίμακας καλλιέργειες με εναλλακτικές μεθόδους. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσεται το παράδειγμα της πρόσφατης επένδυσης ύψους 8 εκατομμυρίων ευρώ στη Δράμα από την Wonderplant ΑΕ. Σκοπός του επενδυτικού έργου είναι η επέκταση υφιστάμενης μονάδας έκτασης 120.000 τ.μ. που χρησιμοποιεί τις πιο σύγχρονες-υδροπονικές μεθόδους σε υαλόφρακτα θερμοκήπια.[37]

Παρ' όλα αυτά, είναι κοινή θέση ότι η μετάβαση στο αισιόδοξο σενάριο παραμένει μία πρόκληση για τη μεγάλη πλειονότητα των παραγωγών και των επιχειρήσεων στον τομέα, και ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τις νησιωτικές και ορεινές περιοχές της Ελλάδας. Εκεί τα βασικά χαρακτηριστικά, όπως η μονοκαλλιέργεια, η πολυδιάσπαση του γεωργικού κλήρου και οι ιδιαίτερες γεωμορφολογικές συνθήκες, δεν επιτρέπουν την καλλιέργεια και τη συγκέντρωση της παραγωγής σε μεγάλες εκτάσεις, την αυτοματοποίηση και τη διαφοροποίηση του κινδύνου και των αποδόσεων.

37. Βλ. και «Επένδυση 8 εκατομμυρίων ευρώ από την Wonderplant ΑΕ στη Δράμα», 30/10/2017, https://www.voria.gr/article/wonderplant-ependisi-8-ekat-sto-sigkrotima-idroponikis-tomatas (πρόσβαση 10/2021).

Σε άλλη περίπτωση, εκφράστηκε η άποψη ότι θα υπάρξουν διαφορετικές εκβάσεις του μέλλοντος για διαφορετικές κατηγορίες επιχειρήσεων (Br._Ε/Π4). Η λειτουργία με βάση τα κριτήρια της ορθολογικής οικονομικής διαχείρισης, της στρατηγικής επιχειρηματικής σκέψης, της ενσωμάτωσης καινοτομιών και της υιοθέτησης των σύγχρονων πράσινων πρακτικών με σκοπό την αειφορία και την επανατοποθέτηση στην αγορά θα είναι καθοριστική για την παραγωγικότητα και την κερδοφορία μίας επιχείρησης στο μέλλον. Έτσι, επιχειρηματίες που κατανοούν τις προκλήσεις και τις ανάγκες της αγοράς και προσαρμόζονται στο οικονομικό και επιχειρηματικό περιβάλλον θα γνωρίσουν το αισιόδοξο σενάριο, που τελικά οδηγεί προς τον τεχνολογικό μετασχηματισμό. Αντιθέτως, άλλες επιχειρήσεις θα γνωρίσουν το απαισιόδοξο σενάριο, καθώς θα χρειαστεί να καταφύγουν σε πρακτικές μείωσης του κόστους και αμυντικές στρατηγικές (π.χ. ευέλικτη και άτυπη εργασία) για να παραμείνουν στον κλάδο. Σύμφωνα δηλαδή με αυτή την άποψη, θα συνδυαστεί το αισιόδοξο και το απαισιόδοξο σενάριο, καθώς διαφορετικές επιχειρήσεις και επιχειρηματίες με διαφορετικές ικανότητες θα ακολουθούν την πορεία της ψηφιακής και πράσινης μετάβασης.

Τέλος, δύο από τους συμμετέχοντες εξέφρασαν την άποψη υπέρ του «μετριοπαθούς σεναρίου» (business as usual), το οποίο θεωρήθηκε περισσότερο ρεαλιστικό (Br._Ε/Π2, Br._Ε/Π3). Ένας βασικός παράγοντας που εξηγεί την επιλογή αυτή είναι η έντονη αβεβαιότητα που επικρατεί στο οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον και η οποία δεν επιτρέπει σαφείς προβλέψεις για το πώς οι «καταλύτες» θα επηρεάσουν τις μεγάλες τάσεις. Στο πλαίσιο αυτό, δεδομένης της μεγάλης οικονομικής κρίσης του 2009, που σχεδόν συνεχίστηκε με την υγειονομική κρίση λόγω της πανδημίας, θεωρείται ότι οι επιχειρήσεις στην Ελλάδα θα κινηθούν με αργά βήματα προς τον μετασχηματισμό και την επιθυμητή κατεύθυνση (Αγροβιομηχανία 4.0). Με λίγα λόγια, κατά την άποψη που διατυπώθηκε εδώ, το αισιόδοξο σενάριο δεν είναι εφικτό λόγω της γενικότερης αναστάτωσης στο ευρύτερο περιβάλλον, της υφιστάμενης κατάστασης και των καθιερωμένων προτύπων οργάνωσης και παραγωγής στον τομέα της μεταποίησης και τροφίμων στην Ελλάδα. Με άλλα λόγια, η κατάσταση απέχει από αυτή των τεχνολογικά προηγμένων χωρών και δεν υπάρχει λόγος να αναμένεται μια αλματώδης σύγκλιση, δεδομένης και της αστάθειας κυρίως στο πεδίο της οικονομίας.

Από την άλλη πλευρά, με δεδομένες τις νέες δυνατότητες που ανοίγονται στην οικονομία και μέσω των σύγχρονων δημόσιων και αναπτυξιακών πολιτικών για τη στήριξη των επιχειρήσεων στην ψηφιοποίηση και την πρά-

σινη ανάπτυξη, δεν αναμένεται ούτε το απαισιόδοξο σενάριο. Η έκβαση που αφορά την καταφυγή σε «κακές» πρακτικές του παρελθόντος θα ήταν στη λογική αυτή ένα απίθανο μη αναμενόμενο «πισωγύρισμα». Όπως υποστηρίζεται (Br._E/Π3), ένα μεγάλο ποσοστό των νέων σε ηλικία επιχειρηματιών χαρακτηρίζονται σήμερα από υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο και κατέχουν τις στοιχειώδεις επιχειρηματικές γνώσεις και ικανότητες. Στο πλαίσιο αυτό, είναι συνειδητή η έμφαση στην ποιότητα του προϊόντος, αλλά και επιθυμητή η καινοτομία, αν μπορεί να είναι οικονομικά βιώσιμη για την επιχείρηση.

10.3.2 Άλλα σχόλια και ιδέες

Στη συζήτηση διατυπώθηκε άποψη και έγινε σχολιασμός των βασικών συμπερασμάτων της μελέτης. Σύμφωνα με μία άποψη (Br_E/Π2), θα μπορούσε να γίνει αναστοχασμός ή και αναθεώρηση σε ότι αφορά τη θέση περί «δυϊσμού» και διαφορετικής «τροχιάς» στο μέλλον για τις μικρές/μεγάλες επιχειρήσεις.

Όπως προτείνεται, θα πρέπει να αναλογιστεί κάποιος τα αποτελέσματα και την επίδραση που μπορεί να έχουν ειδικά οι καταλύτες. Έτσι, για παράδειγμα, η κρίση της πανδημίας Covid-19 πράγματι αναμένεται ότι θα επιταχύνει τον ψηφιακό μετασχηματισμό, αλλά θα φέρει και άλλες εξελίξεις που θα επηρεάσουν σημαντικά το κόστος και τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων. Ενδεικτικά ως σήμερα φαίνεται ότι έχει προκληθεί σοβαρή αναστάτωση στα συστήματα εφοδιασμού-logistics και μεταφορών, κάτι που επηρεάζει με αύξηση στις τιμές των πρώτων υλών και της ενέργειας. Μέσα στην αναστάτωση αυτή στις διεθνείς αγορές, οι μικρές και μεγάλες επιχειρήσεις πιέζονται για ανατιμήσεις των προϊόντων τους αλλά και για να προτιμήσουν πιο βραχείες αλυσίδες μεταφορών και logistics. Η εξέλιξη αυτή επηρεάζει ειδικά τα τρόφιμα, που είναι βασικό είδος ανάγκης και κρίσιμο για την αυτάρκεια των χωρών.

Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με μία πρόβλεψη, τα τρόφιμα στο μέλλον θα ταξιδεύουν μικρότερες αποστάσεις για να επιτευχθεί η μείωση του κόστους, ενώ η παραγωγή και η διακίνηση θα γίνονται στις κοντινότερες αγορές. Αυτό το γεγονός σε συνδυασμό με τη στροφή σε πράσινα προϊόντα και πιστοποιήσεις ποιότητας και αειφόρου διαχείρισης των πόρων θα έχουν ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση του μικρού επιχειρηματικού τομέα. Ο τελευταίος έτσι και αλλιώς αξιοποιεί εγχώριες και τοπικές πρώτες ύλες, παράγει και διαθέτει στις κοντινές αγορές και στηρίζεται σε πιο παραδοσιακές και πιο «φυσικές» μεθόδους και θα μπορέσει να αξιοποιήσει αυτά τα χαρακτηριστικά μέσα από νέες ιδέες στο πεδίο του μάρκετινγκ.

Υπό αυτή την έννοια, το «μικρό δεν είναι άσχημο», ενώ οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις μπορούν επίσης να βελτιώσουν τις αποδόσεις τους και τις επιδόσεις τους στην πράσινη επιχειρηματικότητα, στρεφόμενες στις νέες τεχνολογίες με τη βοήθεια ειδικών- εξωτερικών συνεργατών ή επιστημονικού προσωπικού. Αυτό, ωστόσο, απαιτεί την οργάνωση σε πιο μεγάλη κλίμακα, για να υπάρχουν οι οικονομικές δυνατότητες. Η μεγάλη κλίμακα θα προκύψει από συγκέντρωση της παραγωγής σε λίγες μεγάλες επιχειρήσεις ή, εναλλακτικά, μπορεί να επιτευχθεί με συνασπισμό και ενώσεις των μικρών παραγωγών σε μεγαλύτερα και πιο ευέλικτα σχήματα (βλ. και Br. Ε/Π5). Η παραπάνω ιδέα ότι οι μικρές επιχειρήσεις θα είναι βιώσιμες και αποτελεσματικές, με συνεργασία και επίτευξη οικονομιών κλίμακας για τη χρήση τεχνολογίας και εξειδικευμένης εργασίας, μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβαδίζει με μία αισιόδοξη πρόβλεψη του μέλλοντος (όπως έγινε στην Ενότητα 10.1).

10.3.3 Ανασκόπηση των ιδεών και επιλογή σεναρίου αναφοράς

Δεδομένου ότι η πλειονότητα των ερωτώμενων (50%) τάχθηκαν υπέρ του μετριοπαθούς σεναρίου, αλλά και ότι ένας ερωτώμενος διακρίνει τις δυνατότητες για να επιτευχθεί το αισιόδοξο σενάριο σε έναν πιο μακρινό ορίζοντα, ενώ μία ερωτώμενη προβλέπει την εξέλιξη των επιχειρήσεων σε δύο τροχιές, μία πιο αισιόδοξη και μία λιγότερο, έγινε η πρόταση να ακολουθηθεί ως βασικό σενάριο το μετριοπαθές.

Στο πλαίσιο αυτό, υπήρξε συμφωνία γύρω από το σενάριο αναφοράς και ξεχώρισε το Μετριοπαθές ως επικρατέστερο, το Αισιόδοξο ως επιθυμητό αλλά μη εφικτό και το Απαισιόδοξο ως απίθανο και μη επιθυμητό.

Οι κύριες ιδέες που διατυπώθηκαν αφορούν συνοπτικά:

- Τη σημασία των ικανοτήτων του επιχειρηματία και την ανάγκη προσαρμογής των επιχειρήσεων στις νέες προκλήσεις και ευκαιρίες στο οικονομικό και επιχειρηματικό διεθνές περιβάλλον.
- Την αβεβαιότητα στην κίνηση των καταλυτών που θα δείξουν πώς ακριβώς θα επηρεάσουν οι μεγάλες τάσεις τις προοπτικές και τον δυναμισμό των επιχειρήσεων ανεξαρτήτως μεγέθους.
- Τον αναμενόμενο μετασχηματισμό στον κλάδο της γεωργίας και στον αγροτικό τομέα, που θα καταλήξει σε βάθος χρόνου σε πιο αποδοτικά και μεγάλα εταιρικά σχήματα, μέσω συγχωνεύσεων ή ενώσεων, και τελικά στον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό.

Η παραπάνω αυτή τάση θα οδηγήσει σε πιο αποτελεσματική οργάνωση της παραγωγής, επάρκεια της σοδειάς και καλύτερο ποιοτικά προϊόν, και έτσι και σε ποιοτικά αναβαθμισμένες και φθηνότερες εισροές για τη βιομηχανία και τη μεταποίηση. Τελικά, οι υψηλότερες αποδόσεις θα έχουν ως συνέπεια αύξηση των επενδύσεων και τεχνολογική αναβάθμιση, σε όλη την αλυσίδα της παραγωγής τροφίμων.

Το ανθρώπινο δυναμικό δεν έχει την ίδια σημασία για την επιτυχία σε κάθε σενάριο, λαμβάνοντας υπόψη πάντα μία μέση, τυπική περίπτωση επιχείρησης. Σε μια ρεαλιστική εκδοχή του μέλλοντος, οι επιχειρηματίες (οι περισσότεροι ιδιοκτήτες μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων), μόλις και «αρχίζουν» να αναγνωρίζουν την ανάγκη εκπαίδευσης και ανάπτυξης των ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, να κατανοούν τη συμβολή των «ειδικών» και να χρειάζονται τη βοήθεια του επιστημονικού και τεχνικού προσωπικού στην οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας και σε όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων. Στο αισιόδοξο σενάριο, οι επιχειρήσεις έχουν προτεραιότητα την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και βασίζονται τόσο στις νέες τεχνολογίες όσο και σε επιστημονικό και εξειδικευμένο προσωπικό για την ανάπτυξη και ενσωμάτωση καινοτομίας. Στο απαισιόδοξο σενάριο, η συμπίεση των μισθών συνήθως συναρτάται της αξιοποίησης ανειδίκευτης ή ανασφάλιστης ή άτυπης εργασίας και οι επενδύσεις αφορούν κυρίως την αγορά απολύτως αναγκαίου μηχανικού εξοπλισμού. Καθώς επικρατεί η λογική της ευελιξίας στις σχέσεις εργασίας, τελικά υποσκάπτεται η παραγωγικότητα και ολόκληρο το επιχειρηματικό μοντέλο αποδεικνύεται αναποτελεσματικό.

10.4 Το σενάριο αναφοράς και οι δεξιότητες

Η επιλογή του σεναρίου αναφοράς απαιτεί ορισμένες δεξιότητες περισσότερο και άλλες λιγότερο. Αυτές οι ανάγκες δεξιοτήτων στην επικρατέστερη εκδοχή για το μέλλον διερευνήθηκαν περαιτέρω κατά τη δράση του «καταιγισμού ιδεών». Συγκεκριμένα, εξετάστηκαν οι επιμέρους βασικές κατηγορίες δεξιοτήτων (αναλυτικά η τυπολογία παρουσιάζεται στο Παράρτημα ΙΙΙ) και αναλύθηκε η σημασία τους, αφενός στο σενάριο αναφοράς (BAU) και αφετέρου στο επιθυμητό σενάριο (αισιόδοξο).

Στη συνέχεια, αναλύονται οι αποκρίσεις ανά βασική κατηγορία δεξιοτήτων:

1. **Θεμελιώδεις γενικές γνώσεις**

   Κατά κοινή σχεδόν θέση, οι συγκεκριμένες γνώσεις είναι απαραίτητες σε οποιονδήποτε κλάδο δραστηριότητας και σε οποιαδήποτε θέση εργασί-

ας, στο υφιστάμενο μοντέλο ανάπτυξης του τομέα και σε οποιαδήποτε εκδοχή του μέλλοντος. Στο πλαίσιο αυτό, οι γνώσεις αυτές θεωρούνται αναγκαίες στο σενάριο αναφοράς για το εργατικό δυναμικό, ακόμα και για ανειδίκευτους εργαζομένους, σε ένα βασικό επίπεδο. Στο σενάριο που είναι επιθυμητό και το οποίο περικλείεται στο όραμα για τη Βιομηχανία 4.0, οι γνώσεις αυτές θα θεωρούνταν αυτονόητο ότι υπάρχουν και δεν θα υπήρχε λόγος να αναφέρεται καν η σημασία τους.

2. Γενικές δεξιότητες (μη ειδικές – μη επαγγελματικές)

Σύμφωνα με την άποψη που επικράτησε στη συζήτηση, οι δεξιότητες αυτής της κατηγορίας είναι σημαντικές, αλλά παραμένουν ζητούμενες στο υφιστάμενο μοντέλο ανάπτυξης στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων. Έτσι, θα έπρεπε να ενισχυθούν και να καλλιεργούνται μέσω ειδικών δράσεων ανάπτυξης δεξιοτήτων, εκπαίδευσης ή κατάρτισης, δεδομένου ότι είναι αναγκαίες στο μέλλον, στο σενάριο αναφοράς. Εδώ διατυπώθηκε επίσης η άποψη ότι οι δεξιότητες αυτές μπορεί να αφορούν ακόμα και ανειδίκευτους εργαζομένους και δεν είναι απαραίτητο να υπάρχουν ως αποτέλεσμα της μόρφωσης. Οι κοινωνικοσυναισθηματικές και οι συστημικές σχετίζονται με υποκειμενικές αξίες και χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, ενώ οι γνωστικές ανώτερης τάξης δεξιότητες, όπως η επίλυση προβλημάτων, η ικανότητα συνεχούς μάθησης και η κριτική σκέψη μπορούν να βρεθούν κατά περίπτωση, σε έναν εργάτη της γης, με μεράκι και αγάπη για τη δουλειά του, που «του κόβει», ενώ είναι δυνατό να λείπουν από ένα πτυχιούχο πανεπιστημίου. Ωστόσο, τα παραπάνω δεν αναφέρονται στην τυπική περίπτωση απαραίτητα, αλλά μπορούν να ισχύουν σε μεμονωμένες περιπτώσεις.

3. Επαγγελματικές δεξιότητες σε επίπεδο κλάδου

Στην κατηγορία αυτή συγκαταλέγονται δεξιότητες διάφορων υποκατηγοριών, όπως γενικές επαγγελματικές δεξιότητες, φυσικός χειρισμός αντικειμένων-μετασχηματισμός υλικών, διαχείριση και μετασχηματισμός δεδομένων και πληροφοριών, χρήση τεχνολογικών εφαρμογών κ.ά. Εδώ υπήρχε διαφωνία ως προς τον βαθμό στον οποίο οι συγκεκριμένες δεξιότητες χαρακτηρίζουν το ανθρώπινο δυναμικό στην υφιστάμενη κατάσταση και θα είναι απαιτούμενες στο σενάριο αναφοράς ή ακόμα και στο αισιόδοξο σενάριο. Πρώτον, διατυπώθηκε η άποψη ότι σε μια ιδανική έκβαση του μέλλοντος αυτές οι δεξιότητες θα ήταν κρίσιμες και υψηλής

σημασίας. Η κατηγορία, δηλαδή, συμπυκνώνει δεξιότητες που θα ήταν επιθυμητές σε πλήρη ανάπτυξη στο αισιόδοξο σενάριο. Ωστόσο, δεν είναι επαρκώς ανεπτυγμένες σήμερα και αναμένεται να εξακολουθήσουν να λείπουν από τους περισσότερους επιχειρηματίες και εργαζομένους στον τομέα στο σενάριο αναφοράς.

Από την άλλη, διατυπώθηκε και η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή οι περισσότεροι επιχειρηματίες και εργαζόμενοι στις επιχειρήσεις που είναι παραγωγικές κατέχουν τέτοιου είδους δεξιότητες. Με αυτόν τον τρόπο μπορούν να αντεπεξέρχονται απέναντι στον ανταγωνισμό και να αντισταθμίζουν ελλείψεις, προβλήματα και δυσκολίες στο κοινωνικό, ρυθμιστικό και θεσμικό περιβάλλον τους. Όπως δηλαδή υποστηρίζεται, οι πιο δυναμικές επιχειρήσεις επιλέγουν εργάτες ακόμα και ανειδίκευτους που να είναι εύστροφοι και να μπορούν να φέρουν σε πέρας τη δουλειά, ειδικά αν τους λείπουν άλλα μέσα. «Αν είχαν ρομποτικά συστήματα, δεν θα είχαν ανάγκη αυτές τις δεξιότητες» (Br. Ε/Π2). Αν γίνει δεκτή η άποψη αυτή, πρόκειται πάντως για εργασία και δεξιότητες που δυνητικά γνωρίζουν τον κίνδυνο της υποκατάστασης με την εξέλιξη της τεχνολογικής προόδου.

4. Ειδικές επαγγελματικές δεξιότητες

(Δεν αξιολογήθηκε, καθώς αφορά κατηγορίες επαγγελμάτων και όχι το σύνολο του τομέα.)

5. Ευρύτερες κοινωνικές δεξιότητες

Στην κατηγορία αυτή, εκφράστηκε ομόφωνα ότι «απομακρυνόμαστε» από την πραγματικότητα αλλά και από τις ανάγκες στο μετριοπαθές σενάριο. Οι δεξιότητες αυτές που συμπεριλαμβάνουν διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση, περιβαλλοντική μέριμνα και προστασία, μέριμνα για την υγεία και την ασφάλεια στην εργασία κ.λπ., όπως εξηγείται, με βεβαιότητα είναι σε έλλειψη, ειδικά στη γεωργία και στον αγροτικό τομέα, στον οποίο απασχολούνται σε μεγάλο ποσοστό ανειδίκευτοι εργάτες ξένοι μετανάστες σε κακές συνήθως συνθήκες εργασίας. Όπως διατυπώθηκε, αυτά δεν είναι σημαντικά σήμερα ή στο σενάριο αναφοράς με βάση την επικρατούσα νοοτροπία, αλλά «ακόμα μαθαίνουμε στη φάση που είμαστε ότι είναι σημαντικά» (Br._Ε/Π4). Σε ένα ιδανικό-αισιόδοξο σενάριο, οι παραπάνω δεξιότητες θα ήταν απαραίτητες.

6 Χαρακτηριστικά, στάσεις, αξίες

Οι αξίες και τα χαρακτηριστικά που συμπεριλαμβάνονται στην κατηγορία αυτή είναι αναμφισβήτητα σημαντικά σε οποιονδήποτε κλάδο και σε οποιαδήποτε επιχείρηση, κατά την κρίση των συμμετεχόντων. Ωστόσο, η αυτοπεποίθηση, η πρωτοβουλία, η κατανόηση και ο σεβασμός του διαφορετικού είναι ευπρόσδεκτα στοιχεία «αλλά δεν είναι τα πρώτα που κοιτάζει κάποιος» (Br._E/Π5) για παράδειγμα στις προσλήψεις, ειδικά σε ό,τι αφορά τις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις. Σίγουρα ένας εργαζόμενος που είναι ηθικός και αξιόπιστος εκτιμάται από οποιονδήποτε εργοδότη, όμως δεν θα είναι αυτά τα προσόντα που ζητούνται ρητά ή μπορούν να αξιολογηθούν εξαρχής, στο στάδιο της επιλογής προσωπικού.

7. Ψηφιακές δεξιότητες

Εδώ εκφράστηκε ομόφωνα η άποψη ότι αυτές οι δεξιότητες οι οποίες αφορούν τις προηγμένες και όχι τις βασικές δεξιότητες δεν έχουν ιδιαίτερη εφαρμογή και αφορούν μόνο ένα μικρό ποσοστό των εργαζομένων και εργοδοτών στον τομέα. Παρ' όλα αυτά, οι ικανότητες και οι δεξιότητες αυτές θα ήταν απαραίτητες σε μια ιδανική και αισιόδοξη έκβαση του μέλλοντος.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΠΡΟΒΛΕΨΗ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΗΣ-ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΤΡΟΦΙΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Μεθολοδογία και τεχνική διάγνωσης αναγκών δεξιοτήτων στο επίπεδο του κλάδου

11. Μεθολοδογία και τεχνική διάγνωσης αναγκών δεξιοτήτων στο επίπεδο του κλάδου

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, βασικό αντικείμενο της έρευνας είναι η διερεύνηση και πρόβλεψη των δεξιοτήτων (skills foresight) στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων, στη βάση μιας κοινής μεθοδολογίας που αναπτύχθηκε και εφαρμόζεται μέσω δράσεων των κοινωνικών εταίρων, για τη μελέτη δεξιοτήτων σε διαφορετικούς κλάδους της οικονομίας και επαγγελματικές κατηγορίες. Στο πλαίσιο αυτό, στο στάδιο της ποιοτικής έρευνας, αξιοποιήθηκε το βασικό εργαλείο ή αλλιώς η «καρτέλα δεξιοτήτων», η οποία επιτρέπει την καταγραφή διαφορετικών πτυχών της σημασίας των δεξιοτήτων στη βάση 19 ερωτήσεων και μιας ορισμένης τυπολογίας δεξιοτήτων (βλ. και Παράρτημα, καθώς και Ενότητα 2.3).

Στη συνέχεια περιγράφονται, τεκμηριώνονται και αναλύονται τα ευρήματα από τις ερευνητικές συνεντεύξεις που έγιναν στο πλαίσιο των ομάδων εστιασμένης συζήτησης, με χρήση του βασικού εργαλείου-ερωτηματολογίου η αλλιώς καρτέλας δεξιοτήτων, και καταγράφονται τα πορίσματα από το «κλείσιμο εργασιών» της ομάδας ειδικών. Πέρα από την καταγραφή των απαντήσεων, με βάση τη συμπλήρωση της καρτέλας δεξιοτήτων, δίνονται ταυτόχρονα αποσπάσματα από τα σχόλια και τις απόψεις που εκφράστηκαν στο πλαίσιο των δράσεων της ποιοτικής κοινωνικής έρευνας. Απώτερος στόχος είναι μέσω της παρουσίασης και ανάλυσης των πρωτογενών δεδομένων η εις βάθος κατανόηση των απαιτούμενων δεξιοτήτων στον τομέα, καθώς και η καλύτερη πληροφόρηση των εμπλεκομένων (εργαζομένων, εργοδοτών) και ενημέρωση των ειδικών που ασχολούνται με το εκπαιδευτικό σύστημα ή άλλους τομείς της δημόσιας πολιτικής.

Αναλυτικά, η ερευνητική διαδικασία στο στάδιο αυτό της εφαρμογής κοινωνικών μεθόδων έρευνας εξελίχθηκε ως εξής:

Πρώτον, με βάση τις βασικές πληροφορίες και τα δεδομένα που είχαν συλλεχθεί στο πλαίσιο της θεματικής μελέτης στο στάδιο της προ-έρευνας και μετά τις συνεντεύξεις με ειδικούς για την κατανόηση των τάσεων και την επιλογή σεναρίου αναφοράς, έγινε μια πρώτη συμπλήρωση της καρτέλας δεξιοτήτων ή αλλιώς του βασικού εργαλείου της διάγνωσης και αξιολόγησης των δεξιοτήτων. Η καρτέλα δεξιοτήτων από εκεί και πέρα «διορθωνόταν» και συμπληρωνόταν εκ νέου κάθε φορά που υλοποιούνταν ένα εργαστήριο διαλόγου στο πλαίσιο ομάδων εστιασμένης συζήτησης (focus groups).

Δεύτερον, υλοποιήθηκαν τρία εργαστήρια στο πλαίσιο ομάδων εστιασμένης συζήτησης (focus groups). Στις ομάδες συμμετείχαν ειδικοί και εργαζόμενοι, επαγγελματίες, επιχειρηματίες και αυτοαπασχολούμενοι από τον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων. Κάθε ομάδα, με διαφορετική σύνθεση, κλήθηκε να συζητήσει περίπου τα ίδια ερωτήματα και ζητήματα. Αυτό επέτρεπε στην ερευνήτρια να επικυρώνει ή όχι, με τις αποκρίσεις κάθε φορά των μελών μιας ομάδας, τις απαντήσεις της προηγούμενης. Πέραν των σαφώς διατυπωμένων ερωτήσεων, η ερευνήτρια επέλεξε να αφήνονται ελεύθεροι οι συμμετέχοντες να διατυπώσουν απόψεις και να κινήσουν τον διάλογο σε θέματα που σχετίζονται με τις επιμέρους κατηγορίες και πτυχές των δεξιοτήτων ή την κατάσταση στην αγορά εργασίας. Επίσης, στην ίδια λογική, ο ρόλος της ερευνήτριας περιορίστηκε, έτσι ώστε να είναι περισσότερο ουδέτερος και συντονιστικός. Η ίδια περιορίστηκε στο να επαναφέρει τη συζήτηση, όταν αυτή ξέφευγε σε θέματα που δεν σχετίζονται με τις δεξιότητες, ή στο να διευκολύνει την ίση συμμετοχή στον διάλογο για όλους τους συμμετέχοντες.

Τρίτον, στη συνέχεια, μετά τις συζητήσεις γύρω από τη διάγνωση και αξιολόγηση των δεξιοτήτων, ακολούθησε η διαβούλευση εκ νέου με μέλη της ομάδας ειδικών (expert panel) με σκοπό την επαναξιολόγηση της ισχύος του βασικού σεναρίου αναφοράς. Το μετριοπαθές ως βασικό σενάριο είχε προκριθεί σε προηγούμενο στάδιο του έργου. Εδώ η συζήτηση επικεντρώθηκε στο θέμα της έγκρισης/απόρριψης των βασικών παραδοχών και προβλέψεών του. Τελικά, το σενάριο αυτό εγκρίθηκε ως το πιο ρεαλιστικό, δεδομένου ότι όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα συμφώνησαν ότι ισχύει και ότι τα ευρήματα από όλες τις ομάδες εστιασμένης συζήτησης το επιβεβαιώνουν.

Τέταρτον, έγινε αποδελτίωση των συνεντεύξεων-ομαδικών συζητήσεων και ξεχώρισαν βασικά συμπεράσματα, όπως και τα κρίσιμα δεδομένα, με σκοπό την τελική συμπλήρωση της καρτέλας δεξιοτήτων. Εκεί έγινε προσπά-

θεια να περιγραφούν και να αποτυπωθούν οι απόψεις και αντιλήψεις των συμμετεχόντων από τις τρεις συζητήσεις, με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ευκρίνεια και σαφήνεια. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι, ως αναμενόταν, οι ομάδες μεταξύ τους, όπως και τα μέλη των ομάδων μεταξύ τους, είχαν αρκετές φορές αποκλίσεις ως προς τη «σωστή απάντηση». Για τον λόγο αυτόν, σε αρκετές περιπτώσεις, και ειδικά σε κλειστούς τύπου ερωτήσεις, έπρεπε να βρεθεί και να σημειώνεται «μία μέση τιμή». Από την άλλη πλευρά, στο παρόν κείμενο οι διαφωνίες οι οποίες καταγράφηκαν και ήταν ευπρόσδεκτες στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας είναι πολύτιμες και φωτίζουν διαφορετικές οπτικές (ανάλογα με το επάγγελμα, την επιχείρηση κ.λπ.) γύρω από το κάθε θέμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

Στοιχεία για τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες στην ποιοτική έρευνα

12. Στοιχεία για τους/τις συμμετέχοντες/ συμμετέχουσες στην ποιοτική έρευνα

12.1 Ομάδες εστιασμένης συζήτησης

Σε ό,τι αφορά αναλυτικότερα τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες στην έρευνα πεδίου, και ειδικότερα τις ομάδες εστίασης (ΟΕ), παρατίθενται τα παρακάτω στοιχεία.

Συνολικά, στις τρεις ομάδες συμμετείχαν 11 άτομα. Τα 4 από αυτά ανήκουν στους κρίσιμους πληροφορητές-ειδικούς, ενώ 7 συμμετείχαν αποκλειστικά σε κάποια ομάδα εστιασμένης συζήτησης.

Ως προς το φύλο, 2 είναι γυναίκες και 9 είναι άνδρες. Πιο ισορροπημένη αντιπροσώπευση μεταξύ των φύλων δεν ήταν δυνατή, παρότι επιδιώχθηκε, καθώς δύο γυναίκες που είχαν προσκληθεί δεν πήραν μέρος τελικά στις συναντήσεις.

Η πλειονότητα των ατόμων που συμμετείχαν έχουν έδρα σε αγροτικές ή αστικές περιοχές στην Κρήτη (ΠΕ Ηρακλείου), αν και ορισμένοι/ες έχουν προηγούμενη εργασιακή και επαγγελματική εμπειρία σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Οι 2 έχουν έδρα στην Πελοπόννησο (Αίγιο και Καλαμάτα), 1 άτομο εργάζεται στα γραφεία μεγάλης πολυεθνικής εταιρείας στην Αττική (Μαρούσι). Επίσης, 1 εκ των συμμετεχόντων, αν και εργάζεται στην Κρήτη, έχει πολυετή εμπειρία στην περιφέρεια της Θεσσαλονίκης και στην ευρύτερη περιοχή της Βόρειας Ελλάδας.

Η επαγγελματική εμπειρία των συμμετεχόντων/ουσών καλύπτει ένα φάσμα ειδικοτήτων και κλάδων του τομέα της αγροτικής παραγωγής ή της βιομηχανίας τροφίμων. Επίσης, αφορά διαφορετικές κατηγορίες τροφίμων και γεωργικών προϊόντων. Συγκεκριμένα, συμμετείχαν παραγωγοί ή εργαζόμενοι σε μονάδες που τυποποιούν για την εσωτερική ή εξωτερική αγορά βασικά αγροτικά προϊόντα, όπως προϊόντα της ελιάς, της μέλισσας και

του αμπελιού, βότανα και διάφορα εποχιακά φρούτα και λαχανικά. Επίσης, συμμετείχαν εργαζόμενοι-στελέχη σε μεγάλες βιομηχανίες του κλάδου που παράγουν είδη αρτοποιίας και αλευρώδη, γαλακτοκομικά προϊόντα και τρόφιμα ευρείας κατανάλωσης, όπως είδη βρεφικής διατροφής, δημητριακά, καφές, προϊόντα μαγειρικής, σοκολάτα κ.ά.

Ακόμα, μέσω της σύνθεσης των ομάδων, εκπροσωπήθηκαν διαφορετικές κατηγορίες επιχειρήσεων. Από τη μία, οι πολύ μικρές μονάδες, καθώς και αυτοαπασχολούμενοι στη μεταποίηση, αγρότες παραγωγοί, εκπροσωπούνταν με 5 συμμετέχοντες. Σε αυτή την περίπτωση, ο ιδιοκτήτης-αυτοαπασχολούμενος έχει τη μεταποιητική δραστηριότητα ως κύρια (2 άτομα) ή ως δευτερεύουσα και συμπληρωματική απασχόληση (3 άτομα). Από την άλλη πλευρά, εκπροσωπήθηκαν οι μεσαίες και μεγάλες εταιρείες, με τη συμμετοχή 3 εργαζομένων-διοικητικών στελεχών.[38]

Οι περισσότεροι συμμετέχοντες έχουν σχετικές σπουδές πανεπιστημιακού επιπέδου, επιπέδου μεταπτυχιακού ή διδακτορικού, με ειδικότητες τη Γεωπονική ή/και την Τεχνολογία Τροφίμων, την Αγροτική Οικονομία, τη Διοίκηση Επιχειρήσεων. Επίσης, οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες παραγωγούς αγροτικού τομέα έχουν συμμετάσχει σε κάποιο πρόγραμμα κατάρτισης-ειδικό σεμινάριο, ακόμα και αν έχουν διαφορετική κύρια απασχόληση.

Όπως αναφέρθηκε ήδη, 5 είναι ιδιοκτήτες ατομικής επιχείρησης-αυτοαπασχολούμενοι, ενώ οι υπόλοιποι εργάζονται σε θέσεις μισθωτής εργασίας σε μικρές ή μεγάλες επιχειρήσεις.

Ανάμεσα στους εργαζομένους σε επιχειρήσεις του τομέα, 2 έχουν προηγούμενη εμπειρία και σε άλλες επιχειρήσεις και οργανισμούς στον τομέα των τροφίμων, ενώ οι υπόλοιποι έχουν επαγγελματική εμπειρία και εξέλιξη αποκλειστικά μέσα στην ίδια επιχείρηση.

Η εμπειρία των συμμετεχόντων κυμαίνεται περίπου από 4 μέχρι 25 χρόνια.

Πιο αναλυτικά στοιχεία για τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες δίνονται στο Παράρτημα. Στη συνέχεια, όταν αναφέρονται αποσπάσματα, θα τηρείται ανωνυμία.

Η επιλογή και η επαφή μαζί τους έγινε αξιοποιώντας τα προσωπικά κοινωνικά δίκτυα της ερευνήτριας ή των μελών της ομάδας ειδικών. Στην αρχή

38. Οι υπόλοιποι 3 συμμετέχοντες ανήκαν σε κλάδους επιστημονικών επαγγελμάτων και συμβούλων μελετητών, επομένως, σε επιχειρήσεις «κοντά» αλλά όχι μέσα στα όρια του κλάδου.

έγινε άμεση επικοινωνία με άτομα που εργάζονται στον κλάδο ή κοντά σε αυτόν και ζητήθηκαν συστάσεις. Όπως προαναφέρθηκε, παρότι έγινε προσπάθεια έτσι ώστε να τηρείται αντιπροσωπευτικότητα ως προς διάφορες παραμέτρους (π.χ. τις ειδικότητες εκπαίδευσης, το επάγγελμα, τη θέση στην επιχείρηση, τα χρόνια της επαγγελματικής εμπειρίας, το φύλο και τη θέση εργασίας, τη χωροθέτηση και τις διαφορετικές μορφές επιχείρησης), αυτό δεν θα μπορούσε να είναι απόλυτα εφικτό. Δεδομένου ότι ο τομέας της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων προσφέρει απασχόληση σε ένα πολύ ευρύ φάσμα ειδικοτήτων και επαγγελμάτων (π.χ. επιστημόνων, υπαλλήλων γραφείου, τεχνικών παραγωγής, ανειδίκευτων εργατών, αγροτών), κάθε κατηγορία με διαφορετικές γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες (που με τη σειρά τους εξελίσσονται ανάλογα με τη θέση, τα καθήκοντα, τον κλάδο δραστηριότητας ή τη νομική μορφή και άλλα ειδικά χαρακτηριστικά της επιχείρησης) είναι ευνόητο ότι θα χρειαζόταν πολύ περισσότερες ομάδες εστιασμένης συζήτησης, από 2 ή 3, προκειμένου να καταγραφούν όλες οι δυνατές εναλλακτικές οπτικές.

Κλείνοντας το παρόν σημείωμα περί μεθοδολογίας, πρέπει να σημειωθεί ότι, έπειτα από αλλεπάλληλες συνεννοήσεις, κατέστη εφικτό να οργανωθούν τρεις ομάδες εστίασης και τρεις ομαδικές συζητήσεις. Οι δύο έγιναν διά ζώσης, ενώ μία έγινε ηλεκτρονικά εξ αποστάσεως.

12.2 Ομάδα ειδικών

Παράλληλα με τα παραπάνω, η ομάδα ειδικών (expert panel) συνέχισε να έχει έναν βασικό ρόλο στο έργο. Αναλυτικότερα στοιχεία για την ομάδα ειδικών δίνονται στο Παράρτημα, ενώ επίσης έχει γίνει αναφορά και σε άλλα σημεία. Πολύ συνοπτικά, αυτή αποτελείται από 4 από τους συνολικά 5 εμπειρογνώμονες που συμμετείχαν στο έργο μέσω των συνεντεύξεων. Πρόκειται για τους «βασικούς πληροφορητές» και για επαγγελματίες με επιστημονικές ειδικότητες συναφείς με τον τομέα και καλή γνώση των δεδομένων και τάσεων τόσο στην αγροτική παραγωγή όσο και στη μεταποίηση.

Γενικά, η μελέτη, η διερεύνηση και η διάγνωση δεξιοτήτων στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων βασίστηκαν σε όλα τα στάδια στη γνωμοδότηση και συμβουλευτική παρέμβαση των μελών της ομάδας ειδικών. Η συμμετοχή τους εξασφαλίστηκε με τυπικές αλλά και άτυπες συζητήσεις με την ερευνήτρια και συνέβαλε καθοριστικά τόσο στη δικτύωση με λοιπούς συμμετέχοντες στην έρευνα όσο και στην τήρηση της συμμετοχικής διαδικασίας που ήταν επιθυμητή για την υλοποίηση και τον σχεδιασμό του έργου.

Τα μέλη της ομάδας παρακολούθησαν τις εργασίες και είχαν ενημέρωση καθ' όλη τη διάρκεια, ενώ ολοκλήρωσαν την αποστολή τους με την ολοκλήρωση της ποιοτικής έρευνας. Όπως προαναφέρθηκε, στην τελευταία συνάντηση εργασίας έγινε επικύρωση του επιλεγμένου σεναρίου αναφοράς, αξιολογώντας τα αποτελέσματα από τις προηγούμενες δράσεις και ειδικά από τις ομάδες εστίασης. Το σενάριο αυτό, το οποίο είχε καθολική αποδοχή και επιβεβαιώθηκε από τις απόψεις, τις εκτιμήσεις και τις προβλέψεις όλων όσοι συμμετείχαν στην έρευνα, επιβεβαιώθηκε και με το «κλείσιμο εργασιών» της ομάδας ειδικών ως το πιο ρεαλιστικό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

Διάγνωση δεξιοτήτων

13. Διάγνωση δεξιοτήτων

Για τη διάγνωση δεξιοτήτων πρέπει να γίνει σαφές εξαρχής ότι δεν υπάρχει ένα γενικό προφίλ για τον/την εργαζόμενο/η, όπως ούτε για τον/την επιχειρηματία στους κλάδους της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων. Όπως τονίστηκε και από σχεδόν όλους/όλες τους/τις συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα, καθώς εξετάζεται το απαραίτητο μείγμα δεξιοτήτων, γνώσεων και ικανοτήτων, έχει μεγάλη σημασία η επαγγελματική ειδικότητα, αλλά και η θέση στην επιχείρηση, όπως και άλλοι παράγοντες, όπως ο βαθμός εξειδίκευσης-εμπειρίας ή ο βαθμός στον οποίο επιτυγχάνεται ο καταμερισμός της εργασίας εντός των παραγωγικών μονάδων. Ακόμα, πολύ σημαντική είναι η διαφορά ως προς τις ανάγκες δεξιοτήτων μεταξύ εργαζομένων και επαγγελματιών στους δύο βασικούς τομείς, της αγροτικής-πρωτογενούς παραγωγής και της μεταποίησης. Όπως θα δειχθεί και στη συνέχεια, οι ανάγκες για δεξιότητες, γνώσεις και ικανότητες μεταξύ των δύο πολλές φορές δεν συμπίπτουν, καθώς στη μία περίπτωση χρειάζεται πιο έντονη κατανόηση των στοιχείων της φύσης και αυτόνομη, ακόμα και «σε απομόνωση» εργασία, ενώ στην άλλη περίπτωση υφίστανται οι ιδιαιτερότητες της εργασίας στο εργοστάσιο και στη γραμμή παραγωγής που απαιτεί υψηλότερο επίπεδο θεωρητικών και εφαρμοσμένων επιστημονικών γνώσεων, ομαδικό πνεύμα, αλλά και καθοδήγηση από τη διοίκηση και ανώτερα στελέχη.

Ανάλογα, πρέπει να καταστεί σαφές εξ αρχής ότι ακόμα και στο επίπεδο του ίδιου επαγγέλματος ή σε θέσεις εργασίας με ανάλογα καθήκοντα δεν υφίσταται ένα γενικό προφίλ ή ταυτόσημες συνθήκες εργασίας. Έτσι, ένας/μία διευθυντής/διευθύντρια πωλήσεων ή εμπορικού τμήματος μπορεί να έχει πολύ διαφορετική τοποθέτηση ως προς τις αναγκαίες και χρήσιμες γνώσεις και δεξιότητες σε σχέση με έναν/μία εργαζόμενο/η-τεχνικό παραγωγής στο εργοστάσιο, αλλά και με έναν/μία επαγγελματία με ανάλογα καθήκοντα στις πωλήσεις που έχει ταυτόχρονα την ιδιοκτησία μικρής επιχείρησης και την ευθύνη για πολλούς τομείς. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι ακόμα και ο τύπος των σχέσεων εργασίας, αν δηλαδή κάποιος/α είναι μισθωτός/ή, εργα-

ζόμενος/η με εξαρτημένη σχέση εργασίας και εντός της υφιστάμενης ιεραρχίας σε κάποια επιχείρηση, ή αυτοαπασχολούμενος/η, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, καθώς διαφορετικές αρμοδιότητες και υπευθυνότητες αντιστοιχούν σε κάθε περίπτωση.

Με δεδομένα τα παραπάνω, η συμπλήρωση του «εργαλείου (καρτέλας) δεξιοτήτων» θα πρέπει να τονιστεί ότι έγινε διατηρώντας την οπτική για ένα ιδεοτυπικό-μέσο παράδειγμα εργαζομένου/ης, προκειμένου να αποτυπωθούν η γενική κατάσταση και οι τάσεις για το μέλλον. Ανάλογα, όμως, πρέπει να θεωρηθεί αυτονόητο ότι ένα τέτοιο μέσο παράδειγμα δεν μπορεί να οριστεί με αντικειμενικά κριτήρια, αλλά αντιστοιχεί σε αυτό το πρότυπο το οποίο αντιλαμβάνεται κάθε φορά ο/η ίδιος/α ο/η ερωτώμενος/η-συνεντευξιαζόμενος/η. Όπως παρατηρείται, «ειδικοί» και επαγγελματίες-πληροφορητές που είναι «κοντά» στον κλάδο και γνωρίζουν την κατάσταση «οριζόντια» μέσω της επαφής με εργαζομένους και εργοδότες σε πολλές επιχειρήσεις, όπως οι σύμβουλοι επιχειρήσεων, τείνουν να έχουν μια πιο σφαιρική κατανόηση αυτής της γενικής, νοούμενης ως «μέσης» κατάστασης, απ' ό,τι οι ίδιοι οι επαγγελματίες και εργαζόμενοι/ες εντός του κλάδου που αναγκαστικά εστιάζουν περισσότερο στα δικά τους βιώματα στην εργασία και συχνά μεταφέρουν την αντίληψη σε ό,τι αφορά ένα σχετικά «κλειστό» σύστημα εντός της ίδιας επιχείρησης ή στο άμεσο τοπικό περιβάλλον τους. Και οι δύο απόψεις, ωστόσο, κρίνονται εξίσου σημαντικές στο πλαίσιο της έρευνας. Η πρώτη ομάδα συμβάλλει θέτοντας ένα γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο «λειτουργούν» και συναντώνται διαφορετικά παραδείγματα, τα οποία και βοηθά να κατανοήσουμε η δεύτερη ομάδα.

Οι αποκλίσεις όπου υπάρχουν σημειώνονται, καθώς καθένας/καθεμία από τους συμμετέχοντες/ουσες υιοθετεί τη δική του/της οπτική και προσεγγίζει το μέσο παράδειγμα στον κλάδο είτε της αγροτικής παραγωγής είτε της μεταποίησης τροφίμων. Συνοπτικά, τα βασικά στοιχεία που εξηγούν τη διαφορετική υποκειμενική αντίληψη είναι συνήθως η θέση στην επιχείρηση, η επαγγελματική εμπειρία και ειδικότητα, οι σχέσεις εργασίας, η χωροθέτηση της επιχείρησης σε περιοχές του «κέντρου» ή στην περιφέρεια κ.ά.

13.1 Ανάλυση σε γνώσεις, δεξιότητες, ικανότητες και στάσεις

Στο εργαλείο της διάγνωσης δεξιοτήτων είναι προ-συμπληρωμένες οι δεξιότητες ως Γνώσεις-Δεξιότητες-Ικανότητες-Στάσεις. Σύμφωνα με τα αποτελέ-

σματα της έρευνας, επικυρώνεται ο χαρακτηρισμός ανά δεξιότητα, ενώ μόνο σε μία κατηγορία (5) θα μπορούσε να προταθεί και μία ακόμα διάσταση.

Σύμφωνα με την προτεινόμενη τυπολογία δεξιοτήτων για την ανάλυση και παρακολούθησή τους σε επίπεδο κλάδου και επαγγέλματος (από ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, βλ. και παράρτημα), ικανότητα αποτελεί η «δυνατότητα εφαρμογής γνώσεων, δεξιοτήτων και τεχνογνωσίας, ώστε το άτομο να ανταποκρίνεται στις τρέχουσες συνθήκες και απαιτήσεις της εργασίας του αλλά και να προσαρμόζεται σε μεταβαλλόμενα εργασιακά περιβάλλοντα». Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια συνδυαστική ποιότητα που επιτρέπει στον εργαζόμενο να ανταποκριθεί σε πιο σύνθετα καθήκοντα και σε πολύπλοκες εργασίες.

Για όλες τις δεξιότητες που αναφέρονται, ωστόσο, στην κατηγορία 5 «Ευρύτερες Κοινωνικές Δεξιότητες» (πίνακας), θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι πρόκειται όχι στενά για ικανότητες που απαιτούν την εφαρμογή της γνώσης και τεχνογνωσίας με αυτόν τον σκοπό, π.χ. της προστασίας του περιβάλλοντος ή της δημόσιας υγείας, αλλά για συνειδητές επιλογές στον εργασιακό χώρο που επηρεάζονται και εξαρτώνται από στάσεις ζωής και από το σύστημα αξιών του ατόμου και του οργανισμού. Αναγνωρίζεται δηλαδή ότι απαιτείται η αποδοχή εκ μέρους του/της εργαζομένου/ης ενός συστήματος αξιών για τους σκοπούς της κοινωνίας και για τον ρόλο της εκάστοτε οργάνωσης-επιχείρησης μέσα στο κοινωνικό σύστημα. Η δέσμευση προς την επιθυμητή κατεύθυνση (π.χ. αειφορία), όπως προκύπτει και από τις συζητήσεις στο πλαίσιο της έρευνας, επικυρώνεται τελικά τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις μεγάλες εταιρείες του κλάδου με τη δέσμευση του/της εργαζομένου/ης υπέρ ενός σαφούς «εταιρικού οράματος» ή, πιο άτυπα, με τη σύμπνοια με την εταιρική κουλτούρα. Έτσι, οι ικανότητες αυτές θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι καλλιεργούνται πρώτα ως αξίες και συμπεριφορές «από τα πάνω προς τα κάτω», ακόμα και μέσω του «καλού παραδείγματος» της διοίκησης ή του/της επιχειρηματία.

5.	ΕΥΡΥΤΕΡΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ	
5.0.1.	Διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση	Ικανότητα
5.0.2.	Περιβαλλοντική μέριμνα και προστασία	Ικανότητα
5.0.3.	Μέριμνα για τη υγεία και ασφάλεια στην εργασία	Ικανότητα
5.0.4.	Διασφάλιση της δημόσιας υγείας και προστασία του καταναλωτή	Ικανότητα
5.0.5.	Σεβασμός και προστασία των προσωπικών δεδομένων	Ικανότητα

Επιπλέον, όλες αυτές οι δεξιότητες, η περιβαλλοντική μέριμνα, η διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση, η μέριμνα για την ασφάλεια και την υγεία στην εργασία, η προστασία των προσωπικών δεδομένων, μεταφέρονται μέσω του περιβάλλοντος, αφού ο/η εργαζόμενος/η επηρεάζεται άμεσα από τα πρότυπα που τίθενται από την οικογένεια, το εκπαιδευτικό σύστημα, τους οργανωμένους θεσμούς κ.λπ.

Σύμφωνα με τις συζητήσεις που έγιναν, όλα τα παραπάνω θα έπρεπε να είναι πολύ σημαντικά στον τομέα της αγροδιατροφής, όμως δεν είναι. Αυτό δεν οφείλεται απαραίτητα στο επίπεδο των γνώσεων ή στη διαθέσιμη τεχνογνωσία, αλλά φαίνεται να εξαρτάται από το σύστημα αξιών και συμπεριφορών που μεταφέρονται μέσω της εκπαίδευσης και διαχέονται στο ευρύτερο κοινωνικό-πολιτισμικό περιβάλλον της επιχείρησης.

Επίσης, μπορεί να επηρεάζονται από προσωρινές τάσεις και «μόδες». Έτσι, όπως αναφέρθηκε χαρακτηριστικά, για την περιβαλλοντική μέριμνα «γίνεται πολύς λόγος, αλλά πολύ λιγότερα στην πράξη», ενώ η ανάγκη για προστασία των προσωπικών δεδομένων σταδιακά αρχίζει να γίνεται συνείδηση, καθώς το θέμα προβάλλεται όλο και περισσότερο στον δημόσιο διάλογο. Από την άλλη πλευρά, η διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση είναι απούσα ή η κατανόηση της διαφορετικότητας είναι μακρινός στόχος, αν και σημειώνεται αργή πρόοδος, καθώς οι εργαζόμενοι/ες αρχίζουν να συνηθίζουν τις διαπολιτισμικές διαφορές μέσω των διαπροσωπικών σχέσεων στον χώρο παραγωγής, στην ίδια μονάδα (στη γεωργική εκμετάλλευση, στο εργοστάσιο) ή στην τοπική κοινωνία.

Συμπερασματικά, οι ικανότητες της κατηγορίας 5 μπορούν εναλλακτικά να χαρακτηριστούν και ως στάσεις που συμβαδίζουν με τις αλλαγές στο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον αλλά και ως αξίες που είναι απαραίτητες και

επιθυμητές σε οποιαδήποτε θέση και ειδικότητα, για προσαρμογή στο νέο γενικότερο αναπτυξιακό υπόδειγμα της αειφόρου και δίκαιης ανάπτυξης.

13.2 Ανάλυση σημαντικότητας δεξιοτήτων σήμερα (2022)

Στη συνέχεια καταγράφονται οι πιο σημαντικές δεξιότητες σήμερα, κατά τις απόψεις που διατυπώθηκαν στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης. Στον πίνακα αναφέρεται δίπλα στον τίτλο κάθε δεξιότητας πρώτα η βαθμολογία σε κλίμακα Likert 1-10. Ειδικότερα, 1 μονάδα λαμβάνει η δεξιότητα που είναι καθόλου σημαντική και 10 μονάδες η δεξιότητα που είναι στον υπέρτατο βαθμό σημαντική.[39]

Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι για τους/τις ερωτώμενους/ες υπήρχαν δύο τρόποι για να κατανοήσει κάποιος/α την έννοια της σημαντικότητας μίας δεξιότητας.

Η πρώτη εκδοχή είναι ότι πρόκειται για τη σημασία της δεξιότητας ως προς τη διεκπεραίωση των εργασιών: Πόσο σημαντική είναι η δεξιότητα για να «γίνεται η δουλειά». Μια διευκρινιστική ερώτηση από αυτή την άποψη θα ήταν επομένως: «Σε ποιον βαθμό χρειάζεται ένα μέσο παράδειγμα εργαζόμενου/ης στον κλάδο αυτή τη δεξιότητα, σήμερα, για να μπορεί να ανταποκριθεί επιτυχώς στα καθήκοντά και στις απαιτήσεις του επιχειρηματικού περιβάλλοντος;»

Η δεύτερη εκδοχή είναι ότι πρόκειται για τη σημασία της δεξιότητας όπως διαπιστώνεται με βάση τη συχνότητα εμφάνισης μεταξύ των εργαζομένων στις επιχειρήσεις του κλάδου. Τα βασικά ερωτήματα εδώ είναι τα εξής: «Πόσο εύκολα συναντάται αυτή η δεξιότητα μεταξύ των απασχολούμενων στον κλάδο;» ή «Πόσο συχνά είναι διαθέσιμη αυτή η δεξιότητα σήμερα, με βάση την εμπειρία σας και την άποψη σας;»

Στο πλαίσιο αυτό, εξετάστηκαν από κοινού οι δύο διαφορετικές ερμηνείες ως προς τη σημασία των δεξιοτήτων. Τα δεδομένα που προέκυψαν υπό αυτή την προσέγγιση κρίνεται ότι εμπλουτίζουν την ανάλυση και προσφέρουν πολύτιμα στοιχεία για εις βάθος κατανόηση των αναγκών δεξιοτήτων. Όπως διαπιστώνεται, οι ειδικοί και επαγγελματίες «κοντά» στον κλάδο ή ακόμα και εργαζόμενοι/ες που είναι ανώτεροι/ες στην ιεραρχία εντός του κλάδου (όπως διευθυντικά στελέχη που διαθέτουν πολύχρονη εργασιακή εμπειρία) τείνουν να αντιλαμβάνονται καλύτερα και να απαντούν και στα

39. Για μια πιο ευκρινή παρουσίαση των αποτελεσμάτων, στον πίνακα αναφέρονται μόνο οι δεξιότητες που έλαβαν βαθμό μεγαλύτερο από 6/10.

δύο θέματα. Η ομάδα των εργαζομένων εντός του κλάδου, αυτοαπασχολούμενοι ή μισθωτοί πιο νεαρής ηλικίας, τείνουν να εστιάζουν στο πρώτο θέμα.

Σε κάθε περίπτωση, και οι δύο προσεγγίσεις καταγράφονται και βρίσκεται μία μέση τιμή για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου της καρτέλας δεξιοτήτων.

Όπως φαίνεται και στον πίνακα, οι περισσότερες από τις δεξιότητες που αναφέρονται στην κατηγορία «θεμελιώδεις γενικές γνώσεις» έχουν πολύ μεγάλη σημασία για να ανταποκριθούν οι εργαζόμενοι ακόμα και στα πιο βασικά καθήκοντα. «Διαφορετικά δεν μπορείς να κάνεις τίποτα» ήταν η κοινή άποψη στις συζητήσεις στο πλαίσιο της έρευνας. Ειδικά ξεχωρίζουν η γραφή, ανάγνωση και κατανόηση κειμένου στη μητρική γλώσσα, γνώσεις για όλους/ες εξαιρετικά βασικές –εκ των ουκ άνευ–, ενώ ακολουθούν τα βασικά μαθηματικά και η ξένη γλώσσα. Τα αγγλικά θεωρούνται απαραίτητα για πολλούς λόγους, όπως τονίστηκε, για την εξωστρέφεια και επικοινωνία, αλλά και για να μπορεί ο/η εργαζόμενος/η να αντιλαμβάνεται τα χαρακτηριστικά του ίδιου του προϊόντος, συσκευασίες, πρώτες ύλες, λειτουργίες μηχανημάτων κ.λπ. Ειδικότερες παρατηρήσεις ανά δεξιότητα αναφέρονται και στον πίνακα.

Επίσης, θεωρούνται πολύ σημαντικές οι βασικές γνώσεις Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) και οι βασικές γνώσεις φυσικής, χημείας και βιολογίας. Εδώ υφίσταται μια σημαντική διαφορά, ωστόσο, ανάλογα με τη θέση και ειδικότητα στην επιχείρηση. Για ανώτερα διοικητικά στελέχη, όλες αυτές οι θεμελιώδεις γνώσεις θα πρέπει να υπάρχουν στον μέγιστο βαθμό, και μάλιστα ανάλογα με το αντικείμενο εργασίας και τομέα ευθύνης δύναται να είναι χρήσιμες και αυτές που δεν αναφέρθηκαν προηγουμένως και αφορούν, για παράδειγμα, τις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες ή την ιδιότητα του ενεργού πολίτη. Για το μέσο παράδειγμα εργαζόμενου/ης, όμως, το επίπεδο γνώσεων που απαιτείται και συναντάται σε αυτή την κατηγορία είναι γενικά μέτριο προς τα πάνω (κυμαίνεται από 6 έως 7).

Ανάμεσα στις Γενικές Δεξιότητες, οι περισσότερες δεξιότητες στις κατηγορίες «γνωστικές ανώτερης τάξης», και «συστημικές», καθώς και όλες οι «κοινωνικοσυναισθηματικές» δεξιότητες, λαμβάνουν υψηλή βαθμολογία. Πιο συγκεκριμένα, ξεχωρίζουν η ικανότητα συνεχούς μάθησης και η επίλυση προβλημάτων, που τονίζεται ότι είναι πολύ σημαντικές τόσο στη βιομηχανία όσο και στη μικρή μονάδα και στη διοίκηση μίας αγροτικής εκμετάλλευσης, αλλά και γενικά σε οποιαδήποτε θέση εργασίας. Ειδικά στον εταιρικό τομέα,

όπως τονίστηκε, αν δεν υπάρχουν τέτοιες ικανότητες και δεξιότητες, τα λεγόμενα «soft skills», δεν μπορεί ένας/μια εργαζόμενος/η να ακολουθήσει την πρόοδο και, όπως ειπώθηκε χαρακτηριστικά, «μπορεί να μείνει δραματικά πίσω και σε έναν χρόνο δεν θα μπορούσε να επικοινωνήσει».

Επίσης, τονίζεται σχεδόν ομόφωνα στις ομάδες εστιασμένης συζήτησης η ιδιαίτερη σημασία των ικανοτήτων που συνδέονται με την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση με τρίτους (πελάτες, συνεργάτες, συναδέλφους, προμηθευτές), σε οποιαδήποτε θέση κι αν είναι κάποιος/α εντός της επιχείρησης και σε οποιονδήποτε τομέα. Ιδιαίτερα όμως επισημάνθηκε εδώ και η σπουδαιότητα για όσους/ες εμπλέκονται με τις πωλήσεις και τους εργαζομένους/ες και τα στελέχη του εμπορικού τμήματος, όταν πρόκειται για μεγάλες εταιρείες της βιομηχανίας τροφίμων. Ανάμεσα στις συστημικές δεξιότητες, η προσαρμοστικότητα θεωρείται πρώτη απ' όλες πολύ σημαντική, ενώ επίσης περιγράφονται ως απαραίτητες η ικανότητα εργασίας σε ομάδες και η ικανότητα αυτόνομης εργασίας, όπως και ο σχεδιασμός και η οργάνωση.

Ανάμεσα στις επαγγελματικές δεξιότητες, και ειδικά στις «Γενικές», ξεχωρίζουν ο προσανατολισμός στον πελάτη για επιχειρήσεις τόσο «Business to Consumer» (B2C) όσο και «Business to Business» (B2B), αλλά και ικανότητες που είναι απαραίτητες για την ανταπόκριση στα καθήκοντα στον χώρο της παραγωγής, όπως υπολογισμός και διαχείριση χρόνου, προσανατολισμός στον χώρο ή κατανόηση και τήρηση οδηγιών. Επίσης, πολύ σημαντική είναι η ικανότητα χρήσης εργαλείων και μηχανών, όπως και η ακρίβεια κυρίως –και λιγότερο η επιδεξιότητα– στους σωματικούς χειρισμούς, ιδίως για όσους/ες εργάζονται ή κινούνται εντός των εγκαταστάσεων συσκευαστηρίου ή εργοστασίου. Ανάλογα, είναι σημαντική η ικανότητα πρόσβασης και επεξεργασίας πληροφοριών, ενώ εξαιρετικά σημαντική γίνεται, ειδικά τα τελευταία χρόνια, η δέσμευση σε ό,τι αφορά την ποιότητα, που, όπως τονίστηκε από διοικητικό στέλεχος της βιομηχανίας τροφίμων, πρέπει να αφορά όλες τις πτυχές της λειτουργίας της επιχείρησης, και πλέον δεν πρέπει να είναι καν «δέσμευση» αλλά «κουλτούρα» και συνειδητή προτεραιότητα. Χαρακτηριστικά, όπως αναφέρθηκε:

> *Έχουμε φύγει από το στάδιο ότι πρέπει να παράγουμε απλά προϊόντα υψηλότερης ποιότητας, κι έχουμε πάει στο στάδιο ότι μόνο αυτός ο τρόπος υπάρχει για να παράξουμε.* (ΟΕ2)

Τέλος, ανάμεσα στις ευρύτερες κοινωνικές δεξιότητες, οι πιο σημαντικές σήμερα είναι η μέριμνα για την ασφάλεια στην εργασία και η μέριμνα για την υγεία του καταναλωτή και την ασφάλεια του προϊόντος. Σταδιακά, ενδιαφέρει όλο και περισσότερο και η προστασία του περιβάλλοντος, καθώς έχει μεγάλη σημασία εδώ το θεσμικό πλαίσιο, που γίνεται όλο και πιο δεσμευτικό και συντονίζεται με το ευρωπαϊκό, όπως και η έμφαση στην αειφόρο ανάπτυξη στις δημόσιες πολιτικές. Στη διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση, που είναι συνυφασμένη και με την αξία για κατανόηση του διαφορετικού στη συνέχεια, αναφέρεται ομόφωνα σχεδόν ότι δεν αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία, αν και σημειώνεται μικρή βελτίωση, περισσότερο σε ό,τι αφορά τις μεγάλες επιχειρήσεις του εταιρικού τομέα.

Προσωπικά χαρακτηριστικά και συμπεριφορές είναι προφανώς πολύ σημαντικά, τόσο ως στοιχεία της προσωπικότητας των εργαζομένων που εισέρχονται στον εργασιακό χώρο όσο και ως ποιοτικά χαρακτηριστικά που είναι επιθυμητά από τις επιχειρήσεις. Εδώ η βαθμολογία εξαρτάται έντονα από τη θέση στην επιχείρηση. Για παράδειγμα, αν ο/η εργαζόμενος/η έχει θέση ως στέλεχος στη Διοίκηση, είναι απαραίτητο να διαθέτει όλες αυτές τις δεξιότητες ως στοιχεία της προσωπικότητας, στάσεις-συμπεριφορές, π.χ. πρωτοβουλία, αξιοπιστία, αλλά και τις αξίες, όπως της εργασιακής ηθικής, της ακεραιότητας κ.λπ. Από την άλλη, για ένα μέσο παράδειγμα εργαζόμενου/ης τα ίδια στοιχεία είναι επιθυμητά αλλά με μια ελαστικότητα. Σε κάποιες θέσεις, μπορεί να μην είναι απαραίτητη ιδιαίτερα η αυτοπεποίθηση ή η λήψη πρωτοβουλίας. Παρ' όλα αυτά, υπάρχει συμφωνία ότι πρόκειται για «αρετές» επιθυμητές οπωσδήποτε, προκειμένου να προσληφθεί ένας/μία οποιοσδήποτε/οποιαδήποτε εργαζόμενος/η σε οποιαδήποτε επιχείρηση.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΣΗΜΕΡΑ **Ανάλυση ανά κατηγορία (είδος) δεξιοτήτων**
ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΓΕΝΙΚΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ (Γνώσεις ευρείας βάσης)
Γραφή, ανάγνωση, κατανόηση κειμένου στη μητρική γλώσσα (10). Πρόκειται για πολύ βασικές γνώσεις. Δεν μπορεί να λείπουν, εκτός αν πρόκειται για τελείως ανειδίκευτη εργασία.
Βασικά μαθηματικά (8) Τα μαθηματικά είναι απαραίτητα, για πολλές και διαφορετικές εργασίες, και τοποθετούνται σχεδόν στον ίδιο βαθμό σημαντικότητας, για ορισμένους/ες ερωτώμενους/ες, μαζί με τη γραφή και κατανόηση κειμένου στη μητρική γλώσσα. Είναι σχεδόν αδιανόητο, όπως απαντούν, να εκτελούνται βασικές εργασίες χωρίς να γνωρίζει κάποιος/α πώς να κάνει υπολογισμούς και μετρήσεις και χωρίς ορισμένες βασικές γνώσεις άλγεβρας και γεωμετρίας. Αυτό αφορά τόσο εργασίες στον αγρό και στο εργοστάσιο (π.χ. υπολογισμός χρόνων, μετρήσεις υλικών, σχεδιασμός στον χώρο, τοποθέτηση αρδευτικών συστημάτων) όσο και ορισμένες διοικητικές εργασίες (π.χ. παρακολούθηση εσόδων-εξόδων).
Βασικές γνώσεις φυσικών επιστημών (αρχές φυσικής, χημείας, βιολογίας κ.λπ.) (7) Θεωρούνται πολύ σημαντικές οι γνώσεις αυτές στις βιομηχανίες, αλλά και στην αγροτική παραγωγή. Θα πρέπει να υπάρχει μια στοιχειώδης αντίληψη για φαινόμενα και γνώσεις βασικών τύπων και αρχών της χημείας και της φυσικής. Όπως αναφέρεται, για παράδειγμα, σε ένα οινοποιείο ή ελαιοσυσκευαστήριο, «δεν μπορεί να μην αντιλαμβάνεται κάποιος τι είναι η αραίωση... ή πώς γίνονται αναθυμιάσεις» ή να μην κατανοεί τη βασική μηχανική πίσω από τα πιο κοινά χρησιμοποιούμενα εργαλεία. Καθώς οι γνώσεις αυτές συνδέονται τόσο με την αξιοποίηση υλικών και φυσικών πόρων όσο και με τη μηχανική, είναι απαραίτητες εξίσου στη βιομηχανική και στην αγροτική παραγωγή.
Βασικές γνώσεις τεχνολογιών και εφαρμογών πληροφορικής και επικοινωνιών (8)
Ξένη γλώσσα (9) Η ξένη γλώσσα για τους/τις περισσότερους/ες ερωτώμενους/ες είναι πολύ σημαντική σε οποιαδήποτε επιχείρηση και σε οποιαδήποτε θέση εργασίας. «Παραλαμβάνεις μία παλέτα φιάλες, έχει ένα στίκερ (αυτοκόλλητο) πάνω με batch και lot, και πρέπει να μπορείς να το διαβάσεις. Πρέπει να διαβάσεις ένα manual». Επίσης, τίθεται θέμα επικοινωνίας, γιατί τα αγγλικά χρησιμοποιούνται και σε μια αργκό της καθημερινότητας στην επιχείρηση, «γιατί ο ένας σπιντάρει, ο άλλος σερφάρει, ο άλλος γκουκλάρει...» Ωστόσο, η γνώση ξένης γλώσσας είναι απολύτως απαραίτητη στις επιχειρήσεις της μεταποίησης, αλλά όχι και τόσο στη μικρή αγροτική εκμετάλλευση. Εκεί είναι απαραίτητη, μόνο αν ο παραγωγός «θέλει να κάνει κάτι στα σοβαρά», δηλαδή να εξελίξει το προϊόν του, να βρει αγορές, να χρησιμοποιεί σύγχρονο εξοπλισμό κ.ά. Ειδικά αν σκοπός είναι οι εξαγωγές, είναι πάντως απολύτως αναγκαία. Μπορεί όμως ένας/μια γεωργός απλώς να καλλιεργεί και να μην έχει γνώσεις αγγλικών.

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΣΗΜΕΡΑ **Ανάλυση ανά κατηγορία (είδος) δεξιοτήτων**
Βασικές γνώσεις που συνδέονται με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη (6) Αναφέρονται ως μέτριας σημασίας. Θεωρείται δεδομένο ότι ένας/μια εργαζόμενος/η οπουδήποτε πρέπει να γνωρίζει και να μπορεί να κατανοεί τις βασικές αρχές με τις οποίες λειτουργεί το οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα. Στις μεγάλες επιχειρήσεις, οι γνώσεις αυτές είναι σίγουρα πιο ψηλά σε έναν μέσο όρο απ' ό,τι στις μικρές και στις γεωργικές.
ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ (μη επιμέρους – μη ειδικές επαγγελματικές)
Γνωστικές ανώτερης τάξης
Ικανότητα συνεχούς μάθησης (8) Όλες αυτές οι ικανότητες, με πρώτη την ικανότητα συνεχούς μάθησης, τονίζονται σχεδόν από όλους/ες τους/τις ερωτώμενους/ες ότι είναι πολύ σημαντικές. Δεν είναι ωστόσο τόσο κοινές. Στον μέσο εργαζόμενο της βιομηχανίας δεν συναντάται απαραίτητα υψηλά, σε αντίθεση με τα ανώτερα στελέχη. Ιδιαίτερα τονίστηκε η σημασία της ικανότητας συνεχούς μάθησης από όλους/ες τους/τις συμμετέχοντες/ουσες, τόσο από τα διευθυντικά στελέχη όσο και από απασχολούμενους/ες σε άλλες θέσεις της μεταποίησης και του αγροτικού τομέα. Όπως ειπώθηκε χαρακτηριστικά, «αν δεν είσαι ικανός να μάθεις, δεν εξελίσσεσαι στο κάτω κάτω», είτε ως επιχείρηση είτε ως επαγγελματίας-εργαζόμενος.
Επίλυση προβλημάτων (8) Συνδέεται στενά με την προηγούμενη και την επόμενη δεξιότητα. Θεωρείται πολύ σημαντική και πάλι για τα διοικητικά στελέχη, και σίγουρα θα ήταν ιδιαίτερα επιθυμητή για τον κάθε εργαζόμενο/η στον τομέα.
Ανάλυση – Σύνθεση (7)
Συμπερασματική σκέψη (συλλογισμός, αιτιολόγηση, ερμηνεία) (7)
Κριτική σκέψη (7) Κυρίως απαιτείται σε επίπεδο διοικητικών στελεχών να είναι στο 8-9. Για τον μέσο εργαζόμενο στη βιομηχανία, δεν έχει την ίδια σημασία.
Δημιουργικότητα (7) Η δημιουργική σκέψη τονίστηκε ότι είναι δυσεύρετη και υποτιμημένη στο σύστημα των ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού στην Ελλάδα. Επίσης, μπορεί να θεωρηθεί ιδιαίτερα σημαντική για όσους απασχολούνται στον τομέα του μάρκετινγκ και των πωλήσεων.

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΣΗΜΕΡΑ **Ανάλυση ανά κατηγορία (είδος) δεξιοτήτων**
Κοινωνικοσυναισθηματικές
Ικανότητα συσχέτισης με άλλα άτομα (κοινωνικότητα) (9) Πρόκειται για πολύ σημαντική δεξιότητα. Δεν επιτυγχάνεται κοινωνική-επιχειρηματική δικτύωση ή οργάνωση της επιχείρησης χωρίς αυτή. Ανάλογα με την ικανότητα αυτή, χτίζονται οι επαφές εντός και εκτός της επιχείρησης. Αφορά τις σχέσεις με το προσωπικό, με συνεργάτες και με πελάτες. Αναφέρθηκε, ωστόσο, ότι εδώ πρέπει να αναμένονται και έντονες τοπολογικές-γεωγραφικές διαφορές. Έντονες διαφορές διαπιστώνονται σε ό,τι αφορά αυτή τη δεξιότητα, όπως και άλλες κοινωνικοσυναισθηματικές, σε άτομα που εργάζονται και ζουν στην περιφέρεια και στις αγροτικές περιοχές. Για παράδειγμα, οι αγρότες στην Κρήτη αντιλαμβάνονται διαφορετικά την κοινωνικότητα απ' ό,τι οι αγρότες στη Βόρεια Ελλάδα. Οι ικανότητες αυτές φαίνεται να επηρεάζονται σημαντικά, με άλλα λόγια, από το ευρύτερο κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον και από την τοπική κουλτούρα.
Επικοινωνία (9) Όπως προηγουμένως.
Διαχείριση του εαυτού (9) Πολύ σημαντική δεξιότητα ειδικά στον χώρο της βιομηχανικής παραγωγής. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά ερωτώμενος διευθυντής εργοστασίου, «Η διαχείριση εαυτού στη βιομηχανία που είναι πολλά άτομα, δηλαδή μια μικρή κοινωνία, είναι πολύ σημαντική. Όταν είναι 50 άτομα, αν δεν μπορείς να διαχειριστείς τον εαυτό σου, τότε οδηγείται σε οχλαγωγία και χάος».
Ενσυναίσθηση (7) Πρόκειται για πολύ σημαντική δεξιότητα, ιδίως στον τομέα του μάρκετινγκ και των πωλήσεων. Επίσης, τονίστηκε η σημασία για τις συνεταιριστικές επιχειρήσεις, όπου, όπως εξηγήθηκε, είναι απίθανο να εκλείψει η σημασία των ανθρώπινων-διαπροσωπικών σχέσεων ή σχέσεων εμπιστοσύνης για τη σύναψη συνεργασίας και τις πωλήσεις χονδρικής. Επίσης, σημειώθηκε ότι είναι πολύ σημαντική η ενσυναίσθηση γενικότερα απέναντι σε συνεργάτες και προμηθευτές και όχι μόνο απέναντι στον πελάτη. «Δεν γίνεται να μην καταλαβαίνεις ποιος είναι ο άνθρωπος που συνεργάζεται μαζί σου στις πρώτες ύλες. Τις δυσκολίες του. Να είσαι αποκομμένος από το περιβάλλον του. Όλο αυτό θα φέρει αργά ή γρήγορα φθορά ή ρήξη».
Συστημικές
Συνεργασία, ομαδική εργασία (8) Είναι απαραίτητη για τη δουλειά είτε στο χωράφι είτε στο εργοστάσιο. Παρ' όλα αυτά, πρόκειται για δεξιότητες που δεν ενθαρρύνονται συνειδητά ή καλλιεργούνται συστηματικά «από τα πάνω» στις περισσότερες επιχειρήσεις. Εξαίρεση αποτελούν οι μεγάλες εταιρείες και βιομηχανίες του κλάδου, που διαθέτουν οργανωμένα τμήματα για τη Διοίκηση Ανθρώπινων Πόρων.
Αυτόνομη, ανεξάρτητη εργασία (8)
Προσαρμοστικότητα (8)
Υπευθυνότητα (7)

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΣΗΜΕΡΑ **Ανάλυση ανά κατηγορία (είδος) δεξιοτήτων**
Σχεδιασμός και οργάνωση (8) Η δεξιότητα αυτή απαιτείται σχεδόν σε οποιαδήποτε θέση εργασίας, στη βιομηχανία και στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις. Επίσης, χρειάζεται ιδιαίτερα σε αυτοαπασχολούμενους/ες και ιδιοκτήτες/τήτριες μικρότερων επιχειρήσεων που πρέπει να αντεπεξέλθουν σε πολλά διαφορετικά καθήκοντα και συγκεντρώνουν πολλούς τομείς ευθύνης.
Λήψη αποφάσεων (7) Δεν απαιτείται για όλους, ωστόσο είναι σίγουρα ένα σημαντικό προσόν. Όσο υψηλότερα είναι ένας/μια εργαζόμενος/η στην ιεραρχία της επιχείρησης, τόσο περισσότερο απαιτούνται όλες οι ικανότητες αυτής της κατηγορίας, όπως ο συντονισμός έργων, η υπευθυνότητα και η λήψη αποφάσεων.
Συντονισμός έργων (7)
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ (επίπεδο τομέα, κλάδου, ειδικού θέματος)
Γενικές επαγγελματικές δεξιότητες
Κατανόηση και τήρηση θεσμικού πλαισίου και κανονισμών (7) Αυτές οι δεξιότητες, ενώ είναι σημαντικές, μπορούν συχνά να εξυπηρετούνται από τρίτους, ειδικούς συμβούλους ή ειδικούς-στελέχη της επιχείρησης. Στο πλαίσιο αυτό, χρειάζεται κυρίως η βασική εκπαίδευση για κατανόηση ή εφαρμογή των οδηγιών (βλ. παρακάτω). Σε αρκετές περιπτώσεις αναφέρθηκε ότι, κατ' εφαρμογή της κριτικής σκέψης, πολλές φορές δύναται οι κανονισμοί να είναι τόσο πολύπλοκοι ή «παράλογοι», ώστε να είναι τελικά «ακατανόητοι». Είναι δύσκολο να τηρούνται, δηλαδή, κατά γράμμα, παρότι αναγκαστικά γίνεται γενικά προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση.
Ορθότητα και ταχύτητα υπολογισμών (7)
Επικέντρωση και προσοχή (7)
Απομνημόνευση πληροφοριών (7)
Μελέτη, κατανόηση και εφαρμογή οδηγιών (8)
Προσανατολισμός στον χώρο (7)
Υπολογισμός και διαχείριση του χρόνου (8) Θεωρείται πολύ σημαντική δεξιότητα, στη γραμμή παραγωγής και στη διεύθυνση και οργάνωση ενός εργοστασίου. Επίσης, είναι εξαιρετικά σημαντική για τα διοικητικά στελέχη σε οποιονδήποτε τομέα ευθύνης.
Προσανατολισμός στον πελάτη (Επηρεασμός – Πώληση – Εξυπηρέτηση) (9) Τα τελευταία χρόνια, τόσο η μεγάλη βιομηχανία τροφίμων όσο και η συντριπτική πλειονότητα των επιχειρήσεων στον κλάδο κατανοούν ότι είναι απαραίτητη η έμφαση στις ανάγκες και ιδιαίτερες προτιμήσεις των πελατών. Έτσι, αναζητούν στελέχη που να έχουν «ταλέντο» στις πωλήσεις ή να κατανοούν τη δέσμευση προς μια συνολικά πελατοκεντρική προσέγγιση.

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΣΗΜΕΡΑ **Ανάλυση ανά κατηγορία (είδος) δεξιοτήτων**
Προσανατολισμός στην επίτευξη των στόχων (7)
Αρχές και πρακτικές επιχειρηματικότητας (7)
Φυσικός χειρισμός αντικειμένων-μετασχηματισμός υλικών
Φυσική δύναμη (7) Η φυσική δύναμη χρειάζεται, γιατί εκ των πραγμάτων η κίνηση εντός του χώρου παραγωγής γίνεται με βάρη (καφάσια, εργαλεία κ.λπ.). Κυρίως είναι απαραίτητη στους χώρους αποθήκευσης και στις μεταφορές-logistics. Προφανώς δεν απαιτείται για διοικητικά στελέχη ή υπαλλήλους γραφείου στον ίδιο βαθμό.
Επιδεξιότητα και ακρίβεια σωματικών χειρισμών (8) Απαραίτητη η ακρίβεια των σωματικών χειρισμών ειδικά στον χώρο του εργοστασίου αλλά και στον αγρό. Το πιο κοινό παράδειγμα είναι ο χειρισμός κλαρκ ή τρακτέρ. Και τα δύο απαιτούν σημαντική επιδεξιότητα και ακρίβεια σωματικών κινήσεων. Γενικότερα όμως, οποιοσδήποτε εργαζόμενος κινείται στον χώρο της παραγωγής χρειάζεται να είναι προσεκτικός, για να προστατεύει τον εαυτό του και τους άλλους από ατυχήματα.
Χρήση εργαλείων και μηχανών (9) Οπωσδήποτε είναι σημαντική δεξιότητα, είτε γίνεται αναφορά σε χρήση εργοστασιακού εξοπλισμού είτε σε αυτοματοποίηση εργασιών γραφείου (ΗΥ).
Διαχείριση και μετασχηματισμός δεδομένων και πληροφοριών
Πρόσβαση, εξαγωγή, επεξεργασία πληροφορίας (8) Όλες αυτές οι δεξιότητες είναι πολύ σημαντικές και θα γίνονται και όλο και πιο σημαντικές στο μέλλον, καθώς εξελίσσονται η ψηφιοποίηση και η τεχνολογική αλλαγή στον κλάδο. Τα συστήματα ERP σε γενικές γραμμές τώρα αρχίζουν να χρησιμοποιούνται περισσότερο.
Αξιολόγηση, ανάλυση και σύνθεση πληροφοριών και δεδομένων (6)
Χρήση τεχνολογικών εφαρμογών (7)
Άλλες επαγγελματικές δεξιότητες
Επιμέλεια και συντήρηση εγκαταστάσεων και υποδομών (8) Σε ό,τι αφορά τις δεξιότητες αυτές, και πάλι οι ανάγκες καλύπτονται συνήθως από ειδικό προσωπικό στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις και τις βιομηχανίες. Ωστόσο, στις μικρότερες μονάδες, είναι βασική ευθύνη και καθημερινή μέριμνα ενός μέσου εργαζομένου η φροντίδα και λειτουργία των εγκαταστάσεων και ο έλεγχος των υλικών και του εξοπλισμού. Επίσης, η επιμέλεια και φροντίδα είναι προτεραιότητα για τον ίδιο τον επιχειρηματία. Όπως αναφέρθηκε χαρακτηριστικά, «Όποιος και να 'ναι ... θα τα προσέξει όλα αυτά, γιατί θα τα ξαναχρησιμοποιήσει».
Λειτουργία και έλεγχος εξοπλισμού και υλικών (8)

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΣΗΜΕΡΑ **Ανάλυση ανά κατηγορία (είδος) δεξιοτήτων**
Δέσμευση αναφορικά με την ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών (9) Απαραίτητη για όποια επιχείρηση θέλει να είναι επιτυχημένη στον κλάδο και να «πουλήσει». Πρόκειται για μια δέσμευση που αφορά καθολικά όλες τις λειτουργίες της επιχείρησης, ειδικά στη μεγάλη βιομηχανία. Σε ό,τι αφορά τις μικρότερες μονάδες της μεταποίησης, τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει να γίνεται συνείδηση η σημασία της ποιότητας του προϊόντος.
Διαχείριση οικονομικών και χρηματικών πόρων (7) Η δεξιότητα αυτή είναι απαραίτητη ειδικά για διοικητικά στελέχη, αυτοαπασχολούμενους/ες κι επιχειρηματίες, αλλά όχι τόσο για ένα μέσο παράδειγμα εργαζομένου/ης στον κλάδο.
ΕΥΡΥΤΕΡΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ
Περιβαλλοντική μέριμνα και προστασία (6) Προφανώς για τη Διοίκηση μίας επιχείρησης όλες οι ευρύτερες κοινωνικές δεξιότητες εκτιμώνται ως πολύ σημαντικές. Δεν είναι όμως υψηλές οι απαιτήσεις από τον μέσο εργαζόμενο για αυτές τις ικανότητες. Συχνά, υπάρχουν ειδικοί εντός της επιχείρησης ή συνεργάτες που ασχολούνται με την εφαρμογή κανονισμών και συστημάτων, τόσο για την τήρηση των περιβαλλοντικών όρων όσο και για την ασφάλεια των τροφίμων και την ασφάλεια των εργαζομένων.
Μέριμνα για τη υγεία και ασφάλεια στην εργασία (8) Σήμερα, πλέον, δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στις περισσότερες επιχειρήσεις, στην τήρηση των κανόνων για την υγεία και ασφάλεια στην εργασία. Αυτό έχει σχέση και με την εξέλιξη του θεσμικού πλαισίου, αλλά και με την αύξηση του μέσου μεγέθους επιχείρησης στον κλάδο. Γενικά, δίνεται μεγαλύτερη προσοχή στη βιομηχανία, με τήρηση σαφώς προσδιορισμένων προτύπων και συστημάτων, ενώ στις γεωργικές εργασίες οι κανόνες είναι πιο χαλαροί. Εκεί η εφαρμογή βασικών όρων για την ασφάλεια εξαρτάται από τις γνώσεις και ικανότητες ή ακόμα και τη «νοοτροπία» του ιδιοκτήτη ή αρχηγού της αγροτικής εκμετάλλευσης.
Διασφάλιση της δημόσιας υγείας και προστασία του καταναλωτή (7)
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ, ΣΤΑΣΕΙΣ & ΑΞΙΕΣ
Προσωπικά χαρακτηριστικά / Στάσεις-Συμπεριφορές
Αξιοπιστία (7)
Πρωτοβουλία (7)
Δεκτικότητα – Ανοικτότητα (7)
Αυτοπεποίθηση (7)

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΣΗΜΕΡΑ **Ανάλυση ανά κατηγορία (είδος) δεξιοτήτων**
Αξίες
Ακεραιότητα (7)
Εργασιακή ηθική (7) Ως προς την εργασιακή ηθική επισημαίνεται η επιμονή σε κακές πρακτικές που τελικά εξηγούν και την πλημμερή, σε πολλές περιπτώσεις, τήρηση των αρχών για την προστασία του περιβάλλοντος, την προστασία του καταναλωτή, την ασφάλεια στην εργασία κ.λπ. Όπως ειπώθηκε χαρακτηριστικά, «Το γεγονός ότι σήμερα ψεκάζεις και αύριο πουλάς, που συμβαίνει κατά κόρον, δείχνει ότι είμαστε χαμηλά στην εργασιακή ηθική». Στον αγροτικό τομέα, τέτοιου είδους πρακτικές ακολουθούνται στο πλαίσιο της χαλαρής εποπτείας, ελλιπούς γνώσης ή ατελούς οργάνωσης. «Θα το κάνει ο εργάτης γιατί του το ζήτησε το αφεντικό. Δεν θα δεις όμως αντίστοιχα τον εργάτη στη μεταποίηση να επιμολύνει το τελικό προϊόν, π.χ. ένα μπουκάλι ελαιόλαδο, σκόπιμα». Στη μεταποίηση, όλη η διαδικασία είναι πιο τυπική και οργανωμένη, και οι κανόνες δεσμευτικοί, κι έτσι δεν αφήνονται τα ίδια περιθώρια. Επίσης, το μέσο επίπεδο γνώσεων και δεξιοτήτων στις κρίσιμες παραπάνω κατηγορίες (θεμελιώδεις βασικές γνώσεις, ευρύτερες κοινωνικές δεξιότητες) θεωρείται ότι είναι πιο υψηλό στον τομέα της μεταποίησης απ' ό,τι στη γεωργία.

13.3 Ανάλυση σημαντικότητας δεξιοτήτων σε πέντε χρόνια από σήμερα

Στη συνέχεια εξετάζεται η σύγκριση μεταξύ του σήμερα και της περιόδου έπειτα από πέντε έτη. Πρώτα, στον πίνακα που ακολουθεί, δίνεται η λίστα με τις δεξιότητες που αναμένεται να έχουν τη μεγαλύτερη σημασία στο άμεσο μέλλον.[40] Παρατηρώντας τον πίνακα στη συνέχεια, φαίνεται ότι οι πιο σημαντικές δεξιότητες σήμερα ανά κατηγορία τείνουν να γίνουν ακόμα πιο σημαντικές μέσα στα επόμενα πέντε χρόνια. Έτσι, για παράδειγμα, οι θεμελιώδεις γνώσεις γραφής και ανάγνωσης, ΤΠΕ και αγγλικών, που είναι έτσι κι αλλιώς ιδιαίτερα σημαντικές σήμερα, αναμένεται ότι στο άμεσο μέλλον θα έχουν τη μέγιστη δυνατή βαθμολογία. Το ίδιο ισχύει και για πολλές από τις γενικές δεξιότητες. Γενικά, η παρούσα ανάλυση είναι χρήσιμη, καθώς βοηθά να ξεχωρίσουν οι κρίσιμες γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες για το μέλλον και επιβεβαιώνει το βασικό σενάριο αναφοράς.

40. Αναφέρονται οι δεξιότητες οι οποίες αναμένεται να γίνουν πιο σημαντικές μέσα στην επόμενη πενταετία και που λαμβάνουν βαθμό μεγαλύτερο από 9/10.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΟΠΩΣ ΑΝΑΜΕΝΕΤΑΙ ΣΤΟ ΑΜΕΣΟ ΜΕΛΛΟΝ **Ανάλυση ανά κατηγορία (είδος) δεξιοτήτων**
ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΓΕΝΙΚΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ (Γνώσεις ευρείας βάσης)
Γραφή, ανάγνωση, κατανόηση κειμένου στη μητρική γλώσσα (10)
Βασικά μαθηματικά (9)
Βασικές γνώσεις τεχνολογιών και εφαρμογών πληροφορικής και επικοινωνιών (10)
Ξένη γλώσσα (10)
ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ (μη επιμέρους – μη ειδικές επαγγελματικές)
Γνωστικές ανώτερης τάξης
Ικανότητα συνεχούς μάθησης (10)
Επίλυση προβλημάτων (10)
Ανάλυση – Σύνθεση (9)
Συμπερασματική σκέψη (συλλογισμός, αιτιολόγηση, ερμηνεία) (9)
Κριτική σκέψη (9)
Δημιουργικότητα (10)
Κοινωνικοσυναισθηματικές
Επικοινωνία (9)
Διαχείριση του εαυτού (9)
Ενσυναίσθηση (9)
Συστημικές
Συνεργασία, ομαδική εργασία (10)
Αυτόνομη, ανεξάρτητη εργασία (9)
Προσαρμοστικότητα (10)
Σχεδιασμός και οργάνωση (9)
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ (επίπεδο τομέα, κλάδου, ειδικού θέματος)
Γενικές επαγγελματικές δεξιότητες
Κατανόηση και τήρηση θεσμικού πλαισίου και κανονισμών (10)

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΟΠΩΣ ΑΝΑΜΕΝΕΤΑΙ ΣΤΟ ΑΜΕΣΟ ΜΕΛΛΟΝ **Ανάλυση ανά κατηγορία (είδος) δεξιοτήτων**
Προσανατολισμός στον πελάτη (Επηρεασμός – Πώληση – Εξυπηρέτηση) (10)
Προσανατολισμός στην επίτευξη των στόχων (10)
Αρχές και πρακτικές επιχειρηματικότητας (10)
Φυσικός χειρισμός αντικειμένων-μετασχηματισμός υλικών
Χρήση εργαλείων και μηχανών (10)
Διαχείριση και μετασχηματισμός δεδομένων και πληροφοριών
Πρόσβαση, εξαγωγή, επεξεργασία πληροφορίας (10)
Αξιολόγηση, ανάλυση και σύνθεση πληροφοριών και δεδομένων (9)
Χρήση τεχνολογικών εφαρμογών (10)
Άλλες επαγγελματικές δεξιότητες
Λειτουργία και έλεγχος εξοπλισμού και υλικών (10)
Δέσμευση αναφορικά με την ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών (10)
Διαχείριση οικονομικών και χρηματικών πόρων (9)
ΕΥΡΥΤΕΡΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ
Περιβαλλοντική μέριμνα και προστασία (10)
Μέριμνα για τη υγεία και ασφάλεια στην εργασία (10)
Διασφάλιση της δημόσιας υγείας και προστασία του καταναλωτή (10)

Παρουσιάζονται ακόμα οι δεξιότητες που αναμένεται να έχουν μεγαλύτερη και μικρότερη σημασία μέσα στην επόμενη πενταετία.

Από την έρευνα πεδίου προκύπτει ότι ορισμένες δεξιότητες θα γίνουν λίγο ή πολύ πιο σημαντικές μέχρι το 2027. Συνοπτικά, πρόκειται για τις ίδιες δεξιότητες οι οποίες θα ήταν επιθυμητές σε ένα πρότυπο πιο κοντά στον ψηφιακό μετασχηματισμό, την προστασία του περιβάλλοντος και την παραγωγή τροφίμων υψηλής ποιότητας.

Πιο συγκεκριμένα, όπως προαναφέρθηκε, οι θεμελιώδεις γενικές γνώσεις θα είναι στο σύνολο τους ακόμα πιο σημαντικές, φτάνοντας σε ορισμένες περιπτώσεις στον μέγιστο βαθμό. Όπως περιγράφει ένας από τους συμμετέχοντες:

Όπως είναι οι τάσεις στη βιομηχανία τροφίμων, ζητείται όλο και πιο εξειδικευμένο προσωπικό. Οι απαιτήσεις αυξάνονται και ο τεχνολογικός εξοπλισμός εκσυγχρονίζεται, οπότε ο μέσος εργαζόμενος θα πρέπει να ξέρει τα βασικά. (ΟΕ3)

Ακόμα και στην αγροτική παραγωγή και στις μικρότερες μονάδες, παρότι δεν αναμένεται ιδιαίτερη εξέλιξη ως προς την τεχνολογία και την εκμηχάνιση-αυτοματοποίηση, θα είναι επίσης ακόμα πιο σημαντικές αυτές οι βασικές γνώσεις που αποκτώνται μέσω της τυπικής εκπαίδευσης. Όπως επισημαίνεται, οι προκλήσεις μέσα στον ανταγωνισμό, ακόμα και οι αυξανόμενες απαιτήσεις του καταναλωτή, θα οδηγήσουν προς αυτή την κατεύθυνση.

Ειδικά σε ό,τι αφορά τις γνωστικές δεξιότητες, που κατά κοινή ομολογία είναι πολύ χρήσιμες, σπάνιες και χαρακτηρίζουν τους «πιο ικανούς» εδώ θα φανεί μια μικρή άνοδος αλλά δεν αναμένεται θεαματική βελτίωση. Στο πλαίσιο αυτό, επιβεβαιώνεται επίσης η άποψη ότι η γενική τάση θα είναι σύμφωνη με το μετριοπαθές σενάριο που είχε επιλεγεί σε προηγούμενο στάδιο (σενάριο αναφοράς).

Ακόμα, όλες οι δεξιότητες που αφορούν τη συλλογή και διαχείριση ή ανάλυση δεδομένων θα αποκτήσουν μεγαλύτερη σημασία μέσα στα επόμενα χρόνια, καθώς θα είναι πολύ χρήσιμες στο πεδίο του μάρκετινγκ, ειδικά σε ό,τι αφορά το ψηφιακό μάρκετινγκ. Γενικά, θα είναι πολύ χρήσιμες καθώς αναπτύσσεται ο κλάδος όχι μόνο ως προς τις εμπορικές δραστηριότητες, αλλά και για την έρευνα και ανάπτυξη με σκοπό την αναβάθμιση της ποιότητας και την καινοτομία του προϊόντος.

Επίσης, πιο σημαντικές θα είναι οι δεξιότητες που συνδέονται με τη μέριμνα για το περιβάλλον και την αειφορία, καθώς και ορισμένες συστημικές δεξιότητες, όπως οι αρχές και πρακτικές της επιχειρηματικότητας. Όλες οι προηγούμενες εκτιμάται ότι θα βοηθήσουν στη μετάβαση σε ένα διαφορετικό μοντέλο ανάπτυξης του κλάδου. Αυτή η άποψη, ωστόσο, δεν υιοθετείται από αγρότες-παραγωγούς που ασχολούνται με τη μεταποίηση σε απόσταση από τα αστικά κέντρα, στην αγροτική ενδοχώρα. Όπως αναφέρει ένας από τους συμμετέχοντες:

Για ν' ανέβουν (οι δεξιότητες αυτές) στις δικές μας τις μικρότερες επιχειρήσεις αποκλείεται. Στις δικές μας κοινωνίες δεν υπάρχει συλλογικό πνεύμα, είναι ανύπαρκτο. Είναι η νοοτροπία τέτοια... Σε μικρές κλειστές κοινωνίες είναι δύσκολο να δούμε άλματα. (ΟΕ3)

Ωστόσο, ένας δεύτερος συμμετέχοντας διαφώνησε εδώ, δηλώνοντας μεγαλύτερη αισιοδοξία, λέγοντας: «Θέλω να πιστεύω ότι η νέα γενιά θα είναι διαφορετική, κι αυτό θα αλλάξει...»

Ανάμεσα στις συστημικές δεξιότητες, για παράδειγμα, η διαχείριση οικονομικών πόρων, ενώ είναι πολύ σημαντική, δεν αναμένεται να συναντάται περισσότερο στο μέλλον έξω από τη μεγάλη βιομηχανία στον μέσο εργαζόμενο, τουλάχιστον αν δεν υπάρξουν κίνητρα ή πολιτικές με σκοπό την ανάπτυξη των ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού στις μικρές μονάδες και στις αγροτικές επιχειρήσεις. Όπως αναφέρεται, αυτή η δεξιότητα της διαχείρισης οικονομικών πόρων, όπως και άλλες που συνδέονται με την επιχειρηματικότητα, όπως ο σχεδιασμός και η οργάνωση ή η ηγεσία, είναι σε γενική έλλειψη στον κλάδο. Εξαρτάται από τη νοοτροπία, τους σκοπούς, τις αξίες και τους πόρους που διαθέτει ο εκάστοτε επιχειρηματίας, αν θα επιλέξει να «επενδύσει» σε τέτοιες γνώσεις ή ικανότητες, προσλαμβάνοντας καταρτισμένους εργαζομένους ή μαθαίνοντας ο ίδιος.

Επίσης, σε ό,τι αφορά τις ειδικές επαγγελματικές δεξιότητες, αυτές εκ των πραγμάτων θα είναι πιο σημαντικές στο μέλλον, γιατί, όπως παρατηρήθηκε, προς τα εκεί ωθούν οι συστημικές αλλαγές. Ειδικά οι αλλαγές στο κανονιστικό πλαίσιο αλλά και η τεχνολογική εξέλιξη είναι παράγοντες που θα συμπαρασύρουν προς τα πάνω τη σημασία αυτών των δεξιοτήτων.

Από την άλλη, οι κοινωνικοσυναισθηματικές δεξιότητες θα παραμείνουν σταθερά υψηλά ως προς τη σημασία τους, ενώ οι δεξιότητες που αφορούν τον φυσικό χειρισμό και μετασχηματισμό υλικών θα γνωρίσουν και άνοδο αλλά και πτώση. Πιο συγκεκριμένα, η φυσική δύναμη δεν είναι ήδη τόσο απαραίτητη όσο ήταν στο παρελθόν, δεδομένου ότι οι τομείς εργασιών που απαιτούν τη φυσική δύναμη περισσότερο είναι ακριβώς αυτοί που δέχονται την εκμηχάνιση και την αυτοματοποίηση πρώτοι. Στο ίδιο πλαίσιο, η φυσική δύναμη αναμένεται ότι θα είναι λιγότερο σημαντική στο μέλλον και, αντιθέτως, η ικανότητα χρήσης μηχανών θα είναι περισσότερο σημαντική.

Με βάση την καρτέλα δεξιοτήτων τελικά οι δεξιότητες που είναι σημαντικές σήμερα[41] και εκτιμάται ότι θα γνωρίσουν άνοδο είναι οι εξής:[42]

- Περιβαλλοντική μέριμνα και προστασία (+4)
- Προσανατολισμός στην επίτευξη των στόχων (+3)

41. Βαθμολογούνται ως προς τη σημαντικότητα με πάνω από 6/10.
42. Σε παρένθεση αναφέρεται η μεταβολή στην κλίμακα βαθμολογίας. Η σειρά αναφοράς είναι από τη μεγαλύτερη μεταβολή στη μικρότερη.

- Αρχές και πρακτικές επιχειρηματικότητας (+3)
- Διασφάλιση της δημόσιας υγείας και προστασία του καταναλωτή (+3)
- Βασικές γνώσεις ΤΠΕ (+2)
- Ικανότητα συνεχούς μάθησης (+ 2)
- Επίλυση προβλημάτων (+ 2)
- Ανάλυση – Σύνθεση (+2)
- Συμπερασματική σκέψη (συλλογισμός, αιτιολόγηση, ερμηνεία) (+2)
- Κριτική σκέψη (+2)
- Δημιουργικότητα (+2)
- Διαχείριση συγκρούσεων – Διαχείριση κρίσης (+2)
- Σχεδιασμός και οργάνωση (+2)
- Συνεργασία, ομαδική εργασία (+2)
- Προσαρμοστικότητα (+2)
- Κατανόηση και τήρηση θεσμικού πλαισίου και κανονισμών (+2)
- Μελέτη, κατανόηση και εφαρμογή οδηγιών (+2)
- Χρήση εργαλείων και μηχανών (+2)
- Λειτουργία και έλεγχος εξοπλισμού και υλικών (+2)
- Μέριμνα για τη υγεία και ασφάλεια στην εργασία (+2)
- Σεβασμός και προστασία των προσωπικών δεδομένων (+2)
- Βασικά μαθηματικά (+1)
- Βασικές γνώσεις φυσικών επιστημών (+1)
- Ξένη γλώσσα (+1)
- Βασικές γνώσεις που συνδέονται με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη (+1)
- Ενσυναίσθηση (+1)
- Λήψη αποφάσεων (+1)
- Συντονισμός έργων (+1)
- Ηγεσία (+1)
- Προσανατολισμός στον πελάτη (+1)
- Δέσμευση αναφορικά με την ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών (+1)

- Διαχείριση οικονομικών και χρηματικών πόρων (+1)
- Κατανόηση και σεβασμός του διαφορετικού (+1)
- Εργασιακή ηθική (+1)
- Επίσης, όπως προκύπτει, λίγες δεξιότητες θα γνωρίσουν μείωση της σημασίας τους. Αυτές είναι:
- Απομνημόνευση πληροφοριών (-1)
- Φυσική δύναμη (-1)
- Επιδεξιότητα και ακρίβεια σωματικών χειρισμών (-1)

13.4 Έλλειψη δεξιοτήτων

Στη συνέχεια επεξηγούνται οι ελλείψεις δεξιοτήτων σύμφωνα με τα δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνα. Πιο συγκεκριμένα, αναλύονται οι δεξιότητες στις οποίες εκτιμάται ότι υπάρχει έλλειψη σήμερα, καθώς και τα αίτια και οι τρόποι αντιμετώπισης.

Πρώτα απ' όλα, η μεγαλύτερη έλλειψη εμφανίζεται σε δεξιότητες που κατατάσσονται στην κατηγορία γνωστικές ανώτερης τάξης και στις ευρύτερες κοινωνικές, που μπορούν να θεωρηθούν και ως ιδιαίτερα κρίσιμες, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως.

Σε πολύ μεγάλη έλλειψη είναι η ικανότητα συνεχούς μάθησης, η δημιουργικότητα και η διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση, ενώ σε μεγάλη έλλειψη είναι οι γνώσεις και ικανότητες επιχειρηματικότητας, η επίλυση προβλημάτων, η αξιολόγηση, ανάλυση και σύνθεση πληροφοριών και δεδομένων, η χρήση τεχνολογικών εφαρμογών, η περιβαλλοντική μέριμνα και προστασία, αλλά και στάσεις και αξίες, όπως πρωτοβουλία, δεκτικότητα-ανοικτότητα, αυτοπεποίθηση και κατανόηση και σεβασμός του διαφορετικού. Επίσης, σε μεγάλη έλλειψη είναι η ικανότητα χειρισμού μηχανών, καθώς, όπως αναφέρθηκε, είναι σπάνιοι οι «καλοί χειριστές» και δυσεύρετοι στον τομέα των logistics. Μάλιστα, η έλλειψη αυτή αποδίδεται κυρίως σε απουσία προγραμμάτων κατάρτισης. Επίσης, έλλειψη, αν και μικρότερη, εντοπίζεται σε ό,τι αφορά την πρωτογενή παραγωγή και τον αγροτικό τομέα στις βασικές γνώσεις φυσικών επιστημών, ΤΠΕ και σχετικά με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη.

Εδώ αξίζει να γίνει μια αναφορά στην πολύ μεγάλη έλλειψη της διαπολιτισμικής ευαισθητοποίησης, καθώς και του σεβασμού στη διαφορετικότητα, που, μολονότι στα αστικά κέντρα και σε κεντρικές περιοχές της χώρας μπορεί να είναι μικρή, στην περιφέρεια και στον αγροτικό χώρο είναι μεγαλύτε-

ρη. Ορισμένοι/ες συμμετέχοντες/ουσες αναφέρθηκαν στις άθλιες συνθήκες διαβίωσης και εργασίας ξένων μεταναστών σε απομονωμένες αγροτικές περιοχές και κοινότητες, ενώ σε άλλη περίπτωση αναφέρθηκε χαρακτηριστικά η υστέρηση ως προς την αποδοχή της διαφορετικότητας, ακόμα και μέσα στις εταιρείες του κλάδου στην ελληνική περιφέρεια:

> *Είμαστε πολύ πίσω αυτή τη στιγμή. Δεν πιστεύω ότι υπάρχει άνθρωπος που δεν το πιστεύει, που δεν το έχει δει... Θα έπρεπε κι αυτό να είναι μέσα σε ένα μεγάλο πλαίσιο εταιρικής κουλτούρας.* (ΟΕ2)

Η δεκτικότητα-ανοικτότητα τονίστηκε επίσης ως έλλειψη που αποδίδεται στην κουλτούρα και στις νοοτροπίες και πρακτικές που κυριαρχούν σε μικρές «κλειστές» αγροτικές κοινωνίες. Ακόμα, έλλειψη καταγράφηκε και σε ό,τι αφορά την αυτοπεποίθηση. Παρότι σημαντική στάση-συμπεριφορά, αυτή θεωρείται ότι λείπει σε ό,τι αφορά τους μικρούς παραγωγούς και κυρίως εξαγωγείς, με αρνητικές επιπτώσεις στη δικτύωση και τις πωλήσεις. Όπως αναφέρθηκε, είναι χαρακτηριστική η έλλειψη αυτοπεποίθησης των παραγωγών από την Ελλάδα συγκριτικά με άλλες εθνικότητες (π.χ. Ιταλούς) όταν συμμετέχουν σε διεθνείς εκθέσεις τροφίμων για την προώθηση και προβολή του προϊόντος τους.

Οι αιτίες της έλλειψης στις περισσότερες περιπτώσεις αποδόθηκαν κυρίως στο εκπαιδευτικό σύστημα. Πιο συγκεκριμένα, οι ελλείψεις που διαπιστώνονται σε ό,τι αφορά τις θεμελιώδεις γενικές γνώσεις, τις γνωστικές ανώτερης τάξης δεξιότητες και τις κοινωνικοσυναισθηματικές δεξιότητες (έλλειψη σε ό,τι αφορά την επικοινωνία και την ενσυναίσθηση), καθώς και ελλείψεις στις περισσότερες δεξιότητες που συνδέονται με στάσεις και συμπεριφορές αποδίδονται στην τυπική εκπαίδευση, στο βασικό ή και σε ανώτερο/ανώτατο επίπεδο. Από την άλλη πλευρά, σε ό,τι αφορά τις συστημικές δεξιότητες, οι ελλείψεις οφείλονται περισσότερο σε περιορισμένες ευκαιρίες κατάρτισης, με εξαίρεση το ομαδικό πνεύμα και τη συνεργασία, που, όπως εκτιμάται, καλλιεργείται και αυτή κυρίως μέσω του συστήματος της εκπαίδευσης.

Σε ό,τι αφορά τις ευρύτερες κοινωνικές δεξιότητες, και εδώ οι ελλείψεις οφείλονται στις ίδιες αιτίες. Η διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση και η περιβαλλοντική μέριμνα θεωρείται ότι καλλιεργούνται περισσότερο με τη συμμετοχή στην εκπαίδευση, αν και έχουν σημαντικό ρόλο εδώ επίσης οι αξίες της οικογένειας και της τοπικής και ευρύτερης κοινωνίας. Αντιθέτως, η μέριμνα για την υγεία και ασφάλεια στην εργασία, η διασφάλιση της δημόσιας υγείας και η προστασία του καταναλωτή ή ο σεβασμός και προστασία

των προσωπικών δεδομένων μπορούν να καλλιεργηθούν ως αξίες από την εκπαίδευση, αλλά και ως ικανότητες μέσα από προγράμματα κατάρτισης-επιμόρφωσης.

Τέλος, σε μεμονωμένες περιπτώσεις δεξιοτήτων, είναι σημαντικές και άλλες αιτίες. Για παράδειγμα, η ικανότητα συνεχούς μάθησης ή ακόμα και η υπευθυνότητα θεωρείται ότι λείπουν λόγω περιορισμένων κινήτρων προς τους εργαζομένους, ενώ επιπλέον μία εξήγηση μπορεί να είναι και οι κρατούσες αξίες στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Ειδικά τα κίνητρα μπορεί να είναι οικονομικά, καθώς αναγνωρίζεται ότι οι μισθοί γενικά είναι χαμηλοί στον κλάδο. Αυτό συμβαίνει για διάφορους λόγους, μεταξύ των οποίων τα στενά περιθώρια κέρδους για τους περισσότερους μικρούς παραγωγούς που τους αναγκάζουν να συμπιέζουν το κόστος. Η αύξηση των μισθών εκ των πραγμάτων θα επηρέαζε την απόδοση και την παραγωγικότητα των εργαζομένων ή, αλλιώς, τη διάθεση για μάθηση και εξέλιξη μέσα στην επιχείρηση, όπως εξήγησαν αρκετοί από τους συμμετέχοντες. Επίσης, όμως, τα κίνητρα μπορεί να είναι και μη οικονομικά και να σχετίζονται με ενθάρρυνση και παρακίνηση είτε από τη διοίκηση της εταιρείας είτε από φορείς της πολιτικής, με σκοπό την ενδυνάμωση της κριτικής σκέψης, της πρωτοβουλίας και της δημιουργικότητας. Ειδικά η έλλειψη δημιουργικότητας δεν μπορεί να αποδοθεί μονομερώς στο σύστημα εκπαίδευσης, αλλά συνδέεται και με την εσωτερική παρακίνηση των εργαζομένων για την εξεύρεση νέων τρόπων και λύσεων σε παλιά προβλήματα και την εξέλιξη στο εργασιακό περιβάλλον.

Η έλλειψη που διαπιστώνεται σε δεξιότητες όπως επιδεξιότητα και ακρίβεια χειρισμών, καθώς και χρήση μηχανών αποδίδεται περισσότερο στην έλλειψη εμπειρίας, ενώ ελλείψεις που αφορούν την εργασιακή ηθική οφείλονται κυρίως σε στάσεις και αξίες που μεταφέρονται από το οικογενειακό περιβάλλον και την τοπική κοινωνία ή μπορούν να αποδοθούν και σε ανεπάρκεια των θεσμών να υποστηρίξουν την παραγωγική διαδικασία. Στην κατηγορία αυτή πάντως, η έλλειψη σε αυτοπεποίθηση είναι ίσως η πιο δύσκολη να εξηγηθεί, δεδομένου ότι εδώ παίζουν ρόλο εξίσου τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, το οικογενειακό περιβάλλον, η θεσμική οργάνωση και η στήριξη μέσω μιας ενεργής παρέμβασης, διαρθρωτικής ή αγροτικής πολιτικής.

Η έλλειψη που παρατηρείται σε δεξιότητες σχετικά με την κατανόηση και τήρηση πλαισίων κανονισμών μπορεί να αποδοθεί σε αιτία επίσης σχετικά με τα χαρακτηριστικά και τους όρους συγκρότησης των θεσμών. Όπως αναφέρθηκε στις συζητήσεις, αν και είναι απαραίτητο ο/η εργαζόμενος/η να

είναι γνώστης των κανονισμών, είναι εξίσου αναγκαίο ορισμένες φορές να αποκλίνει. Όπως παρατηρήθηκε, οι κανονισμοί συχνά δεν αντανακλούν τη γνώση ή κατανόηση εκ μέρους των συντακτών τους της παραγωγικής διαδικασίας ή της οργάνωσης που απαιτείται για την παραγωγή. Σύμφωνα με έναν από τους πληροφορητές:

> *Αν τους τηρήσω κατά γράμμα (τους κανονισμούς), μπορεί να μην έχω παραγωγή. Εννοώ ότι σε κάποιες εποχές επειδή τα μελίσσια μικραίνουν τον χειμώνα, αν κρατήσω τον βαθμό (θερμοκρασίας) που μου λέει να κρατήσω θα παγώνανε και θα πέθαιναν... Ο θεσμός δεν κατανοεί αυτό που κάνω, για να έχω εγώ κατανόηση του θεσμού.* (ΟΕ2)

Εδώ, στην παρούσα ενότητα, ακολουθεί η καταγραφή των αποτελεσμάτων, δίνοντας έμφαση στους τρόπους αντιμετώπισης των διαπιστωμένων ελλείψεων. Έτσι, για τις θεμελιώδεις γενικές γνώσεις και τις γενικές γνωστικές ανώτερης τάξης δεξιότητες, τα κενά θα μπορούσαν να καλύπτονται με νέες προσλήψεις (ή με «επιστροφή» του εργαζομένου ή επιχειρηματία στην εκπαίδευση), ενώ για τη δημιουργικότητα και την ικανότητα συνεχούς μάθησης θα μπορούσαν να συμβάλουν η αλλαγή οργανωτικού-εργασιακού μοντέλου και η συνεχιζόμενη κατάρτιση και επιμόρφωση.

Με την απόκτηση εμπειρίας μπορούν να καλλιεργούνται οι βασικές ικανότητες που αφορούν συσχέτιση με τρίτους και επικοινωνία, ενώ οι συστημικές ικανότητες για να ενισχυθούν απαιτούν έναν συνδυασμό κατάρτισης, εμπειρίας και οικονομικών κινήτρων προς τους εργαζομένους. Εδώ μπορεί να βοηθήσει, όπως αναδείχθηκε και προηγουμένως, επίσης η δημιουργία ενός οράματος και πλαισίου αξιών εντός της επιχείρησης που να ευνοεί ορισμένες από αυτές τις ικανότητες (π.χ. λήψη αποφάσεων, συνεργασία-ομαδικό πνεύμα).

Οι ελλείψεις σε επαγγελματικές δεξιότητες μπορούν να αντιμετωπιστούν κυρίως με προγράμματα κατάρτισης σχετικά με τους κανονισμούς, τις αρχές της επιχειρηματικότητας, τη λειτουργία και συντήρηση εξοπλισμού και την οικονομική διαχείριση κ.ά. Επίσης, εδώ ενδείκνυται η αλλαγή οργανωτικού-εργασιακού μοντέλου, για την ευαισθητοποίηση και την κινητοποίηση των εργαζομένων ως προς τον προσανατολισμό στον πελάτη, την έμφαση σε στόχους ή τη διδασκαλία τρίτων. Ανάλογα, δεξιότητες που συνδέονται με καθήκοντα μετασχηματισμού και διαχείρισης δεδομένων μπορούν να ενισχυθούν μέσω της κατάρτισης αλλά και με νέες προσλήψεις ειδικών επιστημόνων.

Οι ελλείψεις σε ευρύτερες κοινωνικές δεξιότητες, όπως στη διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση ή την περιβαλλοντική μέριμνα, μπορούν να αντιμετωπιστούν μέσω του συστήματος εκπαίδευσης και κατάρτισης, ενώ για να ενισχυθούν ικανότητες για τη μέριμνα για την υγεία και ασφάλεια στην εργασία ή τη διασφάλιση της δημόσιας υγείας και την προστασία του καταναλωτή πρωτίστως μπορεί να εφαρμοστεί η αλλαγή επιχειρησιακού μοντέλου και μοντέλου εργασίας. Κλείνοντας, ελλείψεις σε προσωπικά χαρακτηριστικά (π.χ. αυτοπεποίθηση, ανοικτότητα, αξιοπιστία) απαιτούν είτε την απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας είτε κατάρτιση, ενώ ελλείψεις σε αξίες (κατανόηση και σεβασμό του διαφορετικού ή εργασιακή ηθική) μπορούν να αντιμετωπιστούν με την αλλαγή οργάνωσης εργασίας, με τη δημιουργία αντίστοιχης κουλτούρας εντός της επιχείρησης και με την κατάρτιση-επιμόρφωση.

13.5 Δεξιότητες ως προς την πολυπλοκότητα / επαναληπτικότητα / τυποποίηση / συνεργασία / χρήση μηχανών και εργαλείων / υποκατάσταση και απαξίωση

Στην ενότητα αυτή γίνεται συσχέτιση των αναγκών δεξιοτήτων με συγκεκριμένα καθήκοντα εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου σε ό,τι αφορά την πολυπλοκότητα, επαναληψημότητα, συνεργασιμότητα, τυποποίηση και κίνδυνο υποκατάστασης ή απαξίωσης των δεξιοτήτων.

Σχεδόν όλες οι δεξιότητες από τις κατηγορίες, γνωστικές ανώτερης τάξης, συστημικές και κοινωνικοσυναισθηματικές, αντιστοιχούν σε πολύπλοκα/σύνθετα εργασιακά καθήκοντα. Επίσης, ιδιαίτερη πολυπλοκότητα εμφανίζεται σε δεξιότητες που αφορούν ορισμένες επαγγελματικές δεξιότητες, όπως ο προσανατολισμός στον πελάτη και στην επίτευξη στόχων, οι αρχές και πρακτικές επιχειρηματικότητας, η πρόσβαση, η εξαγωγή, η επεξεργασία πληροφορίας και η αξιολόγηση, η ανάλυση και σύνθεση πληροφοριών και δεδομένων, καθώς και η διδασκαλία και εκπαίδευση τρίτων.

Η επαναληπτικότητα, όπως και η τυποποίηση αφορούν τις περισσότερες δεξιότητες, σε ό,τι αφορά τις μεγάλες εταιρείες και τη βιομηχανία τροφίμων. Ωστόσο, για εργαζομένους ανά επαγγελματική κατηγορία μπορεί να αντιστοιχούν διαφορετικές δεξιότητες ρουτίνας. Για παράδειγμα, οι γνωστικές ανώτερης τάξης δεξιότητες είναι ρουτίνα για τα διοικητικά στελέχη, όχι όμως για το μέσο παράδειγμα εργαζομένου/ης.

Για αυτοαπασχολούμενους/ες και εργαζομένους/ες που πρέπει να ανταποκρίνονται σε πολλούς διαφορετικούς ρόλους και τομείς εργασίας, στις μικρότερες μονάδες, είναι επίσης ρουτίνα οι γνωστικές ανώτερης τάξης δεξιότητες. Επίσης, σε εργασίες ρουτίνας αντιστοιχούν οι περισσότερες από τις γενικές και άλλες επαγγελματικές δεξιότητες και ορισμένες ευρύτερες κοινωνικές, όπως η έμφαση στην προστασία του καταναλωτή και η μέριμνα για ασφάλεια στην εργασία. Όπως σημειώνεται στις συζητήσεις, είναι σίγουρα επαναλαμβανόμενες οι περισσότερες και στις αγροτικές ασχολίες, ωστόσο μπορεί να υφίσταται εποχικότητα. Μία περίοδο, ορισμένες δεξιότητες δηλαδή μπορεί να είναι περισσότερο χρήσιμες από άλλες.

Η τυποποίηση εργασιών δεν είναι εφαρμόσιμη στις περισσότερες μικρές επιχειρήσεις. Επίσης, δεν εφαρμόζεται σε ό,τι αφορά τις δεξιότητες ανώτερης γνωστικής τάξης, αλλά και γενικότερα τις γενικές δεξιότητες. Σε μεγάλο βαθμό, ωστόσο, επιτυγχάνεται η τυποποίηση σε καθήκοντα εργασίας που αντιστοιχούν στις γενικές ή άλλες επαγγελματικές δεξιότητες στη μεγάλη βιομηχανία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα συστήματα ποιότητας ή διαχείρισης πληροφοριών και δεδομένων της επιχείρησης ή διαχείρισης των πελατειακών σχέσεων που τυποποιούν πολλές από τις καθημερινές λειτουργίες. Οι τεχνολογικές εφαρμογές που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο της ψηφιοποίησης καθιστούν άλλωστε όλο και λιγότερο αναγκαία την εργασία υπαλλήλων γραφείου για την επεξεργασία ή αναμετάδοση πληροφοριών και την απλή τήρηση επιχειρησιακών δεδομένων.

Στο πλαίσιο αυτό, η αυτοματοποίηση επεκτείνεται σταδιακά από τα συστήματα μεταφορών και αποθήκης σε πολλούς νέους τομείς και λειτουργίες της επιχείρησης χάρη στις πιο σύγχρονες ψηφιακές εφαρμογές, όπως την Τεχνητή Νοημοσύνη και Μηχανική Μάθηση. Ήδη η χρήση αυτόματων συστημάτων εφαρμόζεται όλο και περισσότερο στη διασφάλιση ποιότητας και στις πωλήσεις. Ειδικά για τις επιχειρήσεις που προσανατολίζονται άμεσα στον καταναλωτή (B2C), η ανάπτυξη αυτόματων πωλητών αποτελεί μια βασική νέα τάση.

Τα παραπάνω αυξάνουν τον κίνδυνο υποκατάστασης για την εργασία, κυρίως από μηχανή και λογισμικό. Δεν αναμένεται όμως γενικά υποκατάσταση από χαμηλά αμειβόμενη εργασία.

Ειδικά οι δεξιότητες που κινδυνεύουν πιο άμεσα λόγω της ψηφιοποίησης και της αυτοματοποίησης είναι οι εξής:

- Ανάλυση – Σύνθεση
- Επικοινωνία

- Συντονισμός έργων
- Ορθότητα και ταχύτητα υπολογισμών
- Επικέντρωση και προσοχή
- Απομνημόνευση πληροφοριών
- Υπολογισμός και διαχείριση του χρόνου
- Φυσική δύναμη
- Επιδεξιότητα και ακρίβεια σωματικών χειρισμών
- Πρόσβαση, εξαγωγή, επεξεργασία πληροφορίας
- Αξιολόγηση, ανάλυση και σύνθεση πληροφοριών και δεδομένων
- Δέσμευση αναφορικά με την ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών
- Διαχείριση οικονομικών και χρηματικών πόρων

Τα παραπάνω, όπως αναλύθηκε, αφορούν περισσότερο τις μεγάλες εταιρείες στη βιομηχανία τροφίμων. Στις μικρές μονάδες της μεταποίησης δεν αναμένεται ανάλογος κίνδυνος ούτε σημαντικές αλλαγές σε ό,τι αφορά τη χρήση τεχνολογίας. Ειδικά στον αγροτικό τομέα, όπως τονίστηκε, οι δυνατότητες χρήσης των νέων ψηφιακών μέσων ή ακόμα και των ρομπότ (αναφέρεται χαρακτηριστικά επίσης, το παράδειγμα των ρομποτικών τρακτέρ) είναι πολύ περιορισμένες. Αυτό οφείλεται όχι τόσο στην έλλειψη οικονομικών πόρων όσο στα ιδιαίτερα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της ελληνικής γεωργίας, στην πολυδιάσπαση και στον κατακερματισμό του κλήρου, στην έντονη γεωμορφολογία του εδάφους, στο χαμηλό σχετικά μορφωτικό επίπεδο, αλλά και στη δημογραφική γήρανση, που θεωρούνται σημαντικό εμπόδιο στον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό.

Η δημογραφική γήρανση στον αγροτικό τομέα συναρτάται άμεσα με το πρόβλημα της δημογραφικής γήρανσης στον αγροτικό χώρο. Καθώς οι νέοι εγκαταλείπουν τον αγροτικό κλήρο, αφενός «ο κλάδος στερείται ενέργειας και φρεσκάδας», όπως το έθεσε ένας από τους συμμετέχοντες, και σταδιακά εκλείπουν δεξιότητες πολύ σημαντικές για την ανανέωση, όπως η δημιουργικότητα, η προσαρμοστικότητα, η χρήση τεχνολογικών εφαρμογών, η ανοικτότητα-διορατικότητα κ.ά. Μια άλλη συνέπεια του ίδιου φαινομένου είναι, παρ' όλα αυτά, η σταδιακά όλο και μεγαλύτερη συγκέντρωση σε λίγους και μεγάλους παραγωγούς. Η συγκέντρωση εγκαταλειμμένων κλήρων με αγορά ή μίσθωση τελικά θα έχει ως αποτέλεσμα μεσοπρόθεσμα (σε μεγαλύτερο χρονικό ορίζοντα) την παραγωγή σε μεγαλύτερη κλίμακα. Η ίδια εξέλιξη τελικά μπορεί να οδηγήσει σε συσσώρευση και νέες επενδύσεις σε σύγχρονο

τεχνολογικό εξοπλισμό και σε αυτοματοποίηση, όπως και στην ανανέωση του ανθρώπινου δυναμικού και στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων.

13.6 Τρόπος απόκτησης δεξιοτήτων

Σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας, η εκπαίδευση αποτελεί τον κύριο τρόπο για την ανάπτυξη των περισσότερων δεξιοτήτων για την εξάσκηση οποιουδήποτε επαγγέλματος στον κλάδο της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων. Πιο συγκεκριμένα, μέσω της συμμετοχής στην εκπαίδευση καλλιεργούνται όλες οι ικανότητες, γνώσεις και δεξιότητες που ανήκουν στις κατηγορίες «θεμελιώδεις γενικές γνώσεις» και «ανώτερης γνωστικής τάξης δεξιότητες».

Επίσης, η συμμετοχή στην εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην ανάπτυξη στάσεων-συμπεριφορών και αξιών της κοινωνικής ζωής που είναι επιθυμητές στον εργασιακό χώρο, όπως είναι η πρωτοβουλία, η αξιοπιστία, η ανοικτότητα-δεκτικότητα ή ο σεβασμός του διαφορετικού. Επιπλέον, βοηθά στην ανάπτυξη πολλών άλλων ικανοτήτων που αφορούν τη συσχέτιση με άλλα άτομα (κοινωνικότητα), την ορθότητα και ταχύτητα υπολογισμών, την επικέντρωση-προσοχή, την απομνημόνευση πληροφοριών, τη διδασκαλία και υποστήριξη τρίτων, τη μέριμνα για την προστασία του περιβάλλοντος και τη διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση.

Ιδιαίτερη περίπτωση θεωρείται ότι αποτελεί η επιχειρηματικότητα ως σκέψη και πρακτική, καθώς μπορεί να προέλθει μέσω της συμμετοχής είτε στην εκπαίδευση είτε στην κατάρτιση, ή με έναν συνδυασμό των δύο. Δεδομένου, ωστόσο, ότι η επιχειρηματικότητα, όπως και οι σχετικές με αυτήν ικανότητες, όπως η δημιουργικότητα, η καινοτομία, ο σχεδιασμός και η οργάνωση, ξεχωρίζουν με κρίσιμη σημασία, επιλέγεται η εκπαίδευση ως βασικός τρόπος απόκτησης. Στο πλαίσιο αυτό, με σκοπό την καλλιέρεια των παραπάνω δεξιοτήτων, το εκπαιδευτικό σύστημα μπορεί να προσφέρει έναν βασικό κορμό γνώσεων και ευκαιριών διαθέσιμων προς κάθε ενδιαφερόμενο/η. Αυτό μπορεί να γίνει με αναμορφωμένα προγράμματα σπουδών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, ειδικά σε ορισμένες ειδικότητες (π.χ. αγροτική οικονομία, γεωπονική), ή στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Περαιτέρω, μπορεί να προσφέρεται η δυνατότητα επικαιροποίησης των γνώσεων μέσα από ειδικά σεμινάρια και προγραμμάτα κατάρτισης, στοχευμένα σε συγκεκριμένες ομάδες εργαζομένων.

Ένας ακόμα βασικός τρόπος απόκτησης αρκετών δεξιοτήτων είναι η ενδοεπιχειρησιακή κατάρτιση και η επιμόρφωση. Με αυτόν τον τρόπο η κα-

τάρτιση μπορεί να συμβάλει στην απόκτηση των περισσότερων ευρύτερων κοινωνικών και γενικών επαγγελματικών δεξιοτήτων αλλά και ορισμένων συστημικών.

Πιο συγκεκριμένα, μέσω της συμμετοχής σε προγράμματα επιμόρφωσης μπορούν να αναπτυχθούν οι παρακάτω ικανότητες:

- Επικοινωνία
- Διαχείριση συγκρούσεων ή διαχείριση καταστάσεων κρίσης
- Σχεδιασμός και οργάνωση
- Διαπραγμάτευση
- Κατανόηση και εφαρμογή οδηγιών
- Προσανατολισμός στην επίτευξη στόχων
- Προσανατολισμός στον πελάτη
- Χρήση εργαλείων και μηχανών
- Όλες οι ικανότητες που συνδέονται με τη διαχείριση και τον μετασχηματισμό δεδομένων
- Δέσμευση αναφορικά με την ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών
- Διαχείριση οικονομικών και χρηματικών πόρων
- Περιβαλλοντική μέριμνα και προστασία
- Μέριμνα για την υγεία και ασφάλεια στην εργασία
- Διασφάλιση της δημόσιας υγείας και προστασία του καταναλωτή
- Σεβασμός και προστασία των προσωπικών δεδομένων

Από την άλλη πλευρά, οι περισσότερες συστημικές ικανότητες θεωρείται ότι προέρχονται από την εμπειρία στην εργασία, σε συνδυασμό με τη συστηματική εκπαίδευση εντός της επιχείρησης μέσω της μαθητείας. Ως μαθητεία νοείται η μάθηση στην πράξη, στον χώρο εργασίας, με την καθοδήγηση ενός πιο έμπειρου ή καταρτισμένου στελέχους. Έτσι, η συνεργασία, η ομαδική εργασία, η αυτονομία, η ανεξαρτησία στην εργασία, η προσαρμοστικότητα και η υπευθυνότητα, αλλά και αξίες όπως η εργασιακή ηθική ή η ακεραιότητα, ακόμα και η κατανόηση του διαφορετικού μπορούν να αποκτηθούν με τον συγκεκριμένο τρόπο. Επίσης, όπως τονίστηκε, καθώς πρόκειται για δεξιότητες και ικανότητες που επηρεάζονται από τους σκοπούς, τις προτεραιότητες και την «κουλτούρα» της εταιρικής οργάνωσης, συχνά προκύπτουν και «από τα πάνω προς τα κάτω». Ένας τρόπος δηλαδή για απόκτηση αυτών των δεξιοτήτων είναι και τα οικονομικά ή άλλα κίνητρα για την ενθάρρυνση της

ομαδικότητας, την επιβράβευση της πρωτοβουλίας και της υπευθυνότητας, τη συνεχή μάθηση κ.λπ.

Ακόμα, μέσω της μαθητείας μπορούν να αποκτηθούν ικανότητες που είναι απαραίτητες για την κίνηση μέσα στον χώρο παραγωγής και το σωματικό χειρισμό εξοπλισμού ή τη χρήση τεχνολογικών μέσων. Στο πλαίσιο αυτό, η μαθητεία αποτελεί τον βασικό τρόπο για την ανάπτυξη ικανοτήτων προσανατολισμού στον χώρο ή διαχείρισης χρόνου, χρήσης εργαλείων και μηχανών, λειτουργίας εξοπλισμού, διαχείρισης υλικών ή επιμέλειας και φροντίδας των εγκαταστάσεων. Εδώ πρέπει να αναφερθεί, ότι όπως τονίστηκε στις συνεντεύξεις, οποιοσδήποτε νέος εργαζόμενος τις πρώτες εβδομάδες χρειάζεται και δέχεται εκπαίδευση για τον τρόπο σωματικών κινήσεων και τις συνθήκες εργασίας και συνεργασίας στον χώρο παραγωγής του εργοστασίου, όπου πρέπει να τηρούνται, με απόλυτη αυστηρότητα, οι κανόνες για την ασφάλεια. Πέρα από την άτυπη εκπαίδευση στο θέμα αυτό, οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις προσφέρουν επίσης οργανωμένα ειδικά προγράμματα ενδοεπιχειρησιακής κατάρτισης.

Τέλος, η επαγγελματική εμπειρία θεωρείται ο βασικός τρόπος απόκτησης των δεξιοτήτων που σχετίζονται με διαχείριση του εαυτού και την ενσυναίσθηση, τη λήψη αποφάσεων, τον συντονισμό έργων, την ηγεσία, αλλά και τη φυσική δύναμη, την κατανόηση και τήρηση θεσμικού πλαισίου κανονισμών, την επιδεξιότητα και ακρίβεια σωματικών χειρισμών, αλλά και την αυτοπεποίθηση.

Ο χρόνος απόκτησης των δεξιοτήτων ποικίλλει ανάλογα με τον τρόπο. Για τις δεξιότητες που καλλιεργούνται κυρίως μέσω της εκπαίδευσης, απαιτούνται πάνω από δύο χρόνια, για αυτές που οφείλονται στην κατάρτιση χρειάζονται λίγοι μήνες ή περίπου ένας χρόνος, ενώ η μαθητεία μπορεί να αποδώσει σε διάστημα λίγων μηνών. Όπως προκύπτει, δεξιότητες που να αποκτώνται μέσα σε λίγες μέρες ή εβδομάδες δεν ορίζονται εδώ.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, το υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα θεωρείται ότι ανταποκρίνεται επαρκώς σε όλες τις γνώσεις που μπορούν να αποκτηθούν μέσα από αυτό (θεμελιώδεις γενικές γνώσεις), καθώς και με σχετική επιτυχία σε ορισμένες δεξιότητες που εντάσσονται στις συστημικές, τις κοινωνικοσυναισθηματικές και τις γενικές επαγγελματικές. Ωστόσο, χρειάζεται αναδιαπραγμάτευση των στόχων και ανασχεδιασμός των προγραμμάτων εκπαίδευσης, αν το ζητούμενο είναι να ενισχυθούν ικανότητες που ανήκουν στις γνωστικές ανώτερης τάξης ή στις ευρύτερες κοινωνικές. Στις συζητήσεις, αναφέρθηκε συχνά η αδυναμία του εκπαιδευτικού

συστήματος να καλλιεργήσει την κριτική σκέψη, την επίλυση προβλημάτων ή τη δημιουργικότητα στα στελέχη, ακόμα και σε πτυχιούχους αποφοίτους της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Επίσης, έγινε αναφορά πολλές φορές στη σημασία της εκπαίδευσης για την καλλιέργεια αρχών και αξιών, όπως πρωτοβουλία, ανοικτότητα, δεκτικότητα, σεβασμός του διαφορετικού ή εργασιακή ηθική, ακόμα και της κουλτούρας της συνεχούς μάθησης.

Τελικά, οι δεξιότητες στις οποίες προκύπτει άμεση ανάγκη κατάρτισης των απασχολούμενων είναι οι εξής:

- Επίλυση προβλημάτων
- Δημιουργικότητα
- Ενσυναίσθηση και προσαρμοστικότητα
- Σχεδιασμός και οργάνωση
- Λήψη αποφάσεων
- Ηγεσία
- Προσανατολισμός στον πελάτη
- Προσανατολισμός στην επίτευξη στόχων
- Αρχές και πρακτικές της επιχειρηματικότητας
- Χρήση εργαλείων και μηχανών
- Πρόσβαση, εξαγωγή, επεξεργασία πληροφορίας
- Αξιολόγηση, ανάλυση και σύνθεση πληροφοριών και δεδομένων
- Χρήση τεχνολογικών εφαρμογών
- Δέσμευση αναφορικά με την ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών
- Διαχείριση οικονομικών και χρηματικών πόρων
- Διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση
- Περιβαλλοντική μέριμνα και προστασία
- Μέριμνα για την υγεία και ασφάλεια στην εργασία
- Διασφάλιση της δημόσιας υγείας και προστασία του καταναλωτή
- Σεβασμός και προστασία των προσωπικών δεδομένων.

Στις υπόλοιπες δεξιότητες, η κατάρτιση δεν ενδείκνυται άμεσα, είτε γιατί οι ανάγκες καλύπτονται επαρκώς από το εκπαιδευτικό σύστημα είτε γιατί μια λύση θα ήταν η ανάπτυξη εσωτερικών προγραμμάτων κατάρτισης και η αλλαγή μοντέλου οργάνωσης προς την επιθυμητή κατεύθυνση (π.χ. ενι-

σχύοντας την κουλτούρα της λήψης αποφάσεων και πρωτοβουλίας ή του ομαδικού πνεύματος).

Κλείνοντας, οι επιχειρήσεις προσφέρουν ως έναν βαθμό ευκαιρίες ανάπτυξης όλων των δεξιοτήτων στη λίστα της καρτέλας, ενώ δεν προσφέρουν δυνατότητες εξέλιξης των βασικών-γενικών γνώσεων. Ο τρόπος όμως είναι τελείως διαφορετικός ανάμεσα στις μεγάλες εταιρείες της βιομηχανίας τροφίμων και στις μεσαίες και μικρές ή τις αγροτικές επιχειρήσεις. Οι πρώτες προσφέρουν, όπως ειπώθηκε χαρακτηριστικά από συνεντευξιαζόμενο, «εσωτερικά προγράμματα εκπαίδευσης για όλα αυτά». Τα σεμινάρια προσφέρουν γνώση σε ένα φάσμα, από την ψυχολογία και τα οικονομικά, μέχρι τη χρήση τεχνολογικών εφαρμογών, την επεξεργασία και ανάλυση δεδομένων, το μάρκετινγκ και τις πωλήσεις και την ασφάλεια στην εργασία. Όπως ειπώθηκε επίσης από άλλον συμμετέχοντα: «Οι μεγάλες εταιρείες έχουν τα μέσα να προσφέρουν ή, αν θέλετε, και να "επιβάλλουν" τη γνώση στους εργαζομένους», οι οποίοι θα πρέπει να ακολουθήσουν σε αυτή την πολιτική για να μπορούν να παρακολουθήσουν την εξέλιξη της τεχνολογίας, της επιχείρησης και του κλάδου, να παραμείνουν δημιουργικοί και να εξελιχθούν. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η ενδοεπιχειρησιακή εκπαίδευση είναι συνεχής, ενώ για τα ανώτερα διοικητικά στελέχη χρηματοδοτούνται ακόμα και πανεπιστημιακές σπουδές σε επίπεδο master. Στο πλαίσιο αυτό, οι καλύτερα εκπαιδευμένοι, θεωρείται ότι θα είναι ικανοί να «διδάξουν» τρίτους και να μεταφέρουν τις γνώσεις και στους υπόλοιπους.

Από την άλλη πλευρά, στις αγροτικές και μικρές επιχειρήσεις του κλάδου, οι δυνατότητες ανάπτυξης των δεξιοτήτων προσφέρονται μέσω της καθημερινής τριβής με το αντικείμενο της εργασίας, μέσω της πρακτικής ενασχόλησης και της εμπειρίας και, δευτερευόντως, μέσω της υποστήριξης και καθοδήγησης από έναν πιο έμπειρο εργαζόμενο. Η καθοδήγηση λαμβάνει χώρα συνήθως άτυπα και κατά περίπτωση, για λίγες εβδομάδες (τύπου mentoring) και όχι συστηματικά ή οργανωμένα (π.χ. μέσω ενός εσωτερικού θεσπισμένου προγράμματος μαθητείας). Τα εξωτερικά σεμινάρια είναι ένας τρόπος ανάπτυξης των ικανοτήτων του προσωπικού, αλλά σπάνια επιλέγονται ή χρηματοδοτούνται από τους εργοδότες.

Σύμφωνα με την έρευνα, οι επιχειρήσεις, πέραν των μεγάλων εταιρειών του κλάδου, δεν έχουν κίνητρο να συμμετέχουν σε σεμινάρια και δεν ενημερώνονται καν για τις δυνατότητες και ευκαιρίες που προσφέρονται για τους εργαζομένους τους. «Ούτε που περνάει από το μυαλό τους», όπως ενδεικτικά αναφέρθηκε. Σε γενικές γραμμές, η πρωτοβουλία συμμετοχής σε

σεμινάρια (συγχρηματοδοτούμενα μέσω προγραμμάτων της ΕΕ ή προσφερόμενα από εξωτερικούς φορείς, προγράμματα ΛΑΕΚ) επαφίεται ατομικά στον/την ίδιο/α τον/την εργαζόμενο/η και εξαρτάται από τη διάθεσή για μάθηση και ανάπτυξη των ικανοτήτων του/της. Για τον μέσο μικρό επιχειρηματία επικρατεί η λογική ότι το προσωπικό «καλύτερα να το παίρνουν έτοιμο». Η εκπαίδευση-κατάρτιση εκλαμβάνεται ως κόστος για την επιχείρηση, ενώ το όφελος θα το «εισπράξει» κάποιος άλλος, ο ίδιος ο εργαζόμενος ή άλλος εργδοτότης στο μέλλον.

Παρ' όλα αυτά, η ανάγκη για κατάρτιση τονίστηκε αρκετές φορές για όλες τις βασικές ομάδες ενδιαφερομένων μέσα στον κλάδο. Οι μικροί και πολύ μικροί επιχειρηματίες χρειάζονται κατάρτιση ως προς τις αρχές επιχειρηματικότητας. Όπως αναφέρθηκε χαρακτηριστικά:

> *«Κατ' αρχάς αν το πεις στους επιχειρηματίες (ότι χρειάζονται κατάρτιση στο επιχειρείν) δεν καταλαβαίνουν τι εννοείς, καν».* (ΟΕ1)

Επίσης, κατάρτιση χρειάζεται για το Προσωπικό τουλάχιστον για τις γενικές επαγγελματικές δεξιότητες, όπου οι εξελίξεις είναι πολύ γρήγορες ιδίως στο θεσμικό-κανονιστικό πλαίσιο. «Τα σεμινάρια είναι σημαντικά. Εδώ χρειάζεσαι οπωσδήποτε κατάρτιση. Εδώ δεν το προλαβαίνεις το πράγμα».

Επίσης, οι αγρότες-παραγωγοί χρειάζονται επιμόρφωση και κατάρτιση, καθώς λείπουν βασικές γνώσεις και δεξιότητες. Εδώ, η ανάγκη εκπαίδευσης, αλλά και κινήτρων για συμμετοχή σε τέτοιου είδους προγράμματα είναι ίσως ακόμα μεγαλύτερη, δεδομένου ότι στις αγροτικές κοινωνίες δεν είναι συχνό φαινόμενο η αυτοδύναμη μάθηση ή αυτοπαρακίνηση. Όπως παρατηρήθηκε, δεν λείπει η διάθεση για μάθηση, αλλά λείπουν οι δυνατότητες και συγκεκριμένα οι δομές και οι επαγγελματικές σχολές, που θα είναι ανοικτές προς όλους/ες τους/τις αγρότες/τισσες που θέλουν να εξελίξουν την επιχείρηση και το προϊόν τους.

13.7 Ψηφιακές δεξιότητες

Σε ό,τι αφορά τις ψηφιακές δεξιότητες, εδώ επίσης υφίσταται μια σημαντική διαφοροποίηση, ανάλογα με τον τομέα και ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της επιχείρησης. Στις μεγάλες εταιρείες της βιομηχανίας τροφίμων, ένας μέσος εργαζόμενος διαθέτει τις ικανότητες ανεξάρτητου χρήστη σε όλες σχεδόν τις υποκατηγορίες, δηλαδή σε επεξεργασία δεδομένων, επικοινωνία, δημιουργία περιεχομένου και επίλυση προβλημάτων. Ταυτόχρονα, τα

στελέχη της διοίκησης βρίσκονται συνήθως σε ακόμα υψηλότερο επίπεδο, φτάνοντας τις δυνατότητες του έμπειρου χρήστη, επίσης, στις περισσότερες υποκατηγορίες. Εξάλλου, τα συστήματα ERP και πολλές άλλες ψηφιακές και τεχνολογικές εφαρμογές είναι πολύ διαδεδομένα και χρησιμοποιούνται πλέον ικανοποιητικά, στις περισσότερες περιπτώσεις.

Από την άλλη πλευρά, στις μικρότερες επιχειρήσεις και στις επιχειρήσεις του αγροτικού τομέα, οι ψηφιακές δεξιότητες βρίσκονται ακόμα σε χαμηλά επίπεδα, δεδομένου και ότι οι νέες ψηφιακές τεχνολογίες δεν χρησιμοποιούνται ευρέως. Το επίπεδο του βασικού χρήστη αρμόζει καλύτερα σε αυτή την περίπτωση, αν και σημειώνεται πρόοδος προς το επίπεδο του ανεξάρτητου χρήστη, ειδικά σε ό,τι αφορά την επεξεργασία δεδομένων και την επικοινωνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

Σύνοψη, επισημάνσεις και συμπεράσματα αναφορικά με την ανάπτυξη των κρίσιμων δεξιοτήτων

14. Σύνοψη, επισημάνσεις και συμπεράσματα αναφορικά με την ανάπτυξη των κρίσιμων δεξιοτήτων

Παραπάνω αναλύθηκαν οι ανάγκες δεξιοτήτων, όπως διαγνώστηκαν για τον τομέα της μεταποίησης τροφίμων-αγροδιατροφής, μέσω της έρευνας πεδίου και της εφαρμογής ποιοτικών μεθόδων κοινωνικής έρευνας. Σύμφωνα με τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τις ομάδες εστιασμένης συζήτησης με τη συμμετοχή ειδικών, εργοδοτών, επαγγελματιών, εργαζομένων και στελεχών του τομέα, επιβεβαιώθηκε ότι στην Ελλάδα η βασική τάση κινείται κοντά σε ένα μετριοπαθές σενάριο για το μέλλον.

Οι περισσότερες δεξιότητες θα σημειώσουν πρόοδο ως προς τη σημασία τους και γενικά θα πρέπει να αναμένεται ανάπτυξη των γνώσεων και ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, σταθερά και προς την επιθυμητή κατεύθυνση. Παρ' όλα αυτά, δεν προβλέπεται με βάση την έρευνα αλματώδης εξέλιξη ή άμεση μετάβαση σε ένα νέο παραγωγικό πρότυπο ή μοντέλο ανάπτυξης, παρά μόνο αργή προσαρμογή προς τις πιο «έξυπνες» και τεχνολογικά προηγμένες μεθόδους παραγωγής, με έμφαση στην ποιότητα και την αειφορία.

Συνολικά, η διάγνωση των δεξιοτήτων βασίζεται στην περιγραφή των αποτελεσμάτων μέσω ενός δομημένου ερωτηματολογίου (καρτέλας δεξιοτήτων) και στην παράθεση απόψεων και εκτιμήσεων των συμμετεχόντων που διατυπώθηκαν στο πλαίσιο των ομαδικών συζητήσεων. Τα δεδομένα παρουσιάστηκαν σε άξονες που ακολουθούν τις βασικές ερωτήσεις που διατυπώθηκαν για τις δεξιότητες, ως προς το επίπεδο σημαντικότητάς τους, σήμερα και στο άμεσο μέλλον, ως προς τις ελλείψεις, την πολυπλοκότητα-συνθετότητα, τον κίνδυνο υποκατάστασης, τη χρήση μηχανικών μέσων, τον τρόπο απόκτησης κ.λπ.

Στο πλαίσιο αυτό, προκύπτουν ορισμένα βασικά συμπεράσματα.

Πρώτον, η σημασία των δεξιοτήτων σήμερα και στο μέλλον ποικίλλει ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της επιχείρησης και τη θέση εργασίας ή την επαγγελματική κατηγορία. Ειδικότερα, οι προβλέψεις δεξιοτήτων είναι διαφορετικές για τους/τις εργαζομένους/ες στη μεγάλη βιομηχανία τροφίμων και στον εταιρικό τομέα και διαφορετικές στις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις της μεταποίησης και του αγροτικού τομέα. Ο παρατηρούμενος «δυϊσμός» που τονίστηκε και σε άλλα σημεία της μελέτης επιβεβαιώθηκε επομένως και από την ποιοτική έρευνα. Οι περισσότερες κατηγορίες δεξιοτήτων για τις οποίες αναμένεται να αυξηθεί η σημασία τους στο άμεσο μέλλον βρίσκονται ήδη πιο υψηλά στην κλίμακα, ειδικά σε ό,τι αφορά την πρώτη ομάδα των μεγάλων επιχειρήσεων της βιομηχανίας τροφίμων.

Οι θεμελιώδεις γνώσεις είναι για τους/τις περισσότερους/ες ερωτώμενους/ες αυτονόητο ότι υπάρχουν σχεδόν σε όλους στον κλάδο και η σημασία τους δεν πρόκειται συνολικά να αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό. Οι γνωστικές ανώτερης τάξης δεξιότητες, ωστόσο, όπως και ορισμένες κοινωνικοσυναισθηματικές δεξιότητες, όπως και οι δεξιότητες που συνδέονται με τη διαχείριση δεδομένων και οι ευρύτερες κοινωνικές (με έμφαση σε περιβάλλον, ασφάλεια, υγεία) θα γνωρίσουν σημαντική άνοδο τα επόμενα χρόνια, σε έναν ορίζοντα μέχρι το 2027.

Οι συστημικές, από την άλλη, θα μείνουν περίπου στα ίδια επίπεδα ως προς τη σημασία τους, καθώς στηρίζονται όχι μόνο σε χαρακτηριστικά, γνώσεις και ικανότητες που αποκτά ανεξάρτητα ο/η εργαζόμενος/η, αλλά και στις προτεραιότητες και στη διάθεση της διοίκησης της επιχείρησης να τον/την κινητοποιήσει προς αυτή την κατεύθυνση. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, η δημιουργία μιας εταιρικής κουλτούρας στο πλαίσιο της ανάπτυξης ηγεσίας και του στρατηγικού σχεδιασμού στις επιχειρήσεις του κλάδου είναι απαραίτητη. Αυτή μπορεί να αποτελέσει τον οδηγό, πηγή έμπνευσης και κίνητρο για τους/τις εργαζομένους/ες να αναπτύξουν ή να αξιοποιήσουν πολλές ικανότητες που εντέλει σχετίζονται με το «ταλέντο», όπως νοείται στην εργασιακή ζωή, δηλαδή τη δημιουργικότητα, την ανάληψη πρωτοβουλιών, την προσαρμοστικότητα, την ανάλυση-σύνθεση, τη συνεχή μάθηση ή ακόμα και την ευαισθητοποίηση για ευρύτερους κοινωνικούς στόχους, όπως για την υγεία, το περιβάλλον, την εργασιακή ασφάλεια ή τις διαπολιτισμικές διαφορές.

Οι ελλείψεις δεξιοτήτων εντοπίζονται κυρίως στην κατηγορία των γνωστικών δεξιοτήτων ανώτερης τάξης, που είναι μέρος των γενικών δεξιοτήτων. Όπως ειπώθηκε εδώ χαρακτηριστικά από συμμετέχοντα στέλεχος σε βιομηχανία τροφίμων:

Είναι στοιχεία διαχρονικά, που μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στις εμπορικές, παραγωγικές και συναδελφικές σχέσεις. Διακρίνουν την επιτυχία από την αποτυχία μερικές φορές. Βέβαια, είναι και σπάνια στοιχεία. (ΟΕ2)

Επίσης, ελλείψεις εντοπίζονται στις δεξιότητες που αφορούν την ανάλυση δεδομένων και τη χρήση εφαρμογή και τεχνολογίας, καθώς και τις ευρύτερες κοινωνικές δεξιότητες.

Σε γενικές γραμμές, οι περισσότερες από τις δεξιότητες στην τυπολογία της έρευνας αποτελούν ρουτίνα και έχουν υποστεί έναν βαθμό συστηματοποίησης, όταν γίνεται αναφορά στις μεγάλες εταιρείες του κλάδου. Ωστόσο, η ρουτίνα «αγγίζει» διαφορετική ομάδα εργαζομένων ανάλογα με τον τομέα και την εξειδίκευση. Έτσι, οι γνωστικές ανώτερης τάξης δεξιότητες, για παράδειγμα, είναι δεξιότητες που χρησιμοποιούνται αδιάλειπτα και συστηματικά από τα διοικητικά στελέχη, ενώ η φυσική δύναμη, η επιδεξιότητα, η κίνηση στον χώρο και ο χειρισμός μηχανημάτων αφορούν περισσότερο την εργασία στις μεταφορές-logistics ή στη γραμμή παραγωγής. Από την άλλη, στις μικρότερες επιχειρήσεις σχεδόν όλα τα καθήκοντα που περιγράφονται στη λίστα δεξιοτήτων απαιτούνται από το μέσο παράδειγμα εργαζομένου/ης ή αυτοαπασχολούμενου/ης, που πρέπει να ανταποκριθεί σε πολλαπλούς ρόλους.

Η υποκατάσταση εργασίας φαίνεται επίσης πιο πιθανή να προκύψει σε ορισμένες θέσεις και καθήκοντα εργασίας που μπορούν να δεχτούν την αυτοματοποίηση μέσα από ηλεκτρονικές πλατφόρμες και ενδοεπιχειρησιακά συστήματα επεξεργασίας ψηφιακών δεδομένων. Αυτά αφορούν περισσότερο τη διαχείριση και διασφάλιση της ποιότητας ή το μάρκετινγκ και τις πωλήσεις. Ειδικά το ψηφιακό μάρκετινγκ και οι αυτόματοι πωλητές αναμένεται ότι θα οδηγήσουν σε κίνδυνο απαξίωσης της εργασίας, στο άμεσο μέλλον, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις μεγάλες εταιρείες στον τομέα των τροφίμων.

Από την άλλη πλευρά, η αξιοποίηση νέων τεχνολογικών εφαρμογών στη μέση επιχείρηση δεν είναι τόσο πιθανό να μετασχηματίσει το μοντέλο εργασίας στο άμεσο μέλλον. Θα υπάρξουν οριακές βελτιώσεις, όπως στροφή στις ηλεκτρονικές πωλήσεις και περαιτέρω αυτοματοποίηση στις αποθήκες ή στη συσκευασία-τυποποίηση προϊόντος, ή εκσυγχρονισμός του λογισμικού για τη διαχείριση πελατών, την οικονομική διαχείριση κ.ά., αλλά δεν προβλέπεται κίνδυνος για υποκατάσταση εργαζομένων. Σε ό,τι αφορά τον αγροτικό τομέα, η αυτοματοποίηση σίγουρα δεν αφορά την πλειονότητα, τουλάχιστον

σε ορίζοντα πενταετίας. Αντιθέτως, λόγω πολλών παραγόντων (όπως λόγω των γεωμορφολογικών ιδιαιτεροτήτων, του χαμηλού επιπέδου εκπαίδευσης των αγροτών, της δημογραφικής γήρανσης, της έλλειψης δημιουργικότητας και απουσίας κουλτούρας συνεχούς μάθησης), βασική ανάγκη στο άμεσο μέλλον θα είναι όχι η εντατικότερη χρήση της τεχνολογίας, αλλά η εξεύρεση «εργατικών χεριών». Γενικότερα, η έλλειψη ανειδίκευτης εργασίας για την καλλιέργεια της γης τονίστηκε σε αρκετές περιπτώσεις και αναδείχθηκε απ' όλους όσοι ασχολούνται με την αγροτική παραγωγή ως ένα σοβαρό πρόβλημα για το μέλλον, με συνέπειες σε όλη την αγροδιατροφική αλυσίδα.

Οι περισσότερες από τις ελλείψεις μπορούν να αποδοθούν στο σύστημα εκπαίδευσης και κατάρτισης. Στο πλαίσιο αυτό, η εκπαίδευση κρίνεται σκόπιμο να εστιάσει περισσότερο σε ορισμένες κατηγορίες δεξιοτήτων που είναι παραδοσιακά παραμελημένες, όπως οι ευρύτερες κοινωνικές δεξιότητες, αλλά και να προσαρμοστεί στις εξελίξεις της νέας εποχής της παγκοσμιοποίησης, της πράσινης μετάβασης και του ψηφιακού μετασχηματισμού. Ακόμα, ο ανασχεδιασμός των προγραμμάτων σπουδών στην Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση είναι απαραίτητος, ειδικά σε ορισμένα συναφή επιστημονικά αντικείμενα, προκειμένου να αποκτήσουν οι νέοι πτυχιούχοι βασικές επαγγελματικές ικανότητες σε επίπεδο κλάδου.

Επίσης, ειδικά κίνητρα μέσα από τις δημόσιες πολιτικές για την ανάπτυξη του κλάδου και την κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού ή μέσα από τις επιχειρήσεις του κλάδου είναι απαραίτητα για τη συνεχή μάθηση και ανάπτυξη των δεξιοτήτων των εργαζομένων. Τα κίνητρα απαιτούνται όχι γιατί υπάρχει έλλειψη βασικών γνώσεων ή ικανοτήτων, αλλά γιατί απαιτείται συνεχής εξέλιξη και διαρκής επικαιροποίηση, κυρίως των ειδικών και γενικών επαγγελματικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων. Εδώ τα οικονομικά κίνητρα, όπως η αύξηση του μέσου μισθού, αλλά και άυλα κίνητρα για την ενδυνάμωση των εργαζομένων στο πλαίσιο μιας ανάλογης οργανωσιακής κουλτούρας είναι ενδεδειγμένες προτάσεις.

Κλείνοντας, από τη διάγνωση δεξιοτήτων προκύπτουν οι κρίσιμες γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες. Πρόκειται για δεξιότητες που έχουν λάβει τη μέγιστη βαθμολογία στην κλίμακα σημαντικότητας σήμερα, ενώ ταυτόχρονα θα γνωρίσουν γρήγορη αύξηση της σημασίας τους στο μέλλον. Επίσης, πρόκειται για δεξιότητες που είναι σε σπανιότητα, ενώ είναι εξαιρετικά χρήσιμες στο νέο οικονομικό και αναπτυξιακό μοντέλο και στο ευρύτερο κοινωνικό και επιχειρηματικό περιβάλλον, όχι για ορισμένες επαγγελματικές κατηγορίες, αλλά για το σύνολο των εργαζομένων στον κλάδο.

Οι κρίσιμες γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες που περιγράφονται στη συνέχεια είναι «οριζόντια» και «κάθετα» απαραίτητες στην αγροβιομηχανία του μέλλοντος. Ως εκ τούτου, θα πρέπει άμεσα να υποστηριχθούν μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας και της κατάρτισης σύμφωνα με τη διάγνωση που προηγήθηκε.

Κρίσιμες δεξιότητες για το μέλλον στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων

- Αγγλικά ως ξένη γλώσσα – σε πολύ καλό επίπεδο
- Βασικές γνώσεις μαθηματικών, φυσικών επιστημών, μηχανικής, και τεχνολογιών πληροφορικής-επικοινωνιών (STEM)
- Βασικές αρχές και πρακτικές επιχειρηματικότητας
- Ικανότητα συνεχούς μάθησης
- Επίλυση προβλημάτων / Ανάλυση – Σύνθεση
- Δημιουργικότητα
- Πρόσβαση, εξαγωγή, επεξεργασία πληροφορίας
- Αξιολόγηση, ανάλυση και σύνθεση πληροφοριών και δεδομένων
- Χρήση τεχνολογικών εφαρμογών
- Δέσμευση για την ποιότητα
- Περιβαλλοντική μέριμνα και προστασία
- Μέριμνα για την υγεία και ασφάλεια στην εργασία
- Διασφάλιση της δημόσιας υγείας και προστασία του καταναλωτή
- Προσανατολισμός στον πελάτη
- Εργασιακή ηθική
- Κατανόηση και σεβασμός του διαφορετικού

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15

Συμπεράσματα της μελέτης

15. Συμπεράσματα της μελέτης

Στη μελέτη εξετάστηκαν η υφιστάμενη κατάσταση και οι εξελίξεις στον τομέα της αγροδιατροφής-μεταποίησης τροφίμων, με έμφαση σε συγκεκριμένα ερωτήματα που αφορούν την οργάνωση του κλάδου και των επιχειρήσεων και τις σημερινές και μελλοντικές ανάγκες σε δεξιότητες. Η ανάλυση επικεντρώθηκε στην περίπτωση της Ελλάδας σε μία σύγκριση με την ΕΕ και βασίζεται τόσο σε επισκόπηση δευτερογενούς υλικού, όπως στατιστικές βάσεις δεδομένων και βιβλιογραφία, όσο και σε πρωτογενή ποιοτική έρευνα, με χρήση τεχνικών όπως συνεντεύξεων, ομάδων εστιασμένης συζήτησης και διαβούλευσης με ομάδα ειδικών.

Όπως διαπιστώνεται, ο αγροδιατροφικός τομέας στην Ελλάδα εμφανίζει έναν δυαδικό χαρακτήρα, που έχει μεγάλη σημασία στην ερμηνεία της σύνθεσης της απασχόλησης σε επαγγέλματα και στη διερεύνηση των δεξιοτήτων. Σε γενικές γραμμές, η διάκριση μπορεί να διατυπωθεί και ως συνύπαρξη ενός δυναμικού, σύγχρονου κατά βάση, εξαγωγικού τομέα με έναν πιο παραδοσιακό, που είναι πιο κοντά στις αξίες, στις δυνατότητες και στα προβλήματα της αγροτικής παραγωγής. Από τη μία, συναντάται ο πιο σύγχρονος τομέας που στηρίζεται σε προηγμένες τεχνολογίες και σαφώς προσδιορισμένες δομές και συστήματα οργάνωσης, ενώ συμπίπτει περισσότερο με τις μεγάλες και μεσαίες εταιρείες στον κλάδο της βιομηχανίας τροφίμων. Ο τομέας αυτός απασχολεί σε μεγάλο βαθμό εξειδικευμένη εργασία και εργασία υψηλών προσόντων, ακολουθεί τις τάσεις της αυτοματοποίησης και διακρίνεται για τις δυναμικές επιδόσεις όχι μόνο σε οικονομικά μεγέθη αλλά και σε καινοτομίες προϊόντος. Ο ίδιος τομέας συνυπάρχει με έναν πιο παραδοσιακό, που αποτελείται από μικρότερες επιχειρήσεις και αγροτικές εκμεταλλεύσεις που χρησιμοποιούν περισσότερο παραδοσιακές και πιο «συμβατικές» τεχνικές, στηρίζονται περισσότερο σε ανειδίκευτη και άτυπη εργασία, ενώ χαρακτηρίζονται από χαμηλό βαθμό αυτοματοποίησης. Οι επιχειρήσεις αυτές προσφέρουν προϊόν σε μικρή κλίμακα, συνήθως με προσανατολισμό στην τοπική αγορά, ενώ τα περισσότερα καθήκοντα εργασίας, όπως φορ-

τώσεις-εκφορτώσεις, καλλιέργειες, συσκευασία και τυποποίηση προϊόντος, εκτελούνται χειρωνακτικά με χρήση ενός βασικού μηχανικού εξοπλισμού και υπό τη διεύθυνση και τον άμεσο έλεγχο του ιδιοκτήτη-επιχειρηματία.

Οι μεγάλες τάσεις στο περιβάλλον όπως επιδρούν στον τομέα της αγροδιατροφής αναμένεται ότι θα επηρεάσουν σημαντικά τις συνθήκες οργάνωσης και παραγωγής, όπως και τη ζήτηση και τη σύνθεση επαγγελμάτων. Ανάλογα, θα επηρεάσουν και τις ανάγκες σε δεξιότητες. Οι τάσεις αυτές δημιουργούν την ανάγκη οι επιχειρήσεις να στοχεύουν σε όλο και πιο εξειδικευμένα τμήματα της αγοράς (niche markets), να δίνουν έμφαση στην ποιότητα και την καινοτομία προϊόντος και να αξιοποιούν τα νέα τεχνολογικά μέσα για να φτάνουν τα προϊόντα στους καταναλωτές σε όλο και μεγαλύτερες αποστάσεις. Η στρατηγική για την αγροδιατροφική βιομηχανία συνοψίζεται στον στόχο της μετάβασης στη Βιομηχανία 4.0 και σε ένα πρότυπο που θα εξυπηρετεί την οικονομική αποτελεσματικότητα, την περιβαλλοντική βιωσιμότητα και τις έξυπνες λύσεις στα προβλήματα της παραγωγής και στις ανάγκες της κατανάλωσης (Jack, Anderson and Connolly, 2014· Miranda et al., 2019).

Όλα τα παραπάνω συνεπάγονται προκλήσεις και δυνατότητες από τη σκοπιά των εργαζομένων στον τομέα. Ειδικά σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, καθώς ο κλάδος είναι εξαγωγικός και έχει όλο και καλύτερες οικονομικές επιδόσεις, τα τελευταία χρόνια θεωρείται συνολικά ότι οι προοπτικές για την απασχόληση είναι θετικές. Οι ανάγκες σε ειδικότητες επαγγελμάτων, όπως προβλέπονται, θα αφορούν τεχνικούς και επιστήμονες με έμφαση σε αντικείμενα των θετικών επιστημών και της μηχανικής, αλλά και της υγείας και γενικά ειδικότητες προς απασχόληση στο πεδίο του εργαστηρίου ή του χώρου παραγωγής και του εργοστασίου. Ακόμα όμως, αναμένεται σημαντική αύξηση της ζήτησης σε πιο «υποστηρικτικές» επαγγελματικές ειδικότητες, όπως πωλητές ή ανειδίκευτους εργάτες της γης, που θα απασχολούνται στις δύο άκρες της αλυσίδας αξίας, στις καλλιέργειες στον αγρό και στη διάθεση του προϊόντος.

Ανάλογα με τις παραπάνω προβλέψεις, διακρίνονται οι κρίσιμες δεξιότητες. Για την κατηγορία εργαζομένων υψηλότερων δεξιοτήτων και προσόντων, ως κρίσιμες αναδεικνύονται οι ικανότητες με έμφαση στη δημιουργικότητα, την έρευνα και την ανάλυση δεδομένων για τη λήψη αποφάσεων. Σε ειδικότητες πιο χαμηλά στην κλίμακα, πιο σημαντικές είναι οι ικανότητες εργασίας σε αυτονομία, εξυπηρέτησης τρίτων και εργασίας ρουτίνας.

Σε γενικές γραμμές, οι τάσεις στην ΕΕ και στη διεθνή οικονομία δείχνουν ότι η αναδιάρθρωση στην απασχόληση συνολικά στην οικονομία θα κινηθεί

υπέρ των επαγγελματικών κατηγοριών υψηλής επιστημονικής εξειδίκευσης. Όπως εξηγείται χαρακτηριστικά στο στρατηγικό σημείωμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2009) και αλλού (Δρακάκη και Καραμάνης, 2021), λόγω της αυτοματοποίησης κινδυνεύουν περισσότερο επαγγέλματα που εκτελούν τυποποιημένες διαδικασίες και εργασίες ρουτίνας, ενώ τα κέρδη από την παραγωγικότητα για τις επιχειρήσεις θα προέλθουν χάρη στις νέες επενδύσεις σε γνωστικό κεφάλαιο (knowledge-based capital).

Οι γενικές αυτές τάσεις δεν φαίνεται να επιβεβαιώνονται ακριβώς για την Ελλάδα και τον τομέα της αγροδιατροφής. Αναμένεται αύξηση της ζήτησης για εξειδικευμένους επιστήμονες και τεχνικούς στη διοίκηση επιχειρήσεων, παραγωγή και επεξεργασία στον κλάδο των τροφίμων, ωστόσο ένα σημαντικό ποσοστό των νέων θέσεων απασχόλησης θα αφορά ανειδίκευτη εργασία και εργαζομένους/ες σε θέσεις και καθήκοντα που δεν απαιτούν εξειδικευμένες επιστημονικές ή τεχνικές γνώσεις και ανώτερα τυπικά προσόντα.

Στο πλαίσιο αυτό, απαιτείται δημόσια πολιτική στην κατεύθυνση μιας ενεργητικής βιομηχανικής/κλαδικής πολιτικής και ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης. Η δημόσια πολιτική θα πρέπει να εστιάσει στην ενίσχυση των δομών εκπαίδευσης και κατάρτισης, στην προώθηση των αποτελεσμάτων της έρευνας και καινοτομίας στον επιχειρηματικό τομέα, στην ανάδειξη ενδιάμεσων μηχανισμών υποστήριξης για τις εγχώριες, ειδικά τις μικρότερες, επιχειρήσεις, αλλά και στη στήριξη της απασχόλησης επαγγελμάτων και ειδικοτήτων με κρίσιμες δεξιότητες σύμφωνα με τις προκλήσεις στο μέλλον.

Σκοπός θα πρέπει να είναι η διατήρηση του δυναμισμού και της ανθεκτικότητας του τομέα των τροφίμων αλλά και η στήριξη και επιτάχυνση της μετάβασης σε ένα νέο οικονομικό αναπτυξιακό και παραγωγικό πρότυπο. Τα βασικά μέσα μιας τέτοιας πολιτικής δύναται να συμπεριλαμβάνουν ειδικά κίνητρα για την ενίσχυση του διανοητικού κεφαλαίου, και συγκεκριμένα την ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, αλλά και την αναβάθμιση των υποδομών και του εξοπλισμού που μπορούν να συμβάλουν σε αποτελεσματική αξιοποίηση της γνώσης στις επιχειρήσεις και συνολικά στον τομέα. Με αυτόν τον τρόπο εκτιμάται ότι θα επιτυγχάνονται οι προϋποθέσεις για τη δέσμευση και τη μετάβαση σε νέα επιχειρηματικά μοντέλα, με έμφαση στην καινοτομία και την προσαρμοστικότητα εν μέσω ραγδαίων μετασχηματισμών στο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης.

Σε ό,τι αφορά την κατανόηση της υφιστάμενης κατάστασης και την πρόβλεψη του μέλλοντος, τόσο οι συνεντεύξεις όσο και η συζήτηση καταιγι-

σμού ιδεών στο πλαίσιο της ποιοτικής κοινωνικής έρευνας υποδεικνύουν ότι δεν θα πρέπει να αναμένονται σημαντικές αλλαγές στο υφιστάμενο μοντέλο στην Ελλάδα, τουλάχιστον για την επόμενη οκταετία μέχρι το 2030. Οι τάσεις επιβεβαιώνονται, ενώ, με δεδομένη την αβεβαιότητα γύρω από την εξέλιξη ειδικά στους καταλύτες, επιλέγεται το μετριοπαθές ως σενάριο αναφοράς. Αυτό ορίζει ότι θα υπάρξουν μικρές αναπροσαρμογές του υφιστάμενου μοντέλου και μικρές βελτιώσεις αλλά όχι μετάβαση προς την επιθυμητή κατεύθυνση, προς την Αγροβιομηχανία 4.0. Όπως προβλέπεται, η μεγάλη αύξηση της απασχόλησης θα προέλθει από επαγγέλματα όπως πωλητές, οδηγούς και χειριστές και συναρμολογητές, δηλαδή εργαζομένους σε logistics, στις πωλήσεις και στο εργοστάσιο, όπως και από επαγγέλματα ανειδίκευτης εργασίας. Στο πλαίσιο αυτό, οι δεξιότητες που θα απαιτούνται αναμένεται ότι θα είναι κυρίως οι γενικές επαγγελματικές σε επίπεδο τομέα/κλάδου και οι γενικές θεμελιώδεις γνώσεις. Άλλες δεξιότητες, όπως κοινωνικές, ψηφιακές δεξιότητες, αλλά και επιμέρους στάσεις και αξίες που αφορούν την εργασία θεωρείται ότι δεν αναπτύσσονται αλματωδώς στην αναμενόμενη εκδοχή για το μέλλον, όμως θα ήταν απαραίτητες σε μια ιδανική και επιθυμητή έκβαση.

Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, έπειτα από ομαδικές συζητήσεις με κρίσιμους πληροφορητές τελικά προέκυψαν κρίσιμα στοιχεία και πλούσια πρωτογενή δεδομένα που δίνουν πιο λεπτομερή περιγραφή για τις αναμενόμενες αλλαγές στις δεξιότητες και τις ανάγκες σε δεξιότητες στο μέλλον. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων καταλήγει σε επιβεβαίωση του παραπάνω σεναρίου αναφοράς, ενώ υποδεικνύει και τις έντονες διαφορές που σημειώνονται μεταξύ των εργαζομένων ανάλογα με τον κλάδο δραστηριότητας, την επαγγελματική κατηγορία, τη θέση εργασίας και τη σχέση εργασίας, αλλά και ανάλογα με το μέγεθος ή τα χαρακτηριστικά της επιχείρησης.

Τα βασικά συμπεράσματα της δευτερογενούς έρευνας τελικά επιβεβαιώθηκαν και εμπλουτίστηκαν από τα ευρήματα της έρευνας πεδίου και της πρωτογενούς έρευνας. Γενικά, θα πρέπει να αναμένεται μικρή αύξηση της σημασίας των περισσότερων δεξιοτήτων, ενώ ανάμεσα στις πιο «κρίσιμες δεξιότητες» για το μέλλον ξεχωρίζουν πολλές από τις γενικές και ευρύτερες κοινωνικές δεξιότητες. Οι ελλείψεις είναι καταγεγραμμένες, όπως και οι βασικές αιτίες, και υπογραμμίζονται έτσι, εδώ ξανά, η ανάγκη για αναδιαπραγμάτευση των πολιτικών για την εκπαίδευση-κατάρτιση και την αγορά εργασίας αλλά και η συγκρότηση μιας ενεργής κλαδικής πολιτικής για την αγροδιατροφή και τη μεταποίηση τροφίμων.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Πηγές – Βιβλιογραφία

Αγγελάκης, Α. (2020). «Ψηφιακός μετασχηματισμός και γεωργική παραγωγή: Κινητήριοι παράγοντες, επιδράσεις, προκλήσεις και προϋποθέσεις υιοθέτησης νέων τεχνολογικών συστημάτων», *Ερευνητικά Κείμενα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ* 17/2020, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.

Βαΐου, Ντ. και Χατζημιχάλης. Κ. (1997). *Με τη ραπτομηχανή στην κουζίνα και τους Πολωνούς στους αγρούς: Πόλεις, περιφέρειες και άτυπη εργασία,* Αθήνα: Εξάντας.

Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (2020). *Συνεισφορά στη διαμόρφωση του κειμένου βάσης του τομέα της αγροδιατροφής*. Υποστήριξη της ΓΓΕΤ από εξειδικευμένο Τεχνικό Σύμβουλο κατά την κατάρτιση ενιαίου κειμένου Εθνικής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης Έρευνας και Καινοτομίας της νέας Προγραμματικής Περιόδου 2021-2027. 12/6/2020, http://www.gsrt.gr/Financing/Files/ProPeFiles30253/PLANET_D2_Agrifood_clean.pdf (πρόσβαση 7/2021).

Γκισάκης, Β., Βακάλη, Χ., Βεϊκοντής, Γ., Παπαδόπουλος, Π., Παπάζογλου, Κ., Καλαϊτζόγλου, Κ., Διαλυνά, Ι., Κοντελέ, Β., Παλασίδης, Κ., Τσίγγου, Ρ. και Χατζηγεωργίου, Σ. (2019). *Η προοπτική της Αγροοικολογίας στη γεωργία: Για τη μετάβαση προς ένα πραγματικά βιώσιμο αγροδιατροφικό σύστημα.* Αγροοικολογικό Δίκτυο Ελλάδος, Ηράκλειο.

Δαμιανάκος, Στ. (2007). «Το δυσεύρετο μοντέλο της ελληνικής γεωργίας», στο Χ. Κασίμης και Λουλούδης, Λ. (επιμ.), *Ύπαιθρος χώρα. Η Ελληνική Αγροτική Κοινωνία στο τέλος του Εικοστού Αιώνα,* 2η έκδοση, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών- Πλέθρον.

Δανάλη, Ε. (2020). «Ελλείψεις τροφίμων, διατροφική ανασφάλεια, ή επειγόντως άλλο μοντέλο γεωργίας και κτηνοτροφίας;», 10 Απριλίου. *Greenpeace,* https://www.greenpeace.org/greece/issues/diatrofi/10937/elleipseis-trofimon-diatrofiki-anasfaleia-i-epeigontos-allo-montelo-georgias-kai-kthnotrofias/ (πρόσβαση 7/2021).

Δεδουσόπουλος, Α. (2014). *Πολιτική οικονομία της αγοράς εργασίας*, Αθήνα: Gutenberg.

Δρακάκη, Ε. και Καραμάνης, Κ. (2021). *Διεθνείς εξελίξεις στα επαγγέλματα και στις δεξιότητες και η θέση της Ελλάδας,* Αδημοσίευτη μελέτη, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

ΕΟΠΠΕΠ (2013). *Ανερχόμενοι επαγγελματικοί τομείς στην Ελλάδα και νέες απαιτούμενες δεξιότητες*.

ΕΦΕΤ (2020). *COVID 19 – Οδηγός για τη Βιομηχανία Τροφίμων,* 28 Μαΐου.

ΙΟΒΕ (2020). *Βιομηχανία Τροφίμων και Ποτών: FACTS @ FIGURES 2019*. Μάιος.

Καραντινινής, Κ. (2021). «Η ελληνική γεωργία και αγροδιατροφή μετά την πανδημία». *Διανέοσης*, Αύγουστος, https://www.dianeosis.org/2020/08/i-elliniki-georgia-kai-agrodiatrofi-meta-tin-pandimia/ (πρόσβαση 7/2021).

Κασίμης, Χ. (2021). *Για μία αγροτική ανάπτυξη βιώσιμη, φιλική στο περιβάλλον και κοινωνικά συνεκτική,* Μελέτες, Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών ΕΝΑ, Ιούλιος.

ΚΕΠΕ (2014). *Το Αναπτυξιακό Όραμα για την Ελλάδα του 2020: Προβλέψεις, προϋποθέσεις ανάπτυξης και μηχανισμοί χρηματοδότησης*, Αθήνα: Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας, Ιούνιος.

Λαμπριανίδης, Λ. (1992). *Η γεωγραφική διάσταση των υπεργολαβικών σχέσεων παραγωγής στη βιομηχανία: Η περίπτωση της κρεατοπαραγωγής ορνιθίων,* Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Λαπατσιώρας, Σ., Μηλιός, Γ. και Μιχαηλίδης, Π. (2020). *Οι επιπτώσεις της ψηφιοποίησης στην αγορά εργασίας*, Μελέτη 46, Ιανουάριος, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Λιανός, Θ., Δαμιανός, Δ., Μέργος, Γ., Ντεμούσης, Μ. και Κατρανίδηςμ Στ. (1998). *Αγροτική Οικονομική: Θεωρία και πολιτική,* 2η Έκδοση, Αθήνα: Μπένου.

Μαζουαγιέ, Μ. και Ρουντάρ, Λ. (2005). *Ιστορία των γεωργιών του κόσμου,* Αθήνα: Εξάντας.

Μαλινδρέτος, Γ. (2015). *Εφοδιαστική αλυσίδα, logistics και εξυπηρέτηση πελατών,* Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Νικολαΐδης, Ε. (2010). *Γεωργία, περιβάλλον, διατροφή: Η ελληνική γεωργία στο παγκόσμιο αγροτροφικό σύστημα,* Αθήνα: Παπαζήσης.

Νικολαΐδης, Ε. και Στασινόπουλος, Γ. (2015). *Οι αναπτυξιακές δυνατότητες του αγροτροφικού συστήματος στην Ελλάδα*, Μελέτη 34, Μάιος, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Πάκος, Θ. (1992). *Κλαδική Οικονομική Ι. Ανταγωνισμός, Συγκέντρωση και Τεχνολογία,* Αθήνα: Παπαζήσης.

Πάκος, Θ. (1997). *Βιομηχανική Οργάνωση, Επιχειρηματικές Πολιτικές και Απόδοση,* Αθήνα: Παπαζήσης.

Παππάς, Α. (2007). *Η ιστορία της ελληνικής βιομηχανίας γάλακτος: Ιστορική εξέλιξη, πρωτογενής παραγωγή, μεταποίηση, εμπορία, κατανάλωση, απόψεις,* Αθήνα: Περιοδικός Τύπος ΑΕ.

Πατσουράτης, Αθ. (1995). *Εμπόδια στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής βιομηχανίας.* Ειδικές Μελέτες, 24, ΙΟΒΕ.

Πελαγίδης, Θ. (1997). *Η διεθνοποίηση της ελληνικής βιομηχανίας: ευελιξία και αναδιάρθρωση,* Αθήνα: Εξάντας.

Πολυράκης, Γ. (2003). *Περιβαλλοντική Γεωργία*, Αθήνα: Ψύχαλος.

ΣΕΒ (2013). *Μηχανισμός Διάγνωσης των Αναγκών των Επιχειρήσεων σε Επαγγέλματα και Δεξιότητες. Ο τομέας των τροφίμων*. Κείμενο προς διαβούλευση, Ιούλιος.

Σκορδίλη, Σ. (2015). «Η νέα ερευνητική ατζέντα για τα αγροτροφικά συστήματα στην Ανθρωπογεωγραφία και τον Αστικό Σχεδιασμό: Εισαγωγή στο Αφιέρωμα», *Γεωγραφίες*, 25: Άνοιξη.

Σκορδίλη, Σ. (2016). «Νέες» πρωτοβουλίες στον αγρο-τροφικό τομέα: Ευκαιρίες και εμπόδια για ανθρωποκεντρική και ισόρροπη χωρική ανάπτυξη», στο Λ. Λαμπριανίδης, Θ. Καλογερέσης και Γ. Καυκαλάς (επιμ.), *Χωρική ανάπτυξη και ανθρώπινο δυναμικό: Νέες θεωρητικές προσεγγίσεις και η εφαρμογή τους στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική.

Σπάνακα, Α. (2020). *Οδηγός εφαρμογής, έντυπα και μεθοδολογία ποιοτικών μελετών διερεύνησης δεξιοτήτων (Εργαλείο 1).* Πράξη «Παρεμβάσεις των κοινωνικών εταίρων για τη διερεύνηση δεξιοτήτων στο πλαίσιο του Μηχανισμού Διάγνωσης Αναγκών της αγοράς εργασίας», Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Ιανουάριος.

Στέγη Ελληνικής Βιομηχανίας (2011α). *Ποιοτική Μελέτη για το επάγγελμα «Στέλεχος διαχείρισης ασφάλειας και ποιότητας τροφίμων».* Στο πλαίσιο του Υποέργου 3: Ποιοτική έρευνα αναγκών δεξιοτήτων από τη Στέγη Ελληνικής Βιομηχανίας, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ-ΣΕΒ.

Στέγη Ελληνικής Βιομηχανίας (2011β). *Ποιοτική Μελέτη για το επάγγελμα «Τεχνίτης επεξεργασίας/χειριστής μηχανών παραγωγής βιομηχανίας τροφίμων».* Στο πλαίσιο του Υποέργου 3: Ποιοτική έρευνα αναγκών δεξιοτήτων από τη Στέγη Ελληνικής Βιομηχανίας, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ-ΣΕΒ.

Στραγάλης, Β. Δ. (2019). *Ανάπτυξη Εγκάρσιων Δεξιοτήτων σε τουριστικά επαγγέλματα: Μελέτη περίπτωσης 12 εργαζομένων στη περιοχή της Λίνδου,* Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Χεκίμογλου, Ε. και Ρούπα, Ε. (2006). *Η ιστορία της βιομηχανίας τροφίμων,* Αθήνα, Εκδόσεις Κέρκυρα.

Acemoglu, D. (1998). *Why do new technologies complement skills? Directed technical change and wage inequality*, *Quarterly Journal of Economics*, 113, pp. 1055-89.

Acemoglu, D. and Autor, D. (2011). "Skills, Tasks and Technologies: Implications for Employment and Earnings", Handbook of Labor Economics, in O. Ashenfelter and D. Card (eds), *Handbook of Labor Economics*, 1 (4), chapter 12, pp. 1043-1171, Elsevier.

Acemoglu, D. and Restrepo, P. (2019). "Automation and new tasks: How technology displaces and reinstates labor", *Journal of Economic Perspectives*, 33 (2), Spring.

Ardeni, P. and Freebairn, J. (2002). "The Macroeconomics of Agriculture", in B. Gardner and C. Rausser (eds), *Handbook of Agricultural Economics - Volume 2A: Agriculture and its External Linkages,* North-Holland.

Autor, D. (2013). "The "Task Approach" to Labor Markets: An Overview", *NBER Working Paper.* nr. 18711. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.

Autor, D., Levy, F. and Murnane, R. (2003). "The skill content of recent technological change: An empirical exploration", *The Quarterly Journal of Economics*, 118 (4), pp. 1279-1333, November, Oxford University Press,.

Baldwin, C. (ed.) (2009). *Sustainability in the Food Industry,* Wiley-Blackwell and the Institute of Food Technologists.

Bell, D. (1974). *The Coming of Post-Industrial Society*, London: Heinemann.

Bigliardi, B. and Galati, F. (2013). "Innovation trends in the food industry: The case of functional foods", *Trends in Food Science & Technology*, 31, pp. 118-129.

Bowles, S. and Gintis, H. (1975). "The problem with Human Capital Theory: A Marxian Critique", *American Economic Review*, 65 (2), Papers and Proceedings of the Eighty-seventh Annual Meeting of the American Economic Association.

Brynjolfsson, E. and McAffee, A. (2016). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*, New York-London: W.W. Norton & Company.

CCSA (2020). *How COVID-19 is changing the world: a statistical perspective.*

Cedefop (2009). "Skills for Europe's future: anticipating occupational skill needs", *Cedefop panorama*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Cedefop (2020). *Skills forecast 2020: Greece.*

Clear, F. (2011). "Food and Drink Manufacturing and the Role of ICT", in M. Bourlakis, I. Vlachos and V. Zeimpekis (eds), *Intelligent agrifood chains and networks.* Sussex: John Wiley & Sons Ltd.

Dahlin, E. (2019). "Are Robots Stealing Our Jobs?", *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*, 5, pp. 1-14.

De la Fuente, A. and Ciccone, A. (2002). *Human capital in a global and knowledge-based economy.* Report for the Directorate-General for Employment and Social Affairs, European Commission, May, Brussels.

Desai, B. and Namboodiri, N. V. (1992). "Development of Food-Processing Industries", *Economic and Political Weekly*, 27 (13), pp. A37-A42, 28 Mar.

Earle, M. D. (1997). "Innovation in the Food Industry", *Trends in Food Science and Technology, 8,* May.

European Environment Bureau, BirdLife, WWF, Greenpeace (2018). *Last Chance CAP.* Report of the European Environment Bureau.

European Commission (2010). *Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth.* COM(2010) 2020, 3.3.2010, Brussels.

European Commission (2016a). "The Future of Work: Skills and Resilience for a World of Change", *EPSC Strategic Notes*, 13, 10 June.

European Commission (2016b). *A new skills agenda for Europe: Working together to strengthen human capital, employability and competitiveness.* 10.6.2016. COM (2016) 381 final, Brussels.

European Commission (2020). *Advanced Technologies for Industry – Sectoral Watch: Technological trends in the agri-food industry,* August.

European Environmental Bureau, Birdlife International, Greenpeace, WWF (2018). *Last Chance CAP.* 20 September 2020, έκθεση προσβάσιμη και εδώ: https://eeb.org/library/last-chance-cap/

European Training Foundation (2021). *The future of skills: A case study of the agri-food sector in Morocco,* έκθεση προσβάσιμη και εδώ: https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2021-04/future_of_skills_agri-food_sector_in_morocco.pdf

FAO (2011). *Global food losses and food waste – Extent, causes and prevention,* Rome.

FAO (2016). *Food and agriculture – Key to achieving the 2030 Agenda for Sustainable Development,* Rome.

FAO (2017). *Strategic work of FAO for Strategic Programme to Enable Inclusive and Efficient Agricultural Food Systems,* Rome.

FAO (2020a). *The State of Food and Agriculture 2020. Overcoming water challenges in agriculture,* Rome.

FAO (2020b). "Traditional food supply channels in a pandemic: suggestions for their modernization", *The agrifood system and the challenges of COVID-19,* Nr. 4, November.

FoodDrink Europe (2020). *Data & Trends: EU Food & Drink Industry-2020 Edition,* Brussels.

Giampietro, M. (2003). *Multi-scale integrated analysis of agroecosystems.* CRC Press - Taylor & Francis.

Goodman, D., Sorj, B. and Wilkinson, J. (1987). *From Farming to Biotechnology,* Oxford, Basil Blackwell.

IPES-Food (2016). *From Uniformity to Diversity. A paradigm shift from industrial agriculture to diversified agroecological systems.* International Panel of Experts on Sustainable Food systems.

Jack, C., Anderson, D. and Connolly, N. (2014). "Innovation and skills: implications for the agri-food sector", *Education þ Training,* 56 (4), pp. 271-286.

Karantininis, K. (2017). *A New Paradigm for Greek Agriculture,* Palgrave Macmillan.

Kinsey, J. (2003). "Emerging trends in the new food economy: consumers, firms and science", Paper presented at OECD Conference *Changing Dimensions of the Food Economy,* The Hague, 6-7 February.

Kirova, M., Montanari, F., Ferreira, I., Pesce, M., Albuquerque, J. D., Montfort, C., Neirynck, R., Moroni, J., Traon, D., Perrin, M., Echarri, J., Arcos Pujades, A., Lopez Montesinos, E. and Pelayo, E., (2019). *Research for AGRI Committee – Megatrends in the agri-food sector,* European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels.

Krugman, P., Obstfeld, M. and Melitz M. (2016). *Διεθνής Οικονομική: Θεωρία και Πολιτική,* Αθήνα: Κριτική.

Lynn, G., Green, A. and Hogarth, T. (2009). *Exploring the links between skills and productivity: Final Report.* Coventry: Warwick Institute for Employment Research.

Mankiw, G. and Taylor, M. (2011). *Αρχές Οικονομικής Θεωρίας. Με αναφορά στις ευρωπαϊκές οικονομίες,* Αθήνα: Gutenberg.

McKinsey (2012). *Greece: Ten years ahead. Defining Greece's new growth model and strategy,* Executive summary, June.

Mindegaard, A. (2020). "Agroecology: Farming for a better future", *European Environment Bureau,* 24 March, https://meta.eeb.org/2020/03/24/agroecology-farming-for-a-better-future/ (πρόσβαση 7/2021).

Miranda, J., Ponce, P., Molina, A. and Wright P. (2019). "Sensing, smart and sustainable technologies for Agri-Food 4.0", *Computers in Industry,* 108, pp. 21-36.

Mulder, M. (2009). "From tradition to innovation: skill needs in the agri-food sector", in Cedefop, *Skills for Europe's future: anticipating occupational skill needs.* Cedefop panorama series, Luxembourg.

Newton, P. C. D., Carran, R. A., Edwards, G. R. and Niklaus, P. A. (eds) (2006). *Agroecosystems in a changing climate,* CRC Press-Taylor & Francis.

Sage, C. (2012). *Environment and Food, London: Routledge.*

Schwab, K. (2016). *The Forth Industrial Revolution,* Geneva: World Economic Forum.

Shelke, K., Van Wart, J. and Francis, C. (2009). "Social aspects of the food supply chain", in C. Baldwin (ed.), *Sustainability in the Food Industry,* Wiley-Blackwell and the Institute of Food Technologists.

Singh, A., Shukla, N. and Mishra, N. (2018). "Social media data analytics to improve supply chain management in food industries", *Transportation Research.* Part E, 114, pp. 39-415.

Smith, D. (2001). *Food Industry and the Internet,* Oxford, Blackwell Science.

Pe'er, G., Bonn, A., Bruelheide, H., Bonn, A., Bruelheide, H., Dieker, P., Eisenhauer, N., Feindt, P., Hagedorn, G., Hansjürgens, B., Herzon, I., Lomba, Â., Marquard, E., Moreira, F., Nitsch, H., Oppermann, R., Perino, A., Röder, N., Schleyer, Ch., Schindler, St., Wolf, Ch., Zinngrebe, Y. and Lakner S., (2020). "Action needed for the EU Common Agricultural Policy to address sustainability challenges", *People and Nature,* 2, pp. 305-316, https://doi.org/10.1002/pan3.1008 (πρόσβαση 7/2021).

Petropoulos, D. (2019). "Analysis of the food and beverage industry in Greece (2009-2017)", *Advances in Management & Applied Economics,* 9 (5), pp. 25-34.

United Nations (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.* A/RES/70/1, General Assembly, 21 October, https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (πρόσβαση 7/2021).

Van Donk, P. (2000). "Customer-driven manufacturing in the food processing industry", *British Food Journal.* 102 (10), pp. 739-747.

Vlachos, I. and Chondros, P. (2011). "The Impact of Information and Communication Technologies on the Organisational Performance of Microenterprises: Evidence from Greece", in M. Bourlakis, I. Vlachos and V. Zeimpekis (eds), *Intelligent Agrifood Chains and Networks,* Oxford: Wiley Blackwell.

Watson, T. (2005). *Κοινωνιολογία, Εργασία και Βιομηχανία*, 3η Έκδοση, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

World Bank Group (2021). *Global Economic Prospects*. Washington.

Παραρτήματα

Παράρτημα Ι

Στατιστική ταξινόμηση οικονομικών δραστηριοτήτων

ΣΤΑΚΟΔ 08

ΕΠΙΠΕΔΑ	ΤΟΜΕΙΣ	ΚΩΔΙΚΟΙ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
1	A		**ΓΕΩΡΓΙΑ, ΔΑΣΟΚΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΛΙΕΙΑ**
2	A	01	Φυτική και ζωική παραγωγή, θήρα και συναφείς δραστηριότητες
3	A	01.1	Καλλιέργεια μη πολυετών φυτών
4	A	01.11	Καλλιέργεια δημητριακών (εκτός ρυζιού), οσπρίων και ελαιούχων σπόρων
4	A	01.12	Καλλιέργεια ρυζιού
4	A	01.13	Καλλιέργεια λαχανικών και πεπονοειδών, ριζών και κονδύλων
4	A	01.14	Καλλιέργεια ζαχαροκάλαμου
4	A	01.15	Καλλιέργεια καπνού
4	A	01.16	Καλλιέργεια ινωδών φυτών
4	A	01.19	Καλλιέργεια άλλων μη πολυετών φυτών
3	A	01.2	Πολυετείς καλλιέργειες
4	A	01.21	Καλλιέργεια σταφυλιών
4	A	01.22	Καλλιέργεια τροπικών και υποτροπικών φρούτων
4	A	01.23	Καλλιέργεια εσπεριδοειδών
4	A	01.24	Καλλιέργεια μηλοειδών και πυρηνόκαρπων
4	A	01.25	Άλλες δενδρώδεις και θαμνώδεις καλλιέργειες φρούτων και καρπών με κέλυφος

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

ΕΠΙΠΕΔΑ	ΤΟΜΕΙΣ	ΚΩΔΙΚΟΙ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
4	A	01.26	Καλλιέργεια ελαιωδών καρπών
4	A	01.27	Καλλιέργεια φυτών για αφεψήματα
4	A	01.28	Καλλιέργεια καρυκευτικών, αρωματικών, θεραπευτικών και φαρμακευτικών φυτών
4	A	01.29	Άλλες πολυετείς καλλιέργειες
3	A	01.3	Πολλαπλασιασμός των φυτών
4	A	01.30	Πολλαπλασιασμός των φυτών
3	A	01.4	Ζωική παραγωγή
4	A	01.41	Εκτροφή βοοειδών γαλακτοπαραγωγής
4	A	01.42	Εκτροφή άλλων βοοειδών και βουβαλιών
4	A	01.43	Εκτροφή αλόγων και άλλων ιπποοειδών
4	A	01.44	Εκτροφή καμήλων και καμηλίδων
4	A	01.45	Εκτροφή αιγοπροβάτων
4	A	01.46	Εκτροφή χοίρων
4	A	01.47	Εκτροφή πουλερικών
4	A	01.49	Εκτροφή άλλων ζώων
3	A	01.5	Μικτές γεωργοκτηνοτροφικές δραστηριότητες
4	A	01.50	Μικτές γεωργοκτηνοτροφικές δραστηριότητες
3	A	01.6	Υποστηρικτικές προς τη γεωργία δραστηριότητες και δραστηριότητες μετά τη συγκομιδή
4	A	01.61	Υποστηρικτικές δραστηριότητες για τη φυτική παραγωγή
4	A	01.62	Υποστηρικτικές δραστηριότητες για τη ζωική παραγωγή
4	A	01.63	Δραστηριότητες μετά τη συγκομιδή
4	A	01.64	Επεξεργασία σπόρων πολλαπλασιασμού
3	A	01.7	Θήρα, τοποθέτηση παγίδων και συναφείς δραστηριότητες
4	A	01.70	Θήρα, τοποθέτηση παγίδων και συναφείς δραστηριότητες
2	A	02	Δασοκομία και υλοτομία

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

ΕΠΙΠΕΔΑ	ΤΟΜΕΙΣ	ΚΩΔΙΚΟΙ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
3	A	02.1	Δασοκομία και άλλες δασοκομικές δραστηριότητες
4	A	02.10	Δασοκομία και άλλες δασοκομικές δραστηριότητες
3	A	02.2	Υλοτομία
4	A	02.20	Υλοτομία
3	A	02.3	Συλλογή προϊόντων αυτοφυών φυτών μη ξυλώδους μορφής
4	A	02.30	Συλλογή προϊόντων αυτοφυών φυτών μη ξυλώδους μορφής
3	A	02.4	Υποστηρικτικές προς τη δασοκομία υπηρεσίες
4	A	02.40	Υποστηρικτικές προς τη δασοκομία υπηρεσίες
2	A	03	Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια
3	A	03.1	Αλιεία
4	A	03.11	Θαλάσσια αλιεία
4	A	03.12	Αλιεία γλυκών υδάτων
3	A	03.2	Υδατοκαλλιέργεια
4	A	03.21	Θαλάσσια υδατοκαλλιέργεια
4	A	03.22	Υδατοκαλλιέργεια γλυκών υδάτων
1	B		**ΟΡΥΧΕΙΑ ΚΑΙ ΛΑΤΟΜΕΙΑ**
2	B	05	Εξόρυξη άνθρακα και λιγνίτη
3	B	05.1	Εξόρυξη λιθάνθρακα
4	B	05.10	Εξόρυξη λιθάνθρακα
3	B	05.2	Εξόρυξη λιγνίτη
4	B	05.20	Εξόρυξη λιγνίτη
2	B	06	Άντληση αργού πετρελαίου και φυσικού αερίου
3	B	06.1	Άντληση αργού πετρελαίου
4	B	06.10	Άντληση αργού πετρελαίου
3	B	06.2	Άντληση φυσικού αερίου
4	B	06.20	Άντληση φυσικού αερίου

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

ΕΠΙΠΕΔΑ	ΤΟΜΕΙΣ	ΚΩΔΙΚΟΙ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
2	Β	07	Εξόρυξη μεταλλευμάτων
3	Β	07.1	Εξόρυξη σιδηρομεταλλεύματος
4	Β	07.10	Εξόρυξη σιδηρομεταλλεύματος
3	Β	07.2	Εξόρυξη μη σιδηρούχων μεταλλευμάτων
4	Β	07.21	Εξόρυξη μεταλλευμάτων ουρανίου και θορίου
4	Β	07.29	Εξόρυξη λοιπών μη σιδηρούχων μεταλλευμάτων
2	Β	08	Λοιπά ορυχεία και λατομεία
3	Β	08.1	Εξόρυξη λίθων, άμμου και αργίλου
4	Β	08.11	Εξόρυξη διακοσμητικών και οικοδομικών λίθων, ασβεστόλιθου, γύψου, κιμωλίας και σχιστόλιθου
4	Β	08.12	Λειτουργία φρεάτων παραγωγής αμμοχάλικου και άμμου, εξόρυξη αργίλου και καολίνης
3	Β	08.9	Ορυχεία και λατομεία π.δ.κ.α.
4	Β	08.91	Εξόρυξη ορυκτών για τη χημική βιομηχανία και τη βιομηχανία λιπασμάτων
4	Β	08.92	Εξόρυξη τύρφης
4	Β	08.93	Εξόρυξη αλατιού
4	Β	08.99	Άλλες εξορυκτικές και λατομικές δραστηριότητες π.δ.κ.α.
2	Β	09	Υποστηρικτικές δραστηριότητες εξόρυξης
3	Β	09.1	Υποστηρικτικές δραστηριότητες για την άντληση πετρελαίου και φυσικού αερίου
4	Β	09.10	Υποστηρικτικές δραστηριότητες για την άντληση πετρελαίου και φυσικού αερίου
3	Β	09.9	Υποστηρικτικές δραστηριότητες για άλλες εξορυκτικές και λατομικές δραστηριότητες
4	Β	09.90	Υποστηρικτικές δραστηριότητες για άλλες εξορυκτικές και λατομικές δραστηριότητες
1	Γ		**ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ**
2	Γ	10	Βιομηχανία τροφίμων
3	Γ	10.1	Επεξεργασία και συντήρηση κρέατος και παραγωγή προϊόντων κρέατος

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

ΕΠΙΠΕΔΑ	ΤΟΜΕΙΣ	ΚΩΔΙΚΟΙ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
4	Γ	10.11	Επεξεργασία και συντήρηση κρέατος
4	Γ	10.12	Επεξεργασία και συντήρηση κρέατος πουλερικών
4	Γ	10.13	Παραγωγή προϊόντων κρέατος και κρέατος πουλερικών
3	Γ	10.2	Επεξεργασία και συντήρηση ψαριών, καρκινοειδών και μαλακίων
4	Γ	10.20	Επεξεργασία και συντήρηση ψαριών, καρκινοειδών και μαλακίων
3	Γ	10.3	Επεξεργασία και συντήρηση φρούτων και λαχανικών
4	Γ	10.31	Επεξεργασία και συντήρηση πατατών
4	Γ	10.32	Παραγωγή χυμών φρούτων και λαχανικών
4	Γ	10.39	Άλλη επεξεργασία και συντήρηση φρούτων και λαχανικών
3	Γ	10.4	Παραγωγή φυτικών και ζωικών ελαίων και λιπών
4	Γ	10.41	Παραγωγή ελαίων και λιπών
4	Γ	10.42	Παραγωγή μαργαρίνης και παρόμοιων βρώσιμων λιπών
3	Γ	10.5	Παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων
4	Γ	10.51	Λειτουργία γαλακτοκομείων και τυροκομία
4	Γ	10.52	Παραγωγή παγωτών
3	Γ	10.6	Παραγωγή προϊόντων αλευρόμυλων, παραγωγή αμύλων και προϊόντων αμύλου
4	Γ	10.61	Παραγωγή προϊόντων αλευρόμυλων
4	Γ	10.62	Παραγωγή αμύλων και προϊόντων αμύλου
3	Γ	10.7	Παραγωγή ειδών αρτοποιίας και αλευρωδών προϊόντων
4	Γ	10.71	Αρτοποιία, παραγωγή νωπών ειδών ζαχαροπλαστικής
4	Γ	10.72	Παραγωγή παξιμαδιών και μπισκότων, παραγωγή διατηρούμενων ειδών ζαχαροπλαστικής

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

ΕΠΙΠΕΔΑ	ΤΟΜΕΙΣ	ΚΩΔΙΚΟΙ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
4	Γ	10.73	Παραγωγή μακαρονιών, λαζανιών, κουσκούς και παρόμοιων αλευρωδών προϊόντων
3	Γ	10.8	Παραγωγή άλλων ειδών διατροφής
4	Γ	10.81	Παραγωγή ζάχαρης
4	Γ	10.82	Παραγωγή κακάου, σοκολάτας και ζαχαρωτών
4	Γ	10.83	Επεξεργασία τσαγιού και καφέ
4	Γ	10.84	Παραγωγή αρτυμάτων και καρυκευμάτων
4	Γ	10.85	Παραγωγή έτοιμων γευμάτων και φαγητών
4	Γ	10.86	Παραγωγή ομογενοποιημένων παρασκευασμάτων διατροφής και διαιτητικών τροφών
4	Γ	10.89	Παραγωγή άλλων ειδών διατροφής π.δ.κ.α.
3	Γ	10.9	Παραγωγή παρασκευασμένων ζωοτροφών
4	Γ	10.91	Παραγωγή παρασκευασμένων ζωοτροφών για ζώα που εκτρέφονται σε αγροκτήματα
4	Γ	10.92	Παραγωγή παρασκευασμένων ζωοτροφών για ζώα συντροφιάς

Παράρτημα ΙΙ

Τα παρακάτω στοιχεία αναφέρονται ενδεικτικά.

Σε αυτή την έκδοση της μελέτης, τηρείται η ανωνυμία για τους/τις συμμετέχοντες/συμμετέχουσες στην έρευνα. Για να μην αποκαλύπτονται δεδομένα, ακόμα και για το φύλο των ερωτηθέντων, όλα τα γένη έχουν αλλαχθεί σε αρσενικό.

ΙΙ.1 Ομάδες εστίασης

Focus group 1. Παρασκευή, 17/12/2021, 18:00, διά ζώσης, γραφεία XXXX, (πόλη)

1. XXXXX XXXX, Χημικός MSc, αυτοαπασχολούμενος, σύμβουλος επιχειρήσεων, xxxx@email.com
2. XXXXXX XXXX, Γεωπόνος, MSc, PhD, Διευθυντής Λειτουργιών XXXXX, xxxx@email.com
3. XXXXXX XXXX, Γεωπόνος MSc, αγρότης-παραγωγός, xxxx@email.com
4. XXXXX XXXX, Γεωπόνος, MSc, MBA, σύμβουλος επιχειρήσεων, υπεύθυνος οργάνωσης, εξαγωγών και πωλήσεων XXXXX, xxxx@email.com
5. XXXXX XXXX, Γεωπόνος, MSc, ιδρυτής XXXXX, σύμβουλος επιχειρήσεων αγροτικού τομέα & αγρότης-παραγωγός, xxxx@email.com

Focus group 2. Τετάρτη 19/1/2022, 18:30, ηλεκτρονικά μέσω πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης

1. XXXXX XXXX, Γεωπόνος, PhD, Διευθυντής Ποιότητας και Ασφάλειας Τροφίμων XXXXX, xxxx@email.com
2. XXXXX XXXX, Διοίκηση Επιχειρήσεων, MSc, Διευθυντής Παραγωγής και Εξαγωγών XXXXX, xxxx@email.com

Focus Group 3. Πέμπτη 20/1/2022, 18:00, διά ζώσης, ΙΝΕ ΓΣΕΕ – Παράρτημα XXXXXX (πόλη)

1 XXXXX XXXX, αγρότης παραγωγός και έμπορος, ιδιοκτήτης μικρής επιχείρησης συσκευασίας και τυποποίησης σταφίδας, πετιμεζιού, αμπελόφυλλων, μπαλσάμικου, xxxx@email.com

2. XXXXX XXXX, παραγωγός ελαιολάδου και έμπορος-εξαγωγέας προϊόντων ελιάς, βοτάνων, μελιού, xxxx@email.com

3. XXXXX XXXX, Τεχνολόγος Τροφίμων, MSc, Διευθυντής Εργοστασίου XXXXX, xxxx@email.com.

4. XXXXXX XXXX, Κοινωνιολόγος MSc, αυτοαπασχολούμενος, αγρότης-παραγωγός μελιού, xxxx@email.com.

ΙΙ.2 Ειδικοί και βασικοί πληροφορητές

α/α	ΟΝΟΜΑ - ΕΠΩΝΥΜΟ	ΤΙΤΛΟΣ	E-MAIL	ΗΜΙΔΟΜΗΜΕΝΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ	BRAINSTORMING ΓΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗ ΣΕΝΑΡΙΟΥ – ΕΠΙΚΥΡΩΣΗ ΣΕΝΑΡΙΟΥ ΑΝΑΦΟΡΑΣ	ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΟΜΑΔΑ ΕΙΔΙΚΩΝ (EXPERT PANEL)
1	XXXXXX-XXXXX-XXX	Βιολόγος, MBA, Γενικός Διευθυντής XXXXX	xxxx@email.com	5/10/2021 μέσω πλατφόρμας τηλεδιάσκεψης		
2	XXXXXX-XXXXX-XXX	Χημικός, MSc, Σύμβουλος επιχειρήσεων μεταποίησης τροφίμων, χημικός αναλυτής	xxxx@email.com	18/10/2021 διά ζώσης (πόλη)	18/10/2021 διά ζώσης (πόλη)	Ναι
3	XXXXXX-XXXXX-XXX	Γεωπόνος, MSc, PhD, Διευθυντής Λειτουργιών XXXXX	xxxx@email.com	26/7/2021 διά ζώσης (πόλη)	18/10/2021 διά ζώσης (πόλη) – 21/1/2022 διά ζώσης (πόλη)	Ναι
4	XXXXXX-XXXXX-XXX	Γεωπόνος, MSc, MBA, Υπεύθυνος οργάνωσης, πωλήσεων και εξαγωγών XXXXX	xxxx@email.com	26/7/2021 διά ζώσης (πόλη)	18/10/2021 διά ζώσης	Ναι
5	XXXXXX-XXXXX-XXX	Γεωπόνος – Τεχνολόγος Τροφίμων, MSc, Σύμβουλος αγροτικού τομέα, αγρότης-παραγωγός	xxxx@email.com	26/7/2021 διά ζώσης (πόλη)	18/10/2021 διά ζώσης (πόλη)	Ναι

Παράρτημα ΙΙΙ

ΤΥΠΟΛΟΓΙΟ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

Αρίθμηση	Κατηγορίες (1digit) / Υποκατηγορίες (2 digits) / Μεμονωμένες δεξιότητες (3 digits)
1.	**ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΓΕΝΙΚΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ** (Γνώσεις ευρείας βάσης)
	Γραφή, ανάγνωση, κατανόηση κειμένου στη μητρική γλώσσα
	Βασικά μαθηματικά
	Βασικές γνώσεις φυσικών επιστημών (αρχές φυσικής, χημείας, βιολογίας κτλ)
	Βασικές γνώσεις τεχνολογιών και εφαρμογών πληροφορικής και επικοινωνιών
	Ιστορία
	Γεωγραφία
	Βασικές γνώσεις κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών
	Ξένη γλώσσα
	Βασικές γνώσεις που συνδέονται με την ιδιότητα του ενεργού πολίτη

2.	**ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ** (μη επιμέρους - μη ειδικές επαγγελματικές)
2.1.	**Γνωστικές ανώτερης τάξης**
2.1.1.	Ικανότητα συνεχούς μάθησης
2.1.2.	Επίλυση προβλημάτων
2.1.3.	Ανάλυση - σύνθεση
2.1.4.	Συμπερασματική σκέψη (συλλογισμός, αιτιολόγηση, ερμηνεία)
2.1.5.	Κριτική σκέψη
2.1.6.	Διεπιστημονική - διαθεματική προσέγγιση
2.1.7.	Δημιουργικότητα
2.2.	**Κοινωνικο-συναισθηματικές**

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

Αρίθμηση	Κατηγορίες (1digit) / Υποκατηγορίες (2 digits) / Μεμονωμένες δεξιότητες (3 digits)
2.2.1.	Ικανότητα συσχέτισης με άλλα άτομα (κοινωνικότητα)
2.2.2.	Επικοινωνία
2.2.3.	Διαχείριση του εαυτού
2.2.4.	Ενσυναίσθηση
2.3.	**Συστημικές**
2.3.1.	Συνεργασία, ομαδική εργασία
2.3.2.	Αυτόνομη – ανεξάρτητη εργασία
2.3.3.	Προσαρμοστικότητα
2.3.4.	Υπευθυνότητα
2.3.5.	Διαχείριση συγκρούσεων (διαχείριση καταστάσεων κρίσης)
2.3.6.	Σχεδιασμός και οργάνωση
2.3.7.	Διαπραγμάτευση
2.3.8.	Λήψη αποφάσεων
2.3.9.	Συντονισμός έργων
2.3.10.	Ηγεσία
2.4.	**Αναδυόμενες γενικές δεξιότητες**

3.	**ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ** (επίπεδο τομέα, κλάδου, ειδικού θέματος)
3.1.	**Γενικές επαγγελματικές δεξιότητες**
3.1.1.	Κατανόηση και τήρηση θεσμικού πλαισίου και κανονισμών
3.1.2.	Ορθότητα και ταχύτητα υπολογισμών
3.1.3.	Επικέντρωση και προσοχή
3.1.4.	Απομνημόνευση πληροφοριών
3.1.5.	Μελέτη, κατανόηση και εφαρμογή οδηγιών
3.1.6.	Προσανατολισμός στον χώρο

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

Αρίθμηση	Κατηγορίες (1digit) / Υποκατηγορίες (2 digits) / Μεμονωμένες δεξιότητες (3 digits)
3.1.7.	Υπολογισμός και διαχείριση του χρόνου
3.1.8.	Προσανατολισμός στον πελάτη (Επηρεασμός - Πώληση - Εξυπηρέτηση)
3.1.9.	Προσανατολισμός στην επίτευξη των στόχων
3.1.10	Αρχές και πρακτικές επιχειρηματικότητας
3.2.	**Φυσικός χειρισμός αντικειμένων - μετασχηματισμός υλικών**
3.2.1.	Φυσική δύναμη
3.2.2.	Επιδεξιότητα και ακρίβεια σωματικών χειρισμών
3.2.3.	Χρήση εργαλείων και μηχανών
3.3.	**Διαχείριση και μετασχηματισμός δεδομένων και πληροφοριών**
3.3.1.	Πρόσβαση, εξαγωγή, επεξεργασία πληροφορίας
3.3.2.	Αξιολόγηση, ανάλυση και σύνθεση πληροφοριών και δεδομένων
3.3.3.	Χρήση τεχνολογικών εφαρμογών
3.4.	**Άλλες επαγγελματικές δεξιότητες**
3.4.1.	Επιμέλεια και συντήρηση εγκαταστάσεων και υποδομών
3.4.2.	Λειτουργία και έλεγχος εξοπλισμού και υλικών
3.4.3.	Δέσμευση αναφορικά με την ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών
3.4.4.	Διαχείριση οικονομικών και χρηματικών πόρων
3.4.5.	Διδασκαλία, υποστήριξη και καθοδήγηση άλλων
3.5.	**Αναδυόμενες επαγγελματικές δεξιότητες** (σε επίπεδο τομέα, κλάδου, θέματος)

Συνέχεια στην επόμενη σελ.

Αρίθμηση	Κατηγορίες (1digit) / Υποκατηγορίες (2 digits) / Μεμονωμένες δεξιότητες (3 digits)
4.	**ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ** (επίπεδο συγκεκριμένου επαγγέλματος)
4.1.	**Υφιστάμενες**
4.2.	**Αναδυόμενες**

5.	**ΕΥΡΥΤΕΡΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ**
5.0.1.	Διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση
5.0.2.	Περιβαλλοντική μέριμνα και προστασία
5.0.3.	Μέριμνα για τη υγεία και ασφάλεια στην εργασία
5.0.4.	Διασφάλιση της δημόσιας υγείας και προστασία του καταναλωτή
5.0.5.	Σεβασμός και προστασία των προσωπικών δεδομένων

6.	**ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ, ΣΤΑΣΕΙΣ & ΑΞΙΕΣ**
6.1.	**Προσωπικά χαρακτηριστικά / Στάσεις - Συμπεριφορές**
6.1.1.	Αξιοπιστία
6.1.2.	Πρωτοβουλία
6.1.3.	Δεκτικότητα - Ανοικτότητα
6.1.4.	Αυτοπεποίθηση
6.2.	**Αξίες**
6.2.1.	Ακεραιότητα
6.2.2.	Κατανόηση και σεβασμός του διαφορετικού
6.2.3.	Εργασιακή ηθική

7.	**ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ** (βάσει Europass)
7.0.1.	Επεξεργασία δεδομένων
7.0.2.	Επικοινωνία
7.0.3.	Δημιουργία περιεχομένου
7.0.4.	Ασφάλεια
7.0.5.	Επίλυση προβλημάτων

ISBN: 978-618-5668-13-6